FLORIAN TĂNĂSESCU

DOCTRINE ŞI INSTITUȚII POLITICE

Ediția a IV-a

Universitatea SPIRU HARET

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
TĂNĂSESCU, FLORIAN
Doctrine şi instituţii politice. Ediţia a IV-a / Florian Tănăsescu.– Bucureşti, Editura Fundaţiei *România de Mâine*, 2006
224 p.; 20,5 cm
Bibliogr.
ISBN (10) 973-725-676-X
(13) 978-973-725-676-8
32.01(075.8)
342.5(075.8)

© Editura Fundaţiei *România de Mâine*,2006

Redactor: Georgeta MITRAN
Tehnoredactor: Marcela OLARU
Coperta: Stan BARON

Bun de tipar: 13.11.2006 ; Coli tipar: 14
Format: 16/61×86

E Editura Fundaţiei *România de Mâine*
Bulevardul Timişoara nr.58, Bucureşti, Sector 6
Tel./Fax: 021/444.20.91; www.spiruharet.ro
e-mail: contact@editturaromaniademaine.ro

Universitatea SPIRU HARET

UNIVERSITATEA *SPIRU HARET*
FACULTATEA DE SOCIOLOGIE-PSIHOLOGIE

FLORIAN TĂNĂSESCU

DOCTRINE ŞI INSTITUŢII POLITICE

Ediția a IV-a

EDITURA FUNDAȚIEI *ROMÂNIA DE MÂINE*
Bucureşti, 2006

Universitatea SPIRU HARET

CUPRINS

Cuvânt înainte ……..……... 7

I. **SOCIETATEA ŞI POLITICA** ……..….. 11

I.1. Politica la nivelul cunoaşterii comune şi ştiinţifice …… 11
I.2. Geneza politicii, instituţiilor şi instrumentelor sale de promovare. Sistemul politic: esenţă şi tipologie …… 20

II. **MATRICEA, ÎNCEPUTURILE ŞI EVOLUŢIA GÂNDIRII POLITICE** …….. 30

II.1. Factori, condiţii şi contexte istorice care favorizează apariţia şi dezvoltarea gândirii politice ……..…….. 30
II.2. Evoluţia gândirii politice universale …….. 32

III. **GÂNDIREA POLITICĂ ÎN SPAŢIUL ROMÂNESC** …… 44

IV. **DOCTRINĂ ŞI IDEOLOGIE POLITICĂ** ……... 61

IV.1. Delimitări conceptuale, definiţii, origini …… 61
IV.2. Elemente constitutive şi funcţii …… 72
IV.3. Tipologie ……..…. 75
IV.4. Istoricitatea doctrinelor politice …….. 80

V. **GENEZA ŞI EVOLUŢIA DOCTRINELOR POLITICE (1)** ….. 83

V.1. Doctrina liberală ……..…… 83

VI. **GENEZA ŞI EVOLUŢIA DOCTRINELOR POLITICE (2)** ….. 100

VI.2. Doctrina conservatoare ……..…… 100
VI.3. Doctrina democrat-creştină ……..… 109
VI.4. Doctrina socialistă ……..…….. 110

Universitatea SPIRU HARET

VII. **GENEZA ŞI EVOLUȚIA DOCTRINELOR POLITICE (3)** …. 123

VII.5. Doctrina comunistă ……..…… 124
VII.6. Doctrina fascistă ……..…… 130
VII.7. Naționalismul ……..…… 134
VII.8. Corporatismul ……..…… 136
VII.9. Ecologismul ……..……... 138
VII.10. Rasismul ……..…….. 140

VIII. **INSTITUȚII POLITICE (1)** ……..….. 146

VIII.1. Definiție, elemente constitutive, trăsături, funcții, tipologie … 146
VIII.2. Statul ……..…….. 149

IX. **INSTITUȚII POLITICE (2)** ……..……. 163

IX.3. Şeful statului ……..……... 164
IX.4. Parlamentul ……..……. 171

X. **INSTITUȚII POLITICE (3)** ……..……. 179

X.5. Partidul ……..……. 180
X.6. Guvernul ……..……... 193

XI. **CONFRUNTĂRI DOCTRINARE ÎN SPAȚIUL POLITIC ROMÂNESC** ……...……. 201

XII. **ORGANIZAREA POLITICĂ A SOCIETĂȚII ROMÂNEŞTI. SISTEMUL INSTITUȚIONAL** …….. 218

Universitatea SPIRU HARET

CUVÂNT-ÎNAINTE

Ultimele decenii marchează o autentică revoluție în sistemele de gândire şi acțiune politică, în imaginarea şi desfăşurarea strategiilor regionale sau globale ale dezvoltării, urmate fiind de schimbări profunde în redistribuirea rolurilor marilor actori politici internaționali, în organizarea politică a unor societăți, precum şi în elaborarea şi promovarea politicilor de integrare euroatlantică.

După aproape o jumătate de veac, în 1989, o bună parte a Europei, sechestrată de comunism, se eliberează, inaugurând un demers socio-politic inedit: trecerea de la totalitarism la democrație. Aspirația fostelor societăți „comuniste" la libertate, democrație şi o condiție existențială decentă este însă curând amenințată de transformarea tranziției în Golgotă. Diminuarea încrederii în virtuțile sistemului politic democrat este una dintre numeroasele consecințe ale îndelungatei şi dureroasei tranziții. Fenomenul se întâlneşte şi în democrațiile vechi, consolidate şi verificate din Occident, dar erodarea imaginii lor idilice în fața propriilor cetățeni a intrat de mult într-o relație de „normalitate", într-un fel de joc de lumini şi umbre.

Pentru fostele state comuniste, deprecierea încrederii în valorile democratice este generată nu numai de acumularea unor nemulțumiri sau tensiuni de cele mai diverse tipuri, ci şi de lipsa îndelungată a exercițiului politic democrat şi, implicit, a unei culturi politice corespunzătoare, pierderea încrederii în instituțiile politice, creşterea alarmantă a refuzului afilierilor politice şi absenteismului la scrutinurile electorale etc.

Îngrijorător este şi faptul, care îmbracă tot mai pregnant aspect de fenomen socio-politic, că tineretul, în majoritatea lui, nu se simte atras de „deliciile politicii", adoptă o atitudine de indiferență, uneori ostentativ afişată, sau declară grav şi sentențios că nu are ce căuta în politică, ce ar fi un apanaj al fraudatorilor, al „gulerelor albe" fără coloană vertebrală, al

Universitatea SPIRU HARET

interesaților – cinstea, corectitudinea, atitudinea civică, responsabilitatea față de țară şi neam fiind lăsate la uşile instituțiilor politice.

O astfel de percepere a politicului şi a politicii, coroborată cu manifestările unei grave crize morale a societății româneşti, creează stări de anxietate şi depersonalizare, pesimism în soluționarea favorabilă a propriilor situații profesionale, familiale, sociale etc. şi în posibilitățile reale de redresare a societății româneşti. Refugiul în Occident, în căutarea unui ,,loc sub Soare'', din nefericire, a devenit o ,,soluție'' pentru mulți tineri. Fuga creierelor tinere în Occident, coroborată cu îmbătrânirea demografică a populației, anunță o perioadă cu un mare deficit de tineri, cu urmări dintre cele mai serioase asupra națiunii noastre.

Tineretul este însă speranța şi viitorul neamului nostru şi în el trebuie investite încrederea şi mai ales întreaga disponibilitate a societății. În această viziune am elaborat şi această carte, limitată deocamdată la doctrine şi instituții politice, încadrate într-o rețea de analize, comentarii şi extensii informaționale.

Manualul de față, care cuprinde prelegerile destinate cursanților Facultății de Sociologie-Psihologie la disciplina Doctrine şi instituții politice, este conceput într-o asemenea manieră încât să înlesnească în perspectiva evoluției societății româneşti, formarea unor specialişti cu un orizont larg de cunoştințe, care pot şi trebuie să-şi aproprie politica, nu ca pe un joc de interese, ci ca pe un mijloc de primenire a vieții politice româneşti cu autentice valori, apte să găsească alternative pentru ,,şocul viitorului''.

Cunoştințele din sfera disciplinelor politice au menirea de a da un minim necesar de informații ,,la zi'' în legătură cu dominantele gândirii politice naționale şi universale (trecute şi actuale), cu formele şi manifestările lor instituționalizate, cu direcțiile vechi şi noile orientări în raportul de forțe pe planul relațiilor internaționale, pentru a surprinde ce sunt şi ce pot fi în viitor societatea românească şi lumea din care face parte. Aceste cunoştințe sunt necesare oricărui absolvent al Facultății, în viziunea relevată deja, şi se constituie, în acelaşi timp, în deschideri necesare pentru unele discipline din următorii ani de studii.

Manualul se adresează studenților de la toate formele de învățământ – zi, frecvență redusă (F.R.) şi la distanță (I.D.) – motiv pentru care este conceput a avea o utilizare multifuncțională. Se accentuează, astfel, caracterul sintetic şi schematic, textele fiind articulate pe problematici

punctuale, pentru a majora gradul lor de permeabilitate şi însuşire de către cursanţi; acolo unde este cazul, am propus unele scheme, tabele, grafice şi alte tipuri de reprezentări, apte a sprijini perceperea şi asimilarea cunoştinţelor de bază în domeniu.

Fiecare capitol al manualului are la finalul său un glosar de termeni, concepte-cheie şi extinderi, întrebări–teste de autoevaluare a cunoştinţelor, bibliografie obligatorie şi facultativă.

Autorul

Universitatea SPIRU HARET

I. **SOCIETATEA ŞI POLITICA**

Politica are caracter istoric, debuturile sale se înregistrează încă din zorii umanităţii. Izvorul politicii îl reprezintă puterea, pe care oamenii o acceptă de timpuriu ca alternativă a supravieţuirii şi perpetuării existenţei grupului sau colectivităţii în care sunt integraţi. Cu timpul, politica devine mijlocul prin care este organizată şi condusă o societate, importanţa ei accentuându-se considerabil. Rolul politicii, în prezent, este covârşitor: dominaţia ei este autoritară şi integrală .

I.1. POLITICA LA NIVELUL CUNOAŞTERII COMUNE ŞI ŞTIINŢIFICE

Componentă esenţială a sistemului social global, politica, înainte de a deveni obiect de studiu şi analiză ştiinţifică, este precedată de perceperea şi interpretarea ei vulgară de către oamenii simpli, exprimate prin intermediul *limbajului comun.* Simţul comun este vioi şi prompt în reacţii faţă de tot ceea ce se petrece în sfera politică, acţiuni, manifestări, relaţii etc., fiind codificate şi convertite în expresii sau termeni foarte diferiţi, în raport de nivelul şi forţa de percepţie şi interpretare a individului, grupului sau comunităţii.

Limbajul comun, din care nu lipsesc termeni precum: politică, popor, adunare, lege, înţelegere, pace, conflict, război, sol, tron, rege (rex), conducător (militar sau religios), împărăţie etc., este anterior inventării scrisului şi există paralel cu limbajul ştiinţific, după apariţia acestuia din urmă.

În *limbajul ştiinţific* termenii preluaţi din limbajul comun îşi pierd învelişul ambiguu, convenţional sau deformat (uneori) în raport cu realităţile socio-politice. Conceptele exprimă, astfel, concis, explicit şi ştiinţific varietatea formelor şi manifestărilor politice, eliminându-se confuziile, interpretările simpliste şi neconcordanţele cu spaţiul social, căruia le sunt destinate.

Universitatea SPIRU HARET

Exemplificări:
Diferențe de înțelegere şi sensuri date conceptului de *cultură politică*

- Cunoştinţe şi deprinderi privind funcționarea sistemului politic, sentimente pozitive şi negative față de acesta şi judecăți de valoare privind sistemul.

  - Oxford, *Dicționar de politică*

- Valori, credințe şi sentimente care prevalează într-o societate în diverse faze ale evoluției sale (sociologie politică – Gabriel Almond şi Sidney Verba).

Limbajul ştiințific cuprinde, deci, şi concepte inovate şi utilizate de către personalități ştiințifice care s-au impus, au primit recunoaştere şi s-au înscris în patrimoniul ştiințelor politice.

SCIENTIA ESTE POTENTIA

DIMITRIE GUSTI: „…chiar şi limbajul sugerează relația strânsă dintre diferite manifestări ale vieții sociale şi diferite feluri de politică, astfel se vorbeşte de o politică economică (şi anume de o politică agrară, financiară, comercială, a breslelor, a bursei, a impozitelor, a trusturilor), de o politică colonială, de o politică a dreptului (civil, criminal, politica de procedură civilă, de procedură penală), de o politică comunală, o politică a artelor, a cultelor, a culturii, politica şcolară, de o politică socială, de o politică internă, internațională şi europeană. Aceste feluri de aşa-zisă «politică», înregistrate cu conştiinciozitate în vorbirea curentă, se pot reduce foarte uşor, cu ajutorul transpunerii voinței sociale, în trei imagini vii – comună, stat, comunitate a statelor - , la o politică comunală, o politică legislativă şi o politică a umanității" (*Opere*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei, 1969, pp. 34-35).

În viziune ştiințifică, politica este interpretată ca fiind fie ştiință, fie artă. Specialiştii care o consideră ştiință o definesc în mai multe variante:

ştiinţă a politicii, ştiinţă a puterii, ştiinţă a statului, politologie, filosofie politică etc. Alţii o consideră artă, pornind de la ideea că politica exclude rezolvarea conflictelor prin forţă. Atunci când raţiunea este înlocuită cu arme, susţin aceştia, politica încetează. Pentru evitarea unui astfel de deznodământ, trebuie utilizat întregul „arsenal" de mijloace care stau la îndemâna politicienilor. Din acest motiv, politica este asociată artei, o artă care are, însă, un caracter deosebit. Este apreciată ca fiind „artă politică" datorită faptului că imaginarea şi, mai ales, promovarea ei presupun stăpânire, intuiţie, tact, forţă creativă şi prospectivă, prudenţă, dar şi curaj, o cultură solidă, mobilitate şi viteză de reacţie etc.

MAX WEBER: „«Ce înţelegem prin politică?» Conceptul este extraordinar de vast şi cuprinde toate genurile de activitate conducătoare autonomă. Se vorbeşte de politica valutară a unei bănci, despre politica de scont a Reichsbank, despre politica unui sindicat în timpul unei greve, se mai poate vorbi despre politica şcolară a unei comune urbane sau rurale, despre politica unui comitet care conduce o asociaţie şi, în fine, despre politica unei femei abile care caută să-şi supună soţul. Noi nu dăm, evident, o semnificaţie atât de largă conceptului pe care se vor fundamenta reflecţiile […]. Politica va desemna exclusiv conducerea grupării politice pe care o vom numi «stat» sau influenţa exercitată asupra acestei conduceri" (*Le savant et le politique*, Paris, Plon, 1959, pp. 99-101).

GEOFFREY K. ROBERTS: Politica este „activitatea ce reprezintă, în sistemul social național sau transnațional, procesul prin care obiectivele acelui sistem sunt selectate, comandate în termeni de prioritate, precizându-se termenele şi resursele alocate, şi ulterior implementate de către autoritățile conducătoare. Activitatea acestor grupuri politice se distinge de alte procese sociale prin preocuparea pentru scopurile publice ale societății, în timp ce economia se preocupă de alocarea resurselor publice şi private, iar procesele sociale de activitățile nonpolitice şi non-publice". (*The language of modern politic*, London, Papermac, 1978, p. 3)

MAURICE DUVERGER: „… pe de o parte (este – *n.n.*) o luptă între indivizi şi grupuri pentru cucerirea puterii, pe care o folosesc spre propriul profit şi în detrimentul învinşilor şi, pe de altă parte, concomitent, (este – *n.n.*) un efort de realizare a ordinii sociale de care profită toți, învinşi şi învingători" (*Sociologie politique*, Paris, PUF, 1968, p. 2).

SERGIU TĂMAŞ: „Activitatea de guvernare a societății prin decizii ce se referă la direcționarea dezvoltării spre anumite obiective, mobilizarea şi alocarea resurselor necesare, asigurarea stabilității sociale, promovarea schimbării şi inovării, reglarea raporturilor unui stat cu mediul internațional" (*Dicționar politic*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1993, p. 207).

DICȚIONAR DE SOCIOLOGIE: „procesul prin care un grup uman, cu opinii şi interese inițial diferite, ajunge la decizii şi opțiuni colective care se impun întregului grup şi simbolizează o politică a acestuia în ansamblu" (coordonatori: Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu, București, Editura Babel, 1998, p. 430).

De reținut:

- *Politica este un concept polisemantic*: are sensuri şi definiții de o mare diversitate, cu mult mai numeroase decât cele prezentate.
- Tendința de a atribui noi conținuturi distincției dintre politică şi *politici,* precum şi conceptului de politici, îndeosebi celui referitor la *politicile publice*, s-a accentuat considerabil.

Ce este politica publică?

O politică devine publică atunci când este realizată de autorități guvernamentale, în înțeles foarte larg:

- politicile publice „sunt acelea exercitate de către funcționari şi organisme guvernamentale" (James E. Anderson, *Public Policy-making*, Boston, Houghton-Mifflin, 1999, p. 5);
- „O politică publică este rezultatul activității unei autorități înzestrate cu putere publică şi legitimitate instituțională" (Y. Mény, J.C. Thoenig, *La politiche pubbliche*, Bologna, Il Mulino, 1991, p. 105).

Condiții pentru ca o politică să devină publică:

a) *Existența unor actori „publici"* înzestrați cu voință şi putere pentru a iniția şi promova o politică de acest tip. Deşi conceptul de actori „publici" are un caracter limitativ, imprecis şi reductiv, este acceptat de specialişti, cu unele amendări, mai mult sau mai puțin importante. Principalii actori „publici" sunt considerați a fi: „guvernanții", „parlamentarii", „comisiile parlamentare", „şefii de partid", „grupurile de presiune" şi „de interese" şi reprezentanții lor, structuri „birocratico-administrative", alte „agregări heterogene de actori publici, care intervin cu modele mai mult sau mai puțin consolidate" în procesul decizional (Gianfranco Pasquino, *Curs de ştiință politică*, Iaşi, Institutul European, 2002, pp. 248-249).

b) *Existența unui cadru instituțional şi a unui spațiu politic adecvat de manifestare* (sistem politic democrat).

c) *Funcționarea unui sistem de negociere*, stabil şi consolidat, care să permită stabilirea unor direcții, *norme şi reguli orientative* cu valoare generală sau segmențială (politica externă, politica economică, politica forței de muncă, politica demografică, politica „porților deschise" promovată de național-țărăniști în perioada interbelică, potrivit căreia capitalul străin avea acces pe piața românească în condiții mult mai avantajoase decât cele limitative liberale etc.).

d) *Existența şi manifestarea unei comuniuni de valori, obiective şi interese* care să facă posibilă geneza şi aplicarea unei politici „publice" sau a unui set de politici „publice".

Diversitatea politicilor publice

Varietatea actorilor „publici" şi a condițiilor care generează şi fac posibilă promovarea unei/unor politici „publice" determină o mare diversitate a politicilor „publice". Diversitatea este încurajată şi susținută de diferențierile dintre sistemele politice, natura resurselor instituționale

(forme de guvernare, tipul birocratic-administrativ, forme de stat, sistemul partidist, modalităţi de formare a partidelor politice), procedeele şi mijloacele utilizate, caracteristicile masei sociale ce este implicată în promovarea acestui tip de politică, resursele bugetare, materiale etc. alocate, miza colectivă (politicieni, aparat birocratic – îndeosebi, dar şi segmente mari ale populaţiei) etc. *Sursa principală a extinderii activităţilor publice o constituie proliferarea „atributului guvernamental*", care este prezent, practic, în toate sferele şi domeniile de activitate (După unele aprecieri, atribuţiile de esenţă guvernamentală s-au multiplicat considerabil în ultima jumătate de veac, de cca 5-6 ori).

Efecte ale proliferării politicilor publice	Diversificarea modalităţilor de intervenţie a autorităţilor publice	⟶ Legiferare
		⟶ Apărarea naţională
		⟶ Încasarea impozitelor
		⟶ Administrarea resurselor (umane, financiare, materiale etc.)
		⟶ Administrarea activităţii industriale şi agrare (în nume propriu sau în sistem de intermediere)
		⟶ Crearea sau extinderea serviciilor culturale
		⟶ Crearea sau extinderea reţelei de asistenţă socială
		⟶ Organizarea timpului liber al grupurilor sociale
		⟶ Asigurarea mijloacelor de existenţă pentru populaţie
		⟶ Menţinerea în stare de funcţionare sau dezvoltarea sistemului de recompense
		⟶ Utilizarea canalelor publice pentru „îndoctrinarea" populaţiei
		⟶ Protecţia mediului
		⟶ Apărarea contra dezastrelor
		⟶ Promovarea politicii externe

Modele ale procesului de realizare a politicilor publice*

	Triunghiuri de fier	Rețele tematice	Guvernare de cabinet	Neo-corporatism	Politici comunitare
Formațiuni politice	Stabile	Instabile	Stabile	Instabile	Labile
Arene decizionale	Segmentate	Fragmentate	Segmentate	Segmentate	Difuze
Număr de participanți	Limitat	Nelimitat	Limitate	Exclusiv	Vast
Autoritatea centrală	Nici una	Nici una	Prezentă	Prezentă	Absentă
Putere	Dispersată	Mult dispersată	În canale politice	În resurse instituționale	Fluctuantă
Termene decizionale	În sectoare	Nu	Cabinet	În sectoare	În arii
Grupuri	Voluntare	Voluntare	Voluntare Marginale	Obligate	Spontane
Acces decizional	Închis	Deschis	Închis	Închis	Permeabil
Soluție	Da	Rară	Da	Da	Amânată

Scopul politicilor publice: micşorarea distanței dintre aspirații şi realizări într-un domeniu al vieții publice.

Tipologia politicilor publice: varietatea politicilor publice accentuează preocuparea pentru clasificarea lor după anumite criterii. Sunt propuse mai multe tipologii, între care cea formulată de Theodor Lewi pare să obțină o mai largă recunoaştere:

* Tabelul este reprodus din lucrarea lui Gianfranco Pasquino, *Curs de ştiință politică*, tradusă în limba română, Institutul European, Iaşi, 2002, (p. 254).

Sisteme de politici publice	*Distributive*	(promovează acordarea de licenţe, autorizaţii, acreditări etc.).
	Redistributive	(stabilesc sau reglementează criteriile în baza cărora se acordă sau nu drepturi, facilităţi, venituri etc.).
	Reglementatorii	(stabilesc reguli de comportament profesional sau civil).
	Constitutive	(recomandă reguli pentru alcătuirea altor reguli; coduri de procedură).

Analiza politicilor publice

Obiectivul esenţial al studiului îl reprezintă stabilirea naturii, esenţei şi conţinutului activităţii autorităţilor publice, orientarea, direcţionarea lor spre noi conţinuturi ale demersurilor în opera de guvernare, investigarea publicului vizat şi identificarea efectelor promovării politicilor publice. Prin *autoritate publică* se desemnează acele instituţii ce exercită funcţii de guvernare într-o colectivitate umană şi într-un spaţiu geopolitic definit.

Studiul (analiza) se desfăşoară pe trei planuri:

a) identificarea şi cunoaşterea întregului set de acţiuni ale statului (în sens de instituţie politică) şi ale altor autorităţi publice;

b) analizarea conţinutului, desfăşurării şi efectelor demersurilor acestor autorităţi (preponderent ale statului – „procesele etatizării", cum le definesc unii politologi);

c) formarea unor cadre specializate în practicarea politicilor publice.

Demersurile autorităţilor publice (politicile sectoriale pe care le promovează) pentru a avea efecte trebuie să:

Universitatea SPIRU HARET

- fie permanente şi nu conjuncturale;
- vizeze o construcţie politică raţională, care să se relaţioneze continuu la resurse, norme şi posibilităţi reale (şi nu iluzorii);
- urmărească menţinerea unui echilibru între obiectivele politicii/politicilor publice şi rezultatele lor concrete astfel încât să prevină distorsiuni în sfera respectivă de acţiune;
- evite izolarea sau autonomizarea unei politici publice (de contextul general);
- accentueze asupra necesităţii ca autorităţile publice să promoveze deschiderea spre modificare sau schimbare, spre raţionalitate, spre dezbatere şi confruntare publică de idei, sugestii, propuneri etc.

„Studiul politicilor publice permite, prin observarea cumulativă a acţiunilor concrete, să stabilească dacă există şi care este logica ce ghidează intervenţiile guvernului sau regimului politic în timp şi în diverse domenii, dacă reglarea deciziilor este sau nu controlată ideologic sau voluntarist sau constă într-o sumă de ajustări incerte, cine ia aceste decizii şi cât de arbitrar, ce presiuni şi incertitudini se manifestă în luarea deciziilor, câtă constrângere înglobează şi exersează administraţiile, prin birocraţie spre exemplu" (Madelaine Grawitz, Jean Leca, *Traité de science politique*, vol. IV, Paris, PUF, 1985, p. 6.).

De reţinut:

- *Analiza politicilor publice este una dintre cele mai importante şi dinamice zone de cercetare în sfera ştiinţelor politice, cu precădere a raportului dintre instituţii şi acţiunea politică.*
- *Cercetarea este eficientă numai în măsura în care rezultatele sale sunt utilizate în demersurile pentru creşterea eficienţei guvernamentale şi, în genere, a instituţiilor care „produc" şi promovează politici publice.*

Alte distincţii terminologice

a) *Politica statului* (ca exponent al unei orientări politice interne) exprimă voinţa comunităţii pe care o reprezintă în raport cu alte state; ea are caracter de suveranitate naţională numai în condiţiile în care puterea în stat se exercită liber şi nu în regim de imixtiuni, presiuni, ameninţări sau dominaţie străină; termenul integrează, într-o unitate conceptuală, atât politica internă, cât şi politica externă a statului.

b) *Politica internă* nu exprimă *strictu sensu* politica statului decât în condiţiile unui sistem politic totalitar. În cadrul unui sistem politic democrat pluralist, aceasta reprezintă un set de politici (inclusiv a statului), care relevă aspiraţii, interese etc., ale partidelor politice, grupurilor, organizaţiilor sociale şi profesionale etc.

c) *Politica internaţională* desemnează, de mai mult timp, dar accentuat în ultima vreme, nu doar şi numai ceea ce tradiţional se înţelegea prin aceasta (orientarea externă a politicii unui stat). În prezent s-au impus şi au devenit operaţionale şi alte sensuri care se atribuie sintagmei respective:

- politică promovată de organisme internaţionale cu reprezentativitate universală (Societatea Naţiunilor – în perioada interbelică, ONU etc.);
- politică desfăşurată de organisme politice cu reprezentativitate regională (*politica regională*, care poate avea caracter general sau domenial – economic, social, militar etc.);
- *globalism* – strategie sau direcţie de acţiune în planul raportărilor internaţionale subsumată intereselor unuia sau mai multor centre de putere, care are ca numitor comun analiza şi aplicarea unor politici la nivel planetar ce vizează probleme economice, financiare, sociale, militare, tehnologice, ecologice ş.a.m.d.

I.2. GENEZA POLITICII, INSTITUŢIILOR ŞI INSTRUMENTELOR SALE DE PROMOVARE. SISTEMUL POLITIC: ESENŢĂ ŞI TIPOLOGIE

Fiinţa umană percepe de timpuriu că dezordinea, anarhia, conflictele interminabile ameninţă coeziunea şi perpetuarea grupului din care face parte. Chiar dacă multor indivizi nu le-a fost uşor să accepte „tutela" celor puternici şi apoi să se supună unor norme şi reguli de convieţuire socială, ordinea realizată prin forţă a fost preferată dezordinii. Astfel se naşte politica, asociată puterii încă de la începuturile sale. Simbioza politicii cu

Universitatea SPIRU HARET

puterea este singura în măsură să asigure autoritatea actului decizional, chiar dacă acesta întruneşte şi elemente constrângătoare (*coercitive*).

Fenomenul puterii există şi se manifestă acolo unde s-au produs diferenţieri şi stratificări sociale, indiferent de intensitatea ierarhizărilor, deci numai în cadrul unor raporturi socio-umane. În relaţie de maniera în care se statornicesc aceste raporturi, puterea poate fi de natură politică, economică, militară, judecătorească, legislativă etc. Impactul masiv, permanent şi hotărâtor asupra societăţii îl deţine *puterea politică.*

SUVERANITATEA PUTERII POLITICE

„Suveranitatea puterii politice presupune că nu există autoritate superioară în faţa căreia s-ar putea face apel pentru a contesta deciziile sale şi că supremaţia puterii politice îi permite să reprime orice încălcare a legilor; deţinătorii puterii politice – legislatori şi guvernanţi – având ca funcţie să hotărască în numele ansamblului societăţii globale, guvernează prin deciziile lor toate celelalte puteri sociale, fără a fi delegaţi să se supună vreuneia dintre acestea. Aşadar, a spune că societatea globală este o colectivitate supremă, care nu depinde de nici o alta, înseamnă a spune că autoritatea acestei colectivităţi este şi ea supremă. În acest sens, puterea politică este putere suverană" (J.W. Lapierre, *Essai sur le fondament du pouvoir politique*, Aix en Provence, Edition Ophnys, 1968, p. 74).

Suverană, în adevăratul înţeles al termenului, este puterea politică dominantă într-un stat care dispune de pârghiile puterii executive şi administrative şi decide evoluţia puterilor legislativă şi judecătorească, utilizând totalitatea mijloacelor de care dispune (politice, ideologice, economice, financiare etc.). Puterea politică reprezintă axul vieţii politice, fiind relaţionată politicii, care numai într-un raport de forţă se manifestă şi se promovează, având ca obiectiv prioritar organizarea şi conducerea societăţii, menţinerea ordinii interne, asigurarea securităţii externe, stabilirea şi atingerea unor ţeluri colective, inclusiv accederea la putere etc.

Conceptul de **politică** îşi are originile îndepărtate în termenul de *polis*, pe care vechii greci îl utilizau atunci când desemnau o cetate-stat şi comunitatea ce vieţuia în acel spaţiu, ca tip distinct de organizare socio-politică. „Împrumutul" lingvistic din antichitate are o dublă semnificaţie: relevă vechimea politicii şi exprimă o nouă realitate socio-politică.

Vechimea este atestată etimologic, dar ea este considerabil mai mare decât antichitatea, politica germinând încă din fazele apropiate apariției ființei umane. Noua realitate socio-politică, *polis*-ul, reprezintă, în esență, evadarea vechilor greci din imperiul dictatului puterii, prin conceperea unui nou mod de promovare a politicii: statornicirea unei ordini sociale şi politice bazate pe înțelegere şi armonie. „Evadarea" nu este întâmplătoare. Experiența în materie politică de până atunci a umanității demonstra că normele şi instituțiile cu funcții de organizare şi disciplinare a comportamentului individual şi colectiv au avut, pe lângă efecte pozitive, şi consecințe negative.

Efectele pozitive erau importante, deoarece:

- acțiunile indivizilor şi grupurilor s-au aflat sub semnul autorității unui conducător, ceea ce constituia elementul forte în depăşirea dezordinii, care ar fi amenințat coeziunea şi perpetuarea existenței grupurilor şi, foarte probabil, ar fi încurajat întoarcerea la „barbarie";
- angrenarea unor mari grupuri umane în forme de organizare politico-militaro-religioasă, cum au fost, de pildă, despoțiile orientale, care au împiedicat, cel puțin temporar, conflictele intergrupale sau intercomunitare, care ar fi avut urmări serioase, inclusiv asupra perpetuării existenței unor colectivități.

Efectul negativ major constă în faptul că formele de organizare care premerg *polis*ului, inclusiv statele despotice orientale, sacrifică libertatea de exprimare, de inițiativă şi de acțiune a oamenilor pe altarul ordinii şi „respectului" autorității discreționare a puterii politice (bazileu, rege, împărat etc.).

Spre deosebire de despoțiile orientale, în *polis*-ul grecesc ordinea nu era impusă prin forță, ci se baza pe lege (*nomos*), ca proiecție a ordinii naturale (*phisis*) şi a armoniei cosmice (*kosmos*). Grecii au, astfel, un cadru normativ de comportament rațional şi civilizat, pe care îl creează mari legislatori de talia lui Lycurg (sec. 10-9 î.Hr.), Dracon (sec. 7 î.H.), Solon (c.640-c.588 î.Hr.) – primul la Sparta, ceilalți la Atena.

Politica exprimă şi defineşte astfel activitatea de guvernare sau de management politic a societății, fiind obiectiv angrenată în exercitarea puterii. Ea are un caracter istoric şi este direcționată spre conducerea societății prin alocarea, mobilizarea şi gestionarea resurselor necesare dezvoltării, promovarea schimbării, asigurării păcii sociale, reglementării raporturilor cu străinătatea etc.

Politica are o sferă mai largă de aplicabilitate şi de manifestare decât **politicul**, care reprezintă modul în care este concepută organizarea şi funcționarea ansamblului relațiilor sociale, astfel încât să se asigure dezvoltarea şi perpetuarea existenței unei comunități sau societăți. Acest

ansamblu de relații este rezultanta politicii, a acțiunii centrate pe problematica puterii în stat. O putere dobândeşte caracter politic numai atunci când este aptă să utilizeze forța (coerciția) cu scopul menținerii ordinii şi stabilității într-o comunitate, indiferent de formele şi modalitățile exercitării acesteia. Relația de putere, care defineşte politicul (putere scop), primeşte semnificație politică doar în orizontul finalității sale: *binele general.*

POLIS-UL – O NOUĂ ERĂ A POLITICULUI ŞI POLITICII

Formă de organizare socio-politică în sistemul democrației sclavagiste, ale cărei principale elemente constitutive şi trăsături sunt următoarele:

Puterea politică aparține *demosului* (totalitatea cetățenilor cu drepturi depline). Erau excluşi: sclavii, metecii (străinii stabiliți în cetățile-state), femeile (în majoritatea lor).

Autoritatea politică supremă: Adunarea Populară (*ekklesia*), din care se desemnau:

a) *Sfatul* (boulé) – corp consultativ cu atribuții operative:

- soluționarea problemelor curente ale „cetății";
- pregătirea întrunirilor Adunării Populare.

b) *magistrații* (al căror nume, atribuții şi număr variau de la o „cetate" la alta) reprezentau, în esență, puterea executivă.

Trăsături esențiale:

- indivizii sunt proclamați egali în fața legilor (*isonomia*);
- fiecare individ este îndreptățit să aspire la demnități publice (*isotimia*);
- cetățenii cu drept egal la cuvânt în adunări şi înaintea instanțelor judecătoreşti (*isegoria*);
- autoritățile se preocupă de întreținerea orfanilor şi invalizilor precum şi de dezvoltarea cunoştințelor indivizilor în materie de teatru şi muzică (cultură, în general).

Relevanța în demersul pentru reconstrucția politicului şi politicii

Polis-ul este o nouă şi complexă structură politică, care:

- inaugurează începutul autonomizării politicului şi a politicii;
- ridică respectarea legii la rang de principiu de guvernare şi regulă generatoare de coeziune socială;
- generează un nou prototip uman: *cetățeanul* (component activ al societății civile, dar şi element al statului), care are o dublă calitate şi apartenență: civilă şi etatică, condiția de cetățean conduce la concilierea intereselor individuale cu cele generale (globale) ale cetății (statului); formează terenul pe care apare *viața politică*, într-o formulă democratică, rațională, morală şi legală.

Forme istorice de exercitare a puterii

- Depăşirea dezordinii, anarhiei şi pericolului dezagregării colectivităţilor umane prin *recunoaşterea autorităţii unui/unor conducători.*
- Lupta dintre indivizi pentru dobândirea autorităţii în cadrul grupului sau colectivităţii se temperează cu timpul. Se trece la amenajarea vieţii sociale în forme mai complexe în plan teritorial, prevalând dimensiunile politice, militare şi religioase:

Democraţia militară – formă de organizare politică a comunităţilor primitive, care este creată şi funcţionează pe timpul conflictelor militare, constând în investirea aristocraţiei tribale cu puteri excepţionale. Limitată la început numai pe durata înfruntării armate, puterea aristocraţiei tribale, concedată de *Adunarea Poporului Înarmat* sau *Sfat* cu titlul pasager, se prelungeşte şi după încetarea războaielor, erodând sistemul democratic militar.

Democraţia sclavagistă este inaugurată în secolul 6 î.Hr. în Grecia antică (Attica) prin reformele lui Clistene şi perfecţionată în următorul veac de Pericle la Atena. Sistemul se extinde, cuprinzând numeroase state-cetăţi, şi funcţionează până la cucerirea Greciei de către romani (vezi: *polis*).
În concepţia istorică, participarea cetăţenilor la viaţa publică („respublica", de unde derivă termenul de republică), aşa cum a fost situaţia în unele din *polis*-urile greceşti, este mai întâi opera gândirii unor filosofi antici şi moderni şi ulterior rezultanta acţiunii politice. Regimul republican nu presupune, în astfel de circumstanţe, o relaţie de putere în care voinţa cetăţenilor să prevaleze. Sunt forme republicane de guvernare şi de organizare a puterii în stat în care o minoritate politică (aristocraţia) deţine puterea (*republici aristocratice*) – cum au fost republicile sclavagiste instalate în Sparta (secolele VIII-IV î.Hr.), Cartagina şi Roma (până în secolul al V-lea î.Hr.) dar şi forme în care cetăţenii liberi, în măsură mai mare sau mai mică, iau parte la dezbaterea problemelor publice (*republici democratice*) – Atena (secolul al V-lea î.Hr.).

Despoţia orientală – formă de organizare şi exercitare a puterii caracterizată prin manifestarea discreţionară a voinţei unui conducător (împărat, rege, basileu, despot – de unde derivă şi denumirea „modelului"). Actul de guvernare exprimă cruzime, arbitrar, sfidare faţă de norme şi reguli de convieţuire socială, voluntarism, cinism. Indivizii sunt lipsiţi complet de libertatea de exprimare, de iniţiativă şi de acţiune.

În epoca modernă, *despotismul* este un tip particular de guvernare opus monarhiei şi republicii (Montesquieu).

Monarhie – formă de guvernământ în care puterea este deţinută de monarh (împărat, ţar, rege, şah), fie pe linie dinastică (ereditară), fie prin încredinţarea ei (alegere). Puterea se exercită fie real, fie formal în raport de prestigiul şi calităţile personale sau de „zeificarea" acestuia prin identificarea monarhului cu o forţă divină (sacralizare).

Forme istorice ale monarhiei: absolutistă, limitată şi constituţională. *Prima* dintre acestea se manifestă şi este expresia generalizată a formei de putere specifică feudalismului. Se particularizează în plan politic prin exercitarea puterii depline şi autoritare de către monarh, care se poate accentua considerabil în unele situaţii, devenind despotică. *A doua* este o formă tranzitorie, caracterizată prin limitarea atributelor monarhului şi creşterea rolului parlamentului, iar *ultima*, întâlnită în epoca modernă şi contemporană, este rezultanta ascendenţei regimurilor parlamentar-constituţionale şi restrângerii prerogativelor monarhilor, care domnesc, dar nu guvernează, prestaţia lor politică fiind decorativă, formală sau ceremonială.

Democraţia modernă, rezultată în urma revoluţiilor burgheze din Anglia, Franţa, S.U.A. etc., este o formă de organizare politică a societăţii prin care se proclamă, legitimează şi se pune în operă dreptul poporului (*demos*) de a se guverna pe sine însuşi (principiul suveranităţii). În virtutea acestui principiu, guvernarea se legitimează numai în măsura în care exprimă voinţa populaţiei. Democraţia modernă se deosebeşte de tipurile istorice de democraţie, în care voinţa cetăţenilor se realiza direct (*democraţia directă*, cum s-a procedat în *polis*-ul Atena sau se mai întâlneşte şi astăzi în unele cantoane ale Elveţiei, comunităţi urbane din Marea Britanie, Germania etc.), prin introducerea sistemului reprezentativităţii, de aici şi denumirea de *democraţie reprezentativă*. Voinţa cetăţenilor nu mai este exprimată în actul de guvernare direct, ci este mediată, prin reprezentanţi desemnaţi în urma unor alegeri libere, care elaborează şi promovează politica în numele celor care i-au ales.

DEMOCRAȚIA DIRECTĂ

În afara *polis*-ului Greciei antice, manifestări ale democrației directe se identifică în:

Roma republicană unde, alături de Adunarea reprezentanților patricienilor (*senatus*), a funcționat şi sistemul consultării locuitorilor prin *plebiscit* (*plebis scitum*) de către tribunii investiți cu atributul de a le apăra interesele (*tribuni plebis*), potrivit Legii Publia (471 î.Hr.). Rezultatul plebiscitului dobândea caracter de lege. Participau la plebiscit numai cetățenii cu drept de vot din rândul „oamenilor liberi".

Comunitățile creştine (primele secole d.Hr.) care desemnau direct conducătorii.

Republicile orăşeneşti (din evul mediu) unde se practica o democrație de tip corporativ, emanciparea exprimându-se prin *Reformă* (în orizont religios), *Renaştere* (în perspectivă culturală) şi *revoluții* (în plan politic). Unele comunități urbane prospere cumpără autonomia de la mari seniori feudali (Veneția, Florența, Genua – secolele XII-XIII etc.), proclamând egalitatea şi libertatea juridică a cetățenilor.

"Sfera legală şi apariția unor numeroase coduri de legi, cu rolul de a sprijini reciprocitatea dintre părțile contractuale, a avut o contribuție fundamentală în consolidarea unei tradiții politice relativ deschise. O funcție similară a avut-o guvernarea municipală. Cel mai important aspect îl reprezintă însă existența oraşului ca forum de tranzacții continue, economice şi sociale, în care se puteau stabili schimburi mereu mai complexe. Legile ce guvernau această complexitate trebuiau să stabilească un echilibru între previzibil şi rutină, pe de o parte, şi flexibilitate şi schimbare, pe de altă parte. La aceşti factori se mai poate adăuga rolul jucat de oraşe în dezvoltarea identității politice şi a conceptului de cetățenie" (George Schöpflin, *Tradițiile politice ale Europei de Est*, în „Alternative", I; nr. 23-34, decembrie 1990, p. 36).

Universitatea SPIRU HARET

Caracteristice democrației moderne sunt următoarele trăsături:

- *instituirea reprezentării* – electoratul desemnează, în alegeri libere, reprezentanții săi ce se constituie într-o adunare cu funcții legislative, exercitând puterea în numele cetățenilor care i-au ales (parlament);
- *reprezentativitatea este cvasigenerală*, ca efect al introducerii sufragiului universal, egal, direct şi secret; electoratul formează majoritatea populației, exceptările vizând tinerii până la vârsta majoratului, alogenii (străinii) şi deficienții mentali;
- *democrația directă este limitată* până aproape de pragul dispariției;
- *diversificarea considerabilă a vieții politice* prin proliferarea partidelor politice, a grupurilor de interese şi de presiune;
- *multiplicarea instituțiilor care promovează democrația* (poliarhia);
- *manifestarea*, în forme şi cu mijloace din ce în ce mai diverse şi eficace, a *concurenței între competitorii politici*;
- *extinderea drepturilor şi libertăților democratice individuale*, care sunt recunoscute şi garantate de norme constituționale, legi şi instanțe judiciare;
- *dezvoltarea formelor asociative* (pe plan politic, economic, cultural etc.) care se exprimă prin crearea unei rețele de organizații, asociații, fundații, cluburi etc. (societatea civilă).

Apariția şi manifestarea politicii a condus şi conduce la crearea unor instituții specializate, **instituțiile politice**, care sunt dotate cu instrumente adecvate pentru promovarea acesteia. Charles Bouglé aprecia că formele de promovare a politicii se relaționează instituțiilor abilitate să le pună în aplicare, o astfel de relaționare manifestându-se atât în trecut (de la primele şi rudimentarele instituții din epocile îndepărtate), cât şi în prezent (în condițiile unui sistem instituțional complex, modern şi funcțional). Istoricitatea instituțiilor politice este dovedită de organizarea încă din primitivitate a puterii exprimată prin şefi de clanuri, triburi sau uniuni tribale, monarhii, adunarea bătrânilor sau adunarea oamenilor sub arme (cu funcții executive şi/sau judecătoreşti); de apariția şi evoluția altor structuri instituționale, inclusiv cu funcții legislative, care, cu timpul, dobândesc un caracter tot mai reprezentativ (parlamentul), ce îşi precizează din ce în ce mai clar atribuțiile şi sfera de competență, ocupând zone distincte în spațiul politic (separația puterilor). Concomitent, aşa după cum s-a relevat, se cristalizează şi se exersează, în diferite epoci istorice, modele de organizare a puterii, cum au fost democrația militară, democrația sclavagistă sau

guvernarea oligarhică – pentru perioadele vechi, monarhia absolutistă – în feudalism etc. Aceste forme (modele) de organizare şi exercitare a puterii în societate generează, cu timpul, tipuri distincte de sisteme politice, ca părţi componente şi inseparabile ale societăţii globale.

Prin **sistem politic** se înţelege un ansamblu stabil de relaţii şi roluri sociale instituţionalizate, care concură şi asigură exercitarea puterii în societate.

Structura sistemului politic, în raport de părerile exprimate de unii specialişti, este mai restrânsă (viziunile reducţioniste) sau mai cuprinzătoare. În viziune reducţionistă, cuprinde fie numai sistemul de guvernare, fie numai instituţiile şi organizaţiile politice. Potrivit celei de a doua poziţii, structura sistemului politic ar cuprinde (după Gabriel Almond): relaţii politice, instituţii politice, cultura şi conştiinţa politică, valori şi norme politice.

Natura specifică a componentelor sistemului politic determină rolul său distinct în viaţa socială, rol care este asigurat prin funcţii adecvate cerinţelor organizării şi conducerii societăţii.

Principalele ***funcţii*** ale sistemului politic sunt:

- asigură dezvoltarea societăţii prin acte decizionale la nivelul puterii;
- susţine stabilitatea internă, integritatea societăţii şi a statului prin prevenirea, contracararea şi anihilarea tendinţelor sau manifestărilor anarhice, antisociale sau a pericolelor care ameninţă cu dezintegrarea acestora;
- determină adaptarea puterii şi, implicit, a întregului sistem la schimbările care se produc în plan intern sau extern, prin înnoirea structurilor, modelarea sau schimbarea rolurilor politice etc., adaptare care presupune dezvoltarea unor capacităţi manageriale importante (capacitatea de a mobiliza resurse, capacitatea de a asigura alocarea de bunuri, servicii, recompense membrilor societăţii, capacitatea de a reacţiona prompt şi adecvat la provocările mediului social etc.).

Sunt propuse mai multe tipuri de clasificare a sistemului politic, cele mai cunoscute (şi operaţionale, de altfel) fiind tipologiile elaborate de Max Weber (care au la bază legitimarea autorităţii: sistemul politic tradiţional, carismatic şi respectiv raţional-legal), Eisenstadt (sistemul primitiv; sistemul impus de imperiile patrimoniale; sistemul impus de imperiile nomade; statele-cetăţi greceşti; sistemele politice feudale; monarhiile birocratice şi centralizate; sistemele moderne, care pot fi democrate, autoritare, totalitare), Gabriel Almond (sisteme oligarhice-modernizatoare sau totalitare; sisteme democratice moderne – democraţie tutelară sau democraţie politică etc.).

Universitatea SPIRU HARET

Concepte cheie şi extinderi

Politic. Mod în care este concepută organizarea şi funcţionarea ansamblului relaţiilor sociale astfel încât să se asigure dezvoltarea şi perpetuarea existenţei unei comunităţi/societăţi.

Politică. Defineşte activitatea de guvernare sau management politic al societăţii, având ca obiectiv esenţial exercitarea puterii. Este direcţionată, în esenţă, spre conducerea societăţii prin alocarea, mobilizarea şi gestionarea resurselor necesare dezvoltării, promovarea schimbării, asigurarea păcii sociale, reglementării raporturilor cu străinătatea etc.

Politică publică. Rezultat al activităţii unei autorităţi înzestrate cu putere publică şi legitimare instituţională.

Sistem politic. Ansamblu stabil de relaţii şi roluri sociale instituţionalizate care concură şi asigură exercitarea puterii în societate.

Bibliografie obligatorie

Dicţionar de sociologie (coordonatori Cătălin Zamfir, Lazăr Vlăsceanu), Bucureşti, Editura Babel, 1998.

Sartori, Giovanni, *Teoria democraţiei reinterpretată,* Polirom, Iaşi, 1999.

Gusti, Dimitrie, *Opere*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei, 1969.

Pasquino, Gianfranco, *Curs de ştiinţă politică*, Iaşi, Institutul European, 2002.

Tămaş, Sergiu, *Dicţionar politic*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1993.

Întrebări pentru verificarea şi fixarea cunoştinţelor

1. Ce se înţelege prin politică?
2. În ce constă distincţia dintre politică şi politic?
3. Care sunt motivele pentru care interesul ştiinţific acordat politicilor publice s-a accentuat?
4. Ce este autoritatea publică şi ce importanţă are studiul activităţii sale pentru societate?
5. Cum şi în ce context se produce geneza politicii?
6. Prin ce se diferenţiază organizarea şi exercitarea puterii în *polis*-ul grecesc de alte forme de organizare politică a societăţilor din epoca respectivă?
7. Care sunt formele istorice de exercitare a puterii?

II. MATRICEA, ÎNCEPUTURILE ŞI EVOLUȚIA GÂNDIRII POLITICE

Gândirea politică este o componentă esențială a gândirii umane. Îşi forjează identitatea şi legitimarea într-un îndelung proces de căutare a soluțiilor pentru organizarea şi conducerea colectivităților. Este inseparabilă instituțiilor şi acțiunii politice şi apare, se manifestă şi se perpetuează în contextul unor raporturi de forță în planul realității sociale.

II.1. FACTORI, CONDIȚII ŞI CONTEXTE ISTORICE CARE FAVORIZEAZĂ APARIȚIA ŞI DEZVOLTAREA GÂNDIRII POLITICE

Matricea gândirii politice îşi are originile îndepărtate în zorii umanității, când raporturile de forță din cadrul grupurilor migratoare sau sedentarizate încep să fie percepute ca un „rău necesar". Până la apariția consemnărilor scrise, ce ne atestă existența unei componente politice a gândirii umane, colectivitățile parcurg mai multe etape evolutive, în care instituțiile şi acțiunea politică îmbracă forme distincte, din ce în ce mai diversificare şi complexe.

De la forme protopolitice, care presupun structuri polifuncționale, instituțiile ce se revendică a avea caracter politic tind şi reuşesc cu timpul să-şi dobândească un „statut" propriu, concomitent cu demersuri şi responsabilități ce le asumă puterea politică, în proces de consolidare şi verificare, pentru conservarea stabilității şi coeziunii grupului sau comunității sociale şi deopotrivă pentru perpetuarea existenței acestora. Astfel de demersuri generează politica, ca tip distinct de activitate socio-umană, care suscită de timpuriu interes, nu numai în orizontul exersării ei, ci şi în perspectiva studierii sale, studiu ce se sistematizează progresiv. Cei care purced la investigarea politicii se străduiesc să-i identifice şi explice geneza, natura şi esența, condițiile şi factorii care o favorizează sau, din contră, îi restrâng sfera de acțiune, funcțiile şi importanța ei, ca una din componentele fundamentale ale sistemului social global, direcțiile

Universitatea SPIRU HARET

evolutive şi deopotrivă să afle care îi sunt punctele nevralgice, generatoare de tensiuni sociale pentru a fi anihilate etc.

Deschiderea tot mai accentuată spre politică este stimulată, în principal, de:

a. extinderea spațiului politic, creşterea rolului şi importanței politicii în ansamblul vieții sociale;

b. perceperea şi conştientizarea importanței funcției sale esențiale de organizare şi conducere a societății;

c. creşterea gradului de complexitate a sferei politice, care cuprinde o rețea de relații, instituții, cultură, conştiință, valori şi norme politice etc., ce îi determină funcția sa primordială (de organizare şi conducere a societății);

d. depăşirea permanentă a granițelor cunoaşterii, în general, a cunoaşterii sociale, în particular, de către indivizi şi grupurile din care fac parte.

Manifestarea din ce în ce mai pregnantă a atracției față de politică, mai ales după apariția unora dintre ştiințele sociale, precum istoria, filosofia etc., nu a presupus că problema cunoaşterii ştiințifice a politicului şi a politicii era soluționată. De la cunoaşterea spontană (comună) la cunoaşterea ştiințifică este un drum lung, marcat de avansuri, dar şi de stagnări, de deschideri, dar şi de ermetizări, de tensiuni intelectuale, dar şi de concilieri.

Reflecția politică se naşte şi exprimă politicul într-un proces de lungă durată. Politicul, ca şi politica de altfel, se regăsesc şi se îngemănează în reflecția (gândirea) umană, centrată pe identificarea soluțiilor pentru organizarea şi conducerea colectivităților, care devine **gândire politică**. Mai expresiv, gândirea reprezintă ideile, conceptele, teoriile etc., iar politicul acțiunea, ele împletindu-se în viața politică.

Gândirea şi cultura politică apar şi se exprimă atunci când, într-un mediu de viață socială, unii indivizi conştientizează răspunderea lor publică şi meditează asupra căilor, mijloacelor sau soluțiilor ameliorării, organizării sau conducerii colectivității din care fac parte. Asemenea condiții se configurează de timpuriu în unele spații extraeuropene, iar mai târziu şi în cele europene.

Reflecția politică – expresie directă a culturii politice câştigă în consistență, forță interpretativă şi prospectivă o dată cu apariția ştiințelor socio-umane, începând cu antichitatea şi continuând cu epocile ce i-au

urmat. În paralel însă cu efectele benefice ale aportului ştiinţelor la progresul gândirii politice, ca univers al conceptelor, teoriilor, ideilor, ideologiilor şi doctrinelor politice, presiunile şi constrângerile la care aceasta este supusă se accentuează progresiv, deturnând-o, mai mult sau mai puţin, de la obiectivele şi funcţiile sale. În acest context apare *politicianismul.*

II.2. EVOLUŢIA GÂNDIRII POLITICE UNIVERSALE

Începuturile gândirii politice sunt încurajate de cumulul progresiv de experienţă a colectivităţilor în exersarea puterii şi de apariţia unor preocupări explicite pentru studiul politicului. Preocupările sunt generate şi stimulate de interesul şi curiozitatea fiinţei umane de a avea un orizont cât mai cuprinzător de cunoştinţe noi şi deopotrivă de a adecva, într-un spirit cât mai raţional, funcţionalitatea societăţii la propriile sale aspiraţii şi deziderate. Dacă motivaţiile reliefării tot mai pregnante a acestor preocupări au un caracter general, manifestările concrete ale începuturilor reflecţiei politice sunt distanţate în timp şi spaţiu şi deopotrivă distincte în conţinut şi în contribuţiile pe care le aduc la patrimoniul gândirii politice universale. Forme incipiente ale gândirii politice se identifică în texte *sumeriene*, *sumero-akkadiene* şi *babiloniene* (sfârşitul mileniului III î.Hr. – secolul VI î. Hr.). Textele, de natură juridică sau literară, între altele, invocă autoritatea de sorginte divină a monarhului (Ur-Namu, rege în Ur, este împuternicit al zeilor pe pământ) sau îl identifică cu un înţelept care, prin atotcuprinzătoarele lui cunoştinţe, este îndreptăţit să conducă (*Epopeea lui Ghilgameş*).

Originea divină a monarhului (faraonului) este invocată şi în scrieri *egiptene* (*Învăţătura lui Patahotep*, *Istorisirea lui Ipuser*), care nuanţează însă raporturile cu supuşii („oameni simpli"), pledând pentru cunoaşterea şi satisfacerea unor exigenţe ale „poporului". Un prim „tratat politic", conţinând reguli de comportament ale faraonului faţă de supuşi – *Învăţăturile lui Achtoes III* (mileniul II î.Hr.) – poate fi considerat şi un ghid în arta guvernării, asemănător întrucâtva cu *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiului său Teodosie*.

„Gândirea politică", deşi nu îşi legitimează încă denumirea, fiind mai mult o colecţie de reflecţii parcelare cu pregnante infuzii religioase, mistice, morale, etice sau juridice, îndeosebi prin „sfaturile" sau „învăţăturile" atribuite unor monarhi, exprimă nu numai un cumul de experienţă în

Universitatea SPIRU HARET

materie politică, ci şi preocuparea acestora de a asigura o linie de continuitate politicii pe care au promovat-o. Este, în forme embrionare, un început de instrucție în domeniul politicii. Reflecția politică se află în fază incipientă, fiind apanajul exclusiv al elitei politice.

Idei politice întâlnim şi în *Vechiul Testament* (sec. IX-VI î.Hr.), cum sunt şi cele care se referă la organizarea vieții sociale şi religioase în temeiul unor legi „de origine divină", autoritatea puterii care se legitima tot prin apelul la divinitate etc. Textele biblice, prin circulația pe care o au încă din acele vremuri (din sec. V î.Hr. începe definitivarea redactării cărților „Biblice", iar la mijlocul sec. III î.Hr. se înregistrează prima traducere în limba greacă), lărgesc spațiul cunoaşterii gândirii politice prin depăşirea cadrului strict limitat al elitelor. Fenomenul este sesizat la nivelul comunităților evreişti care concep şi chiar aplică sisteme de organizare diferite, în raport de pozițiile sociale pe care le ocupă în societate.

Reprezentanți ai aristocrației tribale (*țekudimi*) susțineau ideea că statul este suprema țintă a politicii şi idealul de viață al evreilor; straturile de mijloc prin peruşimi aşezau colectivitatea (poporul) înaintea statului, iar eseenii (colectivități mici agrariene sau pastorale din apropierea Mării Moarte, din care s-au ridicat Iisus Hristos şi Ioan Botezătorul) răspândeau ideea că omul (individul) reprezintă idealul de viață uman şi eforturile trebuie direcționate spre realizarea unui prototip uman în care să-şi dea întâlnire „puritatea sufletească, cinstea desăvârşită şi însuşiri alese" (S. Dubnow, *Istoria evreilor*, vol. I, Bucureşti, Editura Slova, 1935, p. 103).

În *China*, în timpul dinastiei Zhon de vest (sec. XVIII-XII î.Hr.), forme incipiente de gândire politică sunt sesizabile în reflecțiile de factură filosofică şi morală (daoiste, confucianiste, legiste), fie din perspectiva intereselor straturilor sociale „de jos", fie ale vechii aristocrații chineze. Daoiştii susțin reîntoarcerea la vremurile pregentilice, când indivizii nu manifestau preocupări de îmbogățire şi când nu existau diferențieri sociale. Confucioniştii pretind că societatea este rezultanta unui contract, monarhul fiind ales dintre contractanți (puterea lui este dată de „popor"), iar legiştii sunt adepții egalizării tuturor indivizilor în fața legii (care devine obligatorie şi aplicabilă întregii societăți). După legişti, principiul optim al cârmuirii politice îl reprezintă noncârmuirea, conducătorul statului guvernând în mod natural, aşa după cum decurg toate în natură.

Legile lui Manu şi *Arthaşastra* (sec. IV î.Hr) sunt scrieri cu semnificație socio-politică în gândirea *indiană*, chiar dacă în esență sunt conduri de legi. Sistemul de caste, sancționarea lor juridico-politică,

Universitatea SPIRU HARET

atribuțiile şi locul acestora în cadrul sistemului (prima scriere) şi organizarea statului despotic (a doua) reprezintă elementele lor de noutate şi de atractivitate. Atribuită lui *Kantilya, Arthaşastra* (*Ştiința Politicii*) avea înțelesul de „artă politică" în conducera statului.

Europa intră în competiția investigării politicului, mai întâi prin vechii *greci*, apoi prin *romani* şi *Bizanț*. Primele preocupări care atestă interes pentru politic sunt identificabile în scrierile unor filosofi, istorici şi poeți greci (Homer, Herodot, Eschil, Protagoras). Dacă grecilor li se datorează denumirea acestei preocupări, tot lor li se datorează şi întâile scrieri care plasează sfera politicului şi a politicii în spațiul de cercetare, analiză şi interpretare ştiințifică. **Socrate** (469-399 î.Hr.), **Platon** (427-347 î.Hr.) şi **Aristotel** (384-322 î.Hr.) consacră definitiv gândirea politică drept domeniu distinct al gândirii umane. În perspectiva primului dintre aceştia, obiectivul principal al cunoaşterii umane îl reprezintă nu natura înconjurătoare, ci omul (inițiind astfel studiul problematicii omului, a universului uman-fundamental pentru demersurile ştiințifice ale ştiințelor sociale); politica este arta de a comanda, de a conduce indivizii pe calea autoperfecționării, pe care o au numai înțelepții sau inițiații (politica ar fi, prin urmare, un apanaj al unei minorități); morala are un foarte mare rol în creşterea, sub raport valoric, a însemnătății politicii în societate.

Platon, preocupat de ideea imaginii unui *stat ideal*, analizează raporturile dintre politică şi norme (cadrul legislativ). Potrivit concepției sale, într-un astfel de stat trebuie să coexiste trei caste:

a. filosofii, care au rol de conducători (inclusiv sub raport politic);
b. gardienii, cu atribuția apărării statului (de pericole interne şi externe);
c. agricultorii şi *meseriaşii*, care reprezintă forța de susținere a statului.

Pentru evitarea tensiunilor şi conflictelor sociale, Platon propunea instituirea unui mecanism economic de tip egalitarist, anume *comunitatea averilor*.

Concepția lui Aristotel despre stat şi morală se concentrează îndeosebi în *Politica*, dar importante deschideri interpretative se regăsesc şi în alte lucrări precum: *Etica nicomahică*, *Constituția ateniană, Etica eudemică,* în care se referă la forme de guvernământ, „omul politic" (*zoon politikon*), constituție etc.

Aristotel susține că individul manifestă înclinație pentru o viață socială organizată politic, deoarece „calitatea" lui de *zoon politikon*, precum şi natura lui de ființă sociabilă, predispusă să viețuiască în grupuri organizate şi ierarhizate, sunt impulsuri lăuntrice care-l fac apt să adopte un astfel de comportament. Caracterul politic al vieții sociale îl deduce din necesitățile psihice ale ființei umane.

Universitatea SPIRU HARET

Aristotel, ca şi Platon, nu este adept al democraţiei, întrucât aceasta ar fi servit unor scopuri egoiste, care conduceau la haos, urmat, fatalmente, de despotism. Pentru Aristotel, *politeia* este regimul politic superior celui democratic, întrucât combină elemente ale guvernării celor puţini (minoritatea) cu elemente ale guvernării celor mulţi (majoritatea), permiţând astfel supravegherea lor reciprocă. Idealul comun, prin reprezentanţii minorităţii şi ai majorităţii, devine factorul care asigurară şi apărară binele comunitar.

ARISTOTEL DESPRE STAT

„1. Întrucât constatăm că orice stat este o comunitate, şi că orice comunitate este constituită în vederea realizării unui bine – căci toţi oamenii acţionează în vederea unui lucru care li se pare a fi binele – este evident că toate comunităţile tind spre un bine şi, mai cu seamă, comunitatea cea mai importantă şi care le cuprinde pe toate celelalte (tinde) spre binele cel mai important dintre toate. Această comunitate este denumită stat şi comunitate politică.

2. Cei ce cred că omul politic, regele, capul de familie şi stăpânul (de sclavi – *n.n.*) sunt unul şi acelaşi, greşesc. Căci ei îşi închipuie că aceştia diferă numai prin numărul supuşilor lor, iar nu prin felul fiecăruia din ei. Spre exemplu, stăpânul comandă la puţini, capul de familie la mai mulţi, iar omul politic sau regele la şi mai mulţi, astfel încât o casă mare nu ar diferi de un stat mic. Tot astfel omul politic şi regele: cel ce s-a aşezat el însuşi în fruntea statului ar fi rege, iar cel ce guvernează conform cu regulile ştiinţei politice, rând pe rând guvernând şi fiind guvernat, este om politic. Dar aceste lucruri nu sunt exacte.

3. Afirmaţia noastră va deveni evidentă pentru cei ce cercetează lucrurile după metoda aplicată până acum. Căci, după cum şi în alte materii este necesar să despărţim un lucru compus în părţile sale simple – în adevăr, acestea sunt părţile cele mai mici ale unui întreg – tot astfel analizând părţile din care se compune un stat, vom vedea mai bine ceea ce sunt ele, întrucât se deosebesc unele de altele şi dacă e posibil să căpătăm o vedere ştiinţifică despre fiecare din cele menţionate […]

8. Comunitatea formată din mai multe sate constituie un stat complect. Ea posedă, ca să spunem aşa, un grad real de independenţă, fiind născută în vederea (con) vieţuirii, dar existând în vederea (con)vieţuirii bune. De aceea orice stat există prin natură, ca şi primele comunităţi. Căci el este scopul acestora, iar natura este scop. Noi afirmăm că natura fiecărui lucru care şi-a împlinit dezvoltarea, ca natura omului, calului, casei." (Aristotel, *Politica*, Cartea I, Cap. 1, în *Aristotel*, Bucureşti, Editura de Stat, 1952, p. 110-121, 122.)

O formă de guvernământ mixt o reprezintă şi Republica Romană, dar superioară politeiei, întrucât combina şi echilibra trei forme de guvernare: unipersonală, a mai multor persoane şi a majorității. **Polybos** (sec. I î.Hr.), care studiază organizarea politică a Romei republicane, consideră că împărțirea puterii între cei trei factori politici (consuli, Senat şi Adunarea bărbaților liberi) asigură o formă de guvernământ liberă, stabilă şi de durată.

Gândirea politică **romană** este reprezentată, între alții, de Marcus Porcius Cato, Caius Terentius Varro, Titus Livius, Cezar, Cicero. Spre deosebire de greci, care accentuează latura teoretică a studiilor asupra politicii, romanii sunt mai pragmatici, acordând îndeosebi atenție aspectelor administrative şi de drept ale organizării vastului lor imperiu.

Bizanțul, civilizația islamică şi *cea ebraică* se înscriu cu unele contribuții importante în spațiul gândirii politice, cum sunt între altele: *Codul lui Justinian* (tipărit în 533); *Strategiconul*, datorat lui **Kekaumenos** (secolul al II-lea); *Călăuza solitarului,* lucrare realizată de **Ibn Roşd** (Averroes) în secolul al XI-lea; *Repetarea legii*, scrisă în 1180 de medicul evreu **Maimon**.

Evul mediu, inclusiv în planul gândirii politice, este marcat încă de transferul preocupărilor ştiințifice în sfera teologiei. Un exponent al noului tip de gândire, căruia i se datorează elaborarea doctrinei politice oficiale a catolicismului este **Toma d'Aquino** (1225-1274). În *Summa theologica* (*Sinteza teologiei*), cel mai de seamă reprezentant al scolasticii catolice oficiale realizează conexarea gândirii politice aristotelice cu creştinismul.

Renaşterea (secolele XIV-XVI) şi *Reforma* (secolul al XVI-lea) tind să emancipeze gândirea politică de teologie şi de morală. Operele lui **Niccoló Machiavelli** (1469-1527), **Jean Bodin** (1530-1596), **Thomas Hobbes** (1588-1679), **Baruch Spinoza** (1632-1677) precum şi ale altor reprezentanți de marcă ai cercurilor intelectuale europene dau sens şi consistență tendinței de emancipare a gândirii politice şi contribuie cu noi deschideri interpretative la dezvoltarea acesteia. Machiavelli, ca şi antecesorul său îndepărtat, Aristotel, pune temei în cercetarea politicului şi a politicii pe observație şi comparație. El abordează faptele sociale în înlănțuirea lor cauzală, relevând rolul interesului ca factor propulsor al societății. Astfel, în politică dictează interesele şi forța. În viziunea sa, politicul constituie un domeniu de reflectare şi manifestare a conflictului de interese dintre indivizi (personalități) şi/sau dintre diverse grupuri sociale. Machiavelli, inițiind teoria laică asupra statului, dă lovitura de grație doctrinelor teologice.

Universitatea SPIRU HARET

Teoriile, îndeosebi, dar şi ideologia şi doctrina politică, deşi conferă noi dimensiuni şi suplimente de forţă gândirii politice, aceasta nu apare încă deplin desprinsă de alte domenii ştiinţifice. Contribuţia lui **Montesquieu** (1689-1755) ca şi cea a enciclopediştilor francezi (**Rousseau**, **D'Alembert**, **Voltaire**, **Diderot**, **Helvetius**, **Holbach**) este importantă, dar nu se reuşeşte încă detaşarea teoriei politice ca domeniu autonom al cunoaşterii umane.

SINTEZA UNUI MANUAL DE ŞTIINŢĂ POLITICĂ

NICCOLÓ MACHIAVELLI *Principele* (1513),

- Statele sunt de două tipuri: republici şi principate, ultimele fiind, la rândul lor, fie ereditare, fie creaţii noi (Cap. I).
- În principatele ereditare, puterea este deţinută de un principe ereditar în virtutea unui drept natural, spre deosebire de principatele nou constituite, în care principele ajunge să acceadă la putere datorită meritelor personale (Cap. II).
- Distincţia dintre principatele mixte şi cele noi constă în: primele sunt formaţiuni statale alcătuite din teritorii vechi, cărora li se adaugă anexiuni noi, iar celelalte se constituie din teritorii noi obţinute prin cuceriri. Statele italiene ar trebui să se îndrepte către monarhia absolută de tip francez, formă considerată adecvată organizării politice a Italiei (Cap. III).
- Deosebirea dinte tipul monarhic francez şi cel otoman: în primul, regele este înconjurat, preţuit şi slujit de numeroşi supuşi (nobili), care îşi păstrează privilegiile, în timp ce în al doilea, sultanul guvernează autoritar singur, dispunând după bunul plac de supuşi (Cap. IV).
- Noile teritorii cucerite pot fi stăpânite prin distrugere, administrare de către cuceritori sau acordarea autonomiei condiţionate de plata unui tribut. Libertatea principatelor este necesară, dar, dacă devine o stavilă în realizarea unităţii statale, ea trebuie sacrificată (Cap. V).
- Personalităţile în istorie joacă un rol important. Ele nu apar oricum şi nu acţionează întâmplător. Un om înţelept are o sumă de calităţi care îl propulsează la putere. Un principe trebuie să ţină seama de învăţămintele istoriei, să aleagă numai drumul parcurs de oamenii desăvârşiţi, să promoveze noul şi să determine acceptarea forţei de către majoritate, ca mijloc de conducere politică (Cap. VI).

- Unii principi acced la putere prin sprijinul acordat de către alții (Cezar Borgia, cu ajutorul tatălui său). Numai însuşirile şi capabilitățile lor personale îi pot menține la conducerea statului (Cap. VII).
- Alții obțin puterea prin nelegiuiri (inclusiv prin crimă – modalități tratate în capitolul VIII), alții având concursul populației, care îi apreciază pentru calitățile lor (Cap. IX).
- Raporturile unui principe cu statele vecine sunt condiționate, de asemenea, de virtuțile personalității sale: dacă sunt pozitive, chiar în condițiile în care este atacat de un adversar are şanse de a învinge, întrucât populația îl sprijină; dacă sunt negative, situația devine improbabilă, riscantă şi cu consecințe negative (Cap. X).
- Religia trebuie separată de orice element al puterii politice (Cap. XI).
- Principii sunt datori să cunoască arta militară şi politică necesară atât cuceririi unor noi teritorii, cât şi consolidării statului (Cap. XII, XIII, XIV).
- Morala creştină este superioară moralei burgheze (Cap. XV).
- Cumpătarea este una dintre regulile esențiale ale domniei unui principe (conducător), care nu trebuie să fie excesiv de darnic sau zgârcit, de blând sau crud (Cap. XVI, XVII).
- În politică lipsa de scrupule este o virtute, întrucât asigură succesul (Cap. XVIII).
- Guvernarea trebuie ferită de greşeli (Cap. XIX).
- Sistemul de apărare (fortărețele) reprezintă un scut protector împotriva atacurilor duşmanilor (Cap. XX).
- Numai dacă are faima unui om mare şi desăvârşit, un principe este stimat, prețuit sau ascultat; trebuie să se manifeste ca un prieten adevărat sau ca un duşman înverşunat şi puternic, să prețuiască virtuțile, să încurajeze artele şi să organizeze serbări şi spectacole pentru mulțime (Cap. XXI).
- Intelectualii, din care se recrutează funcționarii de rang înalt, trebuie recompensați pentru profesionalism şi fidelitate (Cap. XXII).
- Sfetnicii sunt cei care îl conseiază pe un principe asupra oricărei probleme de interes personal sau public (Cap. XXIII).
- Moralitatea dubioasă sau scăzută a principilor italieni a condus la insuccese politice şi militare în confruntarea cu francezii (Cap. XXIV).
- Înțelepciunea unui lider politic (principe) constă în puterea lui de adaptare la diversitatea situațiilor, succesul acțiunilor sale fiind rezultanta conjuncției dintre propriul său demers şi împrejurări (Cap. XXV).
- Patria trebuie să se situeze deasupra tuturor intereselor, iar simțămintele patriotice trebuie să fie dominante (Cap. XXVI).

În secolul al XIX-lea se produce autonomizarea teoriei politice şi, implicit, configurarea unui spaţiu distinct al gândirii politice. Detaşarea se produce concomitent cu desprinderea sociologiei de alte domenii ştiinţifice (inclusiv din sfera ştiinţei politice, aflată în fază avansată de constituire), care are o importanţă cu dublu efect în planul evoluţiei gândirii politice: îi fixează definitiv cadrul de manifestare în sfera politică, ca o componentă esenţială a sistemului social global, şi îi furnizează instrumente de investigare noi şi performante, care deschid orizonturi largi analitice şi interpretative ştiinţei politice.

O dată cu delimitarea zonelor de cercetare ale ştiinţelor sociale şi politice, stabilirea obiectivelor, metodelor şi tehnicilor de investigare ale realităţilor lumii umane, dispar principalele bariere care estompau dezvoltarea gândirii, în general, şi a celei politice, în particular.

Contribuţiile individuale ale unor personalităţi ştiinţifice configurează, cu timpul, şcoli naţionale, care au propria lor identitate ştiinţifică şi deopotrivă propriul lor aport intelectual la dezvoltarea gândirii politice şi implicit a ştiinţelor care studiază sfera politicului. În Germania, **Georg Jellinek** contribuie la fundamentarea unei teorii generale a statului (sau a unei ştiinţe a satului), **Karl Marx** pune bazele doctrinei comuniste pe temeiuri filosofice, economice şi politice, generând o mişcare revoluţionară de idei în planul gândirii şi acţiunii politice, iar **Max Weber** are un aport esenţial la întemeierea sociologiei politice; în Franţa, **Emilé Durkheim** este cel care dă viaţă sociologiei şi garantează adâncirea cercetării asupra naturii şi cauzelor evoluţiei societăţii moderne, fiind urmat de o pleiadă de intelectuali care au contribuţii remarcabile în planul investigării şi interpretării fenomenelor politice (**Leon Duguit**, **Pierre Bourdieu**, **Maurice Duverger**, **Raymond Aron**, **Michel Crozier**, **Alaine Touraine** etc.; în Italia, **Vilfredo Pareto**, **Gaetano Mosca** şi **Robert Michels**), fiecare are aportul propriu la dezvoltarea sociologiei politice (îndeosebi în planul elitelor politice), iar împreună demonstrează caracterul inegal al societăţilor, dominate de o clasă politică, care acaparează puterea politică. Şcolile engleză şi americană au, la rândul lor, substanţiale contribuţii la promovarea şi dezvoltarea gândirii politice (**Bryce**, **Sumner**, **Giddings**, **Cooley**, **Mead**).

Cum se face politica

„Există două modalități de a face politică. Se poate trăi «pentru» politică sau «din» politică. Această opoziție nu conține nimic exclusiv. Ba chiar, în general, se practică ambele modalități în acelaşi timp, la modul ideal, desigur, dar şi, în cea mai mare parte a timpului, la modul efectiv.

Cel care trăieşte «pentru» politică îşi face din aceasta «ţelul vieții», în sensul cel mai profund al termenului, fie prin faptul că descoperă satisfacție în deținerea puterii, fie pentru că această activitate îi permite să-şi găsească echilibrul interior şi să dea măsura valorii personale punându-se în slujba unei «cauze» care dă sens vieții lui. În acest sens profund, orice om serios care trăieşte pentru o cauză trăieşte, de asemenea, din ea. Distincția noastră are deci la bază un aspect extrem de important al condiției omului politic, şi anume aspectul economic. Vom afirma aşadar că acela care vede în politică o sursă permanentă de venituri «trăieşte din politică» şi că, în cazul opus, trăieşte «pentru politică»" (Max Weber, *Le savant et le politique*, Paris, Plon, 1951, p. 111-112)

Omul politic

„Putem spune că există trei calități hotărâtoare indispensabile omului politic: pasiunea, sentimentul responsabilității, discernământul. Pasiune în sensul de «obiect de realizat» [*Sachlichkeit*], adică devotamentul pasionat pentru o «cauză», un zeu sau un demon. Aceasta nu are nimic de-a face cu acea comportare pur interioară pe care regretatul meu prieten Georg Simmel obişnuia să o numească «excitare sterilă», comportare specifică unei anumite categorii de intelectuali, îndeosebi ruşi (nu toți, e drept), care face furori în mediile noastre de intelectuali orbiți de acest carnaval împodobit cu numele pompos de «revoluție». Toate acestea țin de «romantismul dat de ceea ce este interesant din punct de vedere intelectual», de unde sentimentul obiectiv al responsabilități e absent. Este un sentiment care se învârte în gol. Într-adevăr, numai pasiunea, oricât de sinceră, nu ajunge. Când o punem în slujba unei cauze fără să facem din responsabilitatea corespunzătoare steaua polară care să ne orienteze în chip hotărâtor, activitatea, pasiunea nu transformă omul în lider politic. Mai este nevoie de discernământ, care este calitatea psihologică determinantă a omului politic. Ceea ce înseamnă că trebuie să posede facultatea de a lăsa lucrurile să treacă peste el, să le privească recules în liniştea sufletului şi în

Universitatea SPIRU HARET

consecință să știe cum să țină la distanță oamenii și lucrurile". (Max Weber, *op. cit.*, pp. 162-163).

GAETANO MOSCA

Geneza și compoziția clasei politice

„Prevalența unei minorități organizate, care se supune unui unic impuls, asupra unei majorități dezorganizate este o fatalitate istorică. Forța oricărei minorități este irezistibilă în fața oricărui individ al majorității, care se găsește singur în confruntarea cu totalitatea minorității organizate; în același timp, se poate spune că aceasta este organizată tocmai pentru că este minoritate". (*Elementi di Scienza Politica*, vol. I, Bari, Gius. Laterza și Figli, 1939, p. 16).

- Componenții minorității se disting și sunt selectați în raport de calitățile personale și superioritatea materială, intelectuală sau morală.
- În societățile primitive accesul în structurile clasei conducătoare este posibilă datorită aptitudinilor militare (îndeosebi), acestora adăugându-se ulterior și condiția materială a indivizilor.

„Principala condiție necesară pentru ca această transformare să se producă și să aibă urmări este ca organizarea socială să se perfecționeze astfel încât prezidarea forței publice să devină mult mai eficace decât cea a forței private". (*Ibidem*, p. 93)

- Când proprietatea privată începe să fie reglementată și tutelată de forța publică se produc modificări în însăși structura statului, care evoluează de la organizarea politică feudală spre cea birocratică.

„Odată petrecută această transformare, este cert că, așa cum puterea politică a produs bogăția, tot așa bogăția produce putere. Într-o societate suficient de matură, în care forța individuală este ținută în frâu de cea colectivă, dacă cei puternici sunt îndeobște bogați, atunci, pe de altă parte, este de ajuns să fi bogat pentru a fi puternic". (*Ibidem*, p. 94)

- În societățile dominate de credințe religioase înalții prelați devin posesori de numeroase bunuri și au acces la puterea politică (Egiptul antic).
- În societățile avansate economic, politic etc., în afara puterii banilor, acționează și alte mijloace sociale care sunt accesibile îndeosebi celor bogați (gradul superior de cunoștințe, notorietatea publică, pozițiile înalte care sunt deținute în societate) și care sunt în avantajul minorității organizate. Cu timpul, aceste „mijloace sociale"

devin decisive. Competiția și selecția valorilor cad în desuetudine, liniile de comunicare între diferite nivele ale societății fiind controlate sau blocate.

• Segregarea pe care guvernanții încearcă să o impună în raport de guvernați nu este completă și nici definitivă. În caz contrar, istoria politică a omenirii ar fi plată, fără culoare și simplificată la extrem.

„… întreaga istorie a umanității civile se rezumă la tendința pe care o au elementele dominatoare de a monopoliza în chip stabil forțele politice și de a transmite ereditar ceea ce posedă urmașilor direcți și tendința care realmente există către blocarea acestor forțe și afirmarea de noi forțe, ceea ce provoacă endosmoze și exosmoze între clasa superioară și anumite fracțiuni ale clasei de jos. Clasele politice decad negreșit ori de câte ori nu mai pot să-și exercite calitatea pentru care au ajuns la putere sau când acestea nu mai pot îndeplini funcția socială ce le revine sau când calitatea și funcția pe care o îndeplinesc își pierd orice importanță în mediul social în care trăiesc". (*Ibidem*, p. 106)

De reținut:

• *Gândirea politică reprezintă o creație intelectuală de o copleșitoare varietate tematică, ideologică și valorică. Diversitatea nu ecranează liniile de continuitate sau de identificare a pozițiilor apropiate sau comune, care conferă reflecției politice și elaboratelor sale o anume unitate de măsură.*

Diversitatea planurilor gândirii politice în orizontul acțiunii politice, într-un mediu social dat, se exprimă prin *instituții politice* și *instrumente* de punere în operă a politicii: pacte fundamentale, legi organice sau ordinare, decrete, hotărâri guvernamentale, ordonanțe, regulamente, proclamații, referendumuri, apeluri, programe, statute, tratate, convenții, protocoale etc.

Concepte cheie și extinderi

Clasă politică: grup restrâns de persoane care se diferențiază în cadrul unei comunități și care are un rol important sau determinant în organizarea și/sau conducerea acesteia. Concepte sinonime: clasă conducătoare, oligarhie politică, „minoritate organizată" (Gaetano Mosca).

Elita politică. Are o dublă semnificație: a) componentă a clasei politice, care se distinge prin calitățile sale deosebite (pregătire profesională superioară, grad de cultură elevat etc.) și performanțele obținute în propriul domeniu de activitate și în politică; b) grup restrâns de persoane care se constituie în structura de putere a societății, cu influență majoră sau decisivă în promovarea politicii. În a doua accepțiune, termenul este utilizat frecvent ca sinonim al conceptului de clasă politică.

Bibliografie obligatorie

Carpinschi, Anton, *Deschidere şi sens în gândirea politică*, Iaşi, Institutul European, 1995.

Chatelet, Fr., Pisier, E., *Concepțiile politice ale secolului XX*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1994.

Pârvulescu, Cristian, *Politici şi instituții politice*, Bucureşti, Editura Trei, 2000.

Tănăsescu, Florian, *Doctrine şi instituții politice*, în *Sinteze* (pentru anul II), Bucureşti, Editura Fundației *România de Mâine*, 2003, pp. 349-352.

Bibliografie facultativă

Machiavelli, Niccoló, *Principele*, Bucureşti, Editura Mondero, 1998.

Măgureanu, Virgil, *Studii de sociologice politică*, Bucureşti, Editura Albatros, 1997.

Sartori, Giovanni, *Teoria democrației reinterpretată*, Iaşi, Editura Polirom, 1999.

Weber, Max, *Etica protestantă şi spiritul capitalismului*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1993.

Întrebări pentru verificarea şi fixarea cunoştințelor

1. Ce factori şi condiții au favorizat configurarea gândirii politice ca o componentă importantă a reflecției umane?
2. Care sunt primele „produse" în plan universal ale gândirii politice?
3. În ce constă aportul de originalitate al gânditorilor greci la dezvoltarea reflecției politice?
4. Ce este *polis*-ul şi care este semnificația lui în perspectiva organizării şi conducerii politice a societății?
5. Ce concluzii puteți desprinde din lectura prezentării succinte a lucrării *Principele* de Niccoló Machiavelli?

6. Când şi cum se produce autonomizarea gândirii politice ca spațiu distinct al gândirii umane?

7. Ce înțelegea Gaetano Mosca prin „minoritate organizată" şi „majoritate dezorganizată"?

III. GÂNDIREA POLITICĂ ÎN SPAȚIUL ROMÂNESC

Originile gândirii politice româneşti trebuie căutate în vremurile îndepărtate ale statelor dace din antichitate. Organizarea politică şi administrativă, mecanismele de funcționare ale instituțiilor, atributele puterii, metodele de guvernare, raporturile dintre putere şi religie etc. le aflăm indirect fie din scrieri străine din epocă, fie de mai târziu.

Scrieri bisericeşti, documente de cancelarie, cronici şi literatura orală sunt surse ulterioare pentru reconstituirea traseului, conținutului ideatic şi relevanței creației autohtone în plin politic. Schimbările care se produc în societatea românească în epoca modernă şi contemporană stimulează dezvoltarea gândirii politice care trebuie să răspundă la noile tipuri de exigențe şi să imagineze alternative, strategii, concepții, proiecte reformatoare etc.

Scrierile autorilor străini (greci, romani, bizantini etc.) dezvăluie un univers politic original şi comparabil, în unele privințe, cu cel din spațiul marilor civilizații ale antichității. Guvernarea, impregnată cu puternice accente teocratice, avea un caracter dual: regele îl asocia la putere pe pontif (Burebista + Deceneu), al cărui nume se găsea alăturat de cel al suveranului în actele decizionale importante. Dualitatea guvernamentală era expresia credinței supuşilor că marele preot exprima înseşi zeitatea încarnată, a cărei continuitate era neîntreruptă, în timp ce regele era un suveran temporar, trecător. Getul romanizat *Iordanes* (secolul al VI-lea) evoca astfel relația de putere şi izvoarele ei în lumea geto-dacilor: „De aceea geții au fost totdeauna superiori aproape tuturor barbarilor şi aproape egali cu grecii, după cum

Universitatea SPIRU HARET

relatează Dio [Cassius][*], care a compus istoria şi analele lor în limba greacă. El spune că acei dintre ei care erau de neam s-au numit la început *tarabostes*, apoi *pilleati*: dintre dânşii se alegeau regii şi preoţii […]. Comunicând aceasta şi alte multe geţilor cu măiestrie, Decineus a devenit în ochii lor o fiinţă miraculoasă, încât a condus nu numai oameni de rând, dar chiar şi pe regi. Căci atunci când a ales dintre ei pe bărbaţii cei mai de seamă şi cei mai înţelepţi pe care i-a învăţat teologia, i-a sfătuit să cinstească anumite divinităţi şi sanctuare, făcându-i preoţi […]" (Iordanes, *Getica*, în *Izvoarele istoriei României*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei, 1970, p. 413, 419).

Consolidarea statală se identifică ca fiind o coordonată politică a puterii din acele vremuri îndepărtate, obiectiv realizat prin coroborarea unor demersuri interne cu acţiuni energice diplomatice sau militare în exterior, care au sporit faima geto-dacilor.

Până la apariţia primelor scrieri autohtone care tratează în termeni ştiinţifici politicul şi politica, cancelariile domneşti sunt cele care ne dezvăluie idei, raţionamente sau strategii politice. Însăşi titulatura generică a suveranilor români medievali „Domn a toată Ţara Românească" (şi respectiv a Moldovei sau a Ardealului) dovedeşte, după cum interpretează Nicolae Iorga, o gândire politică pragmatică, impregnată cu elemente de originalitate: „Voiu face să se observe de la început, în ce priveşte acest debut al vieţii noastre politice, care este şi viaţă constituţională, două lucruri: întâiu, însuşi acest titlu de «Domnie a toată Ţara Românească» dovedeşte cele trei lucruri care ne pun într-o situaţie cu mult mai bună decât pe vecinii noştri din Peninsula Balcanilor, cari în vremea aceea umblau după un ideal medieval, căutând să cucerească Constantinopolul, să întemeieze acolo o Împărăţie şi au murit din neputinţa de a purta o sarcină atât de grea. Statul românesc, cel întemeiat la Argeş pe la 1300, s-a sprijinit mai întâiu pe concepţia că *Statul nou este un stat naţional*, a «toată Ţara Românească», ideea de naţiune este cuprinsă, am spus-o, în chiar acest titlu; al doilea, că *nu este vorba de o naţiune în afară de limitele bine definite*: se vorbeşte de români, dar nu e un stat al românilor, ci unul al Ţării Româneşti, definit teritorial pe baza ideii naţionale. În privinţa acestora suntem înaintea altor naţiuni de la sfârşitul evului mediu: am intrat în istoria modernă prin ideea esenţială a întemeierii celui dintâi stat românesc mai

[*] *Cocceianus (Dio Cassius)*, istoric şi om politic grec (c. 155 - c. 236).

Universitatea SPIRU HARET

înainte de a fi capabile să intre în istoria modernă alte naţiuni sub atâtea raporturi mult mai înaintate, decât noi". (*Istoricul constituţiei româneşti*, în *Noua Constituţie a României şi noile constituţii europene*, Bucureşti, Tiparul Cultura Naţională, 1923, p. 8).

Nicolae Iorga accentuează asupra unui aspect esenţial al sistemului politic românesc vechi, a cărui linie de continuitate de la Burebista, Deceneu sau Decebal este neîntreruptă până în adâncimile evului mediu. Acesta este şi motivul pentru care ilustrul istoric român, dă o mare importanţă tradiţiei politice autohtone:

TRADIŢIA POLITICĂ ROMÂNEASCĂ

„[…] Ţara Românească n-a fost întemeiată […] de o clasă boierească, ce ar fi constituit un regim politic şi social corespunzător intereselor sale. Aici n-a fost, ca în Franţa sau Anglia, cucerirea unei clase supuse de o clasă stăpânitoare; aici n-au venit normanzi peste anglo-saxoni, ori franci peste galo-romani, ca acolo, ci aici un popor, un simplu, dar deştept şi viteaz popor de ţărani, din propria lor voinţă – şi este unul din cele mai frumoase cazuri din istoria universală – a întemeiat o ţară punând în frunte pe judele cel mare, pe Voevodul suprem, socotind că-i revine tot teritoriul pe care-l stăpâneşte naţia sa. Astfel *dacă statul nu trăieşte pe baza ideilor împrumutate la 1866, conştiinţa noastră trăieşte pe baza ideilor fundamentale ieşite din conştiinţa populară la 1300*".

(*Ibidem*, p. 10-11)

„Conştiinţa populară" este însă mai veche decât 1300. Se forjează în timp şi se transmite din generaţie în generaţie exprimând experienţa de viaţă a unui „popor de ţărani" (N. Iorga), care concepe, originează şi perpetuează un sistem politic ce se identifică a fi o *democraţie de tip ţărănesc.* Obştea sătească, reprezentativă pentru democraţia ţărănească, constituie spaţiul socio-politic în care se manifestă şi se conservă veacuri întregi.

Infuzii hellenistice, prin oraşele greceşti de la Marea Neagră (Tomis, Callatis, Histria), şi romane schimbă mentalităţi, concepţii şi manifestări politice, pe fondul unei organizări politice de tip mediteranean impusă de Roma.

Universitatea SPIRU HARET

Literatura orală, apoi scrierile religioase, actele de cancelarie şi documentele diplomatice scot în relief alte planuri ale gândirii politice româneşti.

Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie, scriere din primul pătrar al veacului al XVI-lea, este parţial şi un manual de politică, prin maniera didactică de prezentare a normelor şi regulilor de comportament ale unui domnitor în relaţiile interne şi externe, a cărui desemnare în înalta demnitate are drept fundament meritele personale şi nu manevrele politice sau legăturile de rudenie. Comparabil cu scrierea împăratului bizantin Constantin Porfirogenetul (945-959), *Carte de învăţătură,* sau cu *Principele*, datorat lui Niccoló Machiavelli, „manualul" *este o primă tentativă de consacrare a unei doctrine politice autohtone.*

Seria cronicarilor (**Miron Costin**, **Grigore Ureche**, **Radu Greceanu**, **Radu Popescu**, **Ion Neculce** ş.a.) şi cronicile anonime (ale Bălenilor, Buzeştilor, Ghiculeştilor etc.) sunt importante repere în surprinderea evoluţiei politicii româneşti în veacurile al XVI-lea – al XVIII-lea. Contribuţii la descifrarea unor zone ale politicului care constau în analize, interpretări (interesante şi riguroase) şi un supliment substanţial de cunoaştere aduc **Nicolae Milescu** (1636-1708), ale cărui scrieri insuficient exploatate (avem în vedere, între altele, susţinerea teoretică a doctrinei ortodoxe, rigurozitatea cu care surprinde esenţa, conţinutul şi sensul reformelor politice iniţiate în Rusia de Petru cel Mare ş.a.) şi **Dimitrie Cantemir** (1673-1723). Acesta din urmă *este primul intelectual român care teoretizează o problemă explicită din câmpul gândirii politice: monarhia ereditară*, pe care o consideră drept o soluţie la dubla cerinţă a societăţii româneşti: unitatea naţional-statală şi independenţa.

Gânditor profund şi cercetător de vocaţie, Dimitrie Cantemir are contribuţii notabile, unele din acestea devansând în profunzime şi relevanţă aportul ştiinţific al unor cărturari cu faimă în epocă şi de mai târziu, precum Giovanni Battista Vico sau Montesquieu. El identifică determinaţiile naturale şi mentale precum şi cauzele măririi şi decadenţei Imperiului Otoman, în particular, a imperiilor, în general. Dimitrie Cantemir studiază dinamica socio-culturală a imperiului ca „societate" şi ajunge la concluzia că aceasta este influenţată de două mari şi fundamentale evoluţii ale civilizaţiei: prima – geografic-circulară – şi a doua – simbolic-onduliformă („creştere şi descreştere").

Universitatea SPIRU HARET

EVOLUȚIA MONARHIILOR

„Orice guvernare […] trebuie să aibă un hotar; potrivit cu acest adevăr pur, tot ce se dezvoltă şi formează obiecte particulare concrete […] trebuie să apară şi să dispară, să se modifice şi să se reîntruchipeze, să se nască şi să moară, să aibă un sfârşit oarecare (afară de cazul când se menține prin grația divină). În acest cadru, după cum ne învață rațiunea şi experiența, din descompunerea, din moartea unui lucru are loc zămislirea altuia. Din lucrurile acestea particulare concrete […] fac parte monarhiile – şi care om înzestrat cu rațiune va obiecta împotriva acestui fapt? Numai unica şi atotcuprinzătoarea monarhie a lui Dumnezeu nu are margini. Dar despre aceasta am spus destul. De aci urmează, în mod necesar, că în conformitate cu modul în care apar şi mor, monarhiile parcurg un cerc de dezvoltare natural şi invariabil, aşa că în ele se păstrează de asemenea ordinea necesară de succesiune a trecutului, prezentului şi viitorului, căci Dumnezeu şi natura nu fac sau nu cunosc nimic întâmplător, adică dezonorant".

(Dimitrie Cantemir, *Studiu asupra naturii monarhiilor*, în *Texte privind dezvoltarea gândirii social-politice din România*, Bucureşti, Editura Academiei, 1954, p. 71)

Dimitrie Cantemir formulează ipoteza că Imperiul Otoman este în descreştere, în timp ce Europa nordică (în care este inclusă şi Rusia) se află în ascensiune, motiv pentru care consideră că românii pot aspira cu deplin temei la integrarea în ascensiunea europeană, date fiind importantele lor resurse şi disponibilități umane.

Învățatul domn *este şi primul care elaborează o strategie politică pe termen lung în promovarea raporturilor externe ale Moldovei* (în

Universitatea SPIRU HARET

particular), ale românilor, în general – alianța cu Rusia, motivată de: degrigolada Imperiului Otoman, ca urmare a corupției („lăcomiei"); ascensiunea Rusiei; posibilitatea ca românii, cu sprijinul ruşilor, să-şi asigure concursul occidentalilor în soluționarea problemei naționale (dobândirea neatârnării, unificarea teritorială); alți factori politici care rezultă din analiza evoluției general-europene.

Când semnele modernismului devin vizibile, urmate fiind de trendul tot mai accelerat spre schimbare a societății româneşti, gândirea politică înscrie în palmaresul său idei, concepte şi teorii, secondate de apariția unor ideologii, doctrine şi programe politice. Dacă acțiunea politică depăşea până şi pragul secolului al XIX-lea în multe privințe contribuțiile efective în planul aportului ştiințific la generarea şi dezvoltarea gândirii politice româneşti, o dată depăşit acest prag se produce treptat o egalizare a celor două dimensiuni ale politicului. Răscoala de la 1784, unele puncte programatice, dar şi revoluția însăşi de la 1821, „Constituția cărvunarilor" (1822) şi revoluția de la 1848 din țările române, căreia îi datorăm configurația unui program de esență liberală pentru modernizarea societății româneşti, se înscriu în această nouă direcție de înaintare a gândirii şi acțiunii politice româneşti.

Este o etapă calitativ nouă, pregătită de înseşi cerințele intrinseci ale evoluției societății româneşti (marginalizată, segmentată şi dominată de străini), de marile deschideri în gândirea şi practica politică generate de revoluțiile burgheze europene şi nord-americană şi deopotrivă de contribuția pe care o aduc unii cărturari şi politicieni români la îmbogățirea patrimoniului gândirii politice autohtone (**Samuil Micu**, **Gheorghe Şincai**, **Petru Maior**, **Ion Budai-Deleanu**, **Ion Codru-Drăguşeanu**, **Simion Bărnuțiu**, **George Barițiu**, **Ion Ghica** etc.). Politica depăşeşte cercul îngust al unor inițiați; ea devine „un bun" consumabil şi de către mulțimi umane, care o percep altfel decât înainte şi încearcă să o utilizeze în propriul lor interes. În țările române se produce, asemănător statelor apusene, conştientizarea forței sociale pe care o dețin mulțimile în opera de modelare sau schimbare socială. *Implicarea socialului în politică generează o modificare de substanță a gândirii şi practicii politice., politica şi artizanii care o pun în operă fiind în situația, dacă nu cumva sunt forțați, să ia serios în calcul aspirațiile şi voința maselor.*

Programele mişcărilor revoluționare din țările române, constituirea şi ființarea partidelor politice, evoluția constituțională a statului român şi, în

genere, a sistemului legislativ, urmate, după primul război mondial, de schimbarea sistemului electoral şi de alte măsuri politice cu caracter democrat reflectă tot mai pregnant această direcţie. Politica nu mai poate fi rezultanta exclusivă a unui vârf al puterii sau a unui cerc restrâns al acesteia, chiar dacă ea este elaborată în continuare în această sferă. Aspiraţiile şi voinţa mulţimilor acţionează ca un factor constrângător, temperând excesele şi sancţionând erorile prin mecanisme democratice. Aceasta nu presupune însă că dictatori şi dictaturi nu mai apar, că voinţa maselor este respectată şi că echilibrul socio-politic nu se poate rupe.

De la marile revoluţii democratice ale veacului al XVIII-lea şi al XIX-lea evoluţia socio-politică a umanităţii tinde spre generalizarea sistemelor politice democrate, instrumentele cu care operează politicienii exprimând tot mai pregnant interese colective (programe şi statute ale partidelor, programe electorale şi de guvernământ, referendumuri, consultări electorale, modificări constituţinale şi legislative etc.) şi tot mai puţin individuale sau de grup.

ASPIRAŢII COLECTIVE EXPRIMATE ÎN PROGRAME REVOLUŢIONARE

- *Nobilii „să fie plătitori de dare" ca şi „poporul contribuabil de rând*" (1784)

„[…] 2. Ca nobilime mai mult să nu fie, ci fiecare unde poate primi o slujbă crăiască, din aceea să trăiască.

3. Ca nobilii posesori să părăsească pentru totdeauna moşiile nobiliare.

4. Ca şi ei să fie plătitori de dare tot aşa ca şi poporul contribuabil de rând.

5. Ca pământurile nobiliare să se împartă între poporul de rând potrivit poruncii împăratului, ce va urma".

(Condiţiile formulate de Horea nobilimii, în Cornelia Bodea, , *1848 la români. O istorie în date şi mărturii*, vol. I, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982, p. 4).

- *1821: „răscoala poporului român"*

„[…] Răscoala poporului român nu se poate explica mai nimerit decât ca un resbel al celor nevoiţi contra celor crezuţi bogaţi […]"

Universitatea SPIRU HARET

(Memoriul boierilor din Braşov adresat consulului rus Pini, în C.D. Aricescu, *Acte justificative la istoria revoluțiunii române de la 1821*, Craiova, 1874, p. 192).

- *Egalitate în fața legii, reabilitarea instituției Sfatului Obştesc, alegerea domnului dintre boierii pământeni* (1822)

„[…] 18. Înaintea pravilei să fie socotiți toți deopotrivă şi fără deosebire având a fi şi pravilă una şi aceeaşi pentru toți, sau pentru a ocroti sau pentru a pedepsi. În pravilă nu poate să se hotărască decât ceia ce este drept şi folositor şi nu poate să se oprească decât ceia ce este nedrept şi de stricăciune.

19. Norodul, spre a i se ocârmui treburile sale cele dinlăuntru în chipul cuviincios, ca să se poată folosi cu dreptățile vechilor sale privilegiuiri, cere să i se întărească şi legiuirea aceia a statului obştesc ce au avut-o pământul acesta iarăşi din vechime, legiuire după care puterea ocârmuirei şi a împlinirei să fie singura mână a Domnilor, iar puterea hotărârei să fie pururea în mâna Domnului împreună cu Sfatul Obştesc […].

72. Pentru Domnii acestei țări, rămânând după milostivnica îndurare prea puternicei noastre Împărății (Otomane – *n.n.*) ca să fie din pământeni Domni, atunce alegerea Domnului să fie prin Obştească Adunare, alcătuită din mitropolit şi de episcopii țărei şi de toată obştia boierilor, de la logăfăt mare până la sătrar, alegându-se omnul numa din pământeni şi pi acel ce va fi mai cu deplină ispitire cunoscut şi însămnat pentru faptele sale cele bune, pentru râvna patrioticească, pentru vrednicia cea cuviincioasă unui Domn şi pentru credința sa către prea puternica împărăție […]".

(Proiect de constituție – 1822, cunoscut sub numele de *Constituția cărvunarilor*, în A.D. Xenopol, *Istoria partidelor politice din România*, Bucureşti, Librăria Stănciulescu, 1920, p. 576-577, 593).

- *Proiectul paşoptist de reformare socio-politică a societății româneşti*

A. *Proiecții reformatoare ale revoluționarilor moldoveni*

Martie 1848 (Petițiune-proclamație):

„[…] 2. Secarea corupției prin pravile înadins făcute şi a abusurilor ce izvoresc din acea corupție.

3. Siguranța personală, adecă nimeni să nu poată fi pedepsit decât pe temeiul legilor şi în urma unei hotărâri judecătoreşti […].

Universitatea SPIRU HARET

5. Grabnică îmbunătățire a stării locuitorilor săteni, atât în relația lor cu proprietarii moşiilor, cât şi în acelea cu cârmuirea […]".

B. *Românii transilvăneni proclamă principiul libertății, egalității şi fraternității*

Mai 1848 (Programul votat la adunarea de la Blaj):

„[…] 1. Națiunea română, rezimată pe principiul libertății, egalității şi fraternității, pretinde independența sa națională în respectul politic ca să figureze în numele său ca națiune română […].

2. Națiunea română pretinde ca Biserica română, fără distincțiune de confesiune, să fie şi să rămână liberă, independentă de oricare altă biserică, egală în drepturi şi foloase cu celelalte biserici ale Transilvaniei […].

3. Națiunea română, ajungând la conştiința drepturilor individuale, cere fără întârziere desființarea de iobăgie fără nici o despăgubire din partea țăranilor iobagi […].

4. Națiunea română pofteşte libertatea industială şi comercială […].

7. Națiunea română cere libertatea de a vorbi, de a scrie şi a tipări fără nici o censură, prin urmare pretinde libertatea tiparului pentru orice publicare de cărți, de jurnale şi de altele […].

8. Națiunea română cere asigurarea libertății personale […]".

C *Revoluționarii munteni glăsuiesc şi acționează „în numele poporului român*".

Iunie 1848 (Proclamația şi Programul adoptate la Islaz):

„[…] Poporul român lăpădă un Regulament care este în potriva drepturilor sale legislative şi în potriva tratatelor ce-i recunosc autonomia […].

Poporul român decretă şi hotăreşte responsabilitatea miniştrilor şi cu un cuvânt a tuturor funcționarilor publici […].

Poporul român voieşte o patrie tare, unită în dragoste, compusă din frați, iar nu din vrăşmaşi, prin urmare decretă, după vechile sale datine, aceleaşi drepturi civile şi politice pentru tot românul […].

Poporul român […] decretă contribuție generală după venitul fiecăruia […].

Poporul român dă înapoi, la toate stările, dreptul cel vechi de a avea reprezentanți în Generala Adunare, decretă de azi înainte alegerea largă, liberă, dreaptă, unde tot românul are dreptul de a fi chemat şi unde numai capacitatea, purtarea, virtuțile şi încrederea politică să-i dea dreptul de a fi ales […].

Universitatea SPIRU HARET

Poporul român voieşte pace, voieşte tărie, voieşte garanţia averilor sale materiale, morale şi politice […].

Poporul român, după vechile sale drepturi, voieşte ca Domnul, în care este personificată suveranitatea acestui popor, să fie tare prin dragostea publică, drept, luminat, voitor de bine patriei, bărbat întreg şi, ca să-l poată afla la alegere astfel, decretă, după vechile sale drepturi, a-l căuta în toate stările societăţii, în toată naţia, iar nu într-un număr mărginit de oameni. Domnia nu e drept de moştenire a nici unei familii, domnia este a patriei"

(Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 4, 359-360, 484-486, 534-535)

În contextele prerevoluţionare şi postrevoluţionare, se dezvoltă un orizont ideatic de o mare varietate şi bogăţie de conţinut, elaborându-se şi vehiculându-se idei, concepte, teorii şi mai ales – şi foarte important desigur – elemente substanţiale doctrinare.

Gânditorii politici şi sociali români în scrierile lor fac dovada cunoaşterii „spiritului vremii", a marilor şi fundamentalelor probleme care se dezbat în câmpul ştiinţelor socio-politice şi sunt la curent cu demersurile politice din spaţiul Occidental. Unii dintre ei avansează propuneri şi idei vizând obiective politice, sociale, economice, educaţionale etc., alţii teoretizează diverse aspecte ale vieţii sociale şi politice, lansându-se în soluţii sau alternative de reformare a societăţii. Selecţia următoare, sperăm, dă o anume dimensiune a preocupărilor şi creaţiei cărturarilor români până la apariţia partidelor politice, inclusiv în sfera politicii şi politicului.

DR. CONSTANTIN CARACAŞ (1830)

„Cei mai mulţi din cei care compun clasa întâia a boierilor locuiesc în proprietăţile lor. Dintre ei se numesc în tot anul la dregătoriile guvernului, iar în chipul cu care se poartă sarcinile acestor dregători este mai mult o petrecere şi o distracţiune a spiritului, în timp ce venitul bogat al funcţiilor este motiv de cel mai mare belşug".

(*Texte privind dezvoltarea gândirii social-politice în România*, vol. I, p. 147)

THEODOR DIAMANT (1833)

„Nu există libertate individuală, justiţie şi ordine fără un *minim* decent de existenţă asigurat poporului.

Nu există *minim* fără atracție industrială […].

Nu există atracție industrială în munca îmbucătățită, solitară şi prelungită fără socoteală, cu un salariu insuficient".

(*Către prietenii libertății*, *dreptății şi ordinei. Despre un mijloc de a face să înceteze lupta între cei care nu au, fără să se ia de la cei ce au, Ibidem*, vol. I, p. 118)

NICOLAE BĂLCESCU (1848)

„Acest tractat (din 1393, încheiat de Mircea cel Bătrân cu Otomanii – *n.n.*) prin care țara îşi păstrează dreptul d-a guverna cu legile sale, dreptul d-a face război sau pace, dreptul de a-şi alege pe capul nației, îndatorându-se numai la un uşor tribut, nu poate fi privit, după dreptul ginților (neamurilor) astfel decât ca un tractat de protecție; căci după obiceiul cunoscut îndeosebi în Europa, o nație care nu e în stare a se apăra singură de insultă sau de asuprire, poate dobândi protecția unui stat mai puternic. De o va dobândi îndatorându-se numai la oarecari condiții sau chiar la plata unui tribut spre recunoştință pentru siguranța ce i se dă şi păstrându-şi dreptul d-a se guverna după cum îi place, acesta este un tractat de protecție care nu atinge suveranitatea ei".

(*Drepturile românilor către Înalta Poartă*, în „Poporul Suveran", Bucureşti, vol. I, 1848)

(1850)

„Revoluția de la 1848 a strigat *dreptate* şi a vrut ca tot Românul să fie liber şi egal, ca statul să se facă românesc. Ea fu o revoluție democratică.

Revoluția de la 1848 a vrut ca Românul să fie nu numai liber, dar şi *proprietar*, fără de care libertatea şi egalitatea e minciună. Pentru aceea adaogă la deviza sa cuvântul *frăție*, această condiție de căpetenie a progresului social. Ea fu o revoluție socială.

Revoluția viitoare nu se poate mărgini a voi ca Românii să fie liberi, egali, proprietari de pământ şi de capital şi frați asociați la fapta unui progres comun. Ea nu se va mărgini a cere libertatea din afară, libertatea de supt domnia străină, ci va cere unitatea şi libertatea națională. Deviza ei va fi: *Dreptate*, *Frăție*, *Unitate*. Ea va fi o revoluție națională.

Universitatea SPIRU HARET

Aceasta este calea ce va lua revoluția română în viitor.

Şi numai atunci când războiul sfânt va mântui națiа de apăsarea streinilor şi o va reîntregi în libertatea şi unitatea sa, adunarea poporului, *Constituanta*, va putea să realizeze în pace toate reformele politice şi sociale, de care are el nevoie şi să constitueze dominarea democrației, dominarea poporului prin popor".

(*Mersul revoluției în istoria românilor*, în „România Viitoare", Paris, 1850)

ION CODRU DRĂGUŞANU (1865)

„O adevărată națiune e numai acolo unde poporul e bine represintat prin Guvernul său, e acolo unde toate simțirile, toate puterile şi toate lucrurile țintesc spre unul şi acelaş scop: vaza şi reputația, respectul şi gloria poporului, în afară, bunăstarea şi mulțămirea fiecării clase, fiecărui individ, înăuntru".

(Peregrinu Transelvanu, *Epistole scrise din tieri străine unui amicu în patria dela anul 1835 până închisive 1848***,** Sibiu, 1865).

Studiul sistematic al realităților politice naționale şi internaționale (din trecut sau contemporane), stimulat de avansul tendințelor sau construcției democratice a unor societăți vest europene şi de manifestarea interesului unor substanțiale straturi sociale ale societății româneşti pentru un astfel de tip de construcție socio-politică, generează o schimbare de fond a reflecției politice autohtone. *Se accentuează analiza fenomenelor politice şi deschiderile teoretice şi deopotrivă eforturile pentru crearea bazelor unei ştiințe politice naționale, aptă să răspundă solicitărilor societății româneşti în proces de modernizare.* Contribuția, în acest sens, a lui Ion **Heliade Rădulescu** sau a lui **Simion Bărnuțiu** sunt de prim ordin.

În conformitate cu tradiția aristotelică, Ion Heliade Rădulescu, defineşte politica drept „Ştiința ce se ocupă despre binele material şi moral al societății". Greşelile în politică fiind de natură să „atingă națiuni întregi", este necesar ca aceasta (politica) să fie concepută şi operaționalizată nu de politicieni preocupați numai de propriile interese sau de grup, ci de cei care „se ocupă de ştiință spre a ameliora societatea sau politica, conducând prezentul spre a prepara un viitor mai ferice" (Ion Heliade Rădulescu,

Literatura politică. Opere, tom II, Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1943).

I. Heliade-Rădulescu este unul dintre primii ideologi şi doctrinari români. El are contribuţii substanţiale la dezvoltarea gândirii sociale şi politice autohtone, care acoperă o suprafaţă consistentă de analiză ştiinţifică. Doctrina „echilibrului între antiteze", revendicată de sociologi şi apreciată drept un sistem sociologic complex, unitar şi coerent, reprezintă deopotrivă şi o creaţie teoretică importantă pentru sfera gândirii politice româneşti.

Ştiinţa politicii, ca ştiinţă a statului, este – în concepţia lui Simion Bărnuţiu – produs al epocii moderne, începând cu a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. Finalitatea ştiinţei politice este importantă şi multidimensională: serveşte libertatea şi republica democratică, contribuie la conştientizarea mulţimii de valorile, implicaţiile şi semnificaţiile ei în demersurile pentru afirmarea şi apărarea propriilor interese şi aspiraţii.

Aportul celor doi gânditori la fundamentarea ştiinţifică a politicii, domeniu distinct de activitate, se corelează cu alte contribuţii importante datorate lui **Titu Maiorescu** (teoria formelor fără fond), **Mihai Eminescu**, **Petre P. Carp**, **Aurel C. Popovici** (principiul naţionalităţii), **Constantin Rădulescu-Motru** (teoria elitelor vocaţionale), **Dimitrie Gusti**, **Alexandru Claudinan**, (la popoarele nou formate, instituţiile sunt simple forme imitate), **Petre Andrei** ş.a.

MIHAI EMINESCU (1850-1889)

- „[…] niciodată n-am împărtăşit ideea că cutare sau cutare om sau guvern este cauza relelor de care suferă o societate […]. Ceea ce face binele sau răul într-o societate este societatea înseşi, sunt tendinţele care o conduc, ideile cari o domină".
- Puterea economică, militară, politică, spirituală are un conţinut istoric, fiind condiţionată de mediul în care se exercită. Puterea otomană a impus românilor schimbarea modului lor de adoptare prin instaurarea domniilor fanariote.
- Libertatea fără muncă, cultura fără învăţătură, organizaţia modernă fără dezvoltare economică nu sunt posibile. Independenţa statului român nu poate fi menţinută fără asigurarea stabilităţii societăţii, încetarea

Universitatea SPIRU HARET

ingerinţelor străinătăţii şi a luptei fără principii şi idealuri pentru putere şi funcţii, bararea accesului în ierarhiile sociale şi politice a nulităţilor.

- În ordinea politică este nevoie de crearea şi funcţionarea unui sistem bazat „pe spirit de adevăr şi de muncă".

(Apud, *Istoria sociologiei româneşti*, ediţia citată, pp. 138 şi urm.)

PETRE P. CARP (1837-1919)

- Prin clasă guvernantă se înţelege un grup de oameni care, prin instrucţie şi merite, pot administra, apăra şi dezvolta o societate.
- Administraţia trebuie scoasă din „bătaia politicii".
- Democratizarea statului nu este rezultatul politicii pe tărâm parlamentar, ci al muncii.
- Democraţia reală este cea realizată de jos în sus şi nu de sus în jos.

(*Sociologi români. Mică enciclopedie* – coordonator Ştefan Costea - Bucureşti, Editura Expert, 2001, p. 92-95)

Problematica naţională şi agrară, care domină întreaga evoluţie a societăţii româneşti, influenţează gândirea politică, răspunsurile sale la provocările socio-politice fiind pe măsură: programe politice, doctrine şi ideologii (poporanistă, semănătoristă, liberală, socialistă, ţărănistă, naţionalistă ş.a.m.d.) care avansează soluţii şi strategii, argumentate teoretic, căi şi mijloace de acţiune etc.

Schimbările geopolitice care se produc după primul război mondial deschid noi orizonturi gândirii politice româneşti, care traversează poate cea mai fastă perioadă a evoluţiei sale, când „cantitativ" şi calitativ produce un univers intelectual de anvergură europeană, care se înscrie în patrimoniul gândirii contemporane. Dimitrie Gusti, în primul rând, dar şi **Constantin Stere, Petre Andrei, Ştefan Zeletin, Dimitrie Drăghicescu, Virgil Madgearu, Mihail Manoilescu, Petre Ghiaţă, Mircea Djuvara, Anton Galopenţia, Constantin Titel-Petrescu, Lucreţiu Pătrăşcanu, Ion Clopoţel, Lotar Rădăceanu** şi numeroşi alţii contribuie substanţial şi cu numeroase elemente de originalitate la afirmarea gândirii şi teoriei politice, configurând şi legitimând existenţa ştiinţelor politice în România.

MIRCEA DJUVARA (1886-1944)

- Schimbările sociale majore nu au ca fundament cauze de ordin economic, ci idei noi, care au forța de penetrare în rândul mulțimilor.
- Organizarea statului român trebuie să conducă la formarea unor *elite etice* care să fie apte să gestioneze „patrimoniul sfânt al națiunii noastre".

(*Sociologi români. Mică enciclopedie*, p. 152-156)

PETRE ANDREI (1891-1940)

- Orice colectivitate umană are *reguli de conduită* şi o *autoritate* care sunt în măsură să controleze conformarea indivizilor la norme. Acestea sunt definite ca manifestări organizatoare şi sunt compuse din elemente politice şi juridice.
- „Când vorbim de valori politice avem în vedere înțelesul ştiințific al acestui termen şi ne referim la valorile stabilite prin ştiința politicii. Realitatea socială se transformă mereu, tinzând să realizeze anumite scopuri, pe care le fixează etica şi pe care politica le înfăptuieşte, aplicând normele şi principiile morale stabilite de etică. Vom avea în vedere deci valorile politice ştiințifice, al căror caracter social îl vom arăta, indicând şi cele două procese deosebite de noi.

După cum se poate vedea şi din nume, valorile politice se referă la *stat*, la cetate ca unitate socială, deci la formele de organizare a vieții în comun, a vieții sociale. De la starea de primitivitate, când nu exista nici o organizare, s-a trecut la starea socială, când s-a început alcătuirea grupelor politice. Trecând de la formele de comunitate: *clase* şi *trib* (cu diferitele sale forme), de la *congregații gentilice* bazate pe descendența şi pe legătura sângelui, de la grupările întemeiate *pe obicei* nu pe *lege*, la *societatea propriu-zisă* constituită nu pe baza legii, statul apare ca o valoare superioară politică".

(Petre Andrei*, Opere*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1973, p. 277)

DIMITRIE GUSTI (1880-1955)

- „Idealul nu se poate realiza dintr-o dată. Voința străbate, prin acțiune, numeroase etape până la el şi este silită să mânuiască nenumărate mijloace pentru atingerea scopului suprem şi a scopurilor intermediare. Studiul acestor mijloace revine spre cercetare altei discipline: politica. Dacă etica se ocupă cu sistemul scopurilor, din care desprinde ca problemă centrală idealul etic, politica se ocupă cu *sistemul mijloacelor pentru realizarea valorilor şi normelor sociale şi etice ale realității sociale*

Universitatea SPIRU HARET

viitoare. Una fixează ţinta ultimă a tuturor eforturilor omeneşti, cealaltă ne arată drumul pe care trebuie să-l străbatem până la ideal. Cuvântul atât de uzat şi compromis de «politică» dobândeşte astfel, un conţinut precis nou şi îndrăzneţ, care înlocuieşte panaceul de fericire contemplativă cu obligaţia muncii creatoare, îndreptată spre înfăptuirea idealului.

În afară de norma etică, normă care este personalitatea creatoare de valori, politica se supune unei norme proprii, care este *dreptatea* înţeleasă ca armonia scopurilor şi mijloacelor individuale, sociale, naţionale şi umanitare.

Drepte sunt acţiunile care nu ating nici fiinţa indivizilor, nici a unităţilor sociale şi nici a unităţilor naţionale, ori a unităţilor supreme – umanitatea, pentru că numai aşa mijloacele politice pot duce la înfăptuirea de personalităţi individuale şi colective, armonii superioare care respectă toate formele creatoare ale existenţei omeneşti.

Sistemul nostru de etică şi politică duce la o ordine practică, la o *morală şi la o politică a creaţiei de valori culturale*. Toate acţiunile omeneşti trebuie să ducă la formarea de personalităţi creatoare. Întemeiem astfel o pedagogie naţională a creaţiei şi formării personalităţii sociale ale cărei principii le desprindem din etică şi politică".

(D. Gusti, *Opere*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1968, p. 349-350)

ALEXANDRU CLAUDIAN (1898-1962)

- La baza conflictelor dintre state sunt interese economice şi politice divergente, factori de ordin psihologic şi etnic.
- Un factor important în viaţa unui stat îl constituie adeziunea şi sentimentul de apartenenţă a populaţiei la viaţa de zi cu zi, şi nu la structuri instituţionale trecătoare.
- Viabilitatea unui stat, forma de guvernământ şi atitudinea sa în relaţiile internaţionale sunt funcţii generate de structura şi de relaţiile de clasă.

(*Sociologi români. Mică enciclopedie*, p. 106-110)

„Gândirea captivă" din epoca dictaturii comuniste (după expresia polonezului Czeslaw Milosz) este expresia regimului totalitar care o produce şi susţine şi, în acelaşi timp, garanţia pentru ideologia oficială că nu putea intra în coliziune devastatoare cu oponenţii ei. Eliberarea din 1989 deschide gândirii politice din spaţiul românesc accesul la valorile perene ale creaţiei ştiinţifice universale din acest domeniu şi deopotrivă un câmp de acţiune practic nelimitat.

Concepte cheie şi extinderi

Universitatea SPIRU HARET

Conştiinţa populară (în materie politică) reprezintă un set de reprezentări, idei, cunoştinţe, mentalităţi etc. ale unei colectivităţi în relaţie cu modul său de organizare şi existenţă, la nivelul cunoaşterii comune.

Tradiţie politică. Ansamblul de valori, norme, concepţii etc. exprimate prin instituţii şi simboluri, care se transmite de la o generaţie la alta, păstrându-se şi perpetuându-se acele elemente care rezistă la scurgerea vremii. Cu timpul, unele componente perimate şi în dezarmonie cu exigenţele evoluţiei unei colectivităţi sunt înlocuite cu altele corespunzătoare noilor provocări politice.

Bibliografie obligatorie

* * * *Istoria sociologiei româneşti* (coordonator Ştefan Costea), Bucureşti, Editura Fundaţiei *România de Mâine,* 2003.

* * * *Sociologi români. Mică enciclopedie* (coordonator Ştefan Costea), Bucureşti, Editura Expert, 2001.

Tănăsescu, Florian, *Doctrine şi instituţii politice*, în: *Sinteze* (Facultatea de Sociologie-Psihologie, anul II), Bucureşti, Editura Fundaţiei *România de Mâine*, 2003, pp. 344-383.

Bibliografie facultativă

Andrei, Petre, *Valori politice*, în *Filosofia valorilor*, în *Opere*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1973, p. 277-315; *Sociologia revoluţiei*, în *Opere*, vol. II, p. 37-190.

Brăileanu, Traian, *Sociologie generală*, Bucureşti, Editura Albatros, 2003, p. 298-323.

Gusti, Dimitrie, *Opere*, vol. I, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1968, p. 220, 239, 282, 350-351.

Lovinescu, Eugen, *Istoria civilizaţiei române moderne*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1972.

Tomoiagă, Radu, *Ion Eliade Rădulescu. Ideologia social-politică şi filosofia*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1971.

Întrebări pentru verificarea şi fixarea cunoştinţelor

1. În ce context se poate vorbi de începuturile îndepărtate ale gândirii politice româneşti?
2. Care este relevanţa tradiţiei politice româneşti evidenţiată de Nicolae Iorga?
3. Prin ce contribuţii se remarcă Dimitrie Cantemir în planul dezvoltării reflecţiei politice româneşti?
4. Ce urmări are asupra gândirii politice ascendenţa şi extinderea implicării forţelor sociale?
5. În ce constă esenţa reformatoare a gândirii şi acţiunii politice a revoluţionarilor paşoptişti?

Universitatea SPIRU HARET

6. Ce relație se poate stabili între trendul modernizator al evoluției societății românești și dezvoltarea gândirii politice autohtone?
7. Care este raportul între etică și politică în viziunea profesorului Dimitrie Gusti?
8. Ce înțeles dă Petre Andrei noțiunii de „valori politice”?

IV. **DOCTRINĂ ŞI IDEOLOGIE POLITICĂ**

Concepte polisemantice, doctrina şi ideologia suscită numeroase interogații şi ambiguități. Chiar dacă sunt concepte-cheie în peisajul ştiințelor social-politice, „soluțiile” oferite până în prezent de specialişti nu ostracizează complet şi într-o manieră general acceptabilă punctele nevralgice.

În literatura politică din străinătate, conceptul de ideologie are o mai largă utilizare. Autorii români l-au supralicitat înainte de 1989, iar după această dată navighează între ideologie şi doctrină, tinzând fie să le confere uneori înțelesuri oarecum asemănătoare, fie să acorde, în continuare o mai mare atenție dezbaterilor teoretice asupra ideologiei.

IV.1. DELIMITĂRI CONCEPTUALE, DEFINIȚII, ORIGINI

Doctrina şi ideologia politică sunt, după cum apreciază unii specialişti, componente ale gândirii politice care, pe lângă acestea, mai cuprind idei, concepții, teorii, principii etc.

La origini, ***doctrina*** (de la termenul similar din limba latină) avea prioritar accepțiune de *învățătură*. Era întrebuințat şi în sens de *educație*, *teorie* sau *ansamblu de principii morale*. Cu timpul, îşi delimitează sfera de cuprindere, fiind relaționat unor personalități politice („doctrina

Universitatea SPIRU HARET

Monroe", „doctrina Brejnev", „doctrina Ceauşescu" etc.), formaţiuni sau mişcări politice („doctrina liberală", „doctrina conservatoare", „doctrina comunistă", „doctrina mişcărilor de eliberare naţională" etc.), domenii distincte de activitate („doctrină militară", „doctrină economică", „doctrină filosofică", „doctrină socială", „doctrină religioasă" etc.), contribuţiei unor oameni de ştiinţă sau cultură („doctrina haretisă", „doctrina evanghelică" – Ion Heliade Rădulescu, „doctrina românismului integral" – Nichifor Crainic etc. sau, cu acelaşi sens, dar într-o altă formulare Ştefan Zeletin – doctrinar al „burgheziei româneşti", G. Bogdan-Duică – doctrinar al ţărănismului) ş.a.m.d.

Literatura de specialitate din epoca comunistă acordă o atenţie excesivă conceptului de ideologie în comparaţie cu celălalt termen, motiv pentru care, după 1989, asistăm la o relativă ascendenţă a interesului pentru doctrină/doctrine. Explicaţia care se dă este că „ideologia" a avut o traiectorie mai favorabilă în trecut fiind asociată demersurilor propagandistice ale regimului comunist, în timp ce conceptul de doctrină cunoaşte o perioadă de renaştere a interesului faţă de el, după 1970 îndeosebi, dar numai în conjuncţie cu numele ultimului dictator comunist din România („doctrina Ceauşescu"). Interesant este că în timp ce ideologia a fost percepută ca un instrument de primă dimensiune utilizat în construcţia imaginii idilice a societăţii comuniste, doctrina, care are aceeaşi întrebuinţare, dar cu utilitate pregnant personalizată (aportul la edificarea unei imagini favorabile a liderului P.C.R. Nicolae Ceauşescu), nu se plasează pe un palier superior de interes şi întrebuinţare după 1989, cum era de aşteptat.

Percepţia diferenţiată a celor două concepte este posibil să aibă şi o altă motivaţie. O lungă perioadă de timp ideologia avea sens de concepţie falsă, deformată, îndepărtată de realitate, de obiectivitate, exprimând interese de grup, cu un mare grad de subiectivitate. Să ne oprim puţin asupra acestui aspect, căruia numeroşi autori îi acordă atenţie deosebită.

Majoritatea autorilor atribuie paternitatea termenului de ***ideologie*** francezului **A**. **Destutt de Tracy**, lansat la sfârşitul secolului al XVIII-lea (1789), alţii consideră că **Marx** este cel care introduce conceptul în gândirea politică. Indiferent însă de atribuirea paternităţii, termenul primeşte conotaţii negative după lansarea lui, care se estompează cu timpul, dar nu într-o măsură suficientă pentru reabilitarea sa completă.

Universitatea SPIRU HARET

La câțiva ani de la lansarea conceptului, Destutt de Tracy propunea, în lucrarea *Elements d'idéologie* (1805), o nouă ştiință, o ştiință a ideilor – ideologia – care, potrivit sugestiilor sale, ar fi constituit fundamentul celorlalte ştiințe socio-umane. Autorul formulează o explicație rațională a genezei ideilor, care erau eliberate de prejudecăți religioase şi metafizice. Respinge conceptul de „idei înnăscute" şi apreciază că ideile au la bază senzații fizice.

Ideologia, în viziunea sa, presupunea critica ideilor, cu alte cuvinte analiza ştiințifică a produselor gândirii umane. Dacă intenția lui de Tracy de a crea o nouă ştiință nu se finalizează, termenul de ideologie are o evoluție şi circulație spectaculoase, chiar cu încărcătura de ambiguități a sensurilor care se dau.

Pentru scurt timp, este considerat că serveşte interesele progresului general uman, dar intră în dizgrație prin criticile severe ale republicanilor şi liberalilor, care îl asociază justificării demersurilor imperiale (cenzariste) ale lui Napoleon Bonaparte.

Termenul, care numai în subsidiar este apreciat drept „ştiință a ideilor", proliferează considerabil cu toate criticile ce i se aduc. Se dovedeşte a fi foarte util în demersurile teoretice de legitimare a unei puteri (atât ale filosofilor iluminişti, cât şi ale reprezentanților burgheziei în ascensiune).

Marx, **Engels**, **Durkheim**, **Gramsci**, **Weber**, **Bruntschli**, **Lenin**, **Pareto**, **Shils** conferă conceptului sensuri şi conținuturi noi.

În *Ideologia germană* (1845), Karl Marx şi Friedrich Engels apreciază ideologia drept concepție generală despre lume. Într-o astfel de accepțiune, ideologia desemnează morala, religia, dreptul, metafizica, politica, ideile, reprezentările şi conştiința pe care le au ființele umane despre natură şi societate de-a lungul timpului. Structura complexă a ideologiei este rezultanta unui proces de împletire a unor factori şi condiții determinante, care îi conferă o anume identitate. Ea exprimă şi reproduce inclusiv ideile clasei dominante.

Până în acest punct al analizei structurii şi conținutului său, ideologia nu ne apare în ipostaza de reflectare deformată a realităților socio-politice. Când Marx şi Engels o raportează însă la grupuri şi clase sociale, ideologia devine conştiință falsă", „denaturată". „Clasa care dispune de mijloacele de producție materiale dispune, în acelaşi timp, şi de mijloacele de producție spirituale. Ideile dominante nu sunt altceva decât expresia ideală a relațiilor

materiale dominante, exprimate sub formă de idei; ele sunt, deci, expresia relațiilor care fac ca o anumită clasă să fie dominantă şi, prin urmare, sunt ideile dominației ei" – argumentau aceştia (Karl Marx, Friedrich Engels, *Ideologia germană*, în Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere*, vol. 3, Bucureşti, Editura Politică, 1958, p. 47).

Motivațiile apariției şi manifestării ideologiilor false se identifică în însăşi realitatea socio-politică, în societățile concret-istorice şi în palierul grupurilor şi claselor sociale aflate în competiție pentru satisfacerea şi conservarea propriilor poziții cucerite.

Vilfredo Pareto are o poziție aproximativ asemănătoare cu cea exprimată de Karl Marx. Pentru el, „criteriul esențial al ideologiei este deviația", în acest caz deviația având semnificația de îndepărtare a ideologiei de realitatea socială.

Ideologia nu poate fi însă etichetată pur şi simplu drept „falsă conştiință", deşi nu este mai puțin adevărat că mistificarea, camuflarea, deturnarea adevărului se regăsesc în trăsăturile sale, situație valabilă şi în cazul ideologiei politice, care însă, după unii autori contemporani, nu cade sub incidența adevărului sau falsului şi nici nu este expresia unor gusturi sau mode îndoielnice şi pasagere. Ideologia şi politica – consideră unii politologi – nu trebuie să se suprapună sau un termen să-l substituie pe celălalt. „Din strânsa conexiune dintre politică şi ideologie – susțin aceştia – ne rezultă identificarea ideologiei cu politica. Ideologia nu poate fi dizolvată în politică, după cum nici politica nu se reduce la ideologie. Ideologia nu poate prin propriile sale mijloace să rezolve probleme politice, după cum nici politica nu poate rezolva probleme ideologice. O concluzie importantă … este necesitatea respectării simțului măsurii, a măsurii interne a lucrurilor. Atât politica cât şi ideologia sunt chemate să cunoască măsura lucrurilor şi nu în ultimă instanță măsura lor proprie. Păstrarea măsurii în acest domeniu urmăreşte nu separarea ideologiei de politică, ci, dimpotrivă, asigurarea conexiunii lor fireşti" (Nicolae Kallós, Călina Mare, *Ideologie şi ştiință*, Bucureşti, Editura Politică, 1972, p. 95).

„Măsura" sau „echilibrul" între ideologie şi politică în perspectiva ştiinței sunt nu numai dezirabile, ci şi posibile, în timp ce viața politică, cu desfăşurările ei complexe şi variate, ipostaziază ideologia într-o altă relație. Acesta este şi motivul pentru care se înregistrează numeroase accepțiuni terminologice ale conceptului de ideologie. Diferențierile dintre ele fac inevitabilă o „staționare" cu obiective, evaluative mai ales, pentru fixarea

Universitatea SPIRU HARET

liniilor de demarcație dintre ideologie şi doctrină precum şi a sferei lor de cuprindere, evitându-se astfel eventuale confuzii. Este de la sine înțeles că întreprinderea noastră *ab initio* are un caracter limitat: reținem şi analizăm definițiile celor două concepte formulate îndeosebi în instrumente intelectuale de lucru (enciclopedii, dicționare etc.) şi mai puțin aparținând unor autori, pe două secvențe temporale: înainte şi după ’89, aşa cum se regăsesc acestea în literatura politică autohtonă sau străină.

Ce rezultă şi ce este de reținut din demersul evaluativ al celor două concepte:

Înainte de 1989

- Definițiile date ideologiei sunt prezente, fără excepție, atât în instrumentele ştiințifice cât şi în lucrările de specialitate.
- Conceptul de doctrină are o frecvență scăzută în dicționare şi enciclopedii şi o relativă ascendență după 1968 în lucrări cu caracter politic, când se lansează sintagma „doctrina Ceauşescu”.
- În viziunea autorilor români şi străini ale căror lucrări aveau circulație în România, noțiunilor de doctrină şi ideologie li se confereau următoarele sensuri:

A. **Doctrine**

a) *Sistem*:

- filosofic, politic, religios;

- închegat de concepții şi principii (prin care se exprimă o anumită orientare, un curent de gândire filosofică, politică economică, juridică, sociologică, religioasă, militară, etică etc.);

- intelectual (religios, filosofic, socio-economic etc.) relaționat unui gânditor sau unei teme.

b) *Ansamblu sau totalitate de*:

- principii, teze fundamentale ale unui sistem (politic, ştiințific, filosofic sau religios);

- noțiuni ale unei şcoli literare sau filosofice, al unui sistem politic, economic etc.;

- dogme ale unei religii.

c) *Interpretare teoretică* (a regulilor de drept).

B. **Ideologie**

Universitatea SPIRU HARET

a) *Ştiinţă* }
b) *Studiu* }
c) *Sistem de*

- idei, noţiuni, concepţii politice, morale, juridice etc. (determinat de condiţiile vieţii materiale şi interese de clasă).

d) *Ansamblu* de:

- idei (filosofice, sociale, politice, morale, religioase) proprii unei epoci sau unui grup social, care exprimă într-o formă teoretică (mai mult sau mai puţin sistematizată) interesele şi aspiraţiile general umane sau ale unui grup, clase sociale etc.

e) *Doctrină* ∗ (elaborată de Destutt de Tracy).

- Noţiunile de doctrină şi ideologie politică se consideră că sunt:

C. **Doctrină politică**

Ansamblu de:

- teze (care interpretează realitatea politică şi tinde s-o orienteze în lumina unor valori ce exprimă opţiuni ideologice, cu caracter de clasă);

- teze, teorii, concepţii cu privire la natura şi evoluţia societăţii, a statului, a regimurilor politice, a partidelor şi organizaţiilor social-obşteşti.

D. **Ideologie politică**

a) *Învăţătură* (despre idei).

b) *Totalitate sistematizată şi structurată a ideilor* (care genetic şi funcţional sunt reprezentative pentru interesele, aspiraţiile şi aşteptările politice ale unui grup sau clase sociale şi care reflectă realitatea social-politică, raportarea oamenilor la această realitate pe baza experienţei social-istorice a grupului respectiv şi din care decurg norme de comportament politic, directive şi orientări în acţiunea politică**).

După 1989

∗ Marcu Florin, Maneca Constant, *Dicţionar de neologisme*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1966, pp. 219, 369; *Nouveau petit Larousse*, Paris, Librairie Larousse, 1968, p. 328, 524; *Mic dicţionar enciclopedic*, Bucureşti, Editura Enciclopedică Română, 1972, pp. 302, 456; *Dicţionar politic*, Bucureşti, Editura Politică, 1975, pp. 211, 280; *Le Dictionaire de notre temps*, Paris, Hachette, 1988, p. 446, 747.

** *Mică enciclopedie de politologie*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1977, p. 145-146, 229-230; *Dicţionar diplomatic*, Bucureşti, Editura Politică, 1979, p. 372-375.

Universitatea SPIRU HARET

- Definițiile date conceptelor de doctrină şi ideologie proliferează, atât prin contribuțiile originale ale unor autori români, cât şi prin numeroasele traduceri ce invadează piața literaturii politice din România.
- Abordările teoretice şi analizeze asupra fenomenelor politice elimină concepția şi viziunea de esență comunistă; elaboratele teoretice fie sunt preluate integral din arsenalul gândirii occidentale, fie sunt „prelucrate".
- Apare mai pregnantă tendința dezideologizării discursului teoretic şi apropierii lui de exigențe ştiințifice.
- Invazia literaturii politice occidentale precum şi unele creații ştiințifice autohtone dilată considerabil aria de interes pentru doctrine, ideologii şi instituții politice, cărora li se dau numeroase accepțiuni şi sunt cercetate mai insistent şi în profunzime (structură, funcții, forme de manifestare etc.).
- Definirea conceptelor are o substanțială paletă interpretativă, în esență apreciindu-se că acestea reprezintă:

A. **Doctrină**:

a) „*Totalitatea principiilor* unui sistem politic ştiințific, religios etc." (DEX, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 1998, p. 313.).

B. **Ideologie**:

a) „*un sistem structurat de reprezentări* colective (credințe, simboluri, cunoştințe etc.), comune unui grup, prin care se afirmă o ierarhie a valorilor" (Virgil Măgureanu, *Studii de sociologie politică*, Bucureşti, Editura Albatros, 1998, p. 299);

b) *ansamblu de idei, opțiuni valorice, aspirații, idealuri* ce exprimă trebuințele şi interesele anumitor grupuri, oferind o anumită interpretare a realității sociale şi orientând acțiunea înspre anumite scopuri, în funcție de un anumit model al dezvoltării viitoare" (Liliana Mihuț, *Dilemele ştiinței politice*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1995, p. 124).

c) „*Ansamblu cuprinzător şi coerent de idei*, prin care un grup social interpretează lumea în care trăieşte" (Oxford. *Dicționar de politică*, coordonat de Iain McLean, Bucureşti, Univers Enciclopedic, 2001, p. 219).

C. **Doctrină politică**:

a) „*Sistem închegat de principii* care interpretează în mod coerent realitatea politică şi recomandă o modalitate de acțiune în funcție de

Universitatea SPIRU HARET

anumite opţiuni ideologice şi scopuri" (Sergiu Tămaş, *Dicţionar politic*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1993, p. 86);

b) *Sistem „de idei, teze, principii, concepţii,* mai mult sau mai puţin elaborate, argumentate şi prezentate în modalităţi diverse, cu privire la organizarea şi funcţionarea societăţii, la esenţa puterii politice, la conţinutul, formele, mecanismele de exercitare a acesteia, la rolul instituţiilor şi al clasei politice, la raporturile dintre guvernanţi şi guvernaţi" (Călin Vâlsan, *Politologie*, Bucureşti, Editura Economică, 1994).

D. **Ideologie politică**:

a) „*Ansamblu de idei, reprezentări, mituri* elaborate de mişcările politice, într-o formă mai mult sau mai puţin sistematică, în vederea orientării comportamentalului cetăţenilor în problemele fundamentale ale dezvoltării societăţii" (Sergiu Tămaş, *op. cit.*, p. 126).

Demersul analitic comparativ asupra „producţiei" de termeni politici şi a accepţiunii conferite acestora în cele două perioade conduce la următoarele constatări:

- după '89 creşte considerabil, sub raport cantitativ, utilizarea conceptelor de doctrină şi ideologie, creştere datorată ascendenţei interesului pentru literatura politică şi reabilitării rolului şi funcţiilor instituţiilor politice, îndeosebi a partidelor;
- sensul noţiunii de doctrină în instrumentele intelectuale de lucru (dicţionare, enciclopedii etc.) atât înainte, cât şi după 1989 este relativ similar, iar în lucrări de autori diferenţiat, în relaţie cu perspectiva interpretativă individuală;
- în construcţia termenului de ideologie, înainte de linia de demarcaţie amintită, prevalează formularea „ansamblu de idei" cuprinzător şi coerent, propriu unei epoci sau grup social, iar după '89 aprecierea potrivit căreia exprimă un sistem de idei, teze, principii cu privire la organizarea şi funcţionarea societăţii;
- distincţii între conceptele de ideologie şi doctrină se relevă când se analizează structura şi funcţiile acestora, analiză care se face separat însă, pentru fiecare dintre cei doi termeni şi nu comparativ, situaţie care apare după 1989 şi se identifică şi în prezent.

Universitatea SPIRU HARET

Exercițiul nostru în relație cu evoluția sensurilor atribuite termenilor de doctrină şi ideologie nu are caracter speculativ şi nu este întâmplător. Două sunt motivele esențiale care ne-au incitat să procedăm aşa:

1. persistența unei delimitări fragile între concepte, care fertilizează unele confuzii interpretative şi ecranează perceperea lor corectă;

2. dorința legitimă a celor ce aspiră la cunoaştere ca noțiunile, ideile, teoriile etc., în genere întreaga problematică ce intră în sfera interesului lor să fie cât mai clare.

„Exercițiul" nu este altceva decât semnalul de alarmă, care, odată acționat, reclamă şi găsirea unor răspunsuri la interogațiile: „Ce reprezintă ideologia şi respectiv doctrina politică?", „În ce constau asemănările şi deosebirile dintre acestea?" şi „Cum pot fi operaționalizate cele două concepte în raport de conținutul atât de variat şi dinamic al vieții politice?"

Oricărei construcții, indiferent de natura ei, îi este necesar un suport, o temelie, o bază de susținere. Se consideră că ideologiei îi lipseşte aşa ceva, motiv pentru care – apreciază unii autori – termenul alunecă spre desuetudine. S-a propus şi s-a acceptat parțial ca ideologia să fie înlocuită cu sintagma set sau sistem de credințe şi/sau de valori*. Alții ignoră propunerea, acordând atenție prioritar conceptului de doctrină, fără să precizeze însă sensul care i se dă, generând astfel interogații şi neclarități. Ambele „variante" sunt de natură să ne îndepărteze de o minimală înțelegere a conținutului şi sensului conceptului şi a diferențierilor față de termenul doctrină/doctrine.

În edificarea noțiunii de ideologie suportul îl reprezintă, după cum demonstrează Iain McLean, Terence Ball şi Richard Dagger, un „ansamblu" sau un „set de idei", care se caracterizează prin coerență şi comprehensiune şi care are menirea să „interpreteze lumea" în care „trăieşte" sau să „ajute oamenii să-şi înțeleagă locul în societate" (Iain McLean, *op. cit.*, p. 22).

Caracteristicile de coerență şi comprehensiune (uşurință în înțelegere, inteligibilitate) atribuite ideologiei politice sunt esențiale, cum esențială este şi relaționarea lor la unele grupuri sociale, cu grad mai mare sau mai mic de specificitate. În acest raport, un ideal uman (libertate, democrație, eliberare, emancipare socială şi/sau națională etc.) ia înfățişarea unui set de idei, care

* Ca alternativă la alte accepții avansate de Max Weber („medieri simbolice"), Raymond Aron („religii seculare") ş.a.

Universitatea SPIRU HARET

configurează aspirațiile unui grup sau a unor grupuri sociale. Idealul eliberării, învеşmântat în setul de idei specifice unui grup social, poate lua forma unor ideologii care sunt germinate de condițiile existențiale ale grupurilor, definindu-le situația lor particulară în raport de altele. Nu este însă obligatoriu ca aceste ideologii să explice *in integrum* atât condițiile de viață ale acestor grupuri, cât şi împrejurările (trecute sau actuale) care le-au configurat „statutul" social, politic etc. Acest tip de ideologii, care reflectă şi definesc deopotrivă starea unor comunități (națiuni) sau grupuri (negrii, femeile, homosexualii, săracii etc.) „pleacă de la premisa că starea grupurilor cărora li se adresează" (şi este definită de „dominație şi opresiune") „nu este pur şi simplu o situație care trebuie acceptată, la fel ca nevoia de a mânca, dormi sau respira. Pornind de la acest punct, ele continuă prin a arăta că suferința este rezultatul opresiunii – a albilor asupra negrilor, a bărbaților asupra femeilor şi aşa mai departe" (Terence Ball, Richard Dagger, *op. cit.,* p. 222).

Ideologiile eliberării, definite astfel de însăşi condițiile sociale în care trăiesc grupurile amintite sau altele, îi sensibilizează pe componenții lor asupra propriei condiții de opresați, dominați, supuşi etc. şi deopotrivă îi incită la conştientizarea intolerabilei lor situații în raport de normele şi valorile general umane. Individul şi grupul din care face parte acesta nu pot să schimbe propria lor situație fără să înțeleagă poziția ce o ocupă, de care nu se fac responsabili şi care nu trebuie interpretată ca o fatalitate, ca o rezultantă a unui implacabil destin.

În acelaşi timp, ideologiile politice amintite nu pot să producă schimbarea doar prin lozinci, sloganuri sau cuvinte, oricât de penetrante sau frumoase ar fi acestea. Ele au nevoie de programe politice şi tactici adecvate de acțiune. De aici apropierea de teritoriul doctrinei politice generează interferențe care amenință liniile despărțitoare, favorizând unele confuzii.

Ideologiile eliberării sunt doar un „segment" al traseului ideologiei, care, nu în puține situații, infirmă teza potrivit căreia aceasta (ideologia) este lipsită de eficacitate, întrucât ea ar modifica sau schimba realitatea mult mai consistent decât ar putea-o produce cunoaşterea ştiințifică. Eficacitatea sau ineficacitatea unei ideologii este şi în raport de capacitatea ei mobilizatoare, de antrenare într-o mişcare de idei, cu anume obiective, a unor mase de oameni. Raporturile dintre eficacitate şi energiile umane, dintre obiective politice, sociale etc. şi realitate au caracter dinamic.

Universitatea SPIRU HARET

O ideologie (bolşevică) are un anume grad de eficienţă în faza când forţa sa mobilizatoare desfăşoară mari grupuri de oameni în acţiunea de schimbare a sistemului politic (revoluţiile bolşevice din Rusia, Germania, Austria, Ungaria din 1917-1919), eficienţă care se diminuează însă brusc şi ireversibil, în contextul în care în practica politică ideile forţă înscrise în orientările programatice s-au demonstrat a fi iluzorii (bunăstarea generală, armonia socială, dispariţia diferenţelor între munca fizică şi munca intelectuală etc.), iar suportul social se reduce până la transformarea aderenţelor în oponenţi ideologici.

O evoluţie similară constatăm şi în cazul ideologiilor fasciste. Un fin şi avizat analist asupra acestui tip de ideologie, francezul Roger Bourderon, consideră că dincolo de diferenţele de esenţă programatică şi doctrinară dintre mişcările fasciste „clasice" (nazismul german, fascismul italian şi falangismul spaniol), programele acestora prezintă un fond ideatic comun: primatul naţionalismului şi vocaţia imperialistă, funcţiile sporite ale statului, importanţa deosebită acordată instituţiei militare, susţinerea principiului corporatist, preferinţa faţă de întreprinderile mici şi mijlocii etc. Acest orizont ideatic este specific extremei drepte, dar ideologii fascişti nu ezită să realizeze împrumuturi din ideile politice ale dreptei „clasice" numai şi în măsura în care vor să dea un spor de atractivitate şi credibilitate programelor lor: „Numai inventarul promisiunilor şi remediile la unele distorsiuni sociale relevă recurgerea la împrumuturi şi din alte orizonturi politice" – precizează specialistul francez (Roger Bourderon, *Le fascisme, idéologie et pratiques. Essai d'analyse comparée*, Paris, Éditiones Sociales, 1979, p. 27).

Liantul acestor sisteme de idei îl reprezintă ideile, tezele, principiile prezentate succint anterior. Suportul lor ideologic, baza construcţiei acestora, potrivit aceluiaşi autor, o constituie „opoziţia radicală, ireductibilă a fascismului, nazismului şi falangismului" faţă de marxism şi tezele sale, îndeosebi faţă de internaţionalismul proletar şi lupta de clasă. Pe această bază, supralicitată propagandistic, mişcările fasciste îşi construiesc arsenalul ideologic şi doctrinar ale căror idei-forţă, cu evident caracter mobilizator, sunt: primatul naţiunii şi a statului naţional (opuse internaţionalismului comunist), o naţiune însă care este o construcţie istorică ce trebuie revigorată prin puritatea şi solidaritatea naţională şi un stat care are obiectivul esenţial de a organiza şi conduce naţiunea spre

Universitatea SPIRU HARET

realizarea aspirațiilor sale, topind destinele individuale în blocul monolit stat-națiune, a cărei esență totalitară este evidentă.

De reținut: *ideologia are o mare capacitate de acțiune asupra realului, asupra unor mari grupuri de oameni fie în sens pozitiv (rațional), fie în sens negativ (în contradicție cu realitatea), transformându-se în fanatism, în delir, într-o falsă credință (superioritatea rasei ariene, de exemplu*).

Ideologia, ca şi doctrina, sunt componente ale gândirii politice. Dacă unele trasee în labirintul arsenalelor teoretice, analitice şi explicative create în timp pentru a da dezlegare problematicii dificile a ideologiei/ideologiilor sunt configurate deja şi pot – minimal, am spune noi – să ofere un surplus de cunoaştere, să încercăm acelaşi procedeu şi, în cazul doctrinei/doctrinelor. După cum am relevat deja, *doctrina politică* este un corpus coerent de concepții, principii, teze şi cunoştințe care interpretează şi definesc realitățile socio-politice ale unui sistem politic şi deopotrivă proiectează modalități de acțiune în raport de scopurile, aspirațiile şi opțiunile ideologice ale unei personalități sau grup social (doctrina Monroe, doctrina Ceauşescu, doctrina Brejnev, doctrina liberală, doctrina țărănistă etc.).

Pentru a opera corect (sau mai bine zis pentru a încerca să ne apropiem de poziția corectă) nu este suficient să analizăm doctrina numai prin prizma definiției/definițiilor sale. Este necesar să procedăm la analiza comparată a elementelor constitutive, a funcțiilor şi rolurilor pe care le au şi le îndeplinesc atât doctrina cât şi ideologia politică.

IV.2. ELEMENTE CONSTITUTIVE ŞI FUNCȚII

Repertoriul tematic al unei doctrine, care este generat de propria structură (teze, principii, concepții etc.), potrivit profesorului Anton Carpinschi, cuprinde o problematică complexă referitoare „la puterea politică, organizarea şi administrarea puterii în stat, structura şi dinamica sistemului politic dintr-o societate dată, raporturile dintre stat şi societatea civilă, sistemul partidist şi al grupurilor de presiune, dinamica politică,

Universitatea SPIRU HARET

strategia politică internă şi externă, orientarea diverselor politici de ramură, economică, socială, culturală etc" (*Deschidere şi sens în gândirea politică*, Iaşi, Institutul European, 1995, p. 48-49).

Ideologia (al cărui repertoriu ideatic derivă din idei, credinţe, convingeri) are un registru tematic care se referă, într-o manieră mai generală, la sfera politică. Ideologia comunistă, de exemplu, vizează edificarea societăţii socialiste/comuniste, concepând propria strategie pentru atingerea obiectivului său: revoluţia socialistă, în care „proletariatul" are rolul de hegemon; dictatura, ca modalitate de conducere a societăţii; monopolul politic al partidului comunist, susţinut de alianţa clasei muncitoare cu ţărănimea săracă; desfiinţarea proprietăţii private şi înlocuirea ei cu proprietatea de stat şi cooperatistă; industrializarea sau omogenizarea socială; controlul deplin al statului asupra individului şi „societăţii civile" ş.a.m.d.

Ideologia ca şi doctrina dau sensul, direcţia de acţiune politică a unui grup, a unei clase, a unei colectivităţi, în general, fie de consolidare a sistemului politic, fie de schimbare a acestuia; pregătesc indivizii şi grupul pentru săvârşirea acţiunii politice, îi incită, îi mobilizează, le insuflă speranţe (împlinite sau nu), le dinamizează demersurile; creează şi „gestionează" imagini (potenţial false sau reale) despre evoluţii politice şi sociale imediate sau în perspectivă; încearcă să convingă atât aderenţii cât şi indivizii neafiliaţi politic de caracterul „realist" al politicii, de perspectivele promiţătoare sub raport social, economic, educaţional etc. al orientării politice respective.

Ambele (ideologia şi politica) utilizează, în genere, acelaşi arsenal de mijloace propagandistice, în primul rând programele politice, instrument esenţial în definirea identităţii unei ideologii sau a unei doctrine.

Între o doctrină şi o ideologie, indiferent de orientarea lor politică, există prin urmare suprapuneri, interferenţe şi apropieri în plan ideatic şi nu este greu de înţeles acest aspect. În primul rând, amândouă aparţin gândirii politice. Astfel, au acelaşi punct de pornire originar. În al doilea rând, conotaţiile negative atribuite ideologiei îi fac pe unii autori să dea prioritate analizei doctrinare, cu sau fără voie ignorând departajările „teritoriale" între doctrină şi ideologie, ceea ce menţine în această „zonă" o stare de incertitudine.

Sunt unele suprapuneri şi între mesajele politice ale ideologiei şi ale doctrinei, îndeosebi în planul soluţiei politice. Doctrina preia şi promovează un set de idei cheie, sub forma unui „nucleu ideologic", care, de regulă,

Universitatea SPIRU HARET

conţine „invarianţii" discursului politic (P. Ansart, *Les idéologies politiques*, Paris, P.U.F., 1974, p. 36), precum: egalitatea, echitatea, libertatea, puterea, statul, suveranitatea, naţiunea. „Invarianţii" sunt noţiuni de maximă generalitate, care, aşa cum precizează autorul francez citat, induc conotaţii plurivalente, echivoce.

Repertoriul tematic al unei doctrine şi, în genere, elaboratele doctrinare nu se reduc la „nucleul ideologic", motiv pentru care nu trebuie egalizate cu cele ale ideologiei. Exemplul pe care îl dă Jean Bachler este edificator în acest sens. Celebrei lozinci „Libertate, egalitate, fraternitate!" îi conferă următoarea semnificaţie: „Nu admit o (altă – *n.n.*) formulare mai concisă şi în acelaşi timp mai exclusivă a producţiei ideologice a secolului al XVIII-lea" (*Qu-est-ce que l'idéologie*, Paris, Editions Gallimard, 1967, p. 25).

Alte sloganuri celebre, cum sunt „Toată puterea sovietelor!", „Ein Volk, Ein Fürer, Ein Reich!" sunt la fel de exclusiviste ca şi lozinca amintită, facilitând identificarea nucleului ideologic al fiecărei doctrine.

Distincţia care trebuie făcută între ideologie şi doctrină, în raport de acest aspect, contribuie la adecvarea înţelegerii conţinutului fiecăreia dintre acestea. Ideologia politică conferă elaboratelor sale, ansamblului de idei, credinţe şi convingeri, conotaţii cu deschideri ce se apropie mai mult sau mai puţin de maxima generalitate, de multe ori echivoce, generând o pluralitate interpretativă, care fac ca mesajul politic să fie ezitant, în timp ce doctrina dă propriilor elaborate un conţinut şi un sens, în linii esenţiale, bine articulate unor obiective politice precise. Asemănător se exprimă şi Maurice Duverger, care consideră că ideologia oferă un cadru general explicativ despre lume şi existenţa ei şi deopotrivă justificativ pentru modificarea, transformarea, schimbarea etc. acestei lumi în sensul organizării şi conducerii sale, în direcţia satisfacerii unor interese de grup sau de clasă. Astfel, ideologia politică (şi nu alt tip de ideologie) prin mesajul său:

- *fixează cadrul general al acţiunii politice, sensul, direcţiile, obiectivele demersului colectiv* (de exemplu: o existenţă fără sărăcie şi demnă pentru fiinţele umane; o ordine politică şi socială întemeiată pe libertate, egalitate, securitate individuală, dreptate etc.);

- *imaginează finalitatea acţiunii politice prin elaborarea proiectului privind schimbarea socio-politică* (modul de organizare, conducere, funcţionare a „noii ordini");

Universitatea SPIRU HARET

- *configurează, în linii esențiale, principiile şi normele care vor sta la baza construcției noului edificiu socio-politic* (principii de drept constituțional, administrativ, public şi privat, funciar, internațional ş.a.m.d.).

Utilitatea practică a unei ideologii politice se relevă mai pregnant astfel, fiind în măsură să limpezească oarecum zona de frontieră cu doctrinele politice. De reținut este şi aprecierea sociologului şi politologului italian Antonio Gramsci potrivit căreia utilitatea ideologiilor constă în faptul că dinamizează şi organizează mase umane, pregătesc terenul pe care vor acționa acestea şi le insuflă convingerea (credința, conştiința) în justețea poziției lor în demersul/demersurile ce le întreprind (Antonio Gramsci, *Oevres choisies*, Paris, Éditions Sociales, 1959, p. 74).

Doctrina politică are, evident, propria utilitate, care poate fi judecată în relația general-particular: ideologia oferă cadrul general de înțelegere, organizare şi desfăşurare al unui demers politic propriu unui grup, clase sau comunități, în timp ce doctrina dă concretență acțiunii politice, orientând actorii politici îndeosebi spre ținte precise, spre obiective realizabile.

Distincția în acest orizont interpretativ, apare, după unele aprecieri, când judecățile de valoare „implică o dimensiune normativă asupra realității" (Virgil Măgureanu, *Studii de sociologie politică*, Bucureşti, Editura Albatros, 1997, p. 300). Doctrina dă astfel „măsura" asupra a cât, cum şi în ce mod o proiecție a arsenalului ideologic poate fi transpusă în realitate (democrația reprezentativă ca ideal, reclamă sistem politic multipartidist, alegeri libere, astfel concepute, organizate şi desfăşurate încât să asigure o cât mai substanțială reprezentativitate a masei electorale în parlament, funcționarea flexibilă şi într-un climat de respect reciproc a puterii legislative etc.).

Ideologiile au un caracter mai rezistent indiferent de poziția pe care o ocupă un grup, o clasă etc. în sistemul politic: în cazul unui partid aflat la putere slujeşte interesele acestuia (aparatul ideologic justifică menținerea şi perpetuarea puterii); în situația contrară, pentru un partid sau partide aflate în opoziție, argumentează necesitatea schimbării politice prin preluarea puterii de către partidul/partidele opozante puterii). Doctrinele sunt mai deschise la modificări, date fiind situațiile schimbătore în planul realităților sociale, politice, economice etc.

IV.3. TIPOLOGIE

Universitatea SPIRU HARET

Tipurile de ideologii şi doctrine care s-au configurat în decursul timpului constituie un alt domeniu de inters al ştiinţelor socio-politice. Există deja numeroase „clasificări", care iau sau nu în considerare faptul că termenul de ideologie este un produs relativ „recent" al gândirii politice, în comparaţie cu alţii, inclusiv cu doctrina. Criteriile care stau la baza clasificărilor sunt diferite, dar se pare că poziţia pe care o ocupă o grupare sau alta în spaţiul politic sau atitudinea acestora (grupurilor, partidelor etc.) faţă de schimbare sunt mai bine cotate.

În raport de plasamentul unei ideologii se disting ideologii de centru, dreapta, stânga, de extremă dreaptă şi de extremă stângă, potrivit schemei:

O schemă oarecum asemănătoare, din care poziţia ideologiilor în spectrul politic este implicită, dar care este mai cuprinzătoare o imaginăm în raport de modul în care sunt prezentate acestea în lucrarea menţionată datorită politologilor Terence Ball, Richard Dagger:

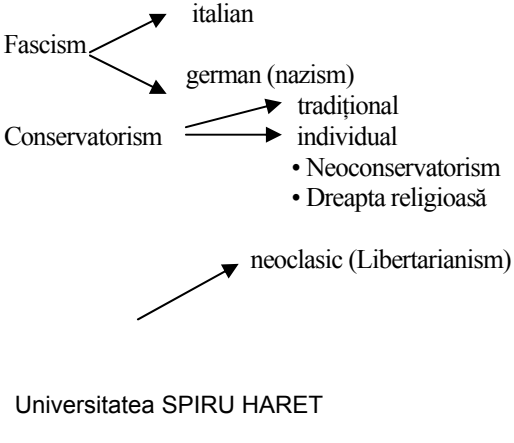

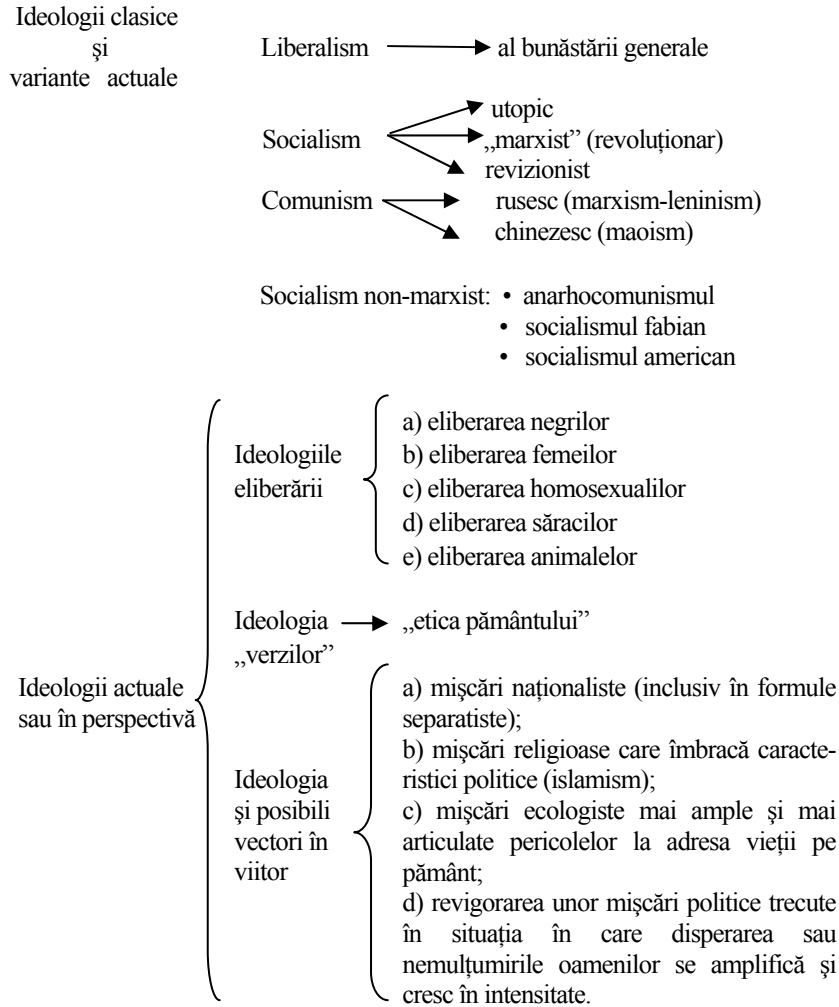

O clasificare în raport de atitudinea exprimată față de schimbare împarte ideologiile politice în patru categorii:

a) conservatoare (militează pentru păstrarea „ordinii" existente);

b) revoluționare (orientează acțiunea politică spre schimbarea în perspectivă a „ordinii politice");

c) reformiste (susţin operarea unor schimbări graduale şi eşalonate în timp);

d) extremiste (sprijină schimbarea totală a ordinii existente prin violenţă, teroare etc.)∗.

Clasificarea, ca oricare alta, are un grad apreciabil de formalism, întrucât în „schemă" ne sunt cuprinse numeroasele variante ideologice care rezultă din combinaţiile celor patru categorii (chevarismul, neocorporatismul, euro-comunismul, socialismul democratic, „noua stângă" etc. etc.), dar şi din configurarea unor noi zone de utilizare a construcţiilor ideologice (îndeosebi în condiţiile accentuării tendinţelor separatiste sau succesioniste pe criterii etnice, religioase, culturale etc. şi a apropierii grupurilor teroriste de sfere politice pentru a le conferi legitimitate).

Alte încercări de clasificare au ca referenţiale: timpul istoric (ideologia veacului al XVIII-lea, ideologii contemporane); „vechimea" (ideologii „vechi", ideologii noi); apartenenţa la un grup social, clasă, comunitate (ideologia burgheză, ideologia clasei muncitoare, ideologia germană etc.), gradul de coerenţă (ideologii sistematizate, reprezentări ideologice spontane) ş.a.m.d.

În universul doctrinelor politice, care s-au confruntat şi se confruntă în spaţiul politic, clasificările fie reproduc sau sunt apropiate de cele utilizate în diferenţierea tipurilor de ideologii, fie se depărtează de acestea, conferindu-le distincţii (unele semnificative).

Tipuri doctrinare sunt considerate: „liberalismul, conservatorismul, socialismul marxist, socialismul reformist antimarxist, comunismul, fascismul, centrismul convergentist, «noua stângă», «noua dreaptă»" (Anton Carpinschi, *op. cit.*, p. 73). Deşi nu se specifică, aceste tipuri de doctrine sunt plasate pe axa tradiţională stânga-centru-dreapta.

Doctrinele, în viziunea altor politologi, se pot clasifica în raport de modul de organizare şi conducere a societăţii:

a) politice liberale şi neoliberale

∗ Virgil Măgureanu, *op. cit.*, p. 313.

Universitatea SPIRU HARET

A. Democratică
- b) politice conservatoare şi neoconservatoare
- c) democrat-creştină
- d) politice social-democrate

B. Dictatorială
- a) politice fasciste
- b) comunistă de tip marxist-leninist
- c) politice rasiste, social-darwiniste, elitiste
- d) militariste.

Unii autori plasează la graniţa dintre cele două categorii de doctrine, o a treia categorie în care sunt închise *doctrinele tehnocratice* (puterea trebuie, în mod necesar, să apeleze la specialişti - tehnocraţi – care trebuie promovaţi inclusiv în poziţii de vârf decizionale)*.

O altă notă distinctivă între clasificările ideologiei şi doctrinei politice este dată de atribuirea paternităţii unei doctrine fie unei personalităţi politice, fie unei personalităţi ştiinţifice sau culturale, dar cu relevanţă politică.

Clasificările prezentate, precum şi altele încearcă să sistematizeze spaţiul producţiei ideologice şi doctrinare, în formele coerente şi expresive. Întinderea şi complexitatea teritoriului pe care se formează, circulă şi se manifestă acestea le conferă un caracter relativ. Cum am văzut, numeroase construcţii ideologice şi doctrinare nu sunt plasate în clasificări, dată fiind dificultatea acestei întreprinderi.

Înainte de prezentarea şi analizarea doctrinelor politice „tradiţionale" şi actuale, câteva observaţii **trebuie reţinute**:

1. *Toate doctrinele politice, fără excepţie, au un caracter istoric, fiecare susţinând un set de valori în raport de ideologia de la care pornesc.*
2. *Fundamentarea lor teoretică şi aplicativă a cunoscut şi cunoaşte distincţii, mai mari sau mai mici, care au generat şi generează separări, sciziuni doctrinare, ce conduc la variante ale uneia şi aceleiaşi doctrine.*
3. *Între doctrine se produce permanent o interferenţă sau chiar un transfer de teze sau principii, ca reflex al continuei adaptări la*

*Călin Vâlsan, *op. cit.*, p. 18 şi urm.

Universitatea SPIRU HARET

realitatea socială schimbătoare. În această perspectivă nici o doctrină nu poate fi considerată „pură”.

4. *Nici o doctrină politică, indiferent de sursele ideologice şi forţa sa mobilizatoare, nu poate avea caracter de universalitate.*

5. *Istoria doctrinelor politice reflectă, în esenţă, istoria performan-ţelor şi contra-performanţelor umane la nivel de grup, clasă, comunitate.*

6. *Doctrina politică, în toate variantele sale, reflectă aspiraţiile şi interesele de grup, în raport de o epocă istorică, şi îi definesc poziţia acestuia faţă de problemele esenţiale ale organizării politice a societăţii.*

7. *Registrul tematic al doctrinelor poate fi mai larg sau mai redus, ca şi influenţa pe care o exercită asupra oamenilor*.

IV.4. ISTORICITATEA DOCTRINELOR POLITICE

Atât doctrinele, cât şi ideologiile politice au un caracter istoric. Ele sunt rezultatul unei îndelungi evoluţii socio-politice, economice şi culturale a umanităţii, a transformărilor care s-au produs şi se mai produc în aceste sfere.

Ruptura care se produce în modernitate în sistemele de reprezentare a lumii este radicală şi ireversibilă. Lumea nouă, a libertăţii de gândire şi acţiune, lumea societăţii capitaliste *in nascendo* şi apoi în consolidare rupe cu trecutul dominat de religie şi obscurantism, ridicând steagul raţionalismului. Naşterea burgheziei a însemnat, în esenţă, apariţia agentului social transformator care îşi elaborează propria doctrină şi ideologie – *liberalismul.*

Când societatea face saltul de la manufactură la industria maşinistă şi când capitalul în formare tinde şi apoi se eliberează de corsetul „ordinii” feudale, apare şi se dezvoltă gândirea politică modernă, articulată din ce în ce mai pregnant pe noile realităţi socio-politice.

Ca o contrareacţie la apariţia liberalismului, aristocraţia feudală pune bazele *doctrinei* şi *ideologiei conservatoare.* Ulterior, doctrinele proliferează, fie prin divizarea liberalismului şi conservatorismului, fie prin apariţia altora noi.

Sensul esenţial al evoluţiei gândirii politice este dat de permanenta şi mereu reînviata sa deschidere, refuzul de a se izola, închista, ermetiza. Această trăsătură fundamentală a gândirii politice se regăseşte inclusiv la fiecare din componentele sale. Elaboratele gândirii politice parcurg astfel un spaţiu deschis al universului spiritual uman, tinzând spre realizarea unei sinteze.

Universitatea SPIRU HARET

Studierea acestui capitol permite noi interpretări şi abordări analitice într-o viziune coerentă a unității procesului gândirii umane în diversitatea formelor sale. Desigur, operația în sine este foarte dificilă şi complexă, dar, în acelaşi timp, este o provocare la care merită să se răspundă. Este dificil, recunoaştem, să supunem analizei geneza gândirii politice, apariția şi evoluția politicului, a limbajului şi comunicării politice, formele doctrinare ale gândirii politice având ca principiu tutelar demersul spre sinteză. Cu atât mai mult când această operație, de vaste proporții, presupune şi recomandă cu prioritate o abordare sistematică şi interdisciplinară a universului gândirii politice.

O astfel de operație se propune să fie aplicată şi studiului doctrinelor politice, căruia i s-a dat şi o denumire: *doctrinologia politică.* În viziunea profesorului ieşean Anton Carpinschi, interferențele ce se pot stabili în lumea doctrinelor politice şi diversitatea formelor sale de manifestare de-a lungul evoluției istorice pot fi cercetate unitar având în obiectiv identificarea zonelor de conflict, cunoaşterea şi explorarea articulațiilor dintre conexiuni şi istoricitatea formelor. Istoricitatea are semnificație de evoluție, de devenire istorică a societății. Plasarea doctrinelor politice în câmpul istoriei permite nu numai identificarea interferențelor, ci şi a legăturii ce se statorniceşte între diversitatea formelor gândirii politice şi realitățile socio-politice ale epocilor istorice pe care le traversează.

Concepte cheie şi extinderi

Doctrina, în esență, reprezintă un corpus de principii şi teze care exprimă o anume poziție față de viață şi lume şi care orientează grupul/grupurile sociale spre împlinirea obiectivelor preconizate.

Doctrina politică reprezintă un ansamblu de principii şi teze cu privire la organizarea şi funcționarea sub raport politic a societății.

Doctrinologie desemnează modalitatea coerentă şi unitară de studiere a doctrinelor politice în diversitatea formelor lor de manifestare de-a lungul timpului pentru identificarea zonelor de conflict şi deopotrivă a articulațiilor dintre conexiuni, apropieri şi confluențe.

Ideal politic – model creat de imaginație cu privire la perfecționarea sau schimbarea sistemului politic.

Ideologia este un sistem structurat de idei, credințe şi cunoştințe, comune unui grup sau grupuri, care îl orientează/le orientează în direcția împlinirii unor aspirații umane.

Universitatea SPIRU HARET

Ideologia politică este un ansamblu cuprinzător şi coerent de idei, reprezentări şi cunoştinţe care orientează grupul/grupurile într-o anume direcţie cu obiectivul soluționării unor fundamente ale dezvoltării societății.

Bibliografie obligatorie

Ball, Terrence, Dagger, Richard, *Ideologii politice şi idealul democratic*, Iaşi, Polirom, 2000.

Carpinschi, Anton, *Deschidere şi sens în gândirea politică*, Iaşi, Institutul European, 1995.

Măgureanu, Virgil, *Studii de sociologie politică*, Bucureşti, Editura Albatros, 1997.

* * * Oxford, *Dicționar de politică* (coordonator: Iain McLean), Bucureşti, Universul Enciclopedic, 2000.

Vâlsan, Călin, *Politologie*, Bucureşti, Editura Economică, 1994.

Eveline, Fisier, *Istoria ideilor politice*, Timişoara, Editura Amarcord, 2000.

Bibliografie facultativă

Ansert, P., *Les idéologies politiques*, Paris, P.U.F., 1974.

Bachler, Jean, *Que-est-ce que l'idéologie*, Paris, Éditions Gallimard, 1967.

Bourderon, Roger, *Le fascisme, ideologie et pratiques*. *Essai d'analyse compareé*, Paris, Édition Sociales, 1979.

Gramsci, Antonio, *Oevres choises*, Paris, Éditions Sociales, 1959.

Întrebări pentru verificarea şi fixarea cunoştinţelor

1. Ce interpretare daţi conceptului de doctrină politică?
2. Dar celui de ideologie?
3. Dacă le analizaţi comparativ, ce desemnează cele două concepte, care sunt elementele ce le apropie şi care sunt cele care le distanţează?
4. Ce funcţii esenţiale au doctrinele şi ideologiile?
5. Precizaţi-le distinct.
6. Cum argumentaţi că doctrinele politice au un caracter istoric?
7. Când a apărut termenul de ideologie şi cum evoluează sensurile care i s-au atribuit de-a lungul epocii moderne şi contemporane?
8. Care sunt principalele „clasificări" ale doctrinelor şi ideologiilor?

Universitatea SPIRU HARET

V. **GENEZA ŞI EVOLUȚIA DOCTRINELOR POLITICE (1)**

Sursele intelectuale ale doctrinelor sunt diverse, cum diverse sunt şi situaţiile care le-au impus. Configuraţii ale gândirii politice care au generat ideologii şi doctrine – idei, teze, principii etc. – apar cu mult înainte de definirea ideologiilor sau doctrinelor. Doctrinele politice, ca spaţiu distinct doctrinar, se cristalizează şi se recunosc ca produse ale gândirii politice numai în condiţiile în care tind sau reuşesc să orienteze realitatea politică în lumina unor valori ce exprimă interese şi opţiuni sociale, economice, ideologice etc., specifice unui grup sau clase sociale într-o anumită perioadă istorică.

Sunt mai multe modalităţi de abordare, în perspectivă istorică, a doctrinelor politice. Două dintre acestea au o utilizare mai consistentă: prima, analizează doctrinele în succesiunea lor, cu obiectivul evidenţierii influenţei pe care o exercită asupra epocii/epocilor istorice şi contribuţiei ce o aduc la înţelegerea realităţilor socio-politice ale perioadei/perioadelor la care sunt raportate; a doua le integrează în sistemele de gândire ale timpului, pentru a da conturul demersurilor spiritului uman în devenirea lui istorică. În perspectiva obiectivelor noastre, prima dintre acestea este preferabilă.

V.1. DOCTRINA LIBERALĂ

Universitatea SPIRU HARET

Doctrina liberală constituie una dintre componentele esențiale ale sistemului doctrinar contemporan şi deopotrivă ale gândirii politice trecute şi actuale. Ca orice doctrină politică, liberalismul are propria sa evoluție, propria sa istorie. Este o istorie care trebuie desluşită şi apreciată corect, întrucât de liberalism se relaționează întreg spațiul doctrinar vechi şi nou.

Fundamental este ca, pe lângă condiții concret-istorice favorabile pentru configurarea unui set coerent de teze, principii, cunoştințe proprii unei doctrine, să existe şi terenul socio-politic apt pentru aplicarea lor, voința politică şi actorii sociali care să transpună „teoria" în fapt, în realitate politică, socială, economică, juridică etc. Doctrina, oricât de atrăgătoare sau promițătoare se arată, dacă nu are teren de aplicare şi manifestare, rămâne în sfera iluziilor, a speranțelor neîmplinite, a „vorbelor" fără substanță aplicativă.

Unele dintre ideile liberale, consideră cunoscători ai domeniului, apar şi îşi găsesc concretizări cu mult înainte de feudalism (în societățile greacă şi romană). Nu poate fi vorba însă de o doctrină în înțelesul ei modern şi, în nici un caz, cu o astfel de nominație (termenul de liberal este introdus în „vocabularul politic" numai în secolul al XIX-lea), întrucât ideile şi concretizările lor în spațiul politic, chiar dacă erau expresia încurajării spiritului şi inițiativelor individualiste, nu au condus la conceperea unui sistem politic, social şi economic clădit pe ideile liberale şi care nu se putea limita oricum numai la proclamarea libertății individuale, ca unic principiu doctrinar.

Surse importante ale liberalismului se identifică în gândirea politică a filosofului şi omului politic englez **John Locke** (1632-1704), în unele puncte programatice ale revoluției engleze din veacul al XVII-lea (inspirate din scrierile lui Locke), în orientările politice ale mişcării de eliberare a coloniilor engleze din America de Nord, în principiile proclamate de revoluția franceză de la 1789, precum şi în reflecțiile politice ale lui **Montesqieu** (1689-1755), **Adam Smith** (1723-1790), **Robert Malthus** (1766-1834), **Benjamin Constant** (1767-1830), **François Guizot** (1787-1874), **Alexis de Tocqueville** (1805-1859) ş.a.

IZVOARE ALE DOCTRINEI LIBERALE

- *Garanții pentru drepturi individuale*

Universitatea SPIRU HARET

7 iulie 1628: *Petiția dreptului* (fragmente) înmânată de parlamentul englez regelui Carol I Stuart

„[…] 3. Considerând că, prin statutul numit Marea Chartă a Libertăților Angliei, s-a hotărât şi statornicit de asemenea că nici un om liber nu va putea fi arestat şi întemnițat, nici lipsit de libertățile şi drepturile sale, nici pus în afara legii sau exilat, nici molestat în orice alt chip, decât în baza unei sentințe legale din partea egalilor săi sau a legilor țării.

4. Considerând că, prin autoritatea parlamentului, în cel de-al 28-lea an al domniei regelui Eduard al III-lea, s-a declarat şi legiferat, de asemenea, că nici o persoană, de orice rang sau condiție, nu va putea fi lipsită de pământul său, nici arestată, întemnițată, privată de dreptul de a transmite bunurile prin succesiune, sau trimisă la moarte, fără a i se permite să se apere în fața unei instanțe de judecată obişnuite […].

11. Aceste lucruri le cer ei (lorzii ecleziastici şi mireni şi reprezentanții comunelor – *n.n.*) cu smerenie Maiestății Voastre, ca pe niște drepturi şi libertăți ce le aparțin, potrivit legilor şi statutelor regatului […]".

(*Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă*, vol. I, 1640-1848, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1973, p. 6-7).

- *Guvernământul republican şi „legile" democrației*

1748: Montesquieu, *Despre spiritul legilor* (fragmente)

[…] „Atunci când în republică puterea supremă aparține întregului popor avem o *democrație*. Atunci când puterea supremă se află în mâinile unei părți a poporului avem ceea ce se numeşte *aristocrație*.

În democrație, poporul este, în anumite privințe, monarhul, iar în alte privințe, supusul.

El nu poate fi monarh decât datorită sufragiilor sale, care sunt expresia voinței sale. Voința suveranului este însuşi suveranul. Aşadar, legile care stabilesc dreptul de vot sunt fundamentale în această formă de guvernământ. Într-adevăr, într-o republică este tot atât de important să se fixeze în ce mod, de către cine, cui şi cu privire la ce trebuie să fie date voturile, pe cât este de important într-o monarhie să se ştie cine este monarhul şi în ce chip trebuie el să guverneze […].

Poporul, care deține puterea supremă, trebuie să facă el însuşi tot ceea ce poate îndeplini bine; iar ceea ce nu poate îndeplini bine trebuie să facă prin împuterniciții săi. Aceştia nu sunt împuterniciții săi dacă nu-i desemnează el însuşi; aşa că este un principiu fundamental al acestui guvernământ ca poporul să-şi desemneze împuterniciții, adică dregătorii" […].

Universitatea SPIRU HARET

(*Apud*: *La sociologie* – coord. Karl M. van Metter, Paris, Larousse, 1992, p. 32)

- *Universalitatea drepturilor individuale şi a principiilor democratice*

14 octombrie 1774:

Declaraţie adoptată de primul „Congres continental american" (Philadelphia, SUA) (fragmente)

„Locuitorii coloniilor engleze din America de Nord, în temeiul legilor eterne ale naturii, al principiilor Constituţiei engleze şi al diferitelor charte şi statute, au următoarele drepturi:

1. Sunt îndreptăţiţi la viaţă, libertate şi proprietate şi niciodată n-au cedat, în favoarea nici unei puteri suverane, dreptul de a dispune de vreuna din acestea, fără consimţământul lor […].

4. Fundamentul libertăţilor engleze şi al oricărui guvern liber este dreptul poporului de a participa la adunarea sa legislativă; întrucât coloniştii englezi nu sunt reprezentaţi într-însa, iar datorită circumstanţelor locale, cât şi altora, ei nu pot fi reprezentaţi în chip potrivit în parlamentul britanic, urmează de aici că sunt îndreptăţiţi la liberă şi exclusivă putere legislativă în cadrul diverselor lor adunări provinciale, singurele organisme în care dreptul lor de reprezentare poate fi realizat […].

10. Este absolut necesar unei bune guvernări şi este un fapt esenţial, în temeiul constituţiei engleze, ca ramurile constitutive ale puterii să fie independente una de alta; de aceea exercitarea puterii legislative în multe colonii, din partea unui consiliu numit de Coroană după bunul ei plac, este neconstituţională, primejdioasă şi distrugătoare a libertăţii legislaturii americane".

(*Culegere de texte pentru istoria universală. Epoca modernă*, vol. I. 1640-1848, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1973, p. 106-107).

Viziunile liberale asupra schimbării socio-politice şi clădirii unei noi „ordini" politice, bazată pe alte edificii juridice, economice, sociale etc., nu au aceeaşi sursă şi nici aceleaşi condiţionări istorice. Ele apar şi proliferează, gestionând un fond comun de proiecţii doctrinare (libertatea individuală, proprietatea – sacră şi inviolabilă –, separarea puterilor în stat etc.), dar şi conotaţii distincte, determinate de spaţiul social şi geo-politic în care germinează. Cele două aspecte se identifică în orizontul liberalismului

Universitatea SPIRU HARET

englez, francez sau american, precum şi în spaţiul altor gânduri politice de esenţă liberală, care se configurează mai târziu.

În Franţa, de exemplu, reevaluările recente privind rădăcinile intelectuale ale liberalismului precum şi direcţiile esenţiale ale evoluţiei sale dau un contur mai accentuat celor două tendinţe. Pe de o parte, se atribuie o mai mare importanţă contribuţiei gândirii liberale franceze la dezvoltarea patrimoniului teoretic al liberalismului doctrinar, iar pe de alta, se relevă particularităţile spaţiului doctrinar autohton, la care contribuie o pleaidă de intelectuali, inclusiv unii mai puţin cunoscuţi în prezent (**François-Antoine Boissy d'Anglas**, **Pierre-Claude François Daunou** sau **Jean-Denis Lanjuinais**). Particularităţile ilustrează „singularitatea" culturii politice franceze, particularităţi generate de către Revoluţie şi marcate încă din 1789 de formarea unui spirit republican care se adaptează la evenimente fără a renunţa la esenţial, „întrucât e determinat de voinţa de a crea o societate raţională, individualistă, laică, debarasată de tenebrele Vechiului regim şi pe cât posibil străină de exemple stăine" (Jean-Paul Clément, *Aux sources du libéralisme français: Boissy d'Anglas, Daunou, Lanjuinais*, Paris, LGDJ, Avant-propos).

Până la începutul veacului al XIX-lea, noile idei şi concepţii politice, care combat monarhia absolută, susţinând un regim monarhic constituţional, în care să funcţioneze separarea puterilor în stat şi să se asigure protejarea vieţii, libertăţii şi proprietăţii indivizilor, nu au o nominaţie proprie, care să le confere o identitate distinctă în peisajul gândirii politice. Din 1800, când o componentă a Cortesurilor (legislativul spaniol) se autodefineşte ca fiind liberală (*Liberales*), grupare care are un rol important în iniţierea unor reforme cu pregnant caracter burghez, iar o parte a ei (liberalii moderaţi) deţine, pentru scurtă vreme, puterea (august 1822 – septembrie 1823), doctrina se impune relativ rapid cu această denumire. Franţa, Anglia şi apoi alte state europene „importă" de la spanioli denumirea şi o consacră în spaţiile politice naţionale, inclusiv prin constituirea unor formaţiuni politice de esenţă şi cu titulatură liberală.

De la revoluţia engleză şi până la impunerea în terminologia politică a începutului de veac al XIX-lea a conceptului de liberal, societăţile vest-europene şi nord-americane realizează trecerea de la faza preindustrială la cea industrială, în care rolul capitalului este în ascendenţă şi, evident, şi a burgheziei, ca agent al schimbării socio-politice. Gândirea liberală se naşte

Universitatea SPIRU HARET

o dată cu noua clasă în formare şi ascensiune, fiindu-i suport şi „conviv" în întregul său demers istoric.

Doctrinarii liberalismului aflat în proces constitutiv înfruntă doi adversari puternici, pe care trebuie să-i învingă dacă aspiră la recunoaştere publică şi deopotrivă la rezultate în planul demersurilor politice: conformismul religios (prin proclamarea libertății religioase şi a separării bisericii de stat) şi concepția medievală despre originea socială (prin acordarea de şanse egale tuturor indivizilor).

Orientările ideologice şi doctrinare, obiectivele pe care le urmăresc ca şi mijloacele politice pe care le utilizează sunt, în bună măsură, de esență revoluționară şi aşa rămân până la crearea cadrului general politic, social, economic etc. al noii societăți.

Liberalismul, în veacul al XIX-lea, are înscrise deja în propriul patrimoniu ideatic teze şi principii fundamentale care configurează identitatea inconfundabilă a doctrinei. Gânditorii politici sunt dublați de practicieni politici, care încearcă – şi în multe privințe reuşesc – să concretizeze, în planul realităților politice, proiecțiile noii orânduiri sociale. Revoluțiile engleză, americană şi franceză sunt expresii ale acestei tendințe (care în veacul al XIX-lea păstrează încă un pregnant caracter revoluționar şi nu este de mirare, deoarece liberalismul apare ca reacție împotriva absolutismului feudal). Doctrina liberală ajunge la un nivel al evoluției sale, considerat *clasic*, al cărui conținut denotă că înseşi realitățile socio-politice operaseră o selecție importantă, consacrând doar un set coerent, expresiv şi verificat de idei, teze, principii şi alte elaborate ale gândirii politice. „Nucleul ideologic" tare – libertate-egalitate, două din sloganurile revoluției franceze - este susținut doctrinar de principii şi teze care, în multe privințe, depăşesc stadiul de proiecte, devenind realități politice, economice, sociale, juridice etc.

LIBERALISMUL CLASIC proclamă şi susține:

Libertatea ∗ individului, ca valoare supremă a ființei umane, care se articulează noului sistem de valori şi norme susținut de doctrină:

- omul este liber să gândească şi să-şi exprime prin viu grai sau în scris părerile, pozițiile, aprecierile;
- omul este liber să se asocieze şi să desfăşoare activitate politică sau orice alt tip de activitate cu respectarea legii;

∗ Vezi *Declarația drepturilor omului şi ale cetățeanului* (1789).

Universitatea SPIRU HARET

- nici un om nu poate fi acuzat, arestat sau condamnat decât în baza legii; prezumția de nevinovăție trebuie să funcționeze până la stabilirea vinovăției;
- omul este liber să promoveze propriile interese, fără a leza însă drepturile şi interesele altui individ;
- omul este liber să producă şi să acumuleze bogăție într-o economie bazată pe concurență şi libera circulație a capitalului, a mărfurilor şi a forței de muncă; sistemul concurențial este un factor de prosperitate individuală şi de progres general;
- libertatea ca şi drepturile de care se bucură omul sunt garantate şi apărate de stat, inclusiv libertatea religioasă, orice încălcare sau limitare a libertății individului se sancționează potrivit legii.

Egalitatea:

- oamenii se nasc şi rămân egali în drepturi; deosebirile sociale, etnice sau religioase nu mai constituie elemente de frustrare a individului, egalitatea şanselor fiind proclamată ca principiu suveran;
- toți oamenii sunt egali în fața legii, au acces egal la demnități, posturi şi funcții publice; criteriul de selecție şi ierarhizare îl constituie propriile lor capacități, valori, abilități, cunoştințe, virtuți, talente etc.
-

Libertatea şi egalitatea – două dintre atâtea generoase idealuri – „coboară" din sfera ideilor şi dobândesc concretizări doctrinare. Ele nu mai dau senzația de nebulozități politice, de vagi proiecții – improbabile sau chiar imposibil de împlinit. Devin credibile prin exprimarea căilor, modalităților şi formelor pe care le îmbracă concretizarea lor politică. Secolul al XIX-lea consacră, astfel, doctrina liberală atât ca rezultantă a reflexiei politice, cât şi ca model nou de organizare politică a societății.

Ordinea liberală nu se poate concepe fără drepturi şi libertăți individuale, fără economie liberă şi sistem concurențial, fără recunoaşterea şi apărarea proprietății private ş.a.m.d. Doctrinarii liberali redescoperă noțiunea de democrație, căreia îi dau însă sensuri, interpretări şi mai ales aplicații politice noi, moderne, în conformitate cu cerințele raționalității sociale şi politice reclamată de clasa burgheză în consolidare în unele spații europene şi extra-europene.

Democrația este noua ordine, care presupune un sistem politic democrat, a cărui funcționalitate este conferită de:

- alegeri libere;
- reprezentativitate parlamentară;
- reguli constituţionale;
- pluralism politic;
- separarea puterilor în stat;
- statul are rolul să asigure domnia justiţiei, securitatea indivizilor, diversitatea opiniilor, credinţelor, manifestărilor.

MODELUL LIBERAL BRITANIC

Marea Britanie, sub cârmuirea regelui Wilhelm al II-lea de Orania (1689-1702), devine întâiul „stat liberal" din lume, suveranul englez, de origine olandeză, contribuie la edificarea modelului, pe fundamentele unor demersuri anterioare, care limitaseră succesiv forţa feudalismului. Modelul este desăvârşit de succesorii săi.

Iniţiative care conferă un caracter particular tradiţiei feudale britanice:

- *Magna Carta Libertatum* (15 iunie 1215):

baronii impun regelui Ioan Fără de Ţară recunoaşterea privilegiilor marilor seniori; autoritatea regală este controlată de aristocraţie;

- *Petition of Right* (7 iunie 1628):

Camera Comunelor solicită regelui Carol I Stuart garantarea drepturilor individuale şi acceptarea avizului parlamentului pentru impunerea unor măsuri fiscale.

- *Instrument of Governement* (16 decembrie 1653):

Noua constituţie recunoaşte existenţa unui parlament ales pe 3 ani, alcătuit din 460 de membri. Puterea Executivă este deţinută de Lordul Protector şi de un Consiliu format din 21 de membri.

- *Habeas Corpus Act* (27 mai 1679):

Universitatea SPIRU HARET

Al treilea parlament convocat de regele Carol al II-lea îi impune, prin acest act, interzicerea arestării fără judecată a oricărui supus al Coroanei britanice.

Monarhia constituțională:

- *Bill of Right* (16 decembrie 1689):

Parlamentul limitează prerogativele regale şi dobândeşte supremația politică în stat.

- *Act of Settlement* (12 iunie 1701):

Parlamentul reglementează succesiunea la tronul Angliei; miniştrii sunt declarați răspunzători pentru măsurile luate de rege; judecătorii devin inamovibili.

Constituirea sistemului cabinetului ministerial. Parlamentul îşi definitivează structurile:

- 1721-1742:

fruntaşul whig-ilor, Sir Robert Walpole, în calitate de premier, inaugurează guvernarea „cabinetului ministerial" şi adoptă unele măsuri de organizare a parlamentului;

- 1775:

John Cartwrigh propune vot universal pentru bărbați şi alegerea anuală a parlamentului;

- 1832 (martie-iunie):

parlamentul adoptă *The Reform Bill* (Legea reformei) prin care se generalizează censul electoral, se dublează numărul electorilor, se măreşte numărul de locuri în parlament pentru centrele industriale din Nord şi se acordă locuri Irlandei, Scoției şi Wales-ului. Rolul şi influența Camerei Comunelor creşte considerabil.

Trăsături ale modelului liberal britanic:

- libertatea gândirii şi a exprimării (în scris sau oral) sunt asigurate şi protejate prin lege;
- cenzura (cu excepția perioadei 1783-1800) a fost abrogată;
- libertatea de asociere nu este îngrădită;
- activitățile economice sunt libere, concurența este încurajată, iar proprietatea este ocrotită şi apărată prin lege;
- statul are un rol minimal, de garant şi protector al inițiativelor

particulare;

- regimul politic este monarhic-constituțional, parlamentul fiind un factor politic important.

Ecourile şi imaginea favorabilă a modelului sunt conferite de încurajarea competiției pe toate planurile, ca mijloc de stimulare a capacităților creatoare ale indivizilor şi de selectare a valorilor, respectarea drepturilor şi libertăților cetățeneşti, apărarea principiului „toți sunt egali în fața legii", înfrânarea tendințelor care amenințau cu mari dezechilibre sociale sau politice societatea, aplicarea legii, indiferent de rangul sau poziția socială a persoanelor, funcționarea separării puterilor în stat etc.

Modelul liberal britanic are o percepție favorabilă pe continent şi în restul lumii şi nu este surprinzător pentru acea vreme întrucât în alte spații politice, chiar învecinate Angliei, libertățile şi drepturile acordate individului sunt declarative şi formale (cazul Franței, care după 1789 traversează o epocă de represiuni sângeroase) sau sunt refuzate (cazul Imperiului Habsburgic, care prin cancelarul von Metternich s-a erijat adversar al liberalismului). Contrastele dintre sistemul politic englez şi alte sisteme politice reprezintă sursa audienței sale (îndeosebi pe continent).

Modelul liberal britanic nu era însă suficient de articulat unei democrații autentice, fiind mai degrabă unul elitist, aristocratic şi cenzitar. Era, totuşi, suficient de distanțat față de absolutismele monarhice continentale încât mulți gânditori ai vremii (Voltaire, Montesquieu, Kant) au identificat în regimul monarhic constituțional-parlamentar englez un model demn de a fi imitat.

„Experimentele" în materie de doctrină şi acțiune politică liberală de la sfârşitul veacului al XVIII-lea şi începutul următorului, atât de contrastante (Anglia şi S.U.A. – evoluții pozitive, Franța – evoluție negativă, idealurile liberale ale revoluției din 1789 fiind înecate în sânge chiar de unii revoluționari apoi de regimul napoleonian), sunt de natură să conturbe viața „familiei" liberale. Gânditorii politici ai secolului al XIX-lea şi ulterior alții încep să afirme puncte de vedere care afectează „unitatea" liberalilor, de altfel precară şi doar aparentă. Unii accentuează poziția contestatară față de liberalism, iar alții încearcă să-i elimine ambiguitățile, viziunile parcelare sau erorile, în tentativa de revigorare a acestuia. Există şi o altă categorie de doctrinari, cu poziții conservatoare, care îşi centrează

eforturile teoretice pe susținerea „liberalismului clasic". Ei apreciază că liberalismul nu şi-a încheiat cariera politică şi că modificările ce pot fi aplicate proiecțiilor sale programatice, trebuie să fie de formă şi nu de fond.

Dezbaterile cele mai aprinse se desfăşoară în jurul a două probleme, considerate vitale pentru destinele liberalismului: rolul statului într-o societate democrată şi sistemul de vot.

Individul, ca subiect esențial al doctrinei liberale, este liber şi egal în drepturi. Libertățile, ca şi drepturile sale sunt cele care dau consistență pragmatică doctrinei şi constituie punctul său central de atracție. Nu se are în vedere ca orice inițiativă sau demers individual să fie tolerat. Legea este cea care separă inițiativele ce nu afectează pe alți indivizi, de cele care le provoacă constrângeri, daune, vătămări etc. Acum şi aici intervine statul, care are o funcție coercitivă şi o alta de supraveghere, ambele având caracter esențialmente neproductiv. Economia şi concurența fiind libere, statul nu intervine, jocul pieței fiind un mecanism reglator suficient pentru a preîntâmpina marile dezechilibre.

În plan politic, paradoxal, deşi proclamă libertatea individuală, liberalismul clasic o restricționează prin menținerea sistemului de vot cenzitar. Teama că lărgirea cadrului de manifestare politică a „cetățeanului" – prototipul uman al noii societăți în trend de consolidare şi afirmare – poate afecta ordinea şi stabilitatea politică este motivul esențial al reținerilor „bătrânilor" liberali în materie de sistem electoral.

În chiar „blocul" liberalismului clasic se detaşează utilitariştii, după denumirea principiului cheie pe care îl susțin – principiul utilității – „moment" care anunță apariția unor „variante" în spațiul doctrinar liberal.

UTILITARISMUL susține *principiul utilității*, în virtutea căruia oamenii trebuie să caute plăcerea în satisfacții imediate. Utilitatea este deci sursa fericirii.

Reprezentanți:

Jérémy Bentham (1784-1832):

- Guvernământul trebuie să acționeze astfel încât să aducă fericire celui mai mare număr de cetățeni. Mijloace:

- să acorde deplină libertate de inițiativă indivizilor şi
- să se extindă dreptul de vot acordat cetățenilor.

John Stuart Mill (1806-1873):

- După diminuarea considerabilă sau dispariția amenințărilor la adresa libertății individuale generate de conformismul religios, statul absolutist şi originea socială, puterea în creştere a *mass-media* poate fi considerată drept un nou şi important pericol pentru libertatea individuală. Coerciția morală a opiniei publice poate conduce la înăbuşirea libertății de gândire, exprimare şi acțiune a nonconformiştilor. Pentru individ libertatea este vitală în dezvoltarea sa, dar trebuie permanent să se vegheze ca să nu provoace lezarea libertății altora (*Despre libertate*, 1859).
- Libertatea individuală este cel mai bine exprimată într-o democrație reprezentativă, în care se instrumentează votul plural (*Considerații asupra guvernării. Reprezentativitatea*, 1861).

LIBERALISMUL NEOCLASIC argumentează că rolul statului ar trebui redus, pentru ca să nu fie afectată libertatea individuală. Îndatorirea singulară şi „legitimă" a statului constă în protejarea individului şi a proprietății.

Unii dintre reprezentanții curentului, puțini de altfel, apelează la teoria evoluționistă, aplicând-o forțat sferelor socială şi politică. Aceştia preiau din arsenalul ideologic şi doctrinar al darwinismului social, reprezentat de **Herbert Spencer** (1820-1903) şi americanul **William Graham Summer** (1840-1919), unele idei şi teze, pe care încearcă, fără prea mare succes, să le aplice liberalismului clasic (cei mai puternici şi dotați indivizi sunt învingători; libertatea competiției este şi libertatea învingătorilor de a savura deliciile fericii).

NEOLIBERALISMUL – varianta doctrinară liberală care reformulează unele dintre principiile şi tezele liberalismului clasic, în tentativa de a le corela cu schimbările ce au loc în veacurile al XIX-lea şi al XX-lea.

Unele deschideri spre neoliberalism se regăsesc în scrierile politice ale lui **Jérémie Bentham** şi **John Stuart Mill.** Fondul problemelor este „atacat" frontal de **T.H. Green** (1836-1882) care, la fel ca şi adepții liberalismului clasic, crede în valoarea libertății individuale, ca referențial al întregului eşafodaj doctrinar, dar apreciază că statul „nu este un rău necesar, ci, dimpotrivă, condus în mod adecvat, guvernământul poate fi forța pozitivă care să promoveze libertatea individuală, asigurându-se că toată lumea se bucură de şanse egale în viață" (Terence Ball, Richard Dagger, *op. cit.*, p. 82).

Universitatea SPIRU HARET

T.H. Green pledează pentru un tip de liberalism care poate fi considerat ca *liberalism al bunăstării*. Esența acestuia o constituie implicarea statului în diminuarea decalajelor sociale, care, chiar dacă nu sunt opera expresă a unei politici orientată în acest sens, reprezintă, totuşi, surse care atentează la libertatea individuală, întrucât un sărac, chiar dacă este liber, nu are acces la educație, cultură, viață decentă etc., condiția lui rămânând neschimbată, dacă nu intervin factori externi propriei voințe şi condiții.

Societatea, printr-un guvernământ orientat şi spre soluționarea problemelor sociale şi economice, poate şi trebuie să ofere şanse inclusiv acestei categorii socio-umane. Este, deci, de datoria ei şi a statului ca pe lângă funcția normativă, să aplice şi politici sociale de intervenție pentru crearea unor condiții mai propice dezvoltării individualității umane.

Rectificări asupra viziunii neoliberale se produc – şi era previzibil acest aspect – şi după primul război mondial, când, experiența bolşevică în materie de planificare economică îl face pe economistul **Maynard Keynes** (1883-1946) să justifice intervenționismul etatist în economie, pentru a înfrâna caracterul spontan al economiei de piață („statul providențial").

„Modul" în care s-au regândit, în cadrul liberalismului, raporturile dintre inițiativa individuală în economia de piață şi rolul activ al statului a dat substanță unei diversități de forme ale neoliberalismului:

- *Neoliberalismul conservator* – varianta contemporană, reprezentată în plan teoretic de **Philippe Benton** şi **Fr. von Hayek,** care manifestă rezerve față de intervenția statului în defavoarea celor defavorizați, întrucât conduce la crearea unei mentalități de întreținuți a celor vizați de o astfel de politică.
- *Neoliberalismul social* – variantă relativ recentă a liberalismului, susținută de fostul preşedinte francez **Giscard D'Estaing,** care postulează intervenționismul statului în economie, în maniera în care îl concep actualii social-democrați germani.
- „*Ordoliberalismul*" – variantă „locală" a liberalismului proiectată şi afirmată în Germania postbelică de către un grup de universitari de la Freiburg (**Alexander Rustow, Wilhelm Ropke, Walter Eucken**) – care construieşte un nou tip de politică economică liberală – „economia socială de piață". Fără a nega valorile tradiționale ale liberalismului, adepții noului curent susțin că principiul libertății şi respectul pentru ființa umană, nu trebuie exacerbate; este necesar ca acestea să se încadreze într-o ordine

morală: libertatea economică este o pârghie nu numai pentru satisfacerea exigenţelor individuale, ci şi a celor generale, ale întregii societăţi.

„Ordoliberalismul" mai este cunoscut şi sub denumirea de neoliberalismul Şcolii de la Freiburg.

- *Neoliberalismul Şcolii de la Chicago* – variantă liberală în ascensiune, la a cărei elaborare un aport substanţial îl au **Milton Friedman** şi **Friedrich von Hayek**. Tema centrală: ordinea socială şi instituţiile economice apar spontan, fiind rezultantele „raţionalismului evolutiv", al experienţei umane şi nu „opera" unei politici naţionale. Chiar dacă doctrinarii acestui curent sunt pentru reducerea funcţiei economice a statului, nu acceptă anarhia, susţinând tonifierea dreptului ca factor de progres.
- *Liberalismul* (sau *libertalismul*) *anarhic* – concepţie liberală lansată de **Max Stirner** (1805-1856), care postulează libertatea deplină a individului: omul este un Dumnezeu, prin unicitatea lui şi, deci, trebuie eliberat de lanţurile societăţii. Susţinătorii ulteriori ai concepţiei: **Ludwig von Mises** *(1887-1973),* **David Friedman** (fiul lui Milton Friedman), **Ayn Rand, Murray Rothbard** (ultimii trei economişti americani), care nu neagă punctele esenţiale ale doctrinei liberale, dar percep în stat şi în funcţiile sale o putere care nu aduce nimic bun oamenilor.

Spaţiul doctrinar liberal înregistrează şi alte „variante", îndeosebi locale, generate de situaţii şi condiţii particulare. Esenţa liberalismului (indiferent de numărul alternativelor doctrinare) care i-a dat şi îi dă forţă politică şi care l-a impus definitiv în panoplia doctrinelor politice este reprezentată de:

- detaşarea politicii faţă de religie; politica şi politicul îşi au resursele şi pornesc de la om şi nu de la ordinea naturală creată de Dumnezeu;
- separarea puterilor în stat;
- detaşarea economiei de politică; economia este eliberată de constrângerile puterii, devenind „economie de piaţă";
- desprinderea, într-o măsură relativă şi variabilă, a moralei de religie.

„Nucleul tare" al doctrinei, în adevăr, enunţă principii recunoscute şi verificate în practica politică şi este posibil să reziste în continuare, chiar dacă peisajul socio-politic este în schimbare şi apar noi provocări, de cele mai diverse tipuri, la care liberalismul trebuie să răspundă.

În primul rând, spațiul de manifestare al doctrinei liberale s-a extins considerabil începând cu 1988/1989, ca efect al prăbuşirii regimurilor totalitarist-comuniste. În fostele state comuniste din centru şi răsăritul Europei, liberalismul dobândeşte sens revoluționar, aşa cum era acesta în societățile occidentale la începuturile sale. Transformarea democratică este interpretată şi pretinsă ca fiind „liberalizare". Doctrina este însă un amalgam de împrumuturi din arsenalele politice ale partidelor liberale contemporane altoite pe teze şi principii ale fostelor formațiuni politice liberale din statele acestei zone, care au ființat în perioada interbelică.

În al doilea rând, doctrina liberală trebuie să găsească răspunsuri la reacțiile fundamentalismului islamic, la amenințările terorismului internațional, la fenomenele de globalizare şi redefinire a strategiilor pe termen scurt, mediu şi lung ale evoluției umanității, la problemele legate de resursele alimentare şi energetice, evoluțiile demografice, schimbările climatice tot mai accentuate ş.a.m.d.

În al treilea rând, gânditorii liberali sunt în situația de a redefini poziția față de libertatea individuală şi egalitatea de şanse (Prostituția, pariurile, pornografia pot sau nu să fie considerate „infracțiuni fără victime"? Cum şi până unde se poate extinde sprijinul statului pentru categoriile dezavantajate? Poate fi sau nu acceptată discriminarea pozitivă a femeilor şi minorităților etnice şi religioase?).

*

„Nu doresc să intrăm în secolul al XXI-lea cu liberalismul secolului al XX-lea" - afirma **Lionel Jospin**, cunoscutul demnitar francez, la summitul de la Florența din noiembrie 1999, care dezbătea tema „Reformismul în secolul al XXI-lea". Lionel Jospin se făcea ecoul unor critici severe la adresa doctrinei liberale, în varianta „neoliberală", care se accentuează în anii '80 când, în S.U.A., se cristalizează un nou curent politic şi o nouă doctrină: „comunitarismul/comunitaristă". Doctrina este un amalgam de împrumuturi din creştinismul social, marxism, republicanism civic etc. şi, în esență, se bazează pe criticile neoliberalismului anglo-saxon formulate de către un grup de filosofi şi economişti (**Robert Nozick**, **John Rawls**, **Ronald Dworkin**, **Milton Friedmann** ş.a.).

Comunitarismul critică: poziția liberalilor asupra libertății individului (radical liber, „atomizat" şi autonom în raport de alți indivizi), reflecția filosofică asupra „binelui" şi concepția asupra „neutralității statului".

Noul curent de gândire, în fond chiar dacă se arată critic la adresa neoliberalismului*, reflectă mai degrabă preocuparea analiştilor şi gânditorilor politici de a identifica răspunsuri raționale la provocările noului mileniu, care presupun nu numai reconstrucții doctrinare, ci şi pragmatice ce vizează problema capitală ce înfierbântă în prezent mințile specialiştilor, politicienilor, strategilor militari şi deopotrivă a milioane de oameni: **ce tip de societate este mai viabilă, mai puțin vulnerabilă la seisme sociale, economice, politice, demografice, ecologice etc. şi mai motivată în perspectiva intereselor individuale şi de grup**.

Un răspuns la această întrebare îl formulează şi filosoful englez **John Gray**, profesor la London School of Economics, component al grupului de reflecție guvernamentală al laburiştilor britanici, care a elaborat doctrina „noilor laburişti" ce stă la baza guvernării premierului Tony Blair*. Modelul, pe care universitarul britanic îl defineşte ca fiind „perspectiva «liberal-comunitară»", nu este un elaborat al gândirii liberale, motiv pentru care plasăm prezentarea sa în cadrul doctrinei social-domocrate. Îl amintim însă în acest loc pentru ca să relevăm mişcarea de idei care se manifestă în prezent, mişcare ce are în obiectiv repoziționarea liberalismului în raport de noile şi spectaculoasele schimbări ce se conturează în perspectiva imediată la nivel regional şi global.

Liberalii, la rândul lor, trec printr-un proces de restructurări doctrinare, ideologice, instituționale şi acționale, cea mai pregnantă tendință fiind aceea de redefinire a rolului statului în relație cu societatea, în sensul implicării lui mai active în soluționarea unor probleme de interes general şi de concepere şi aplicare a unor programe sociale mai cuprinzătoare şi mai eficiente.

Concepte cheie şi extinderi

Drepturi individuale. Ansamblul de drepturi cetățeneşti consacrate prin lege (Constituție), care garantează şi asigură manifestarea liberă a individului într-o societate democrată.

---

* Susține că reformele neoliberale având ca „subiect" statul-providență sunt un eşec, întrucât nu reduc sărăcia şi nu pot tempera cheltuielile care tind să crească peste limite rezonabile, manifestă o prea largă toleranță față de „şomajul de lungă durată", iar politicile de ocupare a forței de muncă sunt ineficiente, reducerea rolului statului s-a realizat parțial date fiind cheltuielile publice generate de şomajul de lungă durată.

Universitatea SPIRU HARET

Drepturi naturale. Ansamblul de drepturi proprii fiinţei umane presupuse a fi înnăscute şi justificate de natura omului (dreptul la existenţă, la sănătate, la integritatea corporală, la viaţă intimă etc.).

Drepturi politice. Sintagmă ce desemnează un set de drepturi recunoscute şi înscrise în texte de lege prin care un cetăţean major poate să-şi exprime liber opţiunile şi convingerile politice, să-şi exercite dreptul de a alege şi de a fi ales etc. Nu beneficiază de drepturi politice minorii, apatrizii, persoanele care au suferit diverse condamnări şi/sau sunt privaţi de drepturi civile etc.

---

* *Proiecte de reformare a modelului social-democrat*, în „Sinteze", nr. 3/1999, p. 1-2.

Drepturi şi libertăţi fundamentale. Ansamblul de drepturi şi libertăţi cetăţeneşti consacrate prin legi şi reglementări internaţionale care permit libera manifestare şi afirmare a personalităţii umane într-un spaţiu politic democrat. Proclamate de revoluţiile engleză, americană şi franceză şi înscrise în constituţiile a numeroase state, drepturile şi libertăţile omului sunt consacrate în plan universal prin Declaraţia Universală a Drepturilor Omului, adoptată de O.N.U. în 1948.

Bibliografie obligatorie

Châtelet, François; Pisier, Eveline, *Concepţiile politice ale secolului XX*, Bucureşti, Humanitas, 1994.

* * * *Doctrinele partidelor politice* Bucureşti, Cultura Naţională, 1924.

* * * *Drepturile omului – Documente adoptate de organisme internaţionale*, Bucureşti, Editura Adevărul, 1990.

Manent, P., *Istoria intelectuală a liberalismului*, Bucureşti, Humanitas, 1992.

Montesquieu, *Despre spiritul legilor*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1964.

Plano, Jack C., Riggs, Robert E., Helenan S., *Dicţionar de analiză politică*, Bucureşti, Editura Ecce Homo, 1993.

Toqueville, Alexis de, *Despre democraţie în America*, Bucureşti, Humanitas, 1992.

Weber, Max, *Etica protestantă şi spiritul capitalismului*, Bucureşti, Humanitas, 1993.

Întrebări pentru verificarea şi fixarea cunoştinţelor

1. În ce context apare şi de dezvoltă doctrina liberală?

Universitatea SPIRU HARET

2. Care este contribuția liberalismului la conceperea şi construcția politică a unei noi „ordini sociale”?

3. Ce a determinat apariția unor poziții divergente în câmpul doctrinei liberale şi care este esența acestora?

4. În ce constau diferențele dintre neoliberalism şi „liberalismul clasic”?

5. Care sunt principalele curente de gândire ce se manifestă în cadrul liberalismului contemporan?

6. Care sunt noile provocări la adresa omenirii şi ce soluții preconizează doctrina liberală?

VI. **GENEZA ŞI EVOLUȚIA DOCTRINELOR POLITICE (2)**

Liberalismul clasic, în esență revoluționar, produce, după revoluția franceză de la 1789, o reacție de contestare în Anglia, Franța, S.U.A. şi în alte state, care se cristalizează într-un nou curent de gândire politică – ***conservatorismul****. Noțiunea de conservator exprimă tendința de păstrare, de conservare a unei situații sau stări de fapt. Este opozantă, deci, schimbărilor bruşte, revoluționare, cu impact major asupra spectrului social – politic. Conservatorismul politic nu respinge schimbarea; concepe însă o schimbare graduală, prudentă, fără şocuri, o integrare treptată a elementelor noi în fondul vechi. Cu timpul, doctrina conservatoare înregistrează modificări în registrul conceptual, ideatic şi teoretic, diversificându-şi considerabil opțiunile şi orientările programatice.*

Alternativa doctrinară social-democrată exprimă interesele şi aspirațiile unor categorii socio-profesionale opozante, prin condiția lor socială, atât liberalilor, cât şi conservatorilor. Are o evoluție sinuasă şi complexă dar, cu timpul, dobândeşte audiență şi recunoaştere politică.

Universitatea SPIRU HARET

VI.2. DOCTRINA CONSERVATOARE

Doctrina conservatoare îşi are originile în atitudinea politică a aristocraţiei feudale de la sfârşitul veacului al XVIII-lea şi începutul următorului, care repudiază ideile revoluţiilor burgheze, îndeosebi ale celei franceze din 1789. *Reflecţii asupra revoluţiei din Franţa* – lucrarea-pamflet a englezului **Edmund Burke** – tipărită la un an după evenimentele revoluţionare de la Paris – deschide seria criticilor la adresa ideilor revoluţionare liberale, la care se „asociază" ulterior şi **Joseph de Maistre**, **Louis de Bonald**, **Friederich von Gentz**, **Karl Ludwig von Holler** ş.a. Concepţiile acestora precum şi ale altor autori configurează, cu timpul, un set de teze şi principii ce formează doctrina conservatoare, a cărei esenţă constă în următoarele: „ordinea naturală", tradiţiile şi continuitatea trebuie apărate cu prioritate într-o societate în care puterea este bazată pe forţă şi dominaţie autoritară; „organismul social" este superior oricărei individualităţi, motiv pentru care individul trebuie să se supună forţei puterii şi ordinii ierarhice statornicită de aceasta; proprietatea privată are un rol primordial în generarea libertăţii individuale şi apărarea ordinii şi stabilităţii sociale; reformele şi nu revoluţia constituie calea ce conduce la schimbări „organice"; valoarea libertăţii individuale nu este absolută, ci este supusă unor alte valori etc.

Doctrina conservatoare, ca şi liberalismul politic, are o dinamică proprie sub raportul conţinutului teoretic, cadrului de manifestare şi influenţei pe care o exercită în societate.

EDMUND BURKE (1729 – 1797)

Om politic englez, membru al Parlamentului britanic timp de aproape trei decenii, este primul care atacă virulent principiile şi acţiunile revoluţionarilor francezi de la 1789, fie în discursuri, fie în lucrările pe care le publică. „Reflecţii asupra revoluţiei franceze", editată în 1790, îl consacră în panoplia „conservatorilor clasici".

- E. Burke critică **concepţia atomistă** a ideologilor revoluţiei franceze, potrivit căreia societatea este o reuniune liberă şi foarte lejeră de "atomi", ale căror legături fragile sunt ameninţate să cedeze în orice moment.

„Concepţiei atomiste" îi opune propria **viziune organică asupra societăţii**, potrivit căreia aceasta (societatea) este asemănătoare unei „ţesături" ce cuprinde indivizii şi se raportează la ei precum întregul la

Universitatea SPIRU HARET

parte. Indivizii, deci, nu sunt „atomizaţi", din contră sunt componente vii şi dinamice ale societăţii, din ale căror legături şi voinţă se nasc însăşi societatea şi guvernământul.

Relaţia dintre guvernământ şi oameni (indivizi) este foarte complexă, dar şi plăpândă; ea tinde să devină mai rezistentă în condiţiile în care guvernământul se întemeiază pe tradiţiile şi obiceiurile oamenilor, iar aceştia consimt să-l recunoască şi să-l sprijine în demersurile sale.

- Libertatea supremă, deplină, aşa cum o proclamă revoluţia franceză, se poate întoarce împotriva individului şi a societăţii, susţine Burke. Utilizată raţional, se preîntâmpină acţiunea negativă a oamenilor, care se consideră eliberaţi de orice constrângere şi, prin urmare, de orice responsabilităţi.

„Efectul libertăţii asupra indivizilor constă în faptul că ei pot face ceea ce doresc; ar trebui însă să vedem ce doresc indivizii înainte de a îndrăzni să le transmitem felicitări, care s-ar putea repede transforma în plângeri".

(E. Burke, *apud*: Terence Ball, Richard Dagger, *Op.cit*., p. 103).

Valoarea libertăţii individuale nu este absolută, ea este supusă primordial guvernământului, deci unei alte valori, deoarece, în caz contrar, conduce la anarhie.

- Schimbarea este necesară pentru orice societate, dar o schimbare în trepte, nu bruscă, pe calea reformelor. Schimbarea bruscă este la fel ca un experiment ale cărui efecte pot fi periculoase, greu de stăpânit.

- Guvernarea raţională („guvernământul reprezentativ"), care acţionează în interesul general şi nu al celui individual, nu implică lărgirea dreptului de vot şi nu presupune un regim democratic. „Guvernământul reprezentativ" exprimă, deci, **calitatea** actului de guvernare, necum **cantitatea** (adică expresia unui număr „reprezentativ" de votanţi, prin extinderea sufragiului electoral la nivelul unei mase sociale „reprezentative", cum este situaţia în democraţiile consolidate).

Democraţia, care implică în mod necesar extinderea dreptului de vot, devine, în viziunea „părintelui" conservatorismului clasic, o bombă cu efect devastator asupra stabilităţii sociale şi politice. Votarea este un act responsabil, iar extinderea dreptului de vot trebuie să se realizeze

numai în condițiile în care cetățenii conştientizează valoarea politică a participării lor la un scrutin.

- Politicienii care alcătuiesc „guvernământul reprezentativ" sunt selectați şi recrutați din rândul „aristocrației naturale adevărate" (sinonime, în viziunea sa, cu aristocrația ereditară), singura în măsură să asigure o pregătire intelectuală şi o educație corespunzătoare tinerilor.
- Proprietatea privată, îndeosebi proprietatea funciară, dă forță aristocrației şi, în genere, conferă stabilitate şi siguranță societății.
- Puterea nu trebuie concentrată în mâinile unei singure persoane, care poate genera excese şi, deci, nemulțumiri; ea trebuie distribuită, inclusiv la nivel local.

Contribuția lui Burke la fundamentarea conservatorismului, ca şi a altor reprezentanți de marcă din Franța, S.U.A. etc. nu a presupus *ab initio* apariția unei doctrine cu un conținut identic sau o acțiune politică şablon, nivelatoare pentru toate societățile.

Conservatorii se diferențiază, în primul rând, prin tradițiile, obiceiurile, cutumele etc., foarte diferite de la o societate la alta, pe care le apără şi se străduiesc să le conserve.

Se diferențiază, cu timpul, fiindcă şi obiectivele conservării se modifică. La început apără, vor să conserve şi să restaureze societatea aristocratică erodată şi apoi demolată de liberali, ulterior vor să conserve şi să perpetueze alte valori, dintre care unele sunt chiar contrare conservatorismului inițial sau clasic.

APORTUL GÂNDIRII POLITICE AMERICANE LA EDIFICAREA ŞI NUANȚAREA CONSERVATORISMULUI

Americanii, lipsiți de o tradiție care să le justifice orientările conservatoare, se afirmă totuşi în plan doctrinar, prin aportul unor intelectuali de marcă, care concep o varietate „locală" conservatoare, asimetrică în multe privințe paradigmei conservatoare europene. „Tradiția" conservatoare americană, ca şi cea europeană, este neomogenă, discursul politic are înfățişare eclectică, iar spațiul social se dovedeşte a fi puțin permisiv tezelor şi principiilor conservatoare.

Contextul intelectual, politic şi social este tensionat multă vreme inclusiv de contradicţia dintre Nord şi Sud pe tema sclavagismului, situaţie care generează două variante conservatoare pe această temă: una antiabolиţionistă, alta abolиţionistă. Menţinerea sau abolirea sclavajului din Sud nu este singura problemă care divizează pe conservatorii americani. Pericolul comunist, rasismul, ameninţarea gravă a fascismului, „războiul rece" etc. sunt alte surse de contradicţii şi reorientări, care generează un inventar tematic diversificat, în perioadele istorice următoare. **John Adams** (1735 – 1826) şi **Alexander Hamilton** (1757 – 1804), apropiaţi conservatorismului european (E. Burke), se individualizează în peisajul politic american prin predispoziţia faţă de unele din concepţiile susţinute de **Thomas Jefferson** (1743 – 1826), lider reprezentativ al partizanilor războiului de independenţă al coloniilor engleze din America de Nord (1775 – 1783). Primul este adept al separării puterilor în stat, se arată neîncrezător în perfecţionabilitatea naturii umane, în majorităţile politice şi în proiectele reformatoare de mare anvergură, al doilea operează disocieri în interiorul tradiţiei americane, opunându-se redicalismului revoluţionar european şi, în consecinţă, susţinând o guvernare federalistă moderată.

Hamilton se opune şi fluxului migraţionist irlandez, consideră industria şi comerţul ramuri privilegiate, iar ruralul ca zonă prezervată păstrării tradiţiilor.

Paradoxal, dar în spiritul disocierilor ce le operează Hamilton, deşi acceptă dezvoltarea industrialismului, consideră industria drept furnizoare de corupţie.

Integrat prin concepţiile sale paradigmei conservatoare, **John C. Colhoun** (1782 – 1850) are o prestaţie politică care-l plasează printre cei mai controversaţi oameni politici americani. „Sudist" (din statul Carolina), el este considerat „campion al drepturilor statelor" din Uniune, fiindu-i recunoscută paternitatea conceptului „suveranitatea statelor" şi „doctrinei nulităţii", potrivit căreia un stat are libertatea constituţională de a declara nulă o lege. Dacă îl judecăm în incidenţa acestor poziţii, el ne apare în postura unui conservator tipic sudist, apărător al sclaviei şi, implicit, al seccesiunii. Este greşit, însă, fiindcă Colhoun, prin apelul la „majoritatea convergentă", sugerează o cale pentru evitarea seccesiunii şi implicit a războiului „dintre Nord şi Sud" (1861 – 1865). Cu acelaş obiectiv se pronunţă pentru diminuarea excesului de putere al

executivului Uniunii şi reprezentarea mai pregnantă a intereselor statelor componente, potrivit diversităţii şi diferenţelor regionale.

Chiar şi în problema sclavajului negrilor, este vizibilă nuanţarea poziţiei sale, care se distinge de atitudinea inflexibilă a apărătorilor sclaviei. El încearcă să dea legitimitate ideii eliminării progresive a sclaviei practicate de „sudişti", idee tardivă însă şi impracticabilă în condiţiile iminenţei declanşării războiului civil. (Thomas E. Patterson, *The American Democracy*, ed. a II-a, New York, Mc Graw – Hill, Inc., 1994, pp.44-45).

Percepţia conservatorismului în S.U.A. are o traiectorie care se intersectează cu liberalismul. Nu este vorba de o apropiere între cele două doctrine, ci de o spectaculoasă inversiune de percepere şi de atribuire a „calificativelor" de „conservator" şi de „liberal". În chip cu totul surprinzător, începând cu ultimele decenii ale secolului al XIX –lea, în S.U.A. oamenii de afaceri şi industriaşii, care în Europa sunt socotiţi reprezentanţi tipici ai liberalismului, devin în ochii americanilor conservatori. Explicaţia constă în faptul că atât liberalii, cât şi conservatorii susţin proprietatea privată şi individualismul, pe de o parte, iar pe de alta, că liberalismul, în urma îndepărtării adepţilor liberalismului bunăstării de cei ai liberalismului neoclasic, este privit diferenţiat. Liberalii neoclasici, care rămân fideli „perceptelor" liberalismului originar, sunt socotiţi demodaţi, depăşiţi de timp şi, prin urmare, asimilaţi cu conservatorii (Terece Ball, Richard Dogger*, op.cit*., p. 112).

Ca reflex al apariţiei fascismului, reprezentanţii conservatorismului, în anii '20 –'30 ai secolului trecut, se opun societăţii de masă, acuzând-o că excesele democratice au favorizat apariţia fascismului şi instalarea lui la putere în Italia, Germania, Spania şi în alte ţări. Ceva mai târziu, prin anii '29 – '33, în S.U.A. se dezvoltă un nou conservatorism, care este cunoscut sub denumirea de *neoconservatorism* şi care are „cicluri" evolutive ce se relaţionează societăţii industrializate.

Critica neoconservatoare în perioada interbelică este îndreptată spre liberalism care, susţin teoreticienii conservatori, ar fi alunecat spre totalitarism. De aici, argumentarea necesităţii ca societatea să fie reorientată spre valorile liberale ale secolului al XIX-lea. Reprezentanţii acestui curent acuză pe liberali că sunt vinovaţi de eşecul în faţa comunismului şi socialismului, care ar fi condus la aşa-numita „contracţie" a Occidentului.

Alţi teoreticieni neoconservatori revendică revenirea la sursele de inspiraţie originare ale conservatorismului (Burke), care reclamau la vremea respectivă: credinţa într-o lege divină după care se conduce societatea şi conştiinţa umană; întoarcerea la sistemele politice tradiţionale, menţinerea divizării societăţii în clase etc.

După refluxuri teoretice, urmate de căderi libere ale influenţei politice, neoconservatorismul revigorează începând cu anii '60 ai secolului trecut. Resurecţia neoconservatoare este, într-un fel, favorizată şi de recrudescenţa doctrinară neoliberală precum şi de virulenţa criticismului practicat de „noua stângă". Resurecţia se produce într-un context mai larg, care favorizează reevaluarea doctrinară a conservatorismului în general. În S.U.A., prin crearea unui „centru coordonator" al formaţiunilor de dreapta, un fel de „centrală" politică, în preajma alegerilor prezidenţiale din 1964, se resuscită problematica doctrinară conservatoare, care se asociază, bineînţeles, mecanismelor propagandistice ce funcţionează „la turaţie" maximă. **Barry Goldwater**, candidat al Partidului Republican la alegerile prezidenţiale, publică, în 1962, lucrarea *Why not victory* (*De ce nu victorie,* Mc Graw Hill ed., New York, 1962, p.7), în esenţă un manifest-program al dreptei americane, căruia autorul îi deturnează sensul, apreciindu-l ca fiind conservator. În introducerea cărţii sale, el defineşte obiectivul conservatorismului american („a prezerva şi extinde libertatea") deloc întâmplător. O face fiindcă, în campania electorală încearcă să convingă şi, în bună măsură reuşeşte, că în America se manifestă un puternic curent de filosofie conservatoare.

Substituirea operată de Goldwater nu rezistă timpului şi nu poate masca existenţa unui câmp divergent conservator, în care neoconservatorismul îşi revendică existenţa, cu atât mai mult cu cât Partidul Republican, care până în anii '70 legitimase o practică liberală, bate în retragere în contextul uzurii neoliberalismului etatic (*Welfare State*).

Universitatea SPIRU HARET

Neoconservatorismul american se reliefează în peisajul politic american ca efect al eşuării proiectelor neoliberale, devenind, ca şi cel european, în caz de „furtună politică", un refugiu „pentru liberali atunci când li se face frică de propriul lor liberalism" (Peter Viereck, *Conservatorism Revisited*, New York, Collir Books, 1962, p.35). Erijându-se în apărător al valorilor Occidentului, neoconservatorismul ultimelor decenii ale veacului trecut încearcă să se plaseze la confluența cu liberalismul, promovând o politică ce are accente reformatoare, dar limitate şi puse în subordinea ideii de ordine şi autoritate. Noii conservatori încearcă, de asemenea, o reconciliere între tradiție şi modernism, între autoritarism şi democrație etc.

Conservatorismul actual are înfățişare doctrinară care evidențiază o varietate relativ întinsă, fiecare dintre variante având valori şi influențe politice distincte: *conservatorismul tradițional, conservatorismul individualist, neoconservatorismul* şi *Dreapta Religioasă* (ultima variantă apărută imediat după al doilea război mondial şi orientată împotriva „comunismului ateist" şi dezvoltată considerabil după 1970 în S.U.A., proclamând drept obiectiv esențial reîntoarcerea la moralitate în sfera puterii şi în societate).

Conservatorismul tradițional, care recrutează adepți ai „vechiului" conservatorism, îndeosebi admiratori ai concepțiilor lui E. Burke, concepe libertatea (şi o acceptă) ca o „libertate ordonată" Fiecare individ, indiferent de rang sau poziție socială, are o anume responsabilitate față de ceilalți indivizi, date fiind raporturile de interdependență dintre oameni. Politica este, astfel, un mijloc necesar de mediere a raporturilor dintre indivizi şi dintre aceştia şi societate.

„Tradiționaliştii" apreciază că proprietatea privată este factorul esențial al stabilității sociale. Capitalismul, însă, este un solvent în care relațiile tradiționale se pot dizolva, motiv pentru care guvernarea este datoare să vegheze asupra menținerii unui anume nivel al concurenței, în caz contrar aceasta (proprietatea) devenind obiect de litigiu.

Conservatorismul individualist (sau al pieței libere) proclamă societatea drept „piață liberă", în care indivizii sunt liberi să se concureze îndeosebi în spațiul economic. Tradiția nu mai este un liant între indivizi, aceştia fiind liberi să acceadă în societate prin eforturi proprii. Fără să se spună, concurența este de fapt o selecție naturală a indivizilor, cei care "rezistă" fiind apți să meargă înainte. Adepți ai conservatorismului

Universitatea SPIRU HARET

individualist – amintitul politician american Barry Goldwater, sau **Ronald Reagan** (în S.U.A.), **Margaret Thatcher** (în Marea Britanie).

În viziunea lor, piața liberă este cea care poate regla inclusiv problemele sociale, eliberându-se astfel guvernele de povara lor, problemă care resuscită spiritele după căderea comunismului.

Neoconservatorismul este expresia deschiderii spre liberalism a conservatorilor (în orizontul reformelor şi a politicilor economico-sociale) şi deopotrivă a reorientării liberalilor care îşi revizuiesc poziția față de autoritate şi ordine. Întrucât se află la confluența celor două tendințe, neoconservatorismul contemporan este o sumă compozită de tradiție şi reformă, autoritate şi libertate, admirație şi suspiciune (față de economia de piață şi virtuțiile democrației).

Reprezentanți de marcă ai neoconservatorismului sunt: sociologii **Daniel Bell**, **Nathan Glazer** şi **Daniel Patrik Moynihan**, politologul **Jeanne Kirkpatrick**, publicistul **Irving Kristol** şi, mai recent, **William Bennett**, membru marcant al administrațiilor Reagan şi Bush.

Neoconservatorii conştientizează virtuțile, dar şi servituțile societății capitalist -liberale şi încearcă să găsească răspunsuri la marile probleme cu care se confruntă societățile democrate în prezent.

Economia liberală şi concurența s-au dovedit benefice pentru prosperitatea unor categorii sociale, situație care întreține falsa părere că societatea capitalistă nu are limite în ce priveşte asigurarea bunăstării umane, că oamenii îşi pot închipui şi permite orice. În acelaş timp, precipitarea care a pus stăpânire pe milioane de oameni crează dificultăți insurmontabile guvernelor, care nu pot să ofere nici cantitativ, nici calitativ satisfacție tuturor straturilor sociale, îndeosebi a celor defavorizate.

Un element important, cu valoare programatică şi care relevă o continuare a spiritului „conservatorismului cultural" îl reprezintă respingerea războiului între culturi. Se are în vedere catalogarea, cu o uşurință dezarmantă, a unor culturi sau valori culturale (cum sunt cele ale intelectualilor de stânga, feminismului etc.) drept „culturi sau valori culturale adverse". Împotriva unei atitudini atât de periculoase şi anacronice, neoconservatorii, aşa cum încearcă să facă şi William Bennet în lucrarea sa *The Book of Virtues* (*Cartea virtuților*), avansează proiectul resuscitării respectului față de muncă, disciplină, onoare, fair-play ş.a.m.d.

Dreapta religioasă este o mişcare politică ce debutează imediat după terminarea primului război mondial, inițiată în S.U.A. de unii pastori

Universitatea SPIRU HARET

protestanți. În anii '70 ai secolului trecut cunoaşte o formidabilă dizolvare pe fondul acumulării unor tensiuni provocate de rata înaltă a criminalității, declinul patriotismului, creşterea alarmantă a consumului de droguri, legalizarea întreruperii sarcinii ş.a.

Prin reprezentanții săi (între care se numără şi pastorii **Jerry Falwell**, **Pat Robertson**, **Jimmy Swaggart**) Dreapta religioasă, care se declară adeptă a democrației, îndeamnă societatea să urmeze calea moralității creştine (în şcoli să se fixeze timpi pentru rugăciuni, interzicerea avorturilor, eliminarea lucrărilor din biblioteci care atentează la morală etc.), prin creşterea forței şi autorității puterii executive.

VI.3. DOCTRINA DEMOCRAT-CREŞTINĂ

Doctrina democrat-creştină se defineşte mai târziu decât liberalismul şi conservatorismul şi este expresia asocierii principiilor dreptății sociale şi solidarității cu principiile filosofiei şi eticii creştine. Democrația creştină este replica doctrinară la dezamăgirea provocată de liberalism prin revoluția industrială, ale cărei consecințe afectează milioane de oameni. Fenomenele de pauperism, şomajul cronic, bolile sociale etc., generate de „ordinea socială" liberală, sunt incompatibile cu morala creştină. Pentru primenirea vieții politice şi pentru apropierea ei de valorile moralei creştine, se întreprind demersuri încă de la finele secolului al XIX-lea (Enciclica papală *Revum Navarum* din 1891), dar ele dobândesc consistență după al doilea război mondial, când se defineşte pentru prima dată şi termenul de „democrație creştină" (1948).

Sursele democrației-creştine sunt diverse, dar esențială este gândirea creştină, între ai cărei corifei se înscriu **Jaques Maritain** (1882-1973) şi **Emmanuel Maurier**.

Primul, filosof francez, convertit la catolicism, este promotor al reînnoirii gândirii tomiste, fiind din acest punct de vedere principalul reprezentant al neotomismului. El încearcă o reconciliere între credință şi rațiune, între teologie şi filosofie, între grație şi natură, punctând critic, de pe pozițiile democrației creştine, slăbiciunile „ordinii liberale" contemporane.

Creştin-democrația se delimitează de liberalism, social-democrație şi fascism, construind o doctrină care încorporează cele mai valoroase şi noi

Universitatea SPIRU HARET

creații ale gândirii politice şi economice contemporane, filtrate şi adaptate spiritului creştin.

Constante ale democrației creştine:

- realizarea unei democrații depline, pluraliste, întemeiată pe garantarea şi apărarea demnității umane;
- individul este subiectul şi „obiectul" esențial al democrației depline;
- democrația deplină este organică, participativă şi comunitară, fiind opusă colectivismului comunist şi individualismului liberal;
- sistemul democrat se bazează pe economia socială de piață;
- întărirea autorității puterii politice;
- asigurarea unui echilibru stabil şi funcțional între „centru" şi autoritățile locale, necesar unei guvernări eficiente;
- apărarea autorității spirituale.

Constantele doctrinei vizează împletirea unor valori aparent contradictorii: proprietatea şi munca, familia şi statul, naționalismul şi ecumenismul.

Considerată ca fiind o orientare de centru, creştin-democrația se manifestă printr-o politică de stânga cu alegători de dreapta, principiul solidarității sociale şi economice împletindu-se cu principiul subsidiarității. Aceasta presupune că statul intervine pentru susținerea afacerilor publice şi asigurarea Binelui social, dar sprijină activitatea persoanelor, încurajând inițiativa particulară. Doctrina democrat-creştină plasează, deci, individul în centrul interesului şi demersurilor sale. Contractul cu sindicatele, „o constituție a întreprinderii", şi stimularea participării active a salariaților permit o protecție socială reală, întrucât piața rezolvă problemele sociale, cu condiția să fie lăsată să genereze o creştere suficientă.

VI.4. DOCTRINA SOCIALISTĂ

Doctrina socialistă, asemănătoare doctrinelor liberală şi conservatoare, are origini ce se plasează în epoca destrămării feudalismului şi debuturilor capitalismului şi e încărcată de contradicții (revizuiri şi reconstrucții teoretice succesive, urmate de apariția, fie în cadrul doctrinei, fie în afara ei, a unor noi variante, care conduc la distorsiuni în spațiul socialismului).

Termenul de socialism (socialist), de sorginte latină (*socialis* = social, sociabil) este utilizat începând cu 1822, în Anglia, de către **Robert Owen**, iar în Franța, câțiva ani mai târziu de către **Pierre Leroux**. **Sainte-Simone**

Universitatea SPIRU HARET

îl foloseşte în 1831-1832 în *Le Globe*, iar **Charles Fourier** în *Phalanstere*, în 1833. Prima definiţie dată conceptului de socialism aparţine lui P. Leroux: „O doctrină care nu sacrifică nici unul din termenii formulei: LIBERTATE, EGALITATE, FRATERNITATE şi care îi împacă pe toţi într-o adevărată sinteză" (apud: Maurice Duverger, *Le livre liberal et la tournée Européene*, Paris, Edition Albin Michel, 1990, p.82).

Teoria socialistă clasică este precedată de *socialismul utopic*, care reprezintă un ansamblu de concepte politice ce încearcă să dea răspuns la probleme sociale, economice, politice care apar şi se dezvoltă în contextul agoniei feudalismului, imaginând un nou mod de organizare şi conducere a societăţii, ale cărui fundamente le reprezentau libertatea şi „lipsa exploatării". Conceptul de socialism utopic este introdus de **Thomas Morus** (1478 – 1535) în lucrarea *Utopia* şi dezvoltat în secolele XVII-XVIII de **Campanella**, **Malby**, **Babeuf** ş.a. o dată cu edificarea unui set de concepţii, teze şi principii ce îi conferă un cadru teoretic reprezentativ şi ale cărei proiecţii se substanţializează prin contribuţiile lui Saint-Simon, Fourier şi Owen. Ultimii trei socialişti utopici, dar şi **Dezamy**, **Cabet** ş.a., care critică virulent realităţile noului edificiu social în construcţie – capitalismul – sunt şi precursorii unei versiuni noi a socialismului, *marxismul* sau *socialismul revoluţionar*, îndeosebi prin definirea unor trăsături esenţiale ale unei prezumtive societăţi a viitorului (desfiinţarea proprietăţii private şi înlocuirea ei cu proprietatea colectivist-etatistă, planificarea dezvoltării economice, obligativitatea muncii şi un nou sistem de repartiţie a produsului social, desfiinţarea claselor ş.a.m.d.). Socialismul revoluţionar (denumit şi comunism sau socialism ştiinţific) a fost pregătit de o pleiadă de teoreticieni şi închegat într-o formulă coerentă, sistematică şi expresivă de către **Karl Marx** şi **Friderich Engels**.

Deosebirile esenţiale dintre socialismul utopic şi socialismul revoluţionar canstau în formularea obiectivelor finaliste ale doctrinei: în timp ce prima variantă doctrinară aprecia socialismul drept un produs al raţiunii sau un ideal moral, a doua formula, fără echivoc, cerinţa „obiectivă" a schimbării sociale pe calea revoluţiei pentru eliminarea capitalismului şi edificarea unei noi societăţi, societatea socialistă.

Socialismul revoluţionar este o construcţie teoretică realizată prin decuparea unor idei şi teze din economia politică engleză (ideea valorii – muncă), filosofia clasică germană şi socialismul utopic francez, care se transferă pe terenul acţiunii politice prin incitarea muncitorimii

Universitatea SPIRU HARET

(proletariatului) „la lupta de clasă" pentru cucerirea puterii politice (prin revoluție socialistă), instituirea dictaturii şi construirea orânduirii socialiste şi comuniste. În felul acesta, *lupta de clasă, revoluția socialistă şi dictatura proletariatului* (exercitată prin organisme statale) reprezintă suportul teoretic esențial al noii doctrine şi totodată mijloacele politice care sunt preconizate pentru aplanarea conflictului dintre muncitorime (în calitate de masă salarială) şi burghezie (în postură de beneficiar al plus-valorii rezultată din producție).

Integrat în doctrina socialist-revoluționară, materialismul istoric are ca obiect de studiu societatea, legile generale şi forțele motrice ale dezvoltării istorice, inclusiv evoluția acestuia sub raport politic. Teoria politică în viziunea socialismului revoluționar trebuie orientată spre cercetarea esenței şi interacțiunii politicului cu structura socio-economică a societății şi deopotrivă revizuită în relație cu unele concepte noi (suprastructură politică) sau reformulate (putere politică, partid, stat, dictatură, democrație, libertate, egalitate etc.).

MANIFESTUL PARTIDULUI COMUNIST
(FRAGMENTE)
Februarie 1848

« Istoria tuturor societăților de până azi este istoria luptelor de clasă.

Omul liber şi sclavul, patricianul şi plebeul, nobilul şi iobagul, meşterul şi calfa, într-un cuvânt asupritorii şi asupriții se aflau într-un permanent antagonism, duceau o luptă neîntreruptă, când ascunsă, când fățişă, o luptă care, de fiecare dată, se sfârşea printr-o prefacere revoluționară a întregii societăți sau prin pieirea clasei aflate în luptă […].

Toate mişcările de până acum au fost mişcări ale unor minorități. Mişcarea proletară este mişcarea independentă a imensei majorități, în interesul imensei majorități. Proletariatul, pătura cea mai de jos a societății actuale, nu se poate ridica şi elibera fără să arunce în aer întreaga suprastructură a păturilor care alcătuiesc societatea oficială […].

Revoluția comunistă înseamnă ruptura cea mai radicală cu relațiile de proprietate moştenite din trecut ; nu e deci de mirare că în cursul dezvoltării ei se produce ruptura cea mai radicală cu ideile tradiționale […].

Comuniştii sprijină pretutindeni orice mişcare revoluționară împotriva orânduirii sociale şi politice existente […].

Universitatea SPIRU HARET

Comuniştii detestă să-şi ascundă vederile şi intenţiile. Ei declară făţiş că ţelurile lor pot fi atinse numai prin doborârea violentă a întregii orânduiri sociale de până acum. Să tremure clasele dominante în faţa Revoluţiei Comuniste. Proletarii n-au de pierdut în această revoluţie decât lanţurile. Ei au o lume de câştigat. »

(Marx – Engels, *Opere*, vol. 4, Bucureşti, Editura Politică, 1958, pp.469 – 500).

Apariţia Manifestului Comunist nu marchează trecerea « de la utopie la ştiinţă » (cum susţin clasicii marxismului), ci este primul stadiu de trecere de la o etică religioasă la o etică laică, care îşi însuşeşte morala creştină, despărţind-o de Dumnezeu… » (Henry de Lesquen, *Religia contra ideologiilor socialiste,* Bucureşti, Editura Antet, 1995, p.68).

Marxismul este criticat chiar în epocă de redutabili teoreticieni şi doctrinari, critici care vor conduce la scindarea socialismului. Mai întâi apare *socialismul reformist*, apoi *bolşevismul* (varianta rusească a marxismului, denumit şi *marxism-leninism*).

Ferdinand Lassalle (1825 – 1864), iniţial discipol al lui Marx, apoi critic al acestuia, se arată, în general, ostil grevelor şi acţiunilor în forţă ale muncitorilor, întrucât risipesc energia lor inutil şi de multe ori fără rezultate. Prin Lassalle se înfiripă, în forme embrionare, curentul reformist care, în 1875, la Congresul de la Gotha al socialiştilor germani, se confruntă cu « marxismul ortodox ». Congresul se încheie prin votarea unui *Program* care conciliază cele două aripi ale socialismului geman, aspru admonestat de către Karl Marx.

Programul lansează două principii esenţiale care vor genera sciziunea socialismului :

1. Statul este liber, creat prin mijloace paşnice, pe baza votului universal şi respectarea drepturilor civile.
2. Socialismul este o doctrină a echităţii şi dreptăţii sociale, întrucât asigură o distribuţie echitabilă a produselor, ca rezultat al muncii (şi nu al luptei de clasă, cum susţineau marxiştii ordodocşi).

Socialismul revizionist îşi defineşte cadrele conceptuale şi teoretice prin scrierile lui **Eduard Bernstein** (1850 – 1932) care, în 1898, cu prilejul Congresului social-democraţiei germane, într-o scrisoare deschisă adresată participanţilor, avertizează că maniera de aplicare în practica politică a doctrinei şi ideologiei marxiste este greşită şi periculoasă. El îi îndeamnă pe

« marxiştii ortodocşi » (social-democraţii marxişti) să renunţe la frazeologia populistă, să conceapă un partid al reformelor democratice şi sociale (şi nu un încrâncenat adept al luptei de clasă şi revoluţiei), care să nu-şi axeze tactica pe speranţa iluzorie a unei catastrofe iminente a capitalismului.

E. Bernstein relevă, totodată, că sensul şi direcţiile evoluţiei societăţii după 1870 infirmă predicţiile lui Karl Marx. Capitalismul german nu numai că nu s-a prăbuşit ci, din contră, şi-a consolidat poziţiile, situaţie din care profită şi proletariatul, dată fiind creşterea salariului real. « Situaţia economică a muncitorilor nu s-a agravat. Este inutil şi absurd de a disimula faptul" – susţine el, arătând în continuare că însăşi burghezia era interesată în lărgirea cadrului democratic de manifestare economică, politică şi socială a indivizilor. În concluzie, el recomanda: „lupta pentru socialism trebuie să fie graduală şi reformistă, pentru o mai deplină democraţie, pentru creşterea rolului muncitorului asupra producţiei prin mijloace politice şi sindicale (*Cum e posibil socialismul ştiinţific*, Bucureşti, Biblioteca Socialistă, 1901, p.85).

Revizionismul este receptat şi în Rusia (**Struve**, **Plehanov**), care din 1917 devine teatrul unei noi schisme în „familia" socialistă / social – democrată, apariţia şi apoi detaşarea bolşevismului.

De reţinut: ***marxismul*** *sau* ***socialismul revoluţionar*** *este adeptul luptei de clasă, schimbării prin forţă a ordinii sociale prin revoluţia proletară, în timp ce* ***socialismul reformist*** *pledează pentru înlocuirea acţiunii revoluţionare cu reformele (politice, sociale, economice etc.), eşalonate în timp şi realizate într-un cadru democratic prin efortul partidelor socialiste şi/sau social-democrate, cu respectarea legalităţii şi a condiţiilor reclamate de funcţionarea statului de drept.*

Bolşevismul, definit artificial drept marxism-leninismul epocii contemporane, se dezvoltă la început în interiorul doctrinei socialist-revoluţionare (marxiste), după care, în condiţiile izbucnirii primului război mondial, se desprinde de matcă, afirmându-se ca doctrină şi ideologie distincte.

Doctrina şi mai ales acţiunea politică a bolşevicilor (datorate, în principal, lui **Vladimir Ilici Lenin**) provoacă o vreme confuzii în *mass-media* şi serioase precipitări în formaţiunile politice de esenţă socialistă şi social-democrată, îndeosebi în perioada interbelică. Apar nuanţe interpretative ale doctrinei socialist-revoluţionare, unele care tind şi reuşesc

în final să genereze un curent de gândire intermediar între fondul originar socialist (exprimat în plan politic de partide social-democrate şi socialiste) şi doctrina bolşevică : socialismul radical (care respinge mijloacele şi metodele de luptă ale « socialismului clasic » şi ale celui reformist şi recomandă acţiuni în forţă, aşa cum preconizează bolşevicii).

Perioada interbelică, ea însăşi plină de contradicţii generate de consecinţele primei conflagraţii mondiale, recrudescenţa mişcărilor sociale, apariţia unor doctrine şi practici politice extremiste (comunismul sau socialismul radical şi fascismul), zguduiri economice de anvergură universală, apariţia şi dezvoltarea spectaculoasă a spiritului de revanşă şi de revizuire a graniţelor etc., pune la grea încercare doctrina socialistă şi expresia ei instituţionalizată în plan politic : partidele socialiste şi social-democrate. Este epoca în care « stânga », divizată ireconciliabil de loviturile în forţă ale ideologiei şi acţiunii politice comuniste, detaşează social-democraţia ca apărătoare a valorilor democratice, iar comunismul, indiferent de nuanţa sa, ca doctrină politică înfeudată concepţiei dictatoriale de organizare şi conducere a societăţii. Nu este de loc surprinzător ca partizanii comuniştilor să catalogheze social-democraţia drept reacţionară, subordonată intereselor « dreptei », incapabilă să înţeleagă şi cu atât mai mult să se orienteze în raport cu realităţile socio-politice ale epocii. Criticile formulate de comunişti au efect contrar : percepţia social-democraţiei este din ce în ce mai favorabilă, în memoria colectivă aceasta este reţinută drept socialism democratic.

Social-democraţia este apreciată pentru faptul că promovează valori umane esenţiale ca : libertatea, democraţia, echitatea, justiţia, solidaritatea, autonomia, pluralismul politic, diversitatea formelor de proprietate etc. Ansamblul tezelor teoretice şi modalităţile sale de acţiune practică se impun mai pregnant atenţiei după cel de-al doilea război mondial, când o bună parte dintre partidele social-democrate ajung să guverneze perioade îndelungate de timp. Aceasta s-a datorat orientării social-democraţilor spre o nouă şi mai bună ordine economică şi socială în general, spre „o nouă şi mai bună ordine a societăţii". Ceea ce înseamnă, de fapt, cum relevă experienţa unor state occidentale, trecerea la o democraţie cuprinzătoare, la îmbinarea planificării cu concurenţa, prin controlul public al forţelor economice, prin socializare şi eficienţă pe calea colaborării factorilor productivi, ca şi prin politici protecţioniste în domeniul social şi educaţional.

Universitatea SPIRU HARET

În comparaţie cu liberalismul, social-democraţia nu separă strict sfera politică şi interesele statului de individ. Demersurile sale au în vedere menţinerea echilibrului, instrumentând intervenţia puterii statale, prin mijloace economico-sociale, în desfăşurarea proceselor economice. Rolul statului se menţine în economia de piaţă prin intervenţia sa în politica taxelor şi impozitelor, planificarea şi dirijarea resurselor şi investiţiilor, controlul preţurilor pentru asigurarea unei reale protecţii sociale, controlul ratei şomajului ş.a. Prin această strategie socialismul democratic îmbină necesitatea cu oportunitatea, eficienţa cu pragmatismul şi reforma cu cerinţele reclamate de evoluţia societăţii (raportul cerere-ofertă). Dacă guvernele social-democrate postbelice au durabilitate şi audienţă, aceasta se datorează asigurării coexistenţei puterii majorităţii cu interesele minorităţii, rolului pe care şi-l rezervă statul – arbitru între patronat, sindicate şi societatea civilă – pentru depăşirea contradicţiilor sau tensiunilor sociale.

Pe cale democratică, parlamentar-constituţională, partidele social-democrate (socialismul democratic) contribuie (alături de liberali şi reformişti) la crearea statului social. Se realizează astfel, după cum susţine universitarul madrilez Virgilio Zapatero, « marele contract social al secolului XX, care face posibilă parcurgerea celei mai lungi perioade istorice de pace socială, libertate şi egalitate » (apud : Alfonso Guerra, *El futuro del socialismo*, Madrid, Editorial Sistema, 1986, p.81). Momentul de culminaţie al statului social, după aprecierea unor specialişti, este atins în preajma anilor '60. „Welfare State" (Statul bunăstării generale) este fundamentat teoretic şi pus în practică în timpul guvernării partidelor social-democrate din Suedia, Finlanda, Austria, R.F.G. etc. Ideea unui astfel de stat găseşte ecou favorabil la democraţii americani şi chiar la republicanii cu vederi liberale.

Dar ce este, dincolo de aparenţe, „Welfare State"? În cea mai sintetică şi expresivă definiţie, care aparţine lordului William Beverdige, Statul bunăstării generale reprezintă „o socializare a cererii fără socializarea producţiei". (*Apud*: Michel Foot, Aneurin Bevan, 1945 – 1960, vol.II, London, Davis-Paynter, 1973 pp. 109 – 119).

Principiile social-democrate şi liberale, care au stat la baza unor guvernări sub egida statului social, nu numai că au împiedicat confruntările sociale de amploare, dar au contribuit şi la construirea imaginii unei societăţi centrate pe nevoile umane, pe satisfacerea aspiraţiilor şi cerinţelor individuale.

Universitatea SPIRU HARET

Climatul euforic, generat de funcţionarea în parametri neaşteptat de buni a angrenajului economico-social, face pe mulţi teoreticieni social-democraţi şi socialişti (îndeosebi din Scandinavia) să „decreteze" „sfârşitul ideologiilor". Unii politologi şi sociologi (Seymour Martin Lipset, Daniel Bell, Raymond Aron) consideră că asistăm la o diminuare („o devalorizare") a conflictelor ideologice, întrucât atât social-democraţii, cât şi liberalii (în principal) au ajuns la o concluzie comună: **democraţiile pluraliste şi economiile mixte sunt cele mai eficiente mijloace de eliminare a riscurilor unor seisme sociale majore.**

1968 marchează „revolta" stângii împotriva propriei strategii politice. Criza energetică, mişcările studenţeşti din Franţa şi Germania, apogeul mişcării antisegregaţioniste din S.U.A. („mişcarea negrilor"), „primăvara de la Praga", înăbuşită de tancurile sovietice, mişcările de guerilă din state central şi sud-americane ş.a.m.d. sunt tot atâtea provocări la adresa conformismului ideologic, doctrinar şi acţional care generează o nouă regândire a politicii social-democrate, ce îşi orientează eforturile atât pe democratizare, pluralism social şi restructurare economică, cât şi pe procesele de desovietizare a societaţilor comuniste din Centrul şi Răsăritul Europei.

În „labolatoarele" gânditorilor social-democraţi trebuia să fie gestionată criza în care intrase propria lor doctrină şi acţiune politică şi depăşite efectele ei, generate de:

a. ofensiva neoliberalismului;

b. transformarea conflictelor de clasă în mobilitate socială;

c. creşterea standardelor de viaţă;

d. transformarea Internaţionalei Socialiste într-o instituţie birocratică ;

e. conformismul social şi cultural în care s-au complăcut liderii social-democraţi (François Chatelet, Eveline Pisier, *Concepţiile politice ale secolului XX*, Bucureşti, Editura Humanitas, p.152)

Nu este mai puţin adevărat că social-democraţia, pe lângă aspectele semnalate, este în culpă şi pentru reducerea turaţiei la criticile, de altfel justificate, la adresa comunismului de stat. Invazia Cehoslovaciei de către ruşi şi trupele Pactului de la Varşovia, de la care România a lipsit, este primul şoc pe care social-democraţia europeană (în principal) îl receptează în plin, şoc la fel de important şi pentru trezirea unor partide comuniste occidentale (italian, francez, german). Deruta este generală în spaţiul ideologic şi doctrinar social-democrat când, rând pe rând, regimurile

comuniste din Centrul şi Răsăritul Europei se prăbuşesc. Un nou capitol în istoria „stângii", în general, şi a social-democraţiei, în particular, se deschide începând cu anii 1988/1989. Un nou capitol care este interpretat şi ca sfârşit al competiţiei între cele două sisteme economice şi socio-politice opuse: democratic pluralist (occidental) şi totalitar (comunist). „Sfârşitul istoriei", cum îl interpretează politologul Jean François Revel, nu presupune şi un nou „sfârşit al ideologiilor", ci o reanalizare a lor, o reevaluare critică şi lucidă, pentru a fi racordate la noile sensuri ale dezvoltării societăţilor.

Socialiştii francezi (care până la prăbuşirea sistemului comunist erau angajaţi într-o aprigă dispută cu susţinătorii capitalismului), social-democraţii suedezi (ce se văd contestaţi în valabilitatea şi viabilitatea „statului bunăstării generale"), laburiştii britanici (criticaţi pentru politica naţionalizărilor şi dezarmării unilaterale) etc. intră într-o nouă etapă istorică, centrată îndeosebi pe recunoaşterea şi corectarea erorilor, reevaluarea strategiilor economice, politice şi sociale, reconsiderarea poziţiei lor în planul „stângii" şi al sistemului pluralist democrat etc. „Pendulul demnocratic" (sau „rotaţia" guvernărilor) le ameninţă poziţiile, electoratul, în relativă derută, orientându-se, cu o consistenţă în ascensiune, spre alte formaţiuni politice. Este de aşteptat ca social-democraţia să testeze noi strategii, să opereze o rectificare în programele de guvernare, să dea o nouă orientare politicii lor. Se apasă pe problematica societăţii civile, se trec pe plan îndepărtat soluţiile pentru conflictele sociale (pe care le consideră depăşite), dar se plasează şi planul imediat de interes – construirea unei uniuni politice europene, în care blocul social-democrat, alcătuit din partidele socialiste, laburiste, social-democrate etc., să deţină un rol important.

Socialismul democratic trebuie să facă faţă şi noii configuraţii politice din Centrul şi Răsăritul continentului, în care se înscriu şi formaţiuni de esenţă social-democrată, socialistă, socialist-creştină etc. Acestea, ca şi altele, după euforia posttotalitară, au propria lor contribuţie la deteriorarea imaginii social-democraţiei. Multe dintre ele, în afară de titulaturi, n-au nici o legătură cu principiile social-democrate; altele, care se revendică drept continuatoare ale tradiţiei social-democrate autohtone interbelice, basculează între tradiţie (pentru a accentua „vechimea" lor) şi contemporaneitate (pentru a demonstra racordarea doctrinei şi acţiuniilor politice la realităţile postcomuniste). În sfârşit, există şi social-democraţi cu

Universitatea SPIRU HARET

numele, pentru a crea diversiune în spațiul social-democrat în refacere după căderea comunismului, care acționează din start şi la comandă pe fundamente ideologice comuniste.

„Povara" spectrului partidist de esență social-democrată din centrul şi estul continentului apasă pe umerii social-democrației occidentale, care se vede în situația alfabetizării formațiunilor care rezistă la „intemperiile" electorale din perioada tranziției.

Contextele socio-politice noi, dinamica schimbărilor şi eforturile de regândire a propriei lor doctrine conduc la diferențieri în spațiul social-democrat, care se estompează însă în procesele de integrare europeană. Social-democrații nu ascund faptul că, renunțând la ideile marxiste, se orientează către achiziționarea unor „elemente" ale gândirii liberale, îndeosebi ale neoliberalismului. În plan politic, promovează concepția potrivit căreia „socialismul nu poate fi decât democratic", democrația trebuie să dobândească „prioritate în procesul realizării deziderateloг socialiste" (Sergiu Tămaş, *op.cit*., p.253), iar în practica economică, caută o cale proprie în care să se realizeze sinteza între rolul pozitiv al economiei de piață şi rolul statului.

Previziunile pesimiste vizând marginalizarea social-democrației nu s-au confirmat, din contră, după un reflux temporar, generat de factorii amintiți, partidele social-democrate îşi revin, se implică cu forță în viața politică, recâştigă electoratul pierdut, îşi extind sfera de acțiune prin apariția de noi formațiuni de esență social-democrată şi, evident, ca un corolar al acestui set de acțiuni energice, îşi perepetuează guvernarea sau revin la guvernare în statele unde suferiseră eşecuri electorale îndeosebi după porăbuşirea totalitarismului comunist. Care sunt însă perspectivele social-democrației?

Cum se ştie, întotdeauna, doctrina social-democrată s-a corelat cu socialismul. Mai este oare posibilă o astfel de corelație şi dacă nu, care ar fi alternativa? Spre capitalism (neoliberalism) sau spre o altă cale? Social-democrații suedezi, care au o experiență îndelungată în materie de guvernare, reacționează mai repede la noile provocări istorice (globalizarea, individualismul, „dreapta" şi „stânga", acțiunea politică şi problemele ecologice) şi propun alternativa *celei de a treia căi*.

După **A.Giddens**, sintagma este întrebuințată întâia oară la începutul secolului trecut, fiind preluată apoi de grupuri de extremă dreapta (către anii '20). Cel mai mult este utilizată însă de social-democrați şi socialişti. Imediat

Universitatea SPIRU HARET

după a doua conflagrație mondială, social-democrații consideră că au identificat o noua „cale" intermediară, între modelul capitalismului american şi modelul comunismului sovietic. Din 1951, se manifestă mai mult şi mai explicit pe „a treia cale", pentru ca în deceniul 8 al veacului trecut Oto Sik, economist de origine cehă, o identifică cu „socialismul de piață".

Politicile celei de-a treia căi

Scopul suprem*:*

- sprijin acordat oamenilor pentru a se orienta în raport de „revoluțiile" actuale şi viitoare: globarizarea, metamorfozarea vieții individului, reconcilierea relației om - natură.

Orientări:

- redefinirea raporturilor dintre individ şi comunitate (libertatea asigură autonomia acțiunilor individuale şi deopotrivă o implicare mai activă şi mai accentuată în problemele comunității) şi, concomitent, redefinirea drepturilor şi obligațiilor (nici un fel de drepturi fără responsabilități);
- redefinirea relației autoritate-democrație (nici un fel de autoritate fără democrație); autoritatea trebuie construită pe temeiuri participative;
- redefinirea raporturilor dintre om şi natură (omul nu mai poate fi împotriva naturii, ci se raportează rațional şi responsabil la mediu);
- reformarea statului şi a guvernului este principiul orientativ esențial; la baza principiului stă „democratizarea democrației", ale cărei principale direcții de acțiune constau în:
  - descentralizarea;
  - reforma constituțională (care să accentueze deschiderea şi transparența şi să introducă „noi precauții" contra corupției);
  - mărirea eficienței administrative; extinderea actelor participative ale cetățenilor la viața „cetății";
  - managementul riscului;
  - reînnoirea societății civile, care reclamă:
    - guvernul şi societatea civilă trebuie să se afle într-o relație de parteneriat;
    - comunitatea să se reînnoiască prin stimularea inițiativei locale;
    - statul să se implice în sectorul terțial;
    - protecția sferei publice;
    - prevenirea criminalității la nivelul comunității;

- încurajarea şi sprijinirea familiei democrate∗.

- promovarea unei „noi economii mixte" care reclamă încurajarea dezvoltării concomitente a sectorului public şi a celui privat şi care, deopotrivă, înseamnă respingerea:
  - *concepției social-democrației „clasice"*, care considera crearea de bogăție mai puțin importantă în raport cu redistribuirea şi securitatea economică şi
  - *concepției neoliberale*, care proiecta în planul de interes imediat competitivitatea şi generarea bogăției;
- depăşirea obsesiei inagalității şi regândirea sensurilor egalității: „Egalitatea trebuie definită ca includere, iar inegalitatea ca excludere".

„Includerea se referă la cetățenie, drepturi politice şi civile şi la obligațiile pe care toți membrii societății ar trebui să le aibă, nu în mod formal, ci ca realitate a vieții lor. Însă, includerea se referă şi la oportunități şi la implicarea în spațiul public. Într-o societate în care munca rămâne valoarea centrală pentru stima de sine şi pentru standardul de viață al oamenilor, accesul la muncă este principalul context al oportunităților, ca şi educația, chiar şi în absența corelării puternice care există între educație şi posibilitățile de angajare în muncă", (Anişoara Henrieta Mitrea-Şerban, *op. cit*., p.20).

Societatea inclusivă:
- Egalitate ca includere;
- Meritocrația;
- Reînnoirea spațiului public (liberalismul civic);
- Depăşirea societății muncitoare;
- Bunăstarea pozitivă;
- Statul investiției sociale∗.

∗ Puncte preluate din documentarul Antony Giddens, *A treia cale. Reîntoarcerea social-democrației* (realizat de Anişoara Henrieta Mitrea-Şerban), în „Sinteze", nr. 12, septembrie 2000, p. 18.

∗ Antony Griddens, *A treia cale. Reîntoarcerea social-democrației*, Iaşi, Polirom, 2001, p. 114.

Universitatea SPIRU HARET

„*Excluderea* nu se referă la diferite grade de inegalitate, ci la mecanisme care acționează desprinzând grupuri de oameni de mediul social,". (Antony Giddens, *op.cit.*, p.113).

- dezvoltarea concepției națiunii cosmopolite, care respinge loialitățile exclusiv etnice sau culturale şi a unei societăți civile care transgresează granițele statelor naționale. Națiunea cosmopolită implică o democrație cosmopolită care trebuie să se extindă şi să devină operativă la scară mondială.

A treia cale, ca proiecție a societății viitoare, în viziune social-democrată, dar şi ca modalitate de creare a unor convergențe între „centru" şi „stânga", cerință pe care procesele de globarizare o afirmă cu tot mai multă insistență, exprimă preocuparea lui A. Giddens şi a altor gânditori sociali şi politici pentru destinul societății umane în viitorul imediat sau mai îndepărtat.

Concepte cheie şi extinderi

Utopie. Ideal social generos, dar irealizabil. Termenul îşi are originile în scrierea lui Thomas Morus *Despre statul ideal şi insula „Utopia"* (1516).

Socialism utopic. Fază incipientă a socialismului care este conceput ca un ideal moral, noul tip de organizare socială fiind expresia cerinței rațiunii.

Bibliografie obligatorie

Ball, Terence, Dagger, Richard, *Ideologii politice şi idealul democratic*, Iaşi, Polirom, 2000.

Chatelet, François, Pisier, Eveline, *Concepțiile politice ale secolului XX*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2000.

Lesquen, Henry de, *Religia contra ideologiilor socialiste*, Bucureşti, Editura Antet, 1995.

Bibliografie facultativă

Bernstein, Eduard, *Cum e posibil socialismul ştiințific*, Bucureşti, Biblioteca Socialistă, 1901.

Duverger, Maurice, *Le livre liberal et la tournée Européen*, Edition Albin Michel, 1990.

Guerra, Alfonso, *El futuro del socialismo*, Madrid, Editorial Sistema, 1986.

Vierek, Peter, *Conservatorism Revisited*, New York, Collir Books, 1962.

Întrebări pentru verificarea cunoştințelor

1. Care sunt principalele idei susținute de Edumnd Burke în scrierile sale revendicate de conservatorism?
2. Cum argumentați că Burke este „părintele" conservatorismului?

3. În ce constă aportul gândirii politice americane la dezvoltarea doctrinei conservatoare?

4. Care sunt direcțiile criticilor doctrinarilor neoconservatori şi în ce constau acestea?

5. Care sunt variantele actuale ale conservatorismului? Prezentați-le succint.

6. Ce poziție ocupă democrația creştină în sistemul pluripartidist?

7. Care sunt principalele faze evolutive ale socialismului?

8. În ce constau distincțiile esențiale dintre socialismul revoluționar şi cel revizionist?

9. Ce este bolşevismul? Când, cum, unde şi în ce context se impune ca doctrină şi practică politică?

10. Care sunt punctele programatice principale ale doctrinei social-democrate?

11. Care sunt posibile direcții evolutive ale social-democrației?

VII. **GENEZA ŞI EVOLUȚIA DOCTRINELOR POLITICE (3)**

Extremismul politic este reprezentat, în esență, de doctrinele ***comunistă*** *şi* ***fascistă****, a căror expresie în plan instituțional o constituie partidele care, fie îşi arogă o astfel de sorginte, fie orientările programatice şi demersurile lor le plasează în acest spațiu al vieții politice. Ambele doctrine îşi caută originile în gândirea unor „noncomformişti", care se arată adepți ai practicării relațiilor de forță pe terenul politicii, ridicând violența şi disprețul pentru valorile umane la rang de metodă politică. Debuturi incerte sunt urmate episodic de ascendențe în planul audienței publice şi de experiențe politice, din nefericire dramatice pentru mari mase umane. Ascensiunea este favorizată de crize sociale şi economice, de mânuirea fără scrupule a verbelor cu iz populist, de promisiunile fără acoperire, care induc în eroare milioane de oameni. Democrațiile pluraliste se arată nepregătite în fața asaltului batalioanelor negre, brune sau roşii, cedează şi fac compromisuri, care le costă enorm. Unele pier temporar sub loviturile comuniştilor şi fasciştilor, altele trebuie*

Universitatea SPIRU HARET

să se mobilizeze exemplar pentru a rezista maşinilor lor de război. Trezite la realitate, o realitate care va apăsa mereu conştiinţa a milioane de oameni, naţiunile care au căzut în capcana comunismului şi fascismului, s-au recules şi au zdrobit regimurile totalitare de stânga şi de dreapta. Sub raport doctrinar, în prezent atât fascismul cât şi comunismul se manifestă în numeroase variante, iar în planul acţiunii politice mai refulează uneori. „Vocea" puternică a democraţiilor pluraliste, care nu se mai lasă amăgite de vorbele dulci ale extremiştilor, le impune în prezent prudenţă şi chiar teamă, în condiţiile în care se respectă regulile „jocului" politic. Devine însă evident că unele grupări politice care se erijează în reprezentante ale intereselor generale şi care fac apel la mijloace violente de luptă (prioritar atentate, puch-uri, răscoale armate) tind să ocupe spaţiul de la extremele sistemului politic. Asemenea formaţiuni, de multe ori cu titulaturi deliberat derutante ("Mişcarea de eliberare…") sunt asimilate terorismului şi în consecinţă tentativa lor este iluzorie.

VII.5. DOCTRINA COMUNISTĂ

Doctrina comunistă îşi revendică originile în socialismul revoluţionar marxist, care este cunoscut şi sub denumirea de comunism. Unele concepte, teze şi principii sunt împrumutate din arsenalul teoretic şi metodologic al socialismului marxist, dar, cu timpul, acestea îşi găsesc alte interpretări şi mai ales concretizări în acţiunea politică.

Marxism-leninismul, cum a fost denumită doctrina comunistă, prin conexarea marxismului revoluţionar cu leninismul, vrea să exprime continuitatea uneia şi aceleiaşi ideologii şi doctrine. De fapt, între marxism şi leninism apare o linie de demarcaţie, care se conturează înainte de primul război mondial şi se adânceşte până la despărţire spre finalul acestuia, în condiţiile accederii la putere a bolşevicilor (noiembrie 1917). Partidul Comunist (bolşevic) Rus devine exponentul doctrinei bolşevice şi deopotrivă instrumentul politic care o exersează în planul vieţii politice.

V. I. Lenin este apreciat drept principalul teoretician al comunismului rusesc, însă, fără aportul de substanţă al gândirii filosofului marxist rus **Gheorghi Plehanov**, ar fi navigat într-un ocean de contestari şi interogaţii.

Antecedente ale gândirii comuniste unii autori le plasează chiar în antichitate. Alţii, cum este şi profesorul Dimitrie Gusti, le apropie revoluţiei franceze de la 1789. Potrivit părerii sale, **Boissel**, autor al lucrării *Catechisme du genre humain*, este primul care prezintă în timpul Adunării Naţionale din 1789 un poiect de reformă socială. Proiectul este respins, iar

Universitatea SPIRU HARET

autorul *Catechismului* ignorat. **Babeuf** (1760-1797) este însă fascinat de lucrarea lui Boissel şi devine „comunist". Gândirea sa nu relevă nimic nou, dacă o raportăm la reflecţiile lui Boissel. Babeuf este important, totuşi, fiindcă concepe o nouă metodă de luptă politică: „printr-o lovitură bruscă şi repede, prin lupte de stradă se poate realiza idealul social". (*Apud*: Prof. D. Gusti, *Curs de sociologie generală*, 1920-1921, Prelegerea XXVII, p. 453).

Doctrina pucistă a lui Babeuf are numeroşi prozeliţi în epoca revoluţiei (numai la Paris, după unele estimări, erau circa 17 mii de adepţi), dar moartea lui prin decapitare curmă un destin la vârsta neîmplinirilor.

Metoda violentă de realizare a unui ideal social este preluată şi aplicată în luptele politice din Franţa de către **Louis Blanqui** (1805-1881).

Succesori ai blanchiştilor, după D. Gusti şi alţi gânditori sociali şi politici, ar fi *anarhiştii*, dintre care cei mai reprezentativi sunt **Max Stirner**, pe nume real **Kaspar Schmid** (1806-1856), **Joseph Proudhon** (1809-1865), **Mihail Bakunin** (1814-1876).

Etimologic, anarhismul are sens de „lipsă de autoritate" (*an* = lipsă + *arhy* = autoritate, în greaca veche). Nu presupune, deci, haos, cum încă se interpretează. Dacă până la Stirner, într-adevăr, conceptul are un sens peiorativ (este sinonim cu dezordinea), de la acesta şi ceilalţi anarhişti el desemnează negarea autorităţii şi a statului precum şi ridicarea libertăţii individului la cote absolute. Ei propun o ordine socială fără constrângeri şi fără stat, ale cărui fundamente să fie date de libertatea absolută.

Alţi reprezentanţi ai doctrinei anarhiste (**J.J. Rousseau**, **G. Crowder**, **M. Kropotkin**) o nuanţează, astfel că libertatea poate fi interpretată în dublu sens: pozitiv (libertate pozitivă = autoguvernare) şi negativ (libertate negativă = absenţa obstacolelor în calea împlinirii aspiraţiilor individuale).

La anarhiştii „clasici", cu toate că nu sunt anarhici, percepţia curentului politic pe care îl reprezintă este de la început negativă, imagine care se perpetuează şi în prezent. Deşi prof. Gusti îi defineşte corect, prin simplul fapt că îi plasează între blanchişti şi bolşevici, sugerează că erau adepţi ai schimbării ordinii politice prin formule „neortodoxe". Anarhismul, este foarte adevărat, după „marii calsici", degenerează în mişcare pucistă sau teroristă, fenomen întâlnit şi în România (în 1920, în sala Senatului, Max Goldstein, membru al grupurilor comuniste, plasează o bombă artizanală care explodează, ucigând un ministru şi alţi demnitari). Acestui tip de anarhism profesorul Gusti îi atribuie nuanţe comuniste.

Universitatea SPIRU HARET

Comuniştii primului val (bolşevicii), ca şi cei din valurile următoare, resping anarhismul, deşi sunt adepţii schimbării ordinii sociale prin violenţă. Îl resping – şi în aceasta apare deosebirea de esenţă între anarhism şi comunism - întrucât concep „lupta de clasă" ca teren pregătitor pentru revoluţie, pentru antrenarea unor mari mase umane în acţiunea violentă de răsturnare a puterii. Unii vor să-şi împlinească idealul social prin acţiuni individuale (anarhiştii), alţii prin utilizarea forţei masei sociale (bolşevicii). Comuniştii câştigă temporar pariul cu anarhiştii, un pariu pe care umanitatea îl plăteşte cu milioane de victime, cu suferinţe nemărginite, cu înapoiere economică, culturală, educaţională, cu traume morale şi psihice care i-au marcat şi îi marchează pe mulţi oameni care au traversat epoca comunistă.

Nominaţia de *bolşevici*, cu care au intrat în istorie comuniştii ruşi, se datorează unei sciziuni ce se produce în Partidul Muncitoresc Social-Democrat Rus (P.M.S.D.R.) în 1903. La lucrările celui de-al doilea Congres al partidului are loc separarea majorităţii de minoritate. Majoritatea, condusă de Lenin, pentru recunoaşterea identităţii proprii, se autodefineşte ca maximalistă (sau bolşevică, de la termenul *balşoi* = mare, din limba rusă). Minoritatea, prin contrast, devine minimalistă, iar componenţii ei – minimalişti sau menşevici (de la termenul *menşe* = mai mic, din limba rusă).

Bolşevismul (sau varianta rusească şi deformată a marxismului revoluţionar) are pretenţia de originalitate, dar elementele „pure", originale sunt puţine, fiind un amestec de teze şi principii marxiste şi reflecţii care aparţin în principal lui V.I. Lenin, cum era caracterizat chiar de la începutul edificării sistemului politic comunist în Rusia de către analişti politici, sociologi, istorici etc.

Prof. D. Gusti: natura, esenţa şi trăsăturile bolşevismului

„Ca doctrină socială bolşevismul e un compromis foarte puţin original. El cuprinde două elemente :

a) unul naţionalist – exagerat;
b) unul empiric – brutal.

Primul element îl constituie idealul unei societăţi perfecte, cu oameni perfecţi. Îl cunoaştem din Kropotkin (*La conquete du pain*). Bolşevicii urmaresc o societate perfectă, în care caonstrângerea n-are ce căuta, fiindcă oamenii sunt cinstiţi şi trăiesc într-o armonie desăvârşită şi spontană.

Cum realizăm idealul social?

Răspunsul la această întrebare formează miezul sociologiei leniniste şi esența sociologiei politice în genere. Pentru a realiza idealul social, toată grija guvernanților trebuie să fie de a organiza prezentul, care e o stare de tranziție între trecutul capitalist şi viitorul comunist.

Cum vedeți, după cum idealul social îl împrumută de la anarhişti, tot aşa şi în privința acestei idei de a organiza prezentul Lenin nu e original, ci imită pe Marx, care în scrisoarea asupra Programului de la Gotha, pe care a adresat-o în 1875 lui Bebel şi Liebknecht, scria: „între societatea capitalistă şi societatea comunistă se pune perioada de transformare revoluționară, adică trecerea de la una la alta".

Pentru organizarea acestui prezent, trebuie să întrebuințăm mijloacele cele mai drastice, spre a ne apropia de ideal. Mai ales două mijloace caracterizează metoda politică a lui Lenin în ce priveşte prezentul:

1) metoda sovietică;
2) dictatura proletariatului.

Cea mai ingenioasă inovație din regimul politic bolşevic este organizația sovietelor. De aceea cred că acest regim s-ar putea numi foarte bine sovietism.

Înainte de a vă cita câteva pasagii din Constituția sovietelor, vom face o constatare care va face mai clară deosebirea dintre revoluția rusă şi cea franceză. Revoluția rusă începe ostentativ cu *Declararea drepturilor poporului exploatat*. În timpul revoluției franceze, Boissel (din Partidul Jacobinilor, autorul lui *Le catéchisme du genre humain*, despre care am mai vorbit în legătură cu Babeuf) spunea la Clubul Jacobinilor: când Robespierre va citi Declarația drepturilor omului, eu voi citi Declarația drepturilor „sans-culoților". Ceea ce Boissel doar a gândit atunci, s-a înfăptuit azi la Ruşi, care pun aceste drepturi în capul constituției sovietice […]

Ce sunt sovietele? Dacă vă amintiți, când am vorbit de sindicalişti, am văzut că aceştia, în critica lor împotriva fatalismului marxist şi a politicii social-democrate, erau pentru acțiunea directă. Cetățeanul abstract a fost înlocuit cu cetățeanul producător, creator, acesta împreună cu semenii formează sindicate care dau adevărata luptă. Chestiunea introducerii în viața publică a unor organizațiuni concrete de producători, care să înlocuiască pe cetățenii abstracți, a fost adoptată de sovietism.

Universitatea SPIRU HARET

Sovietele însă nu sunt numai organizaţii economice, ci şi politice. În sindicate intră numai producătorii, în soviete toţi care adoptă doctrina comunistă. Sistemul sovietic reprezintă o piramidă, cu o bază largă, formată de sovietele locale, de canton, de district, de gubernii, şi un vârf, reprezentat prin „congresul naţional al sovietelor", care are în mână puterea supremă. […]

Toate aceste soviete formează o ierarhie, în care fiecare soviet are drept de control de sus în jos şi datorie de supunere de jos în sus. Ele au o dublă funcţiune: legislativă şi executivă.

Sistemul electoral e intenţionat antidemocratic: crează privilegii pentru o clasă şi în special pentru Partidul Comunist. Într-adevăr dreptul de vot atârnă de anumite condiţii: subiective şi obiective.

Constituţia rusă nu acordă dreptul de vot tuturor minorităţilor, ci numai acelora a căror muncă e calificată ca utilă corpului social. Dar e vorba, calificarea cine o face? Desigur că sovietele. Şi e evident că în felul acesta ele pot să califice ca inutilă munca tuturor celor care n-ar fi favorabili Partidului Comunist. […]

Inegalitatea votului sporeşte şi prin aceia că sunt excluşi de la dreptul de vot: persoanele care trăiesc din venituri ce nu provin din munca lor; cei ce se servesc de muncitori; comercianţii privaţi; funcţionarii cultului; nebunii şi condamnaţii.

Esenţa politicii sovietice o formează aşa-zisa dictatură a proletariatului, care, după art. 9 al Constituţiei trebuie să fie ţinta principală a acestei Constituţii. Dar ce înseamnă dictatură? A spus-o Lenin: domnia, întemeiată pe putere, care nu ţine seama de nici o lege. Deci o voinţă arbitrară, capricioasă, a unuia sau mai multora, care cred că e bine să impună anume legi cu forţa.

Nu e nouă această concepţie. O cunoaştem de mult, sub denumirea de absolutism sau autocratism. Interesant e numai că Lenin adoptă această instituţie şi caută să-i dea un prestigiu ştiinţific, afirmând că a fost recomandată de Karl Marx. Nu vom discuta prea mult acest lucru; vreau numai să vă arăt că afirmaţia lui Lenin e neîntemeiată.

Într-adevăr deşi se susţine că dictatura proletaraitului este impersonală, fiind a unei întregi clase, totuşi, cum vom vedea mai jos, practica şi însăşi definiţia lui Lenin (domnia, care nu ţine seama de nici o lege) o arată ca pe cel mai personal regim politic, ceea ce e departe de gândirea lui Marx.

Universitatea SPIRU HARET

Pe de altă parte, Lenin luând ca model pentru acțiunea sa politică Comuna din Paris – asupra căreia Marx a scris un volum – consideră două fapte ca fiind caracteristice experienței sociale întreprinse de el: suprimarea votului universal şi posibilitatea supremației politice a unei minorități. Însă în lucrarea sa asupra Comunei Marx spune: <<Comuna fu compusă din consilieri comunali, aleşi prin sufragiu universal… majoriatea membrilor ei era natural compusă din lucrători>>. Şi mai departe: <<Sufragiul universal trebuia să servească poporul constituit în comune ca şi sufragiul individual… în căutarea lucrătorilor…>> Nimic n-ar putea fi mai străin spiritului Comunei decât de a înlocui sufragiul universal printr-un sistem de numiri ierarhice. Iar cu privire la al doilea caracter, Marx scrie: <<Toate mişcările de până acum au fost mişcări ale minorităților…>>, ori în interesul minorităților. Mişcarea proletară este o mişcare independentă a unei enorme majorități.

De fapt, în Rusia lucrurile stau tocmai pe dos. Lenin nu se sfieşte să spună într-unul din discursurile sale: <<După revoluția din 1905, Rusia, cu 150 de milioane locuitori, a putut fi guvernată de 135.000 de proprietari funanciari, grație violenților fără seamăn… şi se mai susține că Rusia nu va putea fi guvernată prin 240.000 de membri ai regimului bolşevic?>> După o anchetă ulterioară discursului lui Lenin s-a stabilit la 600.000 numărul comuniştilor; totuşi această cifră tot nimic nu înseamnă față de cele câteva milioane de proletari şi de atâtea milioane de neproletari, cărora comuniştii vor să le impună voința lor. Şi dacă mai ținem seama şi de faptul că în sânul Partidului Comunist sunt numai câțiva – cei din Comitetul Central – care comandă, ne putem închipui cât e de periculoasă dictatura ce s-a întronat în Rusia. Căci dictatura câtorva degenerează lesne în dictatura unuia şi acesta în cezarism (mai totdeauna dictatura a dat naştere cezarismului: Napoleon). (Prof. D. Gusti, *op. cit*., Prelegerile XXIX şi XXX, pp. 476-478, 483, 485-488).

De reținut:

Doctrina comunistă leninistă fundamenteză teza izbucnirii şi victoriei revoluției socialiste într-o singură țară sau în câteva țări, în care rolul de hegemon revine proletariatului, care, după accederea la putere, instituie propria sa dictatură, dictatura proletriatului. Atât revoluția cât şi dictatura nu pot să fie decât sângeroase, deoarece trebuie îndepărtată orice opoziție, oricât de firavă ar fi aceasta. Revoluția socialistă este

dură, murdară, josnică şi presupune multe victime (aşa cum s-a întâmplat şi în Rusia), conducerea ei fiind încredinţată Partidului Comunist, care este conceput şi creat ca un partid de cadre – de mici dimensiuni, exclusivist, bine organizat, pe baza aşa-zisului „centralism democratic", disciplinat şi conspirativ – înainte de revoluţie şi puternic şi de mari dimensiuni după victoria acestuia

Doctrina comunistă-leninistă acordă o mare importanţă politicului, precum şi „ştiinţei şi artei politice". În viziunea sa, politica este expresia concentrată a economicului, iar politicul primează faţă de toţi ceilalţi factori sociali. Politica îşi are propria sa logică, care se dezvoltă şi acţionează independent de dorinţele subiective ale indivizilor, grupurilor, societăţii. Obiectivele doctrinei comuniste sunt „juste", într-o astfel de perspectivă, întrucât încorporează această logică.

Un rol central în cadrul doctrinei comuniste-leniniste îl ocupă problematica complexă a construcţiei noului tip de societate, societatea socialistă, cu cele două faze ale sale – socialismul şi comunismul, la care şi-a adăugat propriile aserţiuni I. V. Stalin (lipsite de originalitate şi fiind, de fapt, „platitudini triviale", după cum remarcă istoricul rus R. Medvedev) şi, de asemenea, partide comuniste europene sau de pe alte continente. Aceste contribuţii conturează detaşări teoretice în cadrul doctrinei comuniste („doctrina maoistă", „doctrina Brejnev", „doctrina ceauşistă" etc.) care dilată spaţiul sferei gândirii politice comuniste.

Prăbuşirea „sistemului socialist" la sfârşitul anului 1989 semifică eşecul ideologiei, doctrinei şi acţiunii politice comuniste, incapabile să renunţe la dogme şi să se adapteze dinamicii sociale şi deopotrivă este o reconfirmare a faptului că libertatea şi democraţia sunt indispensabile individului şi colectivităţilor umane.

VII.6. DOCTRINA FASCISTĂ

Doctrina fascistă apare imediat după primul război mondial, în condiţiile ascensiunii mişcărilor sociale ca efect al dezastrelor umane şi economice pe care le produce, mişcări încurajate deopotrivă şi de prăbuşirea imperiilor multietnice europene şi orgoliile rănite ale statelor învinse ce nasc aspiraţii revanşarde şi revizioniste. Ungaria (1920) şi Italia

Universitatea SPIRU HARET

(1922) sunt primele state ce se „conformează" ordinii politice fasciste, urmate mai târziu de Germania (1933), Spania (1939) etc.

Fascius, de la care derivă denumirea doctrinei şi a mişcării politice fasciste, în latină are înțeles de mănunchi de nuiele de jur împrejurul unei securi pe care o purtau, ca semn distinctiv al puterii, consulii, dictatorii şi magistrații romani. Denumirea sugerează că doctrina şi acțiunea politică fascistă aspiră la un sistem de organizare şi conducere a societății bazat pe forță şi subordonare totală față de autoritățile statale. Doctrina se materializează în plan politic printr-o dictatură totală (totalitarism fascist) promovată de partidul – stat aflat la putere şi îndreptată împotriva societății civile şi statului de drept.

Totalitarismul este ridicat la rang de principiu atotcuprinzător de către fascism ca reacție la liberalism şi socialism: față de liberali, pentru atenția, rolul şi importanța acordate individului, ca cetățean liber într-o societate democrată, iar față de doctrinele de stânga (socialiste, social-democrate şi comuniste) pentru declararea fățişă a războiului împotriva dominației burgheze (lupta de clasă). În replică, fascismul concepe o nouă formă de organizare a societății, în care indivizii şi clasele sociale sunt trecuți sub controlul total al unui partid-stat şi al liderului său. Această concepție îi apropie de doctrina comunistă, care, la rândul ei, promovează totalitarismul.

Declarativ, fasciştii combat capitalismul şi plutocrația internațională pentru a fi în acord cu mulțimile sărăcite, disperate şi/sau revoltate şi, îndeosebi, cu straturile mijlocii pauperizate, ca urmare a primului război mondial şi crizelor economice postbelice. Mesajul lor politic are caracter populist, naționalist – agresiv, antisemit şi xenofob:

„1. Pe baza dreptului de autodeterminare a popoarelor, cerem unirea tuturor germanilor într-o Germanie Mare.

2. Germania să se bucure de aceleaşi drepturi ca şi celelalte națiuni, înlăturându-se tratatele de la Versailles şi Saint-Germain.

3. Cerem colonii pentru a hrăni poporul german şi pentru plasarea surplusului de populație.

4. Nu poate fi cetățean decât acela care este de sânge german, fără deosebire de confesiune. Nici un evreu nu poate face parte din neamul german.

5. Numai acela care este cetățean german poate trăi în Germania, iar ceilalți nu vor putea trăi în Germania decât ca oaspeți şi trebuie să se supună legilor care privesc pe străini […]

Universitatea SPIRU HARET

7. Statul trebuie să considere o primă datorie a lui – asigurarea muncii şi mijloacelor de existenţă ale cetăţenilor. Dacă statul nu va putea hrăni toată populaţia sa, necetăţenii trebuie să fie izgoniţi din Germania.

8. Trebuie să se interzică orice imigrare de negermani. De asemenea, cerem ca toţi străinii (negermanii) care s-au stabilit în Germania după 2 august 1914, să fie siliţi să părăsească imediat Reichul. […]

10. Primordiala datorie a fiecărui cetăţean este de a munci cu mintea şi cu braţele […]

13. Cerem naţionalizarea tuturor trusturilor.

14. Vrem participarea tuturor lucrătorilor la beneficii în toate marile întreprinderi

15. Cerem o nouă organizare a asigurărilor asupra bătrâneţii.

16. Vrem crearea şi conservarea unei clase mijlocii sănătoase, comunizarea imediată a marilor magazine, care vor fi închiriate apoi la preţuri reduse micilor comercianţi; de asemenea, se va avea în vedere ca micilor întreprinderi să li se dea comenzi de către stat şi comune.

17. Vrem o reformă agrară potrivită cu nevoile noastre naţionale, o lege care să îngăduie exproprierea pământului, fără nici o despăgubire, pentru scopuri de interes general, desfiinţarea rentei funciare şi interzicerea oricărei speculaţii funciare […]

21. Statul trebuie să vegheze asupra sănătăţii populaţiei, ocrotind pe mamă şi copil, interzicând munca în copilărie, dezvoltând prin sport şi gimnastică calităţile fizice ale tinerilor, dând cel mai mare sprijin societăţilor care se ocupă cu educaţia fizică a tineretului […]

23. Cerem, pe cale de lege, pedepsirea minciunii politice şi răspândirea ei prin presă […]

25. Pentru realizarea acestui program cerem crearea în Reich a unei puteri centrale, un parlament central, care trebuie să dispună de o autoritate absolută pe întregul Reich."

(Din *Programul Partidului Naţional Socialist German al Muncii*, adoptat în februarie 1920, *apud* : Davy Winter, *Tragedia Europei. Adolf Hitler*, Bucureşti, Editura ABC, 1945, pp. 33-37).

Anticapitalismul declarativ al fascismului este formal şi ipocrit. Marele capital este susţinut şi deopotrivă este susţinătorul fascismului, iar modelul de ordine socio-politică preconizat şi aplicat în unele state reflectă interesul puterii pentru înlocuirea elitelor burgheze cu elite fasciste,

Universitatea SPIRU HARET

menținând mecanismele de funcționare ale economiei de piață, cărora le aduc unele corecții.

Noua ordine socială se impune printr-o lovitură în forță, prin revoluția fascistă, asemanătoare în scopuri cu cea socialistă (instaurarea unui nou sistem politic şi social) şi în mijloace şi metode de guvernare cu aceasta (dictat şi teroare, ce se instaurează după „victoria" ei). Din acest punct de vedere, atât fascismul, cât şi comunismul se deosebesc de conservatorism, care, de asemenea, respinge guvernarea nondemocratică şi cu atât mai mult pe cea întemeiată pe dictat şi violență.

Indiferent de formele sale (mussoliniană, hitleristă, franchistă, gardistă etc.), fascismul exultă sentimentele naționale şi promovează intoleranța față de grupurile etnice minoritare, mergând până la practicarea genocidului împotriva acestora (nazismul, horthysmul etc.); teoretizează şi practică elitismul (o societate este funcțională numai în condițiile în care puterea este concentrată în mâinile unui grup restrâns de oameni – oligarhie) şi iraționalismul (ființa umană trebuie să se întoarcă la instinctele primare; o rasă este ereditar superioară altora, motiv pentru care este investită natural cu atributul conducerii – rasa ariană; această rasă devine sursă creatoare de civilizație şi cultură şi are menirea de a salva umanitatea de duşmanii ei – iluminiştii, liberalii şi marxiştii, indiferent de poziția lor –, care trebuie dezrădăcinați şi distruşi; popoarele sau populațiile „inferioare" trebuie tratate ca animalele, decimate fără milă etc.).

În această perspectivă, doctrina fascistă este esențial reacționară. Nu numai că neagă şi se declară adversară a democrației, dar o şi combate cu toate instrumentele pe care statul totalitar fascist le deține. Sloganurile agreate de Mussolini – *Credere, obbediere, combattere* („crezi, supune-te, luptă") şi de Hitler – *Ein Volk, ein Reich, ein Führer* („Un popor, un imperiu, un conducător") sunt expresia mentalității liderilor fasciști (obedință şi exaltare față de „conducători") şi deopotrivă a spiritului dictatorial suveran, fără replică la supunerea oarbă (necondiționată şi totală) a indivizilor.

Ideologia, doctrina şi acțiunea politică fascistă prezintă asemănări, dar şi distincții. Nazismul (sau noțional-socialismul german) şi fascismul italian sunt fundamentul pentru dictatură, ca formă de organizare şi conducere politică a societății, fiind adversari ai liberalismului şi democrației; fac apel la/şi impun supunere totală față de partidul-stat, accentuează spiritul naționalismului, în numele căruia reclamă disciplină şi sacrificiu; susțin vocația imperială a Germaniei şi Italiei etc.

Universitatea SPIRU HARET

Distincţiile apar în special atunci când doctrina trebuie confruntată cu practica politică. Naziştii, deşi se inspiră din concepţiile politice ale fasciştilor italieni, nu manifestă interes pentru organizarea societăţii în corporaţii, aşa cum procedează italienii; ei pun accent pe mistica antisemită şi xenofobă, în timp ce partizanii „ducelui", numai la presiunile Germaniei naziste o acceptă (de aici derivă şi viziunea distinctă asupra sursei primare a apartenenţei unui individ – naziştii, la naţiunea pură, ariană, fasciştii italieni, la naţiune – precum şi asupra libertăţii: naziştii o neagă total, pe când fasciştii italieni o acceptă şi o teoretizează, dar într-o viziune tipică doctrinei lor – libertatea necondiţionată de a servi statul).

Până la un punct concepţiile celor două doctrine de esenţă fascistă sunt convergente în problema nostalgiilor imperiale, naziştii visând la un al 3-lea Reich german (după Imperiul Romano-German realizat de Frederic I Barbarossa – 1152-1190 şi Imperiul Federal German, creat în 1871, al cărui artizan este cancelarul Bismark), iar fasciştii italieni în revenirea ţării lor în „cercul aşilor" imperiali. Deosebirile apar atunci când se trece la executarea planurilor: germanii reuşesc până la un punct, în timp ce italienii, după unele „cuceriri", care culminează cu ocuparea Etiopiei (1935-1936), se aliază Germaniei la politica de cuceriri.

În condiţiile înfrângerii puterilor fasciste în al doilea război mondial şi a acţiunilor de forţă îndreptate împotriva adepţilor sau susţinătorilor formaţiunilor de esenţă fascistă, asistăm la un recul al fascismului. De la o doctrină care reuşise să stăpânească zeci de milioane de oameni înainte şi în timpul celui de al doilea război mondial, pentru unii analişti fenomen greu de înţeles, fascismul îşi restrânge, după 1945, sfera de influenţă, practicat fiind de grupuscule sau grupuri mai mult sau mai puţin organizate, care acţionează prioritar subteran, şi care îşi exprimă în plan politic identitatea prin formule limitate la rasism, anticomunism etc. (Partidul Naţionalist din Africa de Sud care practica apartheid-ul, Mişcarea Socială Neofascistă din Italia, Partidul Nazist din S.U.A., organizaţii neonaziste din Germania, Franţa, Austria etc.).

Pachetul de doctrine pe care îl prezentăm, este adevărat, reprezentativ pentru spaţiul gândirii politice, nu poate exclude alte contribuţii în plan doctrinar. Chiar dacă nu au „vechimea" şi importanţa doctrinelor liberală, conservatoare sau social-democrată, reflecţiile politice pe care le expunem în continuare îşi au locul şi rolul lor în constelaţia doctrinară.

Universitatea SPIRU HARET

VII.7. NAȚIONALISMUL

Naționalismul este una dintre acestea, dacă i se acordă valoare de ideologie sau doctrină şi se resping aserțiunile care contestă o astfel de poziție.

Punctul de plecare al naționalismului îl constituie formarea națiunilor în secolele XVIII-XIX, „motorul" răspândirii idealurilor naționale este conferit de Revoluția Franceză de la 1789, iar „momentul de culminație" este atins după primul război mondial, când harta politică a Europei îşi modifică înfățişarea, prin pulverizarea imperiilor multietnice şi apariția unor state naționale. Nu este mai puțin adevărat că națiunile îşi datorează existența şi dezvoltarea lor, inclusiv procesului de industrializare şi formare a societăților moderne.

Naționalismul, în termeni foarte generali, este doctrina politică a cărei nominație provine de la conceptul de națiune şi exprimă comunitatea de interese şi aspirații ale unei națiuni (unitate național-statală, independență economică şi/sau politică, suveranitate etc.).

Naționalismul îşi are corespondent în conştiința apartenenței unui individ sau grup la un anumit popor sau la o anumită națiune, la un anumit mediu social, politic, cultural, ceea ce în plan psihosocial, ideologic şi doctrinar este echivalentul patriotismului.

Ca doctrină politică, naționalismul apare foarte nuanțat în raport de stadiul evoluției istorice a unei comunități, obiecivele şi scopurile actorilor politici care îl promovează. Gradul diferit de intensitate şi de întrepătrundere dintre convingerile democratice şi etnice, raportul dintre convingerile democratice şi naționalism şi măsura națională a manifestărilor sale în plan politic generează diferențieri în spațiul doctrinei naționaliste. Atunci când naționalismul are drept fundamente umanismul, democrația şi raționalitatea, şi când serveşte progresul şi dezvoltarea general umană, doctrina şi acțiunea politică naționalistă au caracter pozitiv. În caz contrar, exacerbarea sentimentului național, care ia forma intoleranței, agresivității şi violenței față de alte grupuri etnice, popoare sau națiuni, naționalismul are un caracter distructiv, transformându-se într-o doctrină extremistă, xenofobă, şovină în contrasens cu spiritul şi manifestările civilizației umane, cu drepturile omului şi cetățeanului, cu spiritul modern al raporturilor dintre națiuni. În acest sens, harta politică a lumii relevă aspecte distincte: spațiile occidentale, – în care democrațiile consolidate au creat un climat de stabilitate, responsabilitate şi civism, sunt

Universitatea SPIRU HARET

practic eliberate de raționalisme intolerante, xenofobe etc.; în zonele în care s-au înregistrat sau se înregistrează schimbări socio-politice (cum este şi perimetrul fostului bloc „sovietic") asistăm la renaşterea unor „naționalisme locale", care revendică autonomie pe criterii etnice, separatism sau modificarea granițelor şi se promovează xenofobia sau şovinismul.

„Naționalismele" din spațiul excomunist degenerează în conflicte interetnice, unele dintre acestea transformate în războaie sângeroase (războiul de seccesiune din fosta Iugoslavie dintre sârbi, croați, albanezi şi bosniaci; războiul de seccesiune a Transnistriei de Moldova, susținut de Moscova etc.) sau conduc la divizarea unor state pe criterii etnice (separarea de fosta U.R.S.S. a țărilor baltice, a Ucrainei şi Belarusiei, a republicilor asiatice – Kazahstan, Kirghizia, Turkmenia etc.; separarea cehilor şi slovacilor din fosta Cehoslovacie şi formarea a două state distincte).

De reținut:

Naționalismul este un instrument de legitimare şi justificare politică a unui tip specific de demers în planul realității sociale, fiind intrisec legat de aspirațiile şi voința unui grup etnic minoritar, popor sau națiune. În acest orizont interpretativ, naționalismul are caracter de ideologie şi de doctrină. Deturnarea obiectivelor democratice, umaniste şi raționale ale ideologiei şi doctrinei naționaliste le transformă în programe politice cu accente extremiste, xenofobe, cu încărcături explozive de intoleranță şi şovinism. Naționalismul „cuminte" (N. Iorga), care manifestă respect şi toleranță față de alte grupuri etnice minoritare şi articulează în planul acțiunii politice o strategie ce vizează concilierea sau reconcilierea interetnică, a avut şi are un rol important şi pozitiv în evoluția umanității.

VII.8. CORPORATISMUL

Corporatismul, în interpretarea strictă de doctrină politică, a cunoscut şi cunoaşte o varietate relativ mare de variante. „Numitorul comun al doctrinelor corporatiste constă în cerința instituționalizării politice a grupurilor profesionale" (Sergiu Tămaş, *op cit*, p.62).

Universitatea SPIRU HARET

Idei corporatiste se identifică în gândirea socială de inspirație catolică. Traseul ideatic trece pe la **Ch. Fourier**, care îl teoretizează, apoi la **Durkheim**. În primele decenii ale secolului XX, corporatismul se dezvoltă atât sub raport doctrinar, cât şi ideologic, dobândind însă caracter antisindicalist şi anticomunist. Unele state cu regimuri fasciste sau autoritare (Germania, Spania, Portugalia, Italia,) îl promovează şi în politica internă, primele două preluând idei, teze şi principii din doctrina „corporatismului pur şi integral", elaborată de economistul şi sociologul român **Mihail Manoilescu** (1851-1950).

Esența programatică a corporatismului pur şi integral

- Corporatismul este atât o formă de organizare socială şi politică a societății postliberale şi postparlamentare cât şi o formă originală a acestei doctrinară.
- În noul sistem socio-politic clasele sociale se înlocuiesc cu corporații (grupări sociale organizate pe principii profesionale).
- Puterea politică o deține partidul unic, care încorporează şi este condus de noua elită politică, constituită în temeiul reprezentării exclusive a corporațiilor.
- Libera concurență a agenților economici, ce se manifestă în economia de piață liberală, este înlocuită cu organizarea centralizată şi autoritară a corporațiilor (economice, sociale, religioase, culturale etc.) şi a activității lor.
- Sistemul democratic parlamentar este înlocuit cu un „parlament" organizat pe principii corporatiste (cum a fost instituția parlamentară din România în perioada 1938-1940, în timpul regimului autoritar carlist).

În general, în sistemele corporatiste, se acordă importanță:
- respectului față de tradiție;
- reprezentării intereselor populației;
- reglementării activităților profesionale;
- asigurării protecției fiecărei profesii;
- păstrării ordinii publice;
- participării cetățenilor la gestionarea problemelor publice.

Corporatismul respinge liberalismul pentru că exacerbează rolul individualismului, periclitând şi chiar distrugând astfel solidaritatea socială, potrivit principiului „războiul tuturor împotriva tuturor" (*bellum omnium, contra omnes*). Respinge, de asemenea, doctrinele de stânga (comunistă, socialistă, social-democrată), întrucât acestea sunt partizanele luptei de clasă şi a rolului fundamental al muncitorimii în societate.

Evoluția corporatismului nu este liniară, uniformă. El se prezintă ca o doctrină cu multe „ramificații", dar cu un „nucleu teoretic" tare, care rezistă fluctuațiilor sau intemperiilor socio- politice.

Forme (variante) ale corporatismului

a) *Creştin* (sau de inspirație creştină), care este generat de influențe ale catolicismului asupra mişcării corporatiste. Se întemeiază pe ideea conexării politicii cu morala creştină în viziunea întemeierii unei ordini sociale creştine în care corporațiilor li se rezervă un important rol.

b) *Nostalgic*, denumit aşa fiindcă repune în discuție corporațiile medievale şi implicit rolul micilor întreprinderi.

c) *Republican* (sugerat de E. Durckheim şi teoretizat de Leon Duguit), potrivit căruia corporațiile pot avea un rol activ şi benefic de intermediar în relațiile dintre stat şi individ.

d) *De stat,* practicat în unele state cu regimuri autoritare sau fasciste în perioada interbelică.

e) *Populist*, parțial inspirat din doctrina promovată de M. Manoilescu şi aplicat în țări latino-americane (Mexic, Brazilia) în perioada interbelică (după criza economică mondială din 1929-1933), dar şi în epoca postbelică.

f) *Pur şi integral* (inițiator M. Manoilescu).

g) *Neocorporatismul*, ce se manifestă şi se impune în special în ultimele decenii ale secolului trecut. Potrivit concepției neocorporatiste între stat (administrație), patronat şi organizațiile profesionale se impun reglementări şi raporturi noi care să se bazeze pe o viziune concentrată asupra economiei şi pe consensul social asupra controlului veniturilor, investițiilor şi politicii sociale. În cadrul neocorporatismului se disting:

Universitatea SPIRU HARET

g (1) *corporatismul social*, care este experimentat şi dezvoltat îndeosebi în statele „nordice" (Suedia, Norvegia, Finlanda, Danemarca) precum şi în Olanda, Germania, Austria.

g (2) *corporatismul de stat* care se traduce prin controlul formării monopolurilor de interese de către puterea politică.

VII.9. ECOLOGISMUL

Ecologismul este o mişcare politică, care îşi definitivează încă propria ideologie şi doctrină, încercând să dimnueze sau să oprească agresiunea civilizației umane asupra naturii.

Programele unor partide ale „verzilor" (Germania, Olanda, Belgia) sau principii care stau la baza activității organizației „Green Peace" („Pacea Verde") şi în special cele 27 de principii ale Declarației de la Rio de Janeiro (1992) constituie un important pachet ideatic, cu valențe teoretice şi acționale, care orientează gândirea politică ecologistă.

Esența ecologismului – indiferent de variantele sale – constă în armonizarea dimensiunilor umane cu mediul înconjurător astfel încât dezvoltarea economică să nu pericliteze natura. Ființa umană îşi regăseşte autentica libertate numai în condițiile în care depăşeşte „aroganța umanismului" (poluarea excesivă, risipa resurselor, creşterea necontrolată a aglomerărilor urbane, perfecționarea şi proliferarea tehnologiilor nucleare şi a armamentului cu încărcătură nucleară etc.)

Ecologiştii cred că fundamental pentru destinele umanității este să se identifice tipul cel mai potrivit al creşterii economice astfel încât să nu vină în contradicție nici cu aspirația legitimă a omului la bunăstare şi nici cu natura. Dacă acest punct de vedere este împărtăşit de către toți ecologiştii, modul în care trebuie soluționată „problema" în sine devine prilej de divergențe. Unii susțin reîntoarcerea la natură, prin renunțarea la progresul tehnologic şi tehnic şi adoptarea unui mod de viață rațional, simplu şi eficient; alții consideră că ritmurile creşterii economice trebuie diminuate sau chiar stopate („creşterea 0"); în viziunea altora dezvoltarea durabilă trebuie să ridice standardele de viață tuturor națiunilor, dar în contextul asigurării „respectului" față de mediu.

Pentru ecologişti idealul democratic îşi găseşte împlinirea atunci când individul conştientizează importanța comportamentului ecologic nu numai în relație cu natura, ci şi în raport de mediul social, economic şi politic.

Universitatea SPIRU HARET

După cum se observă, ecologismul are importane influenţe liberale. Unii ecologişti, mai puţin receptivi sau chiar ostili liberalismului, se apropie mai mult de agrarieni. Aspectul agrarian al ecologismului, după unele aprecieri, este alternativa „agresivă", întrucât se susţine reîntoarcera fiinţei umane la natură şi o economie preponderent agrară. Cei care se apropie de unele concepţii liberale (aşa-zişii „verzi") susţin protejarea mediului ambiat ca mijloc de apropiere a omului faţă de satisfacerea mai eficientă şi durabilă a propriilor sale exigenţe.

Aproprierea „verzilor" de liberalism generează conştientizarea mai adecvată de către liberali a necesităţii protejării naturii, ca mijloc de definire mai clară a libertăţii individului şi a proprietăţii particulare (private).

VII.10. RASISMUL

Rasismul, numai în anumite condiţii socio-politice, devine şi poate fi considerat ideologie sau doctrină. De aceea, în evoluţia gândirii politice rasiste se disting trepte sau nivele, dificil de sesizat, întrucât este mascat de atitudini xenofobe sau este insidios, deliberat derutant pentru a fi confundat cu alte opinii sau poziţii. În genere, se consideră că rasismul parcurge patru stadii, după cum urmează: *primul*, în care violenţa este difuză, localizată („enclavizată"), segregarea îmbracă forme sociale (marginalizarea unor grupuri etnice prin şomaj şi mizerie), iar discriminarea este segmenţială (la nivel de „segmente" sociale sau instituţionale); *al doilea* în care se manifestă mai clar şi mai precis, îmbracă inclusiv o anumită formă doctrinară, justificativă pentru repetivitatea atitudinilor politice care fac ca segregarea să fie perceptibilă; *al treilea*, ce se detaşează prin apariţia unei mişcări politice în care rasismul devine ideologia, doctrina şi principiul său de acţiune, determinând importante desfăşurări de forţe sociale incitate la intoleranţă şi ură, ce sunt manipulate în scopul accederii la putere a reprezentanţei/reprezentanţelor politice ale rasiştilor; *al patrulea*, în care intră în scenă statul, transformat în instrument pentru aplicarea politicii promovate de rasişti. [Michel Terestchenko, *Marile curente ale filosofiei politice*, Institutul European, 2000, p. 4-26; Alina Mungiu-Pippidi (coordonator), *Doctrine politice*, Iaşi, Editura Polirom, p.11; *Doctrinele*

Universitatea SPIRU HARET

partidelor politice (ediție sub îngrijirea lui Petre Dan), Bucureşti, Editura Garamond, p.91].

Cele patru faze ale evoluției rasismului, importante desigur, nu elimină ambiguitățile, incertitudinile şi chiar confuziile în ceea ce priveşte doctrina rasistă. Ele constituie, totuşi, un reper important în identificarea elementelor sau componentelor gândirii politice rasiste, a raporturilor dintre reflecția şi acțiunea politică precum şi a dimensiunii consecințelor inoculării conştiințelor cu otrava prejudecăților, intoleranței, discriminării şi violenței rasiale. Cât de nocive sunt demersurile cu o astfel de dominantă ideatică şi acțională rezultă din practicile rasiste ale regimurilor fasciste din perioada interbelică (Germania, Ungaria) precum şi a unor organizații (Ku-Klux-Klan, în S.U.A.) şi state din epoci apropiate zilelor noastre (Africa de Sud, Rhodezia).

Rasismul, din punct de vedere ideologic şi doctrinar, este fundamentat pe tezele formulate de **A. de Gobineau** (1816-1882), care susține ideea primordialității originii etnice în raport cu alte probleme. **Vacher de Lapouge**, tot la sfârşitul secolului al XIX-lea, ca şi Gobineau, lansează „teoria" rasei ariene (caracterizată prin statură înaltă, craniul dolicocefal şi părul deschis, blond). Ideile sale sunt răspândite în Germania de **Houston Stewart Chamberlain** (1855-1927).

Într-un sens larg, rasismul este un conglomerat de concepții care au ca numitor comun ideea că în procesul evoluției istorice a umanității factorul determinant l-a constituit şi îl constituie particulartitățile rasiale şi lupta pentru supraviețuire sau supremație dintre rase. Ideologia ca şi doctrina rasistă, indiferent de formele pe care le îmbracă, încearcă să justifice inegalitățile sociale, economice, culturale, prin diferențierile care s-ar manifesta între rase (rase „superioare", în virtutea bagajului genetic înnăscut, şi rase „inferioare"). Deşi idei despre diferențierile dintre rase încep din secolele XVI-XVII, în plină epocă de cuceriri coloniale, doctrina politică rasială se configurează mai târziu, în secolul al XVIII-lea. În epoca interbelică, „contribuții" importante la dezvoltarea acesteia aduc ideologii şi doctrinarii fascişti, care influențează considerabil inclusiv demersurile ştiințifice ale sociologilor, istoricilor, juriştilor, politologilor etc.

Tezele vehiculate de doctrina rasistă servesc drept argumente pentru segregări etnice şi măsuri adoptate împotriva unor grupuri minoritare sau națiuni, mergând până la suprimări fizice care pot dobândi caracter de genocid. Ca şi în cazul altor doctrine, rasismul se manifestă pe planuri

Universitatea SPIRU HARET

distincte, cu obiective distincte în raport de rasa/rasele care se află în vizorul lor. Naziştii au „teoretizat" şi au promovat *rasismul antievreiesc*, în temeiul concepţiei rasei „pure" (ariene) dominatoare, care era chemată să impună o nouă ordine mondială. Evreii au căzut victime exceselor antisemite şi datorită poziţiilor cheie pe care le deţineau în economia şi finanţele Germaniei şi ale lumii, în general.

O formă particulară de rasism o reprezintă cea *din S.U.A. împotriva populaţiei de culoare (negrii*), care s-a manifestat încă de la începuturile formării Uniunii prin instituirea sclavajului în statele sudice. Abolirea sclaviei negrilor în S.U.A., în urma victoriei „nordiştilor" (ianuarie 1865), înlătură o plagă a societăţii americane, dar nu elimină manifestarea în continuare a concepţiilor şi a acţiunilor politice cu caracter rasist. În acelaşi an (1865) se înfiinţează organizaţia teroristă Ku-Klux-Klan cu obiectivul menţinerii segregaţiei rasiale între albi şi negri; în 1883 statele din Sud declară neconstituţională legea din 1875 împotriva segregaţiei; din 1954 violentă opoziţie a statelor sudice faţă de Hotărârea Curţii Supreme a S.U.A. de condamnare a segregaţiei rasiale din învăţământul public, iar din 1965 şir de ciocniri violente între segregaţionişti şi antisegregaţionişti (Los Angeles, Chicago, San Francisco, New York etc.) şi asasinate (X. Malcolm, Martin Luther King etc.) – sunt consecinţe ale procesului dificil şi complex de eliminare a rasismului din statul considerat cu regimul politic cel mai democrat. Chiar dacă reconcilierea dintre negri şi albi este în prezent o realitate, segregaţionismul este încă prezent în mentalitatea unor americani „obişnuiţi" sau politicieni, refulări episodice fiind o confirmare a tensiunilor latente care dăinuie încă în societatea americană.

Un capitol special al segregării rasiale în S.U.A. îl reprezintă *politica de eliminare a „pieilor roşii*", a populaţiei de origine indiană., de izolare a acesteia în perimetre geografice sărace, lipsite de potenţialităţi economice, de privarea ei de drepturi politice sau civile etc. Şi în acest caz integrarea populaţiei de origine indiană în societatea americană a fost un proces de durată, dramatic şi dificil.

În afara spaţiului american, segregarea populaţiei de „culoare" s-a manifestat până nu de mult şi în Africa de Sud şi Rhodezia. Doctrina rasială, adaptată specificului „local", se vrea să fie expresia apărării dreptului la existenţă a albilor care trăiesc pe pământ african.

Doctrinarii regimului rasist din cele două state africane relevă gravul pericol pe care îl reprezintă rezistenţa şi prolificitatea mai mare a negrilor în

Universitatea SPIRU HARET

comparație cu cele ale albilor, care sunt condamnați, astfel, fie la asimilare, fie la diminuare progresivă până la dispariție.

Apartheid-ul sud african
(*apartheid*, în limba afrikanos = separare)

Origini îndepărtate. În urma cuceririi unei părți a teritotiului Africii de Sud de către olandezi (sec.XVII), se produce un proces de asimilare şi osmoză etnică între colonişti şi o parte a populației autohtone (bantu). Populația nouă – burii – cu tendințe expansioniste moştenite de la olandezi, declanşează acțiuni de îndepărtare a populției autohtone de pe teritoriile sale, care conduc la „războiul de trei ani" (1779-1781). Este o primă şi violentă formă de separatism etnic, care se accentuează după cucerirea Coloniei Capului de către englezi (1795) şi mai ales după constituirea Uniunii Sud-Africane cu statut de dominion şi guvern responsabil unic (1910).

Primele configurări ale apartheidului în plan politic

Constituirea Uniunii Sud Africane coincide cu excluderea africanilor de la viața politică, măsură urmată de limitarea dreptului de a cumpăra şi a arenda pământul pentru populația africană. Din 1914, o dată cu ființarea Partidului Naționalist din Uniunea Sud Africană, politica de apartheid are o reprezentantă politică, care îşi defineşte propria doctrină şi o materializează în timpul guvernărilor din epoca interbelică prin măsuri progresive cu caracter segregaționist (limitarea accesului africanilor în oraşe, interdicția părăsirii locurilor de muncă din agricultură de către indigeni etc.).

Politica sistematică de apartheid începe să se deruleze din iunie 1948 sub guvernarea liderului Partidului Național, Daniel François Malan. Planurile pe care se desfăşoară politica de apartheid sunt:

- separarea, prin toate mijloacele, a populației africane de populația albă;
- crearea de rezervații (batustane) pentru populația neagră (primul în 1963, cuprindea o populație de 1,5 milioane de locuitori);
- izolarea etnică concomitent cu marginalizarea economică prin obligarea africanilor de a locui pe cele mai nefertile pământuri;
- discriminarea socială, politică, juridică şi educațională a populației de culoare, care este lipsită de cele mai elementare drepturi şi libertăți

cetăţeneşti;

- practicarea, pe scară largă, a represiunii pentru intimidarea populaţiei indigene, care, nu în puţine situaţii, ia aspect de genocid;

- sfidarea atitudinii reprobatoare a opiniei publice internaţionale prin izolarea ţării.

Doctrinele şi ideologiile rasiste provoacă contrareacţii în plan doctrinar şi ideologic, urmate de acţiuni politice care îmbracă forme variate (campanii de presă, manifestaţii şi demonstraţii de stradă, greve şi boicoturi, proteste individuale şi de grup ş.a.m.d.). În genere, se consideră că cea mai expresivă formă de contracarare a gândirii politice rasiste o constituie *ideologia, doctrina şi acţiunea politică a eliberării negrilor*, care are două componente: autoeliberarea de complexul de inferioritate inoculat de albi şi permanentizat prin forme insidiuase sau violente şi contracararea, până la anihilare, a poziţiilor şi concepţiilor cu aspect rasial (Terence Ball, Richard Dogger, *op.cit*., p.205 şi urm.).

Din „inventarul" doctrinelor politice actuale sau proiecţiile doctrinare în viitorul apropiat fac sau vor face parte: doctrina „comunitară" (în proces de definitivare), *doctrine feministe* (liberală, conservatoare, social-democrată etc. care tind să genereze o doctrină unitară, ca expresie a aspiraţiilor şi obiectivelor înscrise în programele mişcărilor feministe), *doctrine militariste* (care susţin soluţionarea conflictelor politice prin mijloace militare), *doctrine* „*individualiste*", datorate concepţiilor politice promovate de personalităţi proeminente ale vieţii politice („doctrina De Gaulle", „doctrina Bush, junior", „doctrina Putin" ş.a.) etc.

De câteva decenii, dar mai insistent în ultima vreme, „problema" terorismului ocupă un spaţiu tot mai mare atât în dezbaterile publice, cât şi în demersurile analitice ale unor specialişti (ca să nu mai vorbim de importanţa care i se acordă în plan politic). Nu intră în discuţie, desigur, terorismul de drept comun. Are relevanţă doar acea zonă a terorismului care se corelează cu obiective politice – *terorismul politic*, care are o varietate de forme şi manifestări: terorism rasist, terorismul extremist-naţionalist, terorismul neofascist, terorismul de stat.

Problema definirii terorismului, a poziţionării sale în raport cu politica, a motivării sale psihosociale şi politice, a legitimităţii sau ilegitimităţii unor acte de terorism politic (susţinute inclusiv sub raport ideologic şi doctrinar) sunt încă departe de a fi soluţionate.

Universitatea SPIRU HARET

Concepte cheie şi extinderi

Autodeterminare. Hotărâre adoptată unilateral şi în deplină cunoştinţă de cauză (*autos*, în greaca veche = însuşi; *determino* în limba latină = a hotărî).

Autodeterminarea naţională este principiul politic potivit căruia o minoritate sau o majoritate etnică (grup etnic minoritar, popor, naţiune) are dreptul fundamental de a alege liber, fără constrângeri sau ameninţări, propriul destin politic, forma de guvernământ, orientările dezvoltării economice, sociale, educaţionale şi culturale.

Bibliografie obligatorie

Ball, Terence, Dagger, Richard, *Ideologii politice şi idealul democratic*, Iaşi, Polirom, 2000.

Cordellier, Serge, Poisson, Serge (editori), *Naţiuni şi naţionalisme*, Bucureşti, Editura Corint, 2002.

Tămaş, Sergiu, *Dicţionar politic. Instituţiile democraţiei şi cultura civică*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1993.

Tănăsescu, Florian, *Doctrine şi instituţii politice*, în Sinteze (pentru anul II), Bucureşti, Editura Fundaţiei *România de Mâine*, 2003.

Bibliografie facultativă

* * * *Doctrinele partidelor politice* (ediţie îngrijită de Petre Dan), Bucureşti, Editura Garamond, 2001.

Gellner, Errnest, *National and Nationalism*, Oxford, Blackwell, 1983.

Goga, Octavian, *Ideea naţional-creştină*, Bucureşti, Tipografia Bucovina, 1936.

* * * *Mică enciclopedie de politologie*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1977.

Mungiu-Pippidi, Alina (coordonator), *Doctrine politice*, Iaşi, Editura Polirom, 1998.

Terestchenko, Michel, *Marile curente ale filosofiei politice*, Institutul European, Iaşi, 2000.

Universitatea SPIRU HARET

VIII. **INSTITUȚII POLITICE (1)**

Instituție *este un termen cu înțelesuri şi utilizări diferite. Chiar la origini (*institutio/instituire*, în limba latină = înființare, instituire, învățătură, regulă de purtare, metodă etc.) are o mulțime de sensuri. Pe măsură ce este preluat şi folosit de către juriști, economiști, sociologi, psihologi, politologi şi alți specialiști, termenul are un spectru din ce în ce mai mare de accepțiuni şi interpretări. Cunoaşterea, chiar în termeni generali, a utilităților conferite conceptului de către diverse discipline sociale, îndeosebi de sociologie şi ştințele politice, este necesară pentru a fixa mai bine noțiunea de instituție politică, care constituie obiectul demersurilor noastre. Instituțiile, indiferent de interpretările actuale sau trecute, sunt expresia reflecției şi acțiunii politice în planul realităților socio-politice. Ele nu sunt creații întâmplătoare, chiar dacă unele dintre ele au caracter pasager şi spontan; sunt rezultante ale gândirii şi experienței politice ale colectivităților umane, ,,instrumente'' prin care gânduri, aspirații, idealuri individuale sau de grup se materializează prin*

Universitatea SPIRU HARET

intermediul lor, sau, din contră, servesc unor interese elitiste, majoritățile sociale fiind excluse.Este şi un motiv, dar nu singurul, care ne-a îndemnat să tratăm conexat doctrinele şi instituțiile politice.

VIII.1. DEFINIȚIE, ELEMENTE CONSTITUTIVE, TRĂSĂTURI, FUNCȚII, TIPOLOGIE

În perspectivă sociologică, termenul de instituție este un concept fundamental, la fel ca şi în politologie. El are diverse accepții, în raport de evoluția fiecăreia dintre cele două discipline şi în relație de specialiştii şi/sau şcolile pe care le reprezintă.

În orizont interpretativ sociologic, instituția este expresia unor realități sociale, esența sa socială fiind definitorie.

Emile Durkheim şi şcoala pe care o fondează îi conferă o accepție generoasă, identificând instituția cu faptul social (se impune conştiinței individului ca ceva exterior şi coercitiv). Ilustrative pentru comportamente sociale instituționalizate sunt familia şi rudenia. **W.G. Summner** consideră că instituția are o dublă componență (sau o dublă semnificație) prin aceea că: este noțiune, idee sau concept şi deopotrivă structură. În viziunea lui **R.M. Marciver** şi **C.H. Page**, prin instituții sociale se înțeleg formele stabilite ori condițiile de procedură specifice activității de grup. **B. Malinowski**, **T. Parsons**, **C. Levi-Strauss**, **G. Granger** plasează conceptul pe teren structuralist (la baza noțiunii de instituție socială sunt valori-tip care, dacă primesc recunoaştere, devin raporturi cu valoare structurală strategică în sistemul social (*Mică enciclopedie de politologie*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1977, pp.241-242).

Politologia şi, în genre, ştiințele politice apreciază instituțiile „ca gen de organizații oficiale ale societății", iar organizațiile ca „instituții neoficiale" (Maurice Duverger, *Institutions politiques et droit constitutionnel. Les grand systèmes*, Paris, P.U.F., 1973, p.19).

Adăugăm celor două perspective ştiințifice – sociologică şi politologică – şi *perspectiva psihologică*, potrivit căreia instituțiile sociale sunt sisteme de atitudini organizate, încorporate în indivizi, care dictează comportamentul/comportamentele acestora, şi *juridică* (dreptul constituțional îndeosebi), asupra căreia ne vom referi într-un alt context.

Conceptul de *instituție politică* sugerează fie entități politice concrete (stat, parlament, partid etc.), fie „ceva" nedefinit, care are un caracter oficial sau se află în relație cu oficialitățile. În limbajul comun se păstrează, astfel,

Universitatea SPIRU HARET

sensul juridic inițial al termenului *institutio*, preluat din latină („așezământ", „regulă de purtare"), în timp ce în sociologie și în alte științe sociale conceptului i se atribuie înțelesuri mai complexe, după cum s-a relevat. În primul rând și esențial, de reținut este faptul că instituția politică face parte din sistemul instituțiilor sociale (între care se numără și cele economice, educative, culturale etc.) care, în raport de natură, funcții și obiective, corespund nevoilor și intereselor fundamentale ale grupurilor sau colectivităților sociale.

Instituțiile politice sunt componente esențiale ale sistemului politic, interpretat ca parte inseparabilă și foarte importantă a sistemului social global. Fiecare dintre acestea constituie în sine un model de organizare și desfășurare a interacțiunilor dintre indivizi care exprimă raporturi concrete, ce dobândesc un caracter de stabilitate și coeziune pe o perioadă mai mare sau mai mică de timp. În același timp, instituțiile politice sunt și reprezentări ale unui sistem (sau sisteme) de valori, concepții etc., ceea ce le confeă caracter de legitimitate fiind astfel acceptate de majorități sociale a căror dinamică este însă schimbătoare.

Când legitimitatea instituțiilor intră în impact cu aspirațiile și voința majorității sociale, relativa lor autonomie le permite să nu fie înlocuite în bloc și concomitent, ci succesiv și eșalonat într-o perioadă rezonabilă de timp. În condițiile unor mari tulburări sociale, formele instituționale politice rigide pot dispărea o dată cu prăbușirea sistemului politic, fiind înlocuite cu altele noi, corespunzătoare exigențelor și intereselor noii puteri și așteptărilor unei majorități sociale.

Este de reținut, deci, că științele politice consideră instituțiile politice drept componente de prim rang ale sistemului politic, cu valoare de structuri și activități instituționalizate. Este un mod de abordare în viziune instituționalizată, prin care se evidențiază că esența analizei politice constă în cercetarea structurii și a modului de funcționare a instituțiilor și, în primul rând, a „instituției instituției", care este statul (M. Hauriou).

Fiecare instituție politică este în sine un model structural (are o *structrură proprie*) și deopotrivă un ansamblu de reprezentări colective (concepții, credințe, sisteme de valori). M. Duverger consideră că, în cazul instituțiilor politice, gradul de valorizare a ideilor, credințelor, concepțiilor etc. este foarte ridicat, fiind condiționat însă de legitimitatea lor (concordanța dintre obiectivele puterii și interesele majorității sociale) (Maurice Duverger, *op.cit*., p.18).

Universitatea SPIRU HARET

Oricât de rezistente se arată unele instituţii în contextul în care au loc mari schimbări sociale, economice etc., acestea fie suferă modificări substanţiale , fie sunt înlăturate. Coabitarea dintre vechile şi noile instituţii în plan politic este unul dintre elementele esenţiale ale stabilităţii şi ordinii sociale. Nu este obligatoriu ca o instituţie politică ce a fost eliminată de noua putere să rămână pe vecie înmormântată de istorie. Este posibil şi faptele o confirmă, ca instituţii înlăturate de regimuri politice ilegitime, respinse de majoritatea polpulaţiei (totalitare de dreapta sau de stânga) să reapară după prăbuşirea lor (situaţie ce se manifestă în spaţiul fostelor state comuniste).

Este de subliniat şi faptul că instituţiile politice au o relativă autonomie în cadrul sistemului politic, generată de însăşi autonomia lor faţă de realitatea socială pe care o exprimă, iar într-o anumită formă şi „proporţie" o conţine. Această relativă independenţă face posibilă manifestarea lor flexibilă în ansamblul politic dinamic, schimbător.

Instrumente esenţiale şi indispensabile sistemului politic, instituţiile politice au atât *funcţii* organizatorice, cât şi reglatoare a relaţiilor politice şi deopotrivă a celor sociale, *rolul* lor fiind triplu: de recrutare, de socializare şi de comunicare politică. Cu alte cuvinte, rolul major pe care îl au constă în plasarea lor în fluxul bidirecţional dintre guvernanţi şi guvernaţi, ceea ce le conferă prestigiu şi autoritate (în sistemele politice democrate) sau dezavuare şi respingere (în regimurile totalitare).

Instituţiile politice, potrivit diversităţii vieţii sociale, sunt relativ numeroase, fiecare având structuri, trăsături, roluri, funcţii şi relevanţă distincte. Cele mai importante instituţii politice sunt: *statul*, care este instituţia politică fundamentală a oricărei societăţi; *parlamentul*, *instituţia prezidenţială sau monarhică; guvernul* (autorităţile publice); *administraţia publică* (centrală, locală, specială); *autoritatea judecătorească; partidele politice, grupurile de interese şi/sau de presiune, alte organizaţii.*

VIII.2. STATUL

Noţiunea de stat are o diversitate de accepţiuni şi sensuri. Frecvent, termenul este relaţionat unei comunităţi politice, care de-a lungul timpului a luat o multitudine de forme, exprimând, în esenţă, modalităţi de organizare a comunităţilor în orizont politic. Prin urmare, mijlocul prin care se asigură perpetuarea existenţei unei colectivităţi umane, ordinea şi coeziunea sa este puterea politică, instrumentată prin stat.

Universitatea SPIRU HARET

Puterea politică se deosebeşte însă de alte forme de putere (economică, juridică, militară etc.), în primul rând prin caracterul ei teritorial (Jean Bechler), caracter care este transferat şi statului. Prin aceasta statul determină apartenenţa indivizilor la un anumit teritoriu, înlocuind legătura de sânge, ce unea pe membrii comunităţilor primitive, cu puterea politică, care, spre deosebire de puterea socială, este bazată pe autoritate şi coerciţie, pe impunerea voinţei „celor tari" celorlalţi membri ai comunităţii (nu neapărat şi numai „celor slabi"). Max Weber, în această perspectivă, consideră statul o instituţie care utilizează legitim violenţa în propriul său spaţiu geopolitic, iar Karl Marx, mai „plastic", o maşină pentru afirmarea şi menţinerea dominaţiei unei clase asupra alteia.

Viziunile asupra naturii şi rolului statului se modifică însă cu cât ne apropiem de epoca actuală. Statul nu mai este interpretat strict negativ, nuanţările ce vizează în principal funcţiile sale fiind tot mai numeroase şi evidente. Devine, astfel, un factor de echilibru social, iar autoritatea sa nu mai este conferită prioritar de utilizarea forţei şi a mijloacelor coercitive, ci de obţinerea consensului şi legitimităţii sale (excepţie fac, evident, statele în care se practică totalitarismul). Este de înţeles, însă, că statul nu se transformă într-o instanţă care casează instituţiile ce au în sarcină apărarea ordinii publice şi că nu va fi inert la provocări şi acţiuni contrare aspiraţiilor şi voinţei majorităţii sociale, a însăşi existenţei instituţiei ca atare. Cele două componente ale politicii statale – coercitivă şi de asigurare a echilibrului şi ordinii sociale – se află permanent în balanţă. M. Duverger surprinde acest aspect, remarcând în *Sociologie politique* (Paris, PUF, 1968): „statul şi, într-o formă mai generală, puterea instituită într-o societate sunt, totdeauna şi peste tot, în acelaşi timp, instrumentul anumitor clase cu care acestea domină altele, folosindu-l în propriul lor profit şi în dezavantajul celorlalţi, şi un mijloc de a asigura o anumită ordine socială, o anumită integrare a tuturor într-o colectivitate pentru un bine comun. Cele două elemente coexistă totdeauna, ponderea lor putând fi diferită"(p.28).

Statul, ca instituţie de importanţă capitală pentru existenţa unei societăţi sau naţiuni, a fost şi este susceptibil de un mare interes pentru ştiinţele sociale şi politice. Mai mult, ca reflex al acestui interes, s-au constituit numeroase discipline politice conexe altora deja existente sau detaşate de acestea, de sine stătătoare (autonomizate) cum sunt: istoria doctrinelor politice, teoria generală a statului, ştiinţele administrative, istoria relaţiilor internaţionale etc.

Studiul instituţionalizării puterii – şi implicit al genezei statului, considerat apogeul acestui proces – preocupă pe unii gânditori încă din

Universitatea SPIRU HARET

epoci îndepărtate. După **Aristotel**, care iniţiază cercetarea sistematică a *polis*-ului grecesc („cetăţii-stat"), urmează o perioadă îndelugată în care unele studii nu lipsesc, dar importanţa lor este relativă. Prin **Machiavelli**, noţiunea de stat intră în circuitul public, iar **Bodin** enunţă ideea suveranităţii statale, urmată fiind de acţiunea politică consacrată înfăptuirii unui stat naţional centralizat în spaţiul francez. Pentru **Hobbes** statul apare ca rezultat a unui contract social (teorie la care aderă şi **Spinoza**). **Montesqieu** defineşte statul drept instituţie centrală şi face distincţia între ramurile puterii în stat: legislativă, executivă şi judecătorească.

Contribuţiile gânditorilor sociali şi politici se substanţializează şi se diversifică progresiv. Contribuie, între alţii, la clasificarea unor aspecte de natură teoretică: **J.J. Rousseau**, **G. Hegel**, **Fr. Engels**, **K. Marx**, **Max Weber**, **Fr. Ratzel**, **J. Barthélémy**, **R. Sammler**, **H. Lefebvre**, **J. Blondel**, **T. Parsons** – menţionând doar o infimă parte dintre aceşti gânditori. Studii serioase întrepind şi **Dimitrie Gusti**, **Petre Andrei**, **Traian Brăileanu**, **Petre Ghiaţă**, **Mircea Djuvara** precum şi alţi sociologi şi juriştii români, alături de economişti, istorici, politologi şi psihologi.

Toate instituţiile politice, fără excepţie, au caracter istoric. Într-o lejeră ierarhizare, statul, fără nici un dubiu, se plasează printre cele mai vechi.

TIPURI ŞI FORME ISTORICE DE STAT

a) *Egiptul antic* (mileniul 4 î.Hr.- sec. 6 î.Hr.), cu mai multe faze de evoluţie: Regatul timpuriu, Regatul mijlociu, Regatul nou, Regatul târziu.

b) *Formaţiunile statale ale Orientului antic*:

- *Sumer* (Mesopotamia)
  (sfârşitul mileniului IV î.Hr.-sec. 11 î.Hr.) – spaţiu în care apar şi se dezvoltă mici *oraşe state* independente (Nippur, Uruk, Ur, Larsa, Umma, Kiş), care îşi dispută întâietatea pentru dominarea teritoriului dintre Eufrat şi Tigru, *regate* (Akkad, Assiria, Babilon, Mari, Mitanni). Unele regate devin state puternice, cu forţă dominantă în zonă:
  - *Asiria* (sfârşitul mileniului 3 î.Hr.-605 d.Hr.);
  - *Babilon* (sec. 18 î.Hr.-539 d.Hr.;
  - *Fenicia* – spaţiu pe coasta estică a Mediteranei locuită de fenicieni, în care se dezvoltă mici state-cetăţi (Byblos, Ugarit, Sidon, Tyr, Arados;
  - *Palestina* (sec. 13 î.Hr.-332 î.Hr.;

Universitatea SPIRU HARET

- *Statul hitit* este precedat de formarea în Podişul Anatoliei din centrul Asiei Mici a unor oraşe-state (Nesa, Kuşşar, Hattuşaş) – sec. 18 î.Hr. Statul este întemeiat în1650 (cu aproximație) şi durează până în jurul anului 1200 î.Hr;
- *Lidia* (sec. 8 î.Hr.-334 î.Hr.) în Vestul Asiei Mic;
- *Statele ahemenid* (sec. 8 î.Hr.-330 î.Hr.), *part* (c. 250 î.Hr.-224 d.Hr.) şi *sasanid* (208-661) succed *Elamului*, primul stat creat în spațiul Persan (mileniul 3 î.Hr.;
- *Urartru* (sec. 13 î.Hr.-c. 590 î.Hr.) se constituie pe Podişul Armeniei, din vechile triburi ale urarților.

c) *China antică* – statul Şan (sec. 16 î.Hr.) este cucerit de statul Cion (sec. 11 î.Hr.). Urmează o perioadă de fărâmițare statală, după care, în sec. 3 î.Hr. se realizează unificarea formațiunilor statale.

d) *India antică.* Încep să cunoască forme de organizare statală din sec. 9-6 î.Hr., la început de dimensiuni mici, apoi mari (*Agra, Avanti, Magadha, Kosala, Vasta* etc., în Nordul Indiei, în sec. 6 î.Hr.). Din 324 î.Hr. începe constituirea *Imperiului Maurya*, sub care are loc unificarea statelor din Nordul Indiei, urmat de întemeierea statelor *Kuşame* (sec. 1 d.Hr) şi *Gupta*(sec. 4 d.Hr.).

e) *Cetăți-state greceşti* (sec. 10-9 î.Hr.-sec 5 î.Hr.): Corint, Milet, Chalcis, Megara, Argos, Egina, Mytilene, Magnesia, Efes, Halicarnas, Rhodos etc.). Cele mai importante oraşe-cetăți: *Atena* (mileniul 3 î.Hr.-sec. 1 î.Hr.) şi *Sparta* (începutul mileniului 1 î.Hr.-sec. 1 î.Hr.).

f) *Statul roman antic* (sec. 8 î.Hr.-sec. 4 d.Hr.), care are mai multe faze de evoluție: *Roma regală* (sec. 8 î.Hr. - 510/9 î.Hr.), *Republica* (510/9 î.Hr.-30 î.Hr.), *Principatul* (30 î.Hr.-282/3 d.Hr.), *Dominatul* (284-395). Succesoare ale statului roman: Imperiul Roman de Răsărit (395-488), Imperiul Roman de Apus (395-476).

g) *Statele feudale*, care exprimă un nou mod de organizare socială, economică, politică etc. a societății. În genere, statele feudale se caracterizează prin:

- suport economic bazat pe munca țăranilor şi meşteşugarilor dependenți de seniorul feudal;
- fărâmițare excesivă teritorial-administrativă („feude") în care se exercită autoritatea deplină a unui nobil sau prelat bisericesc), chiar

în contextul apariției și evoluției marilor regate sau imperii (romano-german, bizantin, otoman etc.);

- rolul dominant al religiei și bisericii, religia fiind un „instrument" de legitimare a puterii și de implicare inclusiv în organizarea și conducerea societății;
- normele de drept, care stau la baza organizării și funcționării statelor feudale, înlocuiesc treptat pe cele tradiționale (cutumiare), permisive și reprezentative pentru o colectivitate, cu norme care statuează absolutismul de origine divină (monarhul este împuternicit să domnească potrivit „legii divine");
- erodarea treptată a regalității (instituției monarhice, în general) și a forței și autorității nobilimii prin cristalizarea unor noi concepții despre cum trebuie să fie și să funcționeze statul, instituțiile politice și societatea; pe acest fundal apar și se mențin, în afara instituțiilor feudale, organisme autonome, semidemocratice (în republicile italiene – Florența, Veneția etc.), cum sunt și cele administrative în care penetrează patricieni, membri ai corporațiilor de meșteșugari, și reprezentanți ai burgheziei în formare.

h) *Statele moderne* încheie etapa cea mai importantă a sinuosului proces al instituționalizării statului. Primele state moderne apar în Europa în secolele al XV-lea și al XVI-lea, după care proliferează și în alte spații geografice.

Trăsături esențiale

Formele de organizare statală în antichitate sunt foarte diverse, date fiind condițiile și factorii diferiți care au condus la geneza, dezvoltarea, decadența sau dispariția lor de pe scena istoriei. *Diversitatea* este conferită de:

- mărimea teritoriului (cele mai mici – orașele-cetăți, cele mai mari – imperiile);
- volumul populației și componența sa etnică și religioasă;
- forma de organizare politică și administrativă;
- obiectivele politicii interne și externe;
- forța economică și militară;
- durata și relevanța sub raport istoric.

Asemănările și/sau coincidențele se manifestă prin:

- „ordinea socială" de esență sclavagistă;
- legitimitatea teocratică a puterii politice;
- *regimuri politice absolutiste, despotice, promovate de șeful statului (rege, împărat etc.), cu un aparat administrativ centralizat, mare și diversificat;*

- *circulația închisă a elitelor politice;*
- *politica externă orientată prioritar spre cuceriri şi anexări teritoriale.*

Se experimentează un nou tip de regim politic – democrația, în care cetățenii sunt chemați să participe la viața publică. (Revedeți organizarea şi funcționarea sistemului politic al polis-ului).

Reprezintă, ca şi în cazul statelor greceşti, comunități, de cetățeni, preponderent urban (civitas, politeia). Individul nu poate exista în afara statului, fiind ,,absorbit" de structurile politice. Statul este creația politică prin care omul se apropie de zei prin simbioza dintre două şi fundamentale idealuri umane (cea mai bună guvernare, cel mai bun cetățean). Statul asigură cetățenilor instrucția pentru practicarea virtuții, prin care aceştia pot participa la viața publică a Cetății.

Dacă pentru cetățile-state din Grecia instituția statală reprezintă numai o unitate politică şi economică, pentru romani statul este şi o unitate teritorială.

Condiții pentru apariția şi dezvoltarea statelor

- existența unui teritoriu şi a unei populații ce viețuieşte în spațiul său de geneză;
- frontiere delimitate;
- unitatea etnică, spirituală, culturală a populației;
- comunitate de aspirații şi aşteptări a locuitorilor;
- formarea şi manifestarea existenței națiunii;
- tipul de putere să vizeze evoluția şi dezvoltarea durabilă a statului precum şi asigurarea securității, independenței şi suveranității naționale;
- existența şi funcționarea unitară, centralizată şi coerentă a sistemului politic şi a totalității organismelor statale;
- separarea bisericii de stat, dominația statului în raport cu biserica;
- unificarea normelor juridice într-un sistem de drept şi extinderea aplicării lor la întregul teritoriu al statului;
- consolidrea şi generalizarea relațiilor de producție specifice economiei de piață;
- instituirea liberei concurențe de piață, prin desființarea instituțiilor şi relațiilor precapitaliste (bresle, corporațiilor mercantile);
- desființarea barierelor de clasă sau de „castă"; acordarea unor largi drepturi şi libertăți individuale şi garantarea lor prin puterea legii;
- apariția şi dezvoltarea societății civile de tip individualist;

- „hegemonia ideologică a raționalismului de sorginte iluministă" (Virgil Măgureanu, *Studii de sociologie politică*, Bucureşti, Editura Albatros, 1998, p.191).

Principii de organizare şi funcționare:

- principiul suveranității naționale*, potrivit căruia puterea de comandă a statului se manifestă pe întreg teritoriul național;*
- principiul guvernării reprezentative*, care constă în delegarea unor reprezentanți sau puteri de către „popor", care să exercite puterea în numele său şi pentru sine;*
- principiul separării şi echilibrului dintre puteri*, care presupune o dublă calitate: separarea organică şi separarea funcțională;*
- principiul supremației legii;
- principiul consacrării drepturilor şi libertăților democratice.

Funcții şi instituțiile care concură la promovarea lor:

FUNCȚII ALE SISTEMULUI POLITIC	INSTITUȚII
Legislativă	Parlament (legi) Guvern (reglementări autonome) Curți supreme (hotărâri de principiu)
Executivă	Guvern (metodologii de aplicare, măsuri individuale) Administrație (metodologii de aplicare, măsuri individuale, operații efective)
Juridică	Parlament (legi de amnistie) Guvern şi administrație (recurs extraordinar) Autorități juridice (recurs în contencios)*

Statul, prin intermediul organismelor sale specializate, are rolul important, dacă nu covârşitor pentru o colectivitate umană, de a apăra-o de pericole interne (crize politice, sociale, economice) şi externe (agresiuni), în acest sens fiind într-o permanentă căutare de strategii menite să-i asigure

* Apud: Philippe Braud, *Sociologie politique*, Paris, P.U.F., 1996, p. 86.

perpetuarea, dezvoltarea într-o largă perspectivă temporală (necum efemeră, pasageră). Permanetizând organizarea raţională a societăţii, statele moderne, inclusiv cele din epoca noastră, nu mai sunt un simplu (dar necesar) instrument al păstrării ordinii, ci devin, aşa cum afirmam anterior, un factor de armonizare a intereselor dintre guvernanţi şi guvernaţi. Este ceea ce remarcă şi Philippe Braud când relevă că activitatea curentă a statului are aspectul unei duble mişcări: de la societatea civilă către instituţii cu obiectivul de a identifica şi mobiliza resurse şi de la instituţii spre societate având aspect de distribuţie a bunurilor.

Geneză şi evoluţie

De la statul monarhic absolutist, în care suveranul se identifică cu însuşi autoritatea statală, la statul modern, istoria umanităţii înregistrează schimbări socio-economice majore, concomitent cu apariţia şi apoi generalizarea unor ideologii şi doctrine noi, care proiectează o altă viziune asupra ordinii sociale. Elementul social dinamic şi novator îl constituie burghezia ale cărei aspiraţii şi interese sunt explicit legate de un nou tip de societate – societatea burgheză care reclamă alte instituţii politice, deci o altă structură instituţională, la baza căreia se situează principiile exprimate şi afirmate de revoluţiile burgheze.

Puterea în stat nu mai are legitimare divină, ci se fundamentează pe determinare şi recunoaştere de către majorităţi sociale, care se implică în viaţa politică în conformitate cu drepturile şi libertăţile cetăţeneşti instituite de regimurile pluraliste ce înlocuiesc treptat regimurile absolutiste de tip feudal. Permanetizarea şi consolidarea democraţiei plasează instituţiile politice într-o altă relaţie socială: ele devin şi se manifestă progresiv accentuat ca reglatoare ale raporturilor sociale şi din ce în ce mai puţin ca model de organizare socială. Numai în condiţiile în care sistemul politic democrat este în pericol şi se clatină sub loviturile totalitarismului fascist şi comunist, „problema" modelului liberal-democrat de organizare a societăţii apare în forţă în prim planul interesului general.

Statul modern este asociat şi problematicii naţionale, esenţa sa naţională fiind una din trăsăturile importante. Dacă până la primul război mondial Europa, în principal, dar şi alte spaţii geopolitice erau dominate de marile imperii multietnice (rusesc şi austro-ungar) şi puteri coloniale (Anglia, Franţa, Germania, Belgia, Olanda, Portugalia, Spania), după încheierea acestuia naţiunile îşi revendică dreptul la existenţă proprie

Universitatea SPIRU HARET

statală, în condiţii de libertate, independenţă şi suveranitate. Fizionomia Europei şi a lumii se schimbă sau este în curs de schimbare. Imperii multietnice şi coloniale se prăbuşesc, în locul lor configurându-se state naţionale, alte formaţiuni statale (Finlanda, Letonia, Estonia, Lituania, Polonia, Cehoslovacia, Austria, Ungaria, România, Iugoslavia, Bulgaria, Albania etc.), menţionând doar pe cele europene.

Tipologie

O dată cu intrarea în modernitate, perspectiva interpretativă a tipurilor şi formelor de stat se modifică în raport de parametrii socio-economici şi politici, care definesc conţinutul nou atât al epocii, cât şi al instituţiilor statale. În acest context, se configurează:

a) *Statul modern liberal*, care înlătură absolutismul de tip feudal (laic sau religios) şi îşi asumă atribuţii corespunzătoare noii faze de evoluţie a societăţii (protejarea capitalului financiar şi comercial, asigurarea liberei concurenţe între producători, respectarea drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti etc.). Statul încurajează cristalizarea şi consolidarea unor instituţii şi relaţii socio-politice, în conformitate cu doctrina liberală, având drept principiu director individualismul şi raţionalitatea (de sorginte iluministă), cu alte cuvinte a societăţii civile, ca partener social.

b) *Statul de drept* este rezultanta evoluţiei statului liberal modern, în cadrul căruia s-au creat condiţiile transformării lui în stat de drept prin: consacrarea supremaţiei legii, legalităţii actelor administrative, separarii puterilor în stat şi garantării drepturilor şi libertăţilor individuale. În acelaşi timp, este şi rezultanta postulării drepturilor individului (ale cetăţeanului) în cadrul separaţiei între stat şi societatea civilă.

Respectul persoanei şi al demnităţii sale, ca efect al libertăţii politice, precum şi limitarea statului numai la funcţia de garantare şi apărare a individului sunt cele două elemente fundamentale ale construcţiei statului de drept.

Pentru ca statul de drept să se constituie într-un garant al libertăţilor individuale şi deopotrivă pentru înfrânarea tendinţelor transformării lui într-o instituţie politică de tip absolutist (şi deci arbitrar), au fost elaborate, sancţionate şi recunoscute mai multe principii care stau la baza funcţionării sale, prezentate anterior.

c) *Statul social* este acea formă de stat care recunoaşte şi aplică una din funcţiile esenţiale ale statului: *funcţia socială*. Aceasta presupune un

Universitatea SPIRU HARET

intervenționism etatic, atât în economie cât şi în viața socială, cu scopul limitării inegalităților, repartizării cât mai echitabile a P.I.B-ului, reducerii şomajului, aplicării unei politici sociale eficiente, controlul profiturilor, realizarea personalității umane pe baza meritelor şi capacităților personale. Experiența dobândită în construcția statului de drept a condus la operarea unor importante rectificări în doctrina politică liberală, în sensul că acesta (statul social) nu mai este cosiderat drept rezultantă a unui ansamblu de intervenții succesive sau doar un instrument al asistenței sociale. În noua viziune, statul este expresia altei gândiri politice, a unui nou şi important proiect reformist (de schimbare socială) având ca obiective principale identificarea şi statornicirea unor raporturi noi şi echitabile între patronat şi muncă.

d) *Statul totalitar* controlează autoritar toate aspectele vieții sociale şi individuale prin constrângere, arbitrar, violență. Principalele sale trăsături sunt: rolul important al partidului unic; ideologizarea excesivă a întregii vieți;anularea separării puterilor în stat; suprimarea drepturilor şi libertăților fundamentale ale cetățeanului şi ale omului; instituirea unui regim de teroare, de supunere oarbă a omului față de autoritățile politice etc. Tipuri de state totalitare: U.R.S.S.(1917-1990), statul fascist italian (1922-1943), statul fascist german (1933-1945), Spania franchistă (1939-1947), statele comuniste din Centrul şi Răsăritul Europei (1945-1989) ş.a.

Dezbaterile asupra tipurilor şi formelor de stat nu se limitează la cele prezentate succint. Într-o tentativă de sintetizare a variantelor proiecțiilor tipologice ar rezulta următoarele:

Criterii de clasificare	*Tipuri de state*
În raport de epoca istorică:	a) antice; b) medievale; c) moderne; d) contemporane.
În raport de mărimea teritoriului:	a) mari (S.U.A., Rusia, China); b) mijlocii (România); c) mici (Belgia, Olanda, Danemarca etc.); d) foarte mici, „liliputane" (Andorra, Lichtenstein, Monaco etc.).
În raport de structura etnică	a) național-unitare (România);

Universitatea SPIRU HARET

a populației:	b) multietnice (Rusia, SUA etc.).
În raport de forța economică și financiară:	a) superdezvoltate (SUA, Japonia etc.); b) dezvoltate (Cehia, Belgia, Olanda, Suedia etc.); c) mediu dezvoltate (România); d) subdezvoltate (țările lumii „a treia").
După modul de producție (teoria marxistă):	a) comuna primitivă; b) sclavagism; c) feudalism; d) capitalism; e) imperialism; f) socialism; g) capitalism.
După natura regimului politic:	*A. Pluraliste*: a) regimuri prezidențiale (SUA); b) regimuri parlamentare: - bipartidiste (Marea Britanie) - multipartidiste (statele Europei continentale) *B. Autoritare și totalitariste*
După forma de guvernământ:	*A. Monarhice*: - după forma de accedere la tron: a) ereditare (Mare Britanie, Suedia, *Danemarca, Belgia);* b) ereditar-elective (Țările Române); - după gradul de deținere și exercitare a puterii: c) absolutiste (despotice); d) constituționale: · dualiste (monarh + parlament = dualitatea puterii)

· parlamentare (prerogative mari ale parlamentului).
B. Republicane:
În Antichitate:
a) democratice (Atena);
b) aristocratice (Sparta, Cartagina, Roma);
În Evul Mediu: *oraşe – republici* (Veneția, Genova, Florența, Pisa etc.).
În Epoca modernă
a) republicane dictatoriale;
b) republicane democratice:
· cu regim parlamentar;
· cu regim prezidențial;
· cu regim semiprezidențial.

Încă de la finele celei de-a doua conflagrații mondiale, dar mai ales în ultimele decenii, s-au intensificat dezbaterile asupra funcțiilor şi rolului statului în societatea modernă şi deopotrivă s-au inițiat reforme care vizează poziționarea lui în sistemul social global. Unele curente socio-politice şi ideologice consideră că rolul statului trebuie diminuat progresiv şi limitat la câteva atribuții esențiale. Altele, încearcă să acrediteze ideea că, din contră, rolul statului rămâne valabil în parametrii lui tradiționali sau chiar trebuie să crească în anumite circumstanțe.

În cadrul fiecăruia din cele două mari curente de gândire socio-politică există delimitări, care îmbracă nuanțe, uneori importante, cum sunt, de exemplu, partizanii „liberalismului rafinat şi îndrăzneț". Aceştia au inițiat mişcarea cunoscută sub numele de „libertariană".

În viziunea lor, *libertarismul* este un curent de gândire ultra radical în cadrul liberalismului modern, a cărui esență constă în căutarea soluțiilor de organizare socială care să permită indivizilor să beneficieze de cea mai mare libertate posibilă în cadrul societății şi, implicit, în cadrul statului. Libertatea maximală, după părerea lor, nu poate fi atinsă decât în cadrul *economiei de piață şi statului minimal*, adică a unui astfel de stat care să aibă ca funcție esențială asigurarea ordinii şi justiției, eliminându-se astfel violența şi asigurându-se deplin dreptul la proprietate.

O altă doctrină socio-politică este cea care proclamă, pentru unele din statele Europei occidentale, apariția *statului bunăstării generale*. Aceasta

Universitatea SPIRU HARET

doctrină plasează statul deasupra structurilor (claselor) sociale, susținând că aparatul de stat din țările cele mai dezvoltate ar fi ajuns la situația de a asigura potențialitățile stabilizatoare. Ce înseamnă, în esență, aceasta ? Înseamnă că aceste potențialități devin factor de echilibru şi dezvoltare al întregii societăți şi, deopotrivă al reglementării şi armonizării sociale. Statul apare ca un arbitru, dar un arbitru activ şi integrator al voințelor de dezvoltare economică şi socială, devenind, el însuşi, agent al dezvoltării.

În prezent, în S.U.A., Europa Occidentală, Japonia etc. „statul bunăstării generale" se caracterizează prin deplasarea activității sectoarelor principale ale economiei spre producerea bunurilor de consum de folosință îndelungată şi spre servicii, creşterea venitului real pe locuitor la nivelul unui consum care depăşeşte necesarul de hrană, locuință şi îmbrăcăminte etc.

Concepte cheie şi extinderi

Dominație. Rezultat al acțiunii de dominare exercitată asupra indivizilor sau grupurilor de către alte grupuri prin mijloace coercitive puse în operă de structuri ale puterii sau state. Dominația diferă în raport de condițiile istorice, natură, conținut şi efecte.

Sclavia este o formă de dominație asupra unor indivizi lipsiți complet de drepturi şi proprietăți, care ei înşişi devin obiect al proprietății. Se cunosc două tipuri de sclavie: economică (în care sclavul este utilizat prioritar în activitate cu caracter lucrativ) şi noneconomică (în care sclavul este apreciat drept „obiect de lux" al unei familii). Practici sclavagiste se manifestă până târziu în epoca modernă (sclavia negrilor).

Şerbia (iobăgia sau rumânia) este o altă formă de dominație, de esență economică, tipică epocii feudale. La începuturile feudalismului şerbia era foarte „aspră", asemănătoare în unele privințe sclaviei (nobilii aveau practic „drepturi" nelimitate asupra şerbilor şi familiilor lor). Țăranul şerb este dependent de stăpânul feudal, căruia îi era obligat să presteze muncă sau să-i ofere produse, bunuri sau bani, în schimbul „închirierii" unei mici suprafețe de pământ.

Robia este forma de dependență totală a unui individ față de stăpânul său, care nu avea însă dreptul să-i suprime viața. Robia are însă faze distincte de evoluție. În primitivitate, triburile care învingeau în lupte alte triburi, fie utilizau prizonierii pentru activități lucrative, fie îi foloseau drept hrană. În epoca feudală, robul total dependent de stăpân este ferit însă de lege de aplicarea pedepsei capitale de către acesta (stăpân). În societatea românească, până în epoca lui Alexandru Ioan Cuza, s-a practicat robia, care era aplicată numai țiganilor. Boierul stăpân de țigani putea să-i vândă sau să-i cumpere fie individual (fără să se țină seama că erau soți sau aveau

Universitatea SPIRU HARET

copii), fie cu familiile lor, putea să-i aplice sancțiuni sau pedepse (unele foarte severe).

Dominația imperială este generată de supunerea prin forță a unei populații, popor sau națiuni de către un imperiu (habsburgic, otoman, rusesc etc.)

Dominația colonială este asemănătoare până la un punct cu dominația imperială (metode şi obiective), dar se deosebeşte de aceasta prin faptul că dominatorul este o putere politică sau militară (Spania, Portugalia, Anglia, Franța, Olanda, Belgia, Germania etc.), iar dominatul este o populație „de peste mări" (din Asia, Africa, America de Nord şi de Sud).

Dominația poate fi de natură politică *(dominație politică),* economică (*dominație economică)*, militară (*dominație militară*) ş.a.m.d.

Bibliografie obligatorie

Hall, John A., Kenberry, G. John, *Statul*, Bucureşti, Editura Du Style, 2000.

Manent, Pierre, *Originile politicii moderne*, Bucureşti, Editura Nemira, 2000.

Mitran, Ion, *Politologie*, Bucureşti, Editura Fundației *România de Mâine*, 2000.

Pârvulescu, Constantin, *Politici şi instituții politice*, Bucureşti, Editura Trei, 2000.

Tănăsescu, Florian, *Doctrine şi instituții politice*, în *Sinteze* (Facultatea de Sociologie-Psihologie, anul II), Bucureşti, Editura Fundației *România de Mâine*, 2003, pp. 367-370.

Bibliografie facultativă

Braud, Phillipe, *Sociologie politique*, Paris, 1996.

Duverger, Maurice, *Institution politiques et droit constitutionel. Les grandes systèmes*, Paris, PUF, 1973.

Finley, M. I., *Démocratie antique et démocratie moderne*, Paris, Payot, 1976.

Gusti, Dimitrie, *Sociologia militans. Introducere în sociologia politică*, Bucureşti, 1935.

Lallement, Michele, *Istoria ideilor sociologice*, Bucureşti, Antet, 2000.

Măgureanu, Virgil, *Studii de sociologie politică*, Bucureşti, Editura Albatros, 1998.

Universitatea SPIRU HARET

Mihuț, Liliana, *Dilemele ştiinţei politice*, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1995.

Parsons, Talcott, *Le Système des sociétés modernes*, Paris, Dunod, 1973.

Weber, Max, *Etica protestantă şi spiritul capitalismului*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1993.

Întrebări pentru verificarea şi fixarea cunoştinţelor

1. Prin ce se distinge noțiunea de instituție politică de conceptul general de instituție?
2. De ce statul este considerat instituție politică fundamentală ?
3. Care sunt formele istorice de stat ?
4. Ce funcții esențiale are statul modern ?
5. Care sunt accepțiunile conferite statului în epoca, contemporană ?
6. Care sunt principalele tipuri de stat ?
7. Cum apreciați că va evolua atitudinea publică față de stat într-o perspectivă imediată sau mai îndepărtată ?

IX. **INSTITUȚII POLITICE (2)**

Statul, ca instituție politică fundamentală, este în măsură să-şi aproprie îndeplinirea rolului şi funcțiilor sale numai în condițiile în care propriile structuri funcționează la parametri normali şi deopotrivă are concursul celorlalte instituții politice. Dacă verbele „a avea" şi „a putea" se conjugă în aceste raporturi, funcționalitatea instituțiilor politice poate genera unele interogații numai în măsura în care sensul evoluției societății este conceput fără o suficientă cunoaştere şi reflecție asupra realităților sociale, economice etc. Tensiuni sau contradicții între instituțiile politice sau între acestea şi alte structuri ale societății sunt însă inevitabile. Individul şi grupul aspiră la mai mult, imprimând o perpetuă mişcare la toate nivelurile unei societăți. Depinde de capacitatea de percepere şi

Universitatea SPIRU HARET

discernere a realităţilor sociale, de forţa de anticipare şi de flexibilitatea în adaptarea la noi situaţii a puterii ca ciocnirea de interese şi aspiraţii ale diverselor structuri sociale să nu degenereze în conflicte majore. În menţinerea echilibrului social şi politic, atât statul, cât şi celelalte instituţii politice au nu numai un important rol, ci şi capacitatea şi responsabilitatea conferită de proprii cetăţeni pentru a îndeplini acest rol.

Complicatul angrenaj politic al unei societăţi chiar şi pentru alegătorii din democraţiile consolidate nu este, uşor penetrabil. Pentru cetăţenii majori din „noile" democraţii europene sau pentru cei din ţările „lumii a treia", care învaţă ABC-ul politic, este, însă, nu în puţine situaţii, de nepătruns. Pentru aceştia din urmă, cauza majoră pentru care viaţa politică reprezintă încă o scenă pe care ei nu pot sau nu vor deocamdată să joace o constituie şirul de frustrări ce le-a marcat viaţa, fie în trecutul imediat, fie mai îndepărtat. Efectele frustrărilor sunt vizibile: incultură politică sau slabe cunoştinţe despre politică, reţinere sau nonparticipare la viaţa cetăţii dintr-un sentiment de inutilitate care s-a instalat şi care cu greu se dislocă, acordarea, de multe ori întâmplătoare, a votului candidaţilor la şefia statului precum şi a celor ce vizează scaune de deputaţi şi de senatori sau votarea lor sub imperiul impresiei de moment şi nu raţional, în baza analizei factorilor de risc sau a celor favorabili pentru evoluţia proximă a societăţii. Pentru această categorie de oameni depăşirea propriei condiţii de spectatori, pentru a deveni actori ai vieţii politice, descifrarea mecanismelor de funcţionare ale sistemelor politice precum şi înţelegerea poziţiei, rolului şi funcţiilor fiecărei componente a sistemului instituţional politic sunt indispensabile.

Statul în înţeles de comunitate politică apare ca necesitate umană, întrucât statuează raporturi stabile între indivizi şi propriul lor patrimoniu de bunuri, o anume coeziune între cetăţeni şi societate, o anume ierarhizare instituţională, un anumit tip de ordine şi de guvernare. Experienţa în materie de conducere politică a unei societăţi accentuează simţul măsurii, al raţionalităţii socio-politice şi a ordinii de drept, dezavuând, în acelaşi timp, excesele, fracturarea raporturilor între putere şi majoritatea socială, ignorarea cerinţelor şi aspiraţiilor oamenilor.

Condiţia esenţială, dar nu suficientă ca o societatea să cunoască un curs ascensional al evoluţiei sale pe plan economic, social, educaţional etc. este ca raporturile dintre stat şi celelalte instituţii politice să funcţioneze în parametrii cei mai rezonabili, astfel încât mecanismele care pun în mişcare angrenajul instituţional politic să nu cunoască avarii. Pentru aceasta sunt

Universitatea SPIRU HARET

chemați să contribuie conducătorul statului (monarh sau preşedinte), parlamentul, guvernul şi componentele sale, partidele politice etc.

IX.3. ŞEFUL STATULUI

Şeful statului, reprezentând fie *instituția monarhică,* fie pe cea *prezidențială*, în funcție de forma de guvernământ respectivă (monarhie sau republică) are atribuții extrem de diferențiate după gradul de deținere şi exercitare a puterii.

În despoțiile antice:

– voința monarhului (rege, împărat, faraon, despot, satrap etc.) este suverană, fiind singura „lege" în stat. În prezent monarhia absolută funcționează în Arabia Saudită.

În monarhia constituțională:

– atribuțiile şi puterea efectivă a monarhului sunt fixate prin Constituție.

Ca să se ajungă la această fază, monarhia absolută, tipică antichității şi evului mediu, a fost treptat limitată în atribuții de către parlament, izvorât din Adunările de Stări feudale sau din Adunările Vasalilor, în care îşi fac loc idei democrat-burgheze. Miniştrii, care erau până la apariția parlamentului simpli secretari ai regimului sau împăratului, trebuie să obțină acordul instituției parlamentare la investirea lor în funcție.

Modelul este transferat şi pe teren republican mai întâi şi pasager în Franța (1891-1892), apoi în alte state. Monarhia constituțională evoluează în două direcții paralele din această epocă:

a) Şeful statului (sau monarhul) are largi prerogative, secondat de un parlament cu atribuții legislative, puterea fiind astfel divizată între cei doi „parteneri", de aici denumirea de *monarhie constituțională dualistă* şi

b) Şeful statului (monarhul) are prerogative limitate, în condițiile în care puterile parlamentului cresc, fiind abilitat inclusiv cu formarea şi validarea componenței guvernului. Monarhul nu mai deține monopolul puterii, el devine practic un simbol, instituția pe care o reprezintă fiind treptat lipsită de substanță politică.

Un sistem monarhic de acest tip este catalogat drept *monarhie constituțională.*

MONARHIA CONSTITUȚIONALĂ BRITANICĂ (distribuția puterii)

Universitatea SPIRU HARET

Şeful statului (regele sau regina):

- accede la tron pe cale ereditară;
- are atribuţii limitate, mai mult simbolice; însărcinează formal pe primul-ministru cu formarea cabinetului;
- acceptă şi urmează recomandările premierului;
- guvernul, cândva un „comitet de consilieri ai monarhului", este subordonat de către Camera Comunelor, devenind cu timpul un instrument al acesteia.

Premierul, ca şef al Executivului şi

Cabinetul pe care îl conduce deţin puterea efectivă în Marea Britanie.

MONARHIA CONSTITUŢIONALĂ JAPONEZĂ (distribuţia puterii):

Şeful statului (împăratul):

- accede la tron pe cale ereditară;
- reprezintă simbolic statul şi unitatea japonezilor;
- confirmă desemnarea premierului şi a şefului Curţii Supreme, dar ambii sunt validaţi de instanţe politice: primul de Dietă (parlament), al doilea de către guvern;
- convoacă Dieta şi conferă titluri şi onoruri la sugestia primului-ministru şi numai cu aprobarea guvernului;
- confirmă desemnarea şefului Tribunalului Suprem de către premier şi aprobat printr-un referendum naţional (o dată la 10 ani).

Primul-ministru şi guvernul,

răspunzători pentru actele lor în faţa Dietei, exercită efectiv puterea politică în Japonia.

Forme de guvernământ de acest tip, care diferă în raport de vechime şi modul de succesiune la tron, sunt în vigoare în: Belgia, Danemarca, Olanda, Norvegia, Spania, Suedia – *Europa*; *Australia*; Cambodgia, Emiratele Arabe Unite, Iordania, Kuwait, Malaysia, Noua Zeelandă, Oman – *Asia*; *Canada*; *America de Nord*; Maroc – *Africa* etc.

În formele de guvernământ republicane poziţia şefului statului (preşedintelui) diferă în raport de tipul republicii (regim parlamentar, prezidenţial sau semiprezidenţial) şi esenţa puterii (democrată sau nedemocrată).

a) *Republica parlamentară*:

Preşedintele:

- este ales de parlament;

Universitatea SPIRU HARET

- are formal supremația față de executiv;
- în general, are puteri limitate.

Parlamentul:

- este *de facto* cea mai importantă instituție politică, poziție conferită de caracterul său reprezentativ (de aici şi denumiri precum „reprezentanță națională", „Adunare Națională" etc.) şi de imaginea publică favorabilă: organism politic „colectiv".

GERMANIA „STAT FEDERAL ŞI SOCIAL" (distribuția puterii):

Preşedintele federal:

- este ales pe 5 ani, prin vot indirect, de către Convenția Federală, alcătuită din membrii Bundestagului (Parlamentul federal) şi un număr egal de membri aleşi de parlamentul landurilor;

- puterile sale sunt limitate, având prioritar o funcție de reprezentare; el intervine în problemele politici interne numai în situații care reclamă medierea sa (de exemplu: declanşarea unui conflict de interese între Bundestag şi cancelar - primul-ministru federal); poate decide dacă sunt necesare noi alegeri;

- propune persoana care trebuie să devină cancelar, dar investirea acestuia se face numai prin votul parlamentului federal (Bundestagului).

Cancelarul, potrivit Constituției din 1949, are rolul politic dominant.

ISRAEL (distribuția puterii):

Preşedintele:

- este ales prin sufragiu universal pe o perioadă de 5 ani;
- are atribuții limitate;
- încredințează misiunea de formare a guvernului unui membru al Knessetului (Parlamentului);

Parlamentul:

- reprezintă cea mai importantă ramură a puterii în stat.

Alte republici parlamentare: Austria (sistem federal), Belarus, Bosnia şi Herțegovina, Bulgaria, Cehia, Croația, Elveția (sistem federal), Estonia, Grecia, Italia, Letonia, Lituania, Polonia, Slovacia, Slovenia, Ungaria – *Europa*; Bangladesh, China, India (stat federal), Iran (republică islamică), Libia, Vietnam – *Asia*; Libia – *Africa* etc.

b) *Republica prezidențială*:

Universitatea SPIRU HARET

Preşedintele:

- este ales prin vot direct, ceea ce îi conferă o poziție forte în viața politică (votul direct generează senzația că preşedintele este expresia emanației directe a suveranității naționale);
- atribuțiile sale sunt foarte mari având o poziție fie egală cu cea a parlamentului, fie rivalizând cu cea a guvernului sau depăşind-o.

STATELE UNITE ALE AMERICII (distribuția puterii):

Preşedintele:

- este ales indirect (spre deosebire de modul de alegere a preşedinților din celelalte republici prezidențiale), pe o perioadă de 4 ani; reprezintă elementul fundamental al sistemului politic american, puterile sale fiind foarte mari, cu toate că normele constituționale s-au schimbat puțin în raport cu Constituția din 1787.

Universitatea SPIRU HARET

ECHILIBRUL PUTERILOR ÎN STATUL AMERICAN

Obiectivul mărturisit al Constituției americane din 1787 îl reprezintă crearea şi statornicirea, în cadrul Federației, a unui sistem politic în care ramurile puterii să se blocheze reciproc pentru evitarea creşterii atribuțiilor uneia în defavoarea alteia. Constituantul a urmărit crearea acestui echilibru atât la nivel federal, cât şi la nivelul fiecărui stat al Federației Americane. În acest sens, aspirația pentru menținerea echilibrului politic se manifestă pe două planuri:

a) *Federal – între cele trei ramuri ale puterii în stat*: *legislativă, executivă şi judecătorească şi*

b) *„local"* (*la nivelul fiecărui stat component al Federației*) – *între puterile locale şi cele centrale.*

Acest sistem are implicații şi asupra cetățeanului american, ca subiect şi actor pe scena vieții politice, întrucât se află în situația de a-şi exprima opțiunile politice atât la nivel unional, cât şi local (*în relație cu constituirea guvernelor din cele 50 de state ale Federației*).

Îndelungul exercițiu politic a dat naştere la comportamente şi manifestări politice ce concordă, în linii esențiale, cu virtuțile sistemului, chiar dacă sub raportul structurii etnice a populației o asemenea ipostază părea imposibilă. Sentimentul de apartenență la comunitatea americană, la poporul american, indiferent de diferențierile rasiale sau etnice care se manifestă în societate, conferă coeziune, stabilitate şi funcționalitate sistemului. Este poate unul dintre cele mai importante elemente care protejează societatea americană de schimbări dramatice (*cum au cunoscut unele democrații consolidate europene – Germania, Italia – în perioada interbelică*) *şi în acelaşi timp, îi conferă prestigiu în străinătate, îndeosebi în statele care s-au confruntat nu de mult cu regimuri autoritare sau dictatoriale.*

- Preşedintele, chiar în contextul în care normele constituționale exclud ascensiunea forței sale ca factor executiv, treptat, acumulează atribuții care, în prezent, îl plasează în vârful ierarhiei puterii politice în stat:

- este şeful statului şi concomitent şeful executivului (nu există prim-ministru), care este numit şi condus de către preşedinte;

- are atribuţii şi în plan legislativ, puterea legislativă fiind exercitată conjugat de către preşedinte şi Congres;
- nu este responsabil faţă de cele două camere ale parlamentului (Congres, Camera Reprezentanţilor);
- este comandantul şef al forţelor armate.

- Formal, puterile preşedintelui sunt limitate de unele proceduri (nu dispune de buget decât cu acordul Congresului; deciziile sale pot fi apreciate drept constituţionale sau neconstituţionale de Curtea Supremă).

Vicepreşedintele:

- secondează pe şeful executivului american în toate demersurile sale şi îi succede la preşedinţie în cazul decesului acestuia.

EGIPT (distribuţia puterii):

Preşedintele:

- este desemnat prin alegeri directe pe o perioadă de 6 ani;
- are atribuţii foarte mari;
- exercită puterea executivă, secondat de guvern;
- are iniţiativă legislativă;
- este comandantul armatei:
- numeşte şi revocă funcţionarii civili;
- numeşte şi revocă miniştri;
- împreună cu parlamentul poate modifica Constituţia.

- este factorul politic cel mai important din Egipt, imprimând sistemului nuanţe autoritare.

Şeful guvernului:

- deşi este investit cu prerogative constituţionale importante, asocierea preşedintelui la exercitarea funcţiei executive îi estompează iniţiativele şi forţa reală politică.

Alte forme de guvernământ republican-prezidenţiale:
Albania, Finlanda, Portugalia, Rusia (stat federal), Ucraina – *Europa*; Algeria, Armenia, Azerbaidjan, Coreea de Sud, R.P.D. Coreeană (Coreea de Nord), Filipine, Indonezia, Kazahstan, Pakistan (republică islamică), Siria, Uzbekistan, Yemen – *Asia*; Argentina (stat federal), Bolivia, Brazilia (stat federal), Chile, Columbia, Ecuador, Guatemala, Mexic, Peru, Venezuela – *America de Nord şi de Sud*; Camerun, Ciad, Congo, Ethiopia, Ghana, Kenya, Mozambic, Nigeria, Tunisia, Uganda, Zair, Zambia – *Africa.*

Universitatea SPIRU HARET

c) *Republica semiprezidențială* (distribuția puterii):

- îmbină trăsături ale regimului parlamentar şi ale regimului prezidențial.

Preşedintele:

- este ales prin vot universal;
- are prerogative mai mari decât un şef de stat cu formă de guvernământ parlamentară, aflându-se la acelaşi nivel de importanță cu parlamentul, dar fiind plasat pe o poziție superioară în raport cu primul-ministru şi guvernul;
- îşi exercită personal şi efectiv prerogativele executive, fiind organul esențial al guvernării.

Primul-ministru şi guvernul sunt responsabili în fața parlamentului.

REPUBLICA FRANCEZĂ (distribuția puterii):

Preşedintele:

- este ales pe o perioadă de 7 ani, potrivit constituției din 1958 şi pe 5 ani (în conformitate cu recentele modificări constituționale);
- deține o poziție privilegiată în ramura executivă a puterii, deşi funcția executivă în stat, potrivit normelor constituționale, trebuie exercitată conjugat (împreună cu Adunarea Națională – parlamentul francez);
- are prerogative în multe privințe asemănătoare cu cele ale preşedintelui S.U.A.:
  - poate dizolva parlamentul (numai o singură dată pe an);
  - numeşte premierul;
  - controlează activitatea guvernului;
  - emite decrete cu putere de lege;
  - poate solicita organizarea unui referendum;
  - decretează starea de necesitate;
  - are rol de arbitru în condițiile unor situații conflictuale între factorii politici;
  - miniştrii care dețin posturi cheie (apărare, interne, externe etc.) conlucrează direct cu preşedintele, fără ingerințe din partea şefului cabinetului (premierului);
  - decretele guvernului devin aplicabile numai după validarea lor de către preşedinte;

Universitatea SPIRU HARET

• solicită, dar numai în cazul unor dispute, verificarea constituționalității alegerilor sau referendumurilor de către Consiliul Constituțional.

Primul-ministru şi guvernul:

- au atribuții mai mici în raport cu preşedintele, dar mai mari în comparație cu Adunarea Națională.

Din peisajul pestriț al lumii politice n-au lipsit şi nu lipsesc forme de guvernământ totalitare ai căror şefi de stat au puteri discreționare sau forme de guvernământ autoritare, cu fațadă democratică, pentru a induce în eroare populația şi opinia publică internațională (în principal în unele state din America de Sud şi Centrală, Asia şi Africa).

În afara statelor cu regimuri fasciste din perioada interbelică, timp de aproape o jumătate de veac după încheierea celui de al doilea război mondial, Europa, Asia şi America Latină cunosc (după experimentele comuniste din Rusia şi Mongolia anterioare acestuia) efectele proclamării republicilor democrate, populare sau socialiste de factură comunistă în Polonia, zona estică a Germaniei (R.D.G.), Cehoslovacia, Ungaria, România, Bulgaria, Iugoslavia, Albania, China, Coreea de Nord, Vietnam, Cuba. În toate acestea, funcțiile supreme în stat sunt deținute de liderii partidului unic, primul secretar, cu sau fără investitură de şef al statului, în general având cele mai largi atribuții şi implicit putere politică.

IX.4. PARLAMENTUL

Parlamentul reprezintă puterea legislativă într-un stat, de aici şi denumirea frecventă de legislativ. În regimurile democrate, are un rol central, iar în cele autoritare sau totalitare este o instituție formală, privată de atribute şi funcții reale.

Sociologii îl include în rândul instituțiilor sociale, considerat fiind element definitoriu al sociabilității în sfera politică. În această perspectivă, parlamentul este analizat fie în orizontul instituțiilor politice ca instituții sociale (în general), fie în perspectiva unei organizații, ca parte a ansamblului instituțional (distinct, particularizat).

Părerea împărtăşită de mai mulți specialişti, între care şi N. Polsby, este că ,,Parlamentele sunt mai mult ca oricând organizații cu scopuri multiple al căror rol este central în democrația de tip occidental şi a căror influență nu se limitează la incinta îngustă şi formală în care se dezbate

Universitatea SPIRU HARET

politica" (F. Greenstein, N. Polsby (Ed.), *Handbook of Political Science*, vol. 5, Addison, Wesley Publishing Co., 1990, p. 301). Fapt este că importanța parlamentelor în demersurile politice ale sistemelor democrate este în creştere chiar dacă lupta surdă care se dă de multă vreme între instituția legislativă şi cea executivă pentru supremație le plasează în posturi dintre cele mai diferite. Important este că aceste organizații, cu funcții multiple, indiferent de disputele politice şi audiența pe care o au în mass-media, sunt necesare, perfectibile şi deopotrivă reprezentative pentru democrațiile consolidate sau în curs de consolidare. Prin existența şi funcționarea parlamentelor separația puterilor este inevitabilă (cu excepția sistemelor politice totalitare).

Structura instituției parlamentare este monocamerală (Albania, Finlanda, Suedia, Danemarca, Portugalia, Republica Cehă, Ungaria, Bulgaria, Grecia) sau bicamerală („Camera" şi Senatul, Adunarea Deputaților şi Senatul, Camera Inferioară şi Camera Superioară etc.), majoritară în sistemele legislative europene şi extraeuropene, în care se includ şi statele federale (Argentina, Brazilia, S.U.A., Canada, Rusia, Germania, Elveția, Australia, India, Africa de Sud etc.). Rolul şi importanța celor două „camere" sau „adunări" ale parlamentului diferă de la o epocă la alta şi de la un sistem politic la altul, generând un fel de competiție între acestea.

Diferită este şi componența lor numerică (reprezentarea), structura celor două „adunări", potrivit constituției şi regulamentelor de funcționare ale „camerelor", raporturile cu celelalte puteri în stat* etc.

Funcțiile esențiale ale puterii legislative constau în: a) dezbaterea şi votarea proiectelor de legi, fie din inițiativă parlamentară, fie depuse la birourile adunărilor (funcția legislativă); b) dezbaterea şi aprobarea

---

* Cu titlu de exemplu: *Adunarea Populară* (Kuvendi Popullor) din Albania – 155 membri aleşi prin scrutin direct pe o legislatură de 4 ani; *Adunarea Națională* (Narodno Sobranie) din Bulgaria – 240 membri aleşi prin scrutin direct (pe 4 ani), *Folketingul* danez – 179 membri (pe 4 ani); *Adunarea Națională* (Assemblée Nationale) şi Senatul din Franța - 577 membri aleşi prin scrutin direct (pe 5 ani) şi respectiv 321 de senatori pe durata de 9 ani; *Parlamentul norvegian* (Stortinget) – 165 membri aleşi prin scrutin direct (pe 4 ani); *Camera Comunelor* (House of Commons) şi *Camera Lorzilor* (House of Lords) – 659 de membri aleşi prin scrutin direct (pe 5 ani) şi respectiv 843 membri ereditari + 314 numiți. Dieta japoneză (*Camera Consilierilor* – 252 membri aleşi pentru 6 ani şi *Camera Reprezentanților* – 512 deputați aleşi pentru 4 ani); Congresul S.U.A. (*Camera Reprezentanților* – 435 de congresmeni aleşi pentru 2 ani şi *Senatul* – 100 de senatori aleşi pentru 2 ani); *Adunarea Națională* din Camerun – 180 de membri aleşi prin scrutin direct pentru 5 ani ş.a.m.d.

Universitatea SPIRU HARET

bugetului (funcţia bugetară şi financiară); c) exercitarea controlului asupra actelor guvernamentale (funcţia de control a executivului); d) votarea numirii şi uneori, a demiterii guvernului; e) reprezentarea aspiraţiilor şi intereselor comunităţii-societăţii (funcţia de reprezentare). În afara acestora, parlamentul ar mai avea şi următoarele funcţii: expresivă (în sensul că exprimă opiniile cetăţenilor); pedagogică (contribuie la educarea naţiunii); informativă (comunică cetăţenilor informaţii importante), în viziunea lui Walter Bagehot.

PARLAMENTUL FRANCEZ
Atribuţii principale

Funcţia normativă:
Revizuirea constituţională;
Iniţierea şi votarea legilor (art. 34 şi 39 ale Constituţiei);
Propunerea şi votarea amendamentelor;
Legi de abilitare şi legi de rectificare a ordonanţelor guvernamentale (art. 38 al Constituţiei);
Votarea legilor cu caracter financiar şi a finanţării Securităţii Sociale;
Rectificarea sau aprobarea tratatelor (internaţionale).

Funcţia de control:
Întrebări;
Comisii de anchetă;
Aprobarea programului guvernamental sau a unei declaraţii de politică generală, la cererea guvernului.

Funcţia de cenzură:
Moţiunea de cenzură a Adunării Naţionale;
Singurul care poate s-o dizolve este preşedintele Republicii.

Funcţia electivă:
Fiecare din cele două adunări (camere) aleg dintre membrii lor un număr egal de membri în Înalta Curte de Justiţie şi în Curtea de Justiţie a Republicii;
Deputaţii fiecărui departament aparţin Colegiului Electoral al Senatorilor.

Altele:
Declaraţia de război;
Prerogarea stării de asediu;
Propunerea pentru un referendum legislativ. (*Assemblée Internationale des Parlmentairs de Langue Française, Region Europe*, Bruxelles, 1996, p. 17-18)

Universitatea SPIRU HARET

Originile îndepărtate ale parlamentului se identifică în practica comunităților arhaice de a lua, la nivelul întregii adunări a obştii sau, ceva mai restrâns, la nivelul adunării bărbaților sub arme, adunării bătrânilor („Sfatul", „Consiliul") etc. hotărârile cele mai importante care privesc întreaga colectivitate. Procedura devine cu timpul incomodă şi din ce în ce mai greu de realizat, motiv pentru care se trece la investirea unor reprezentanți ai colectivității cu mandatul de a lua deciziile cele mai importante în numele şi pentru aceasta.

Parlamentele moderne sunt rezultanta unor îndelungi şi uneori aprige dispute între apărătorii „lumii vechi" (absolutismul feudal) şi „lumii noi" în devenire (liberalismul burghez). Disputele încep şi se desfăşoară în spațiul adunărilor de stări sau statelor generale – cum erau denumite parlamentele începând cu secolele al XIII-lea, în Anglia şi al XIV-lea, în Franța, dispute care continuă cu intensitate în Marea Britanie şi se diminuează progresiv, până în veacul al XVII-lea, în celelalte state europene. Monarhia engleză, la începutul secolului următor, se vede forțată să cedeze parlamentului prerogativa legislativă (1707), urmată fiind de cea franceză precum şi cele din alte state.

Parlamentul câştigă teren lărgind treptat cadrul democratic de manifestare al vieții politice şi, concomitent, ameliorându-şi substanțial propria reprezentativitate. El devine o instituție politică cu dominantă socială după introducerea sufragiului universal (inclusiv pentru femei, dar mai târziu, în perioada interbelică), exercitând o influență considerabilă asupra majorității populației, poate cea mai importantă dacă ne raportăm la audiența publică a celorlalte instituții politice. Prin modul de constituire (în urma scrutinurilor electorale), organizare şi funcționare, parlamentul (evident într-un regim democrat) poate şi trebuie să reprezinte voința majorității populației. În aceasta constă, de fapt, importanța sa politică deosebită şi aici trebuie căutată aprecierea cvasigenerală potrivit căreia parlamentul este instituția fundamentală a democrației pluraliste, indiferent de fluctuațiile pe care le înregistrează în planul impresiei pe care o crează în mass-media.

Denumirea parlamentului, pe lângă aceea care are circulație universală (legislativ sau adunare legiuitoare), cunoaşte numeroase variante „locale": *Althing* (Islanda, apreciat ca fiind cel mai vechi, începuturile sale datând din anul 930), *Riksdag* (Suedia), *Dumă* (Federația Rusă), *Adunare*

Universitatea SPIRU HARET

Populară (Albania), *Adunare Națională* (Bulgaria, Ungaria), *Folketing* (Danemarca) etc.

Constituirea, funcționarea şi dizolvarea legislativului. În urma scrutinului (alegerilor parlamentare generale), deputații şi senatorii procedează la desemnarea organelor de conducere ale celor două adunări (preşedinte, secretar, birou permanent), a comisiilor permanente, de anchetă, speciale şi de mediere (între cele două camere, când este cazul), la fixarea normelor şi statutul de funcționare a administrațiilor proprii precum şi a regulamentului de ordine interioară, apoi la validarea alegerilor şi verificarea legalității mandatelor deputaților şi senatorilor.

După constituirea sa, Parlamentul îşi începe *activitatea propriu-zisă* prin convocarea adunărilor în sesiuni (ordinare pe an sau extraordinare) şi şedințe (separate sau comune). Şedințele comune sunt convocate numai în urma votului majorității celor două camere şi potrivit normelor constituționale (art. 65, pct. 2 din Constituția actuală a României prevede următoarele situații: primirea mesajului preşedintelui țării; aprobarea bugetului de stat, declararea mobilizării, a stării de război; suspendarea sau încetarea ostilităților militare; aprobarea strategiei naționale de apărare a țării, examinarea rapoartelor Consiliului Suprem de Apărare a Țării şi a Curții de Conturi; numirea la propunerea preşedintelui României a directorilor Serviciilor de informații şi exercitarea controlului asupra activității acestor servicii; numirea Avocatului Poporului; stabilirea statutului deputaților şi al senatorilor, stabilirea indemnizațiilor şi a celorlalte drepturi ale acestora.

Procedura (sau procedurile) de dizolvare a parlamentului diferă de la un sistem politic la altul şi este mai simplă sau mai complexă (Prevederile Constituției României, de exemplu, specifică că dizolvarea acestuia se produce în condițiile în care parlamentul nu acordă vot de încredere pentru formarea guvernului în termen de 60 de zile de la prima solicitare şi numai după respingerea a cel puțin două solicitări pentru investitură). Dizolvarea parlamentului este o prerogativă exclusivă a preşedintelui, după consultarea preşedinților celor două „camere" şi a liderilor grupurilor parlamentare.

Deprecierea rolului şi imaginii publice a parlamentului a început de mai mult timp, dar s-a accentuat îngrijorător în ultimele decenii. Contradicțiile (şi uneori chiar competiția) dintre parlament şi guvern au un sens ascendent şi mai alert în perioada interbelică, când „executive tari" impun propria voință legislativului, care se vede în situația de a valida în

Universitatea SPIRU HARET

ritmuri mult mai rapide pachete legislative substanţiale şi, în acelaşi timp, să lase spaţiu tot mai întins de manifestare iniţiativei guvernamentale în materie legislativă (o astfel de tendinţă este evidentă în condiţiile actuale ale evoluţiei sistemului politic românesc, când guvernul, prin sistemul ordonanţelor de urgenţă, impune parlamentului propriile reguli în raportul dintre cele două puteri în stat).

Deprecierea rolului şi imaginii publice a parlamentului se datorează şi erodării acestuia din interior, cauzată de comportamente individuale sau chiar de grup care încalcă principii şi reguli ale vieţii parlamentare, precum şi raporturile dintre Parlament şi alte instituţii care eludează norme şi principii etc. Parlamentarii se depărtează tot mai mult de condiţia lor de reprezentanţi ai „naţiunii", trădând încrederea şi speranţele alegătorilor prin promovarea cu prioritate a propriilor interese, sprijinirea unor grupuri de presiune, participarea la distribuirea unor resurse ilicite cu scopuri politicianiste subterane etc.

Instituţii parlamentare transnaţionale. Tendinţele de internaţionalizare a instituţiilor politice au o vechime considerabilă. Încă din 1889 este creată *Uniunea Interparlamentară (U.I.P.)*, organism internaţional cu dublu obiectiv: să favorizeze contactele personale între membrii parlamentelor şi să contribuie la realizarea unor acţiuni de cooperare între acestea, cu intenţia mărturisită de a conduce la consolidarea şi dezvoltarea instituţiilor politice democrate.

Un organism similar reuneşte reprezentanţi ai parlamentelor arabe – *Uniunea Interparlamentară Arabă*, constituită în 1974.

În prezent fiinţează mai multe organisme internaţionale ce promovează interrelaţiile dintre parlamente, care, după modul lor de constituire, sunt de două tipuri: adunările parlamentare şi parlamentele internaţionale. Din prima categorie fac parte: *Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei* (creat în 1949), *Adunarea parlamentară – N.A.T.O.* (înfiinţată în 1955), *Adunarea Parlamentară a O.S.C.E.* (constituită în 1975) şi *Adunarea Parlamentară a Cooperării Economice la Marea Neagră* (care datează din 1993), iar din a doua, *Parlamentul Europei* (creat în 1957).

Universitatea SPIRU HARET

Concepte cheie şi extinderi

Bicameralism – sistem de organizare a instituției parlamentare alcătuit din două ramuri, care poartă generic denumirea de „camere". Numărul parlamentelor cu sistem bicameral a scăzut, unele state (Suedia, Norvegia, Noua-Zeelandă etc.) renunțând la a doua cameră.

Bicameralism asimetric – sistem de organizare a instituției parlamentare format din două ramuri, în care una dintre ele a pierdut din prerogative. Un asemenea sistem funcționează în Marea Briatanie. Camera Lorzilor a pierdut (în 1911) dreptul de veto asupra proiectelor de legi care erau supuse dezbaterilor parlamentare. A păstrat numai dreptul de a amâna o lege pe timp de un an.

Bibliografie obligatorie

Tănăsescu, Florian, *Parlamentul şi viața parlamentară din România. 1930-1940*, Bucureşti, Lumina Lex, 2000.

Tănăsescu, Florian, *Doctrine şi instituții politice*, în *Sinteze* (Facultatea de Sociologie-Psihologie, anul II), Bucureşti, Editura Fundației *România de Mâine*, 2003, pp. 370-373.

Bibliografie facultativă

Deleanu, Ion, *Instituții şi proceduri constituționale*, Arad, Editura Servo Sat, 1998.

Dogan, Mattei, Pelassy, Dominique, *Cum să comparăm națiunile: sociologie politică comparativă*, Bucureşti, Editura Alternative, 1993.

Enache, Marian, *Controlul parlamentar*, Iaşi, Editura Polirom, 1998.

Hungtinton, Samuel P., *Viața politică americană*, Bucureşti, Humanitas, 1994.

Lalumière, Pierre, Demichel, André, *Les régimes parlamentaires européens*, Paris, P.U.F., 1966.

Popper, Karl Raimund, *Societatea deschisă şi duşmanii ei*, Bucureşti, Humanitas, 1993.

Vasilescu, Florin, *Comisiile parlamentare. Realități şi perspective*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1982.

Universitatea SPIRU HARET

Întrebări de verificare şi fixare a cunoştinţelor

1. Care sunt diferenţele dintre atribuţiile instituţiei monarhice absolutiste şi ale monarhiei constituţionale?
2. Dar între prerogativele instituţiei prezidenţiale din republicile parlamentare, prezidenţiale şi semiprezidenţiale?
3. Cum apreciaţi că evoluează în prezent raporturile dintre şeful statului (monarh sau preşedinte) şi celelalte puteri în stat?
4. Dar în perspectivă?
5. Care sunt principalele funcţii ale instituţiei parlamentare?
6. Ce sistem parlamentar funcţionează în statele federale? Motivaţi răspunsul.
7. Care sunt factorii ce contribuie la deprecierea imaginii publice a legislativului?
8. Ce ar trebui întreprins pentru a opri degradarea imaginii publice a Parlamentului?

Universitatea SPIRU HARET

X. **INSTITUȚII POLITICE (3)**

Partidul şi guvernul (executivul) reprezintă alte două instituții politice, cărora le acordăm atenție în continuare. În accepțiunea noastră, partidul (la singular) este instituția la care ne raportăm în logica ierarhizării instituțiilor politice. Pluralul termenului – partide – ne trimite la sistem – sistemul partidist, care are altă semnificație şi, evident, interpretare. Geneza, evoluția, funcțiile, rolul, raporturile cu alte instituții etc. se referă la partid, ca „entitate" politică distinctă şi nu la sistem, care presupune, în multe situații, alte condiții istorice sau socio-politice pentru propria sa constituire şi/sau dezvoltare. Partidul este, poate, instituția privilegiată, în raport chiar şi cu parlamentul. Se bucură de audiență sau este respins, are ascensiune spectaculoasă, se menține într-un echilibru precar, se prăbuşeşte sau revine pe firmamentul vieții politice. Salturile de la extaz la agonie fac deliciul celor care asistă la spectacolul vieții politice şi privesc cu mânie, indulgență sau admirație la actorii politici. Partidul nu apare doar în această ipostază. El este şi un „mediator privilegiat al vieții politice" (Jean Baudouin), nici o altă instituție politică n-a reuşit şi nu reuşeşte să atingă performanțele sale sociale, întrucât exprimă cel mai bine aspirații colective şi deopotrivă creează un sistem de raporturi socio-politice diversificat, expresiv şi foarte dinamic.

Privilegiile partidului nu le are guvernul (executivul) care, din contră, de regulă este ținta unor nemulțumiri ale populației (justificate sau nu). Manager cu mandat limitat, guvernul trebuie să asigure funcționarea întregului angrenaj al statului şi predarea „gestiunii" şi a gestionării societății următorului guvern. Rolul şi funcțiile unui cabinet sunt condiționate de natura regimului politic (democrat, autoritar, dictatorial), de norme constituționale, care fixează atribuțiile şi implicit capacitățile operaționale ale unei instituții politice, de conjuncturi politice interne sau externe şi nu în ultimul rând de sprijinul pe care îl acordă populația.

Universitatea SPIRU HARET

Performanțele unui guvern, care sunt esențiale pentru evoluția statului şi a societății, depind, la rândul lor, de o sumă de situații, factori şi condiții, care acționează independent de voința şi capacitatea sa politică.

X.51. PARTIDUL

Partidul (de la *pars*, din limba latină = parte) este o instituție politică relativ nouă (Partidul Democrat din S.U.A. constituit în 1828, Partidul Conservator din Marea Britanie în 1838, în Franța după 1848, iar în Japonia după 1867 etc.), deşi geneza acestora începe încă din antichitate (grupări politice în *polis*-urile greceşti şi în oraşele romane∗).

Noțiunea de grupare politică exprimă mai curând o fază a demersurilor pentru fondarea unui partid, deşi, uneori, o grupare politică poate fi privilegiată de un statut asemănător sau identic cu cel al unui partid. Se poate accepta însă că o grupare politică devine partid numai în următoarele condiții:

- să aibă o existență durabilă (şi nu pasageră);
- să se prezinte ca o organizație completă, având o rețea complexă de relații între structurile centrale şi cele locale;
- să fie animată de voința exersării puterii politice şi
- să manifeste voința obținerii unei susțineri politice cât mai largi (Joseph Lapalombara, Myron Weiner, *Political Parties and Political Developement*, Princenton University Press, 1955, p. 6).

Definițiile date partidului politic sunt numeroase şi variate, cele mai cunoscute (dar nu neapărat agreate în totalitate), se datorează lui **E. Burke**, **B. Constant**, **D. Hume**, **M. Weber**, **A. Gramsci**, **S. Neumann**, **A. D. Xenopol**, **P. P. Negulescu**, **D. Drăghicescu**, **M. Manoilescu**, **D. Gusti**, **M. Duverger**, **R. Aron**.

∗ Aristotel consideră că în Atena secolului al VI-lea se identificau următoarele partide, care exprimau stratificarea socială a cetății-stat: *pendienii* (aristocrația funciară), *paralienii* (comercianții şi negustorii) şi *diacrienii* (agricultorii şi păstorii). În Roma antică, disputa politică se manifesta între două sau trei grupări politice care reprezentau, de asemenea, unele straturi sociale: aristocrație, patricieni şi plebei.

Universitatea SPIRU HARET

Constituirea partidelor este expresia reprezentării intereselor individuale şi de grup în sfera politică, posibilă într-un sistem democrat. Între partidism şi democraţie se manifestă, astfel, un raport biunivoc, în sensul că democraţia începe să se manifeste autentic o dată cu apariţia şi dezvoltarea partidelor, iar partidul şi sistemul de partide au condiţii de formare şi de manifestare într-un sistem politic democrat.

Mai multe partide politice alcătuiesc un *sistem de partide*, care diferă sub raport numeric, doctrinar şi valoric de la o comunitate la alta. Sub raportul numărului de partide, sistemul politic poate fi *monopartidist* (unipartidist), cum au fost sau sunt regimurile autoritare (regimul carlist din România din perioada 1938-1940) sau totalitare (regimurile comuniste şi fasciste) sau *pluripartidist*, cum sunt regimurile democrate.

SISTEME DE PARTIDE POLITICE

A. *Monopartidiste* (cu partid unic)
- a) Fascist (Germania, Italia, Spania etc.)
- b) Comunist (URSS, Albania, România, Iugoslavia, Ungaria)
- c) Din unele ţări ale lumii a treia

B. *Cu partid hegemon*, în condiţiile existenţei formale şi a altor formaţiuni politice (în unele foste state comuniste)
- a) Bulgaria – P.C.B. – hegemon;
  - Uniunea Populară Agrară (satelit)
- b) Cehoslovacia – P.C.C. – hegemon;
  - sateliţi:
    - Partidul Socialist Cehoslovac;
    - Partidul Popular Cehoslovac;
    - Partidul Renaşterii Slovace;
    - Partidul Libertăţii
- c) R.D.G. – PSUG – hegemon;
  - sateliţi:
    - Uniunea Creştin Democrată a Germaniei;
    - Partidul Liber Democrat al Germaniei;
    - Partidul Democrat Ţărănesc
- d) Polonia – P.M.U.P. - hegemon
  - sateliţi:
    - Partidul Ţărănesc;
    - Partidul Democratic.

Universitatea SPIRU HARET

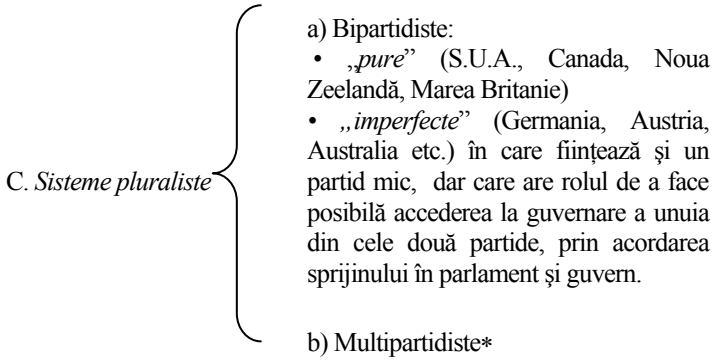
C. *Sisteme pluraliste*
a) Bipartidiste:
• „*pure*" (S.U.A., Canada, Noua Zeelandă, Marea Britanie)
• „*imperfecte*" (Germania, Austria, Australia etc.) în care fiinţează şi un partid mic, dar care are rolul de a face posibilă accederea la guvernare a unuia din cele două partide, prin acordarea sprijinului în parlament şi guvern.
b) Multipartidiste∗

Democraţia directă, ca tip ideal de legiferare a normelor, de stabilire a orientărilor, direcţiilor de evoluţie etc. ale unei societăţi, oricât de argumentat a fost demonstrată de Montesquieu şi Rousseau în teoria suveranităţii poporului, s-a dovedit şi se dovedeşte a fi o utopie politică. Partidul şi sistemul de partide, deşi nu împlinesc un astfel de ideal, oferă un supliment substanţial de reprezentativitate în comparaţie cu sistemele politice premoderne şi chiar moderne, bineînţeles când nu toate societăţile se bucurau de deliciile existenţei partidelor.

Partidul apare, astfel, în ipostaza de instituţie politică, la fel ca şi statul, având înfăţişarea, caracteristicile şi funcţiile unei organizaţii, dar de un tip deosebit. *Este acea organizaţie, relativ stabilă şi relativ durabilă, alcătuită din indivizi care sunt uniţi prin aceeaşi concepţie ideologică, subscriind la un set comun de valori şi care acţionează pentru cucerirea puterii şi aplicarea în actul de guvernare a propriei lor politici (interne şi externe).*

Partidul, în unele situaţii, nu are o delimitare strictă faţă de alte organizaţii, deoarece nu puţine dintre acestea sunt angrenate în demersuri politice, fiind forme intermediare între organizaţiile propriu-zise şi formaţiunile politice. În general, însă, un partid se detaşează de alte organizaţii, prin: a) gradul său mai mare de reprezentativitate socială, chiar la scara întregii societăţi; b) afirmarea unei filosofii politice proprii (liberală, conservatoare, social-democrată etc.); c) organizarea sa formală (statut,

∗ Vezi Măgureanu, Virgil, *op. cit.*, pp. 257-262.

Universitatea SPIRU HARET

program, structură centrală şi teritorială, disciplină de partid etc.); d) obiectivul socio-politic fundamental: preluarea puterii (sau menţinerea ei).

Un partid şi un sistem de partide îşi exprimă reprezentativitatea numai într-un sistem politic democrat. Într-un astfel de sistem, *funcţiile* pe care poate să le îndeplinească un partid politic sunt, de regulă, următoarele:

a) avansează programe pentru soluţionarea problemelor cu care se confruntă societatea, a căror viabilitate este testată în confruntările electorale şi în actul de guvernare;

b) acţionează ca factori de socializare politică, generând afilieri politice şi distribuţia voturilor exprimate de electorat;

c) constituie surse de regenerare a elitelor politice sau de reproducere a acestora;

d) articulează şi dă coerenţă intereselor majorităţii prin convertirea lor în acte sau politici publice;

e) asigură conducerea politică a societăţii prin actul de guvernare (în condiţiile obţinerii victoriei în scrutinurile electorale);

f) se preocupă de diminuarea tensiunilor sau contradicţiilor sociale şi de realizarea unui consens socio-politic cât mai larg şi stabil.

Clasificarea (tipologia) partidelor şi a sistemelor de partide se realizează în raport de numeroase criterii, care diferă de la un autor la altul, de la un sistem politic la altul, de la o societate la alta.

Cea mai veche tipologizare a formaţiunilor politice le împarte (în raport de vârstele omului) în partide *radicale, liberale, conservatoare* şi *absolutiste* (F. Röhmer). În relaţie de criteriul de organizare, partidele sunt de două tipuri: *partide de cadre* (număr restrâns de membri, dar selectaţi din personalităţi influente) şi *partide de mase* (număr mare de aderenţi), iar în raport de coloratură politică, ideologie şi doctrină politică, se identifică partide *liberale* (neoliberale), *conservatoare* (neoconservatoare), *socialiste, social-democrate, comuniste, fasciste, ecologiste* etc.

O anume departajare a partidelor se face şi după plasamentul pe care îl au în sistemul de partide: *partide de extreme* (de dreapta – fasciste, de stânga – comuniste), *de dreapta* (conservatoare, creştin-democrate etc.), de *centru-dreapta* (unele partide liberale, populare, agrariene etc.), de *centru*, de *centru-stânga* (unele partide socialiste, social-democrate, naţionaliste etc.) şi de *stânga* (unele partide socialiste, social-democrate, radicale etc.). Tipologiile partidelor politice sunt relativ numeroase şi au la bază criterii

Universitatea SPIRU HARET

diferite (vechimea, numărul aderenților, organizarea internă, scop, programe politice, ideologie sau doctrine ş.a.m.d.).

A.D. Xenopol identifică în istoria mai veche a românilor partide *personale, naționale* şi *antidominatoare* (antigrecesc, antiaustriac, antirusesc), iar în epoca modernă – *liberale, conservatoare, unioniste* şi *separatiste* (A.D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, Bucureşti, Librăria Stănciulescu, 1922); Const. Gr. Zotta şi N. Tulceanu: *partide cu program* (care au în obiectiv apărarea propriei doctrine şi propriului program) şi *partide oportuniste* (care consideră guvernarea ca un scop în sine) (*Partidele politice din România şi programele lor*, Bucureşti, Tipografia „Revistei Geniului", 1934, p. 6), inspirați probabil din clasificarea prof. D. Gusti: *partide cu program integral* (principale, care riscă să devină pur doctrinare, fără o raportare reală la realitățile socio-politice) şi *partide de acțiune imediată* (oportuniste, care privesc cucerirea puterii politice ca singurul şi principalul obiectiv politic) sau *partide de principii* şi *partide oportuniste* (*Sociologia militans. Cunoaştere şi acțiune în serviciul națiunii*, Bucureşti, Fundația Regele Mihai I, 1946, p. 92).

Dimitrie Drăghicescu, ca şi Dimitrie Gusti, insistă pe fondul doctrinar, principii şi apropierea de filonul național. În acest sens el afirma: „Că din punct de vedere al compoziției lor partidele au putut varia, după cum în unele din ele o clasă socială avea mai mulți reprezentanți decât din celelalte, este adevărat. În fond ceea ce le deosebea nu era clasa de unde se recrutau partizanii, ci anume afinități morale şi de doctrină, anume atitudini față de evoluție şi progres, era, într-un cuvânt, sentimentul democratic şi liberal, sau antidemocratic şi antiliberal, care stăpânea pe conducători şi mijlocia partizanilor. În ce priveşte originea acestor partizani, ei veneau indiferent din toate clasele" (*Partidele politice şi clasele sociale*, Bucureşti, 1922, p. 54). Potrivit concepției sale, viitorul rezerva locul unei formațiuni politice ce rezultă din fuziunea doctrinară a două partide liberal şi socialist: „Viitorul politic este al unui partid liberal socialist şi al unei doctrine cunoscute sub numele de socialism liberal" (p. 83).

Universitatea SPIRU HARET

Tipologii ale partidelor politice, de dată recentă

Partide:

a. *ideologice* (rolul şi funcţiile lor sunt condiţionate de o doctrină explicită şi de o proprie filosofie politică);

b. *istorice* (îşi perpetuează existenţa într-un cadru istoric nou, venind din trecutul apropiat sau mai îndepărtat, sunt efemere şi se menţin mai mult ca tendinţă);

c. *personale* (se constituie în jurul unor personalităţi) – Partidul Poporului (în jurul generalului Averescu), Partidul Naţionalist-Democrat (în jurul lui N. Iorga) etc.

d. *de tendinţe* (se străduiesc să răspundă modului de structurare a aspiraţiilor oamenilor şi a societăţii) – liberale, conservatoare, social-democrate etc.; reacţionare, radicale etc.

e. *de interese* (se promovează interese proprii unor colectivităţi mari – naţiuni; grupurilor etnice minoritare sau religioase – partide naţionale, partide ale minorităţilor; muncitorime – partide muncitoreşti; ţărănime – partide ţărăneşti etc.).

În raport de propriile structuri şi forţă numerică se înregistrează existenţa următoarelor partide:

a. *de cadre* (au şi urmăresc să aibă un mare număr de aderenţi şi personalităţi influente);

b. *de masă* (impun membrilor o disciplină fermă, sunt disciplinate şi au un număr mare de aderenţi);

c. *indirecte* (sunt acele formaţiuni politice ce au o situaţie intermediară, plasându-se între partidele de cadre şi partidele de masă; adepţii lor nu sunt afiliaţi individual, ci prin intermediul unor sindicate, societăţi, cooperative etc.) – Partidul Laburist din Marea Britanie, unele partide socialiste şi social-democrate europene etc. (Virgil Măgureanu, *op. cit.*, p. 250 şi urm.).

Partidele sunt organizate şi funcţionează după anumite principii şi criterii. Structura lor este diferită şi se relaţionează , în cele mai numeroase cazuri, obiectivelor imediate şi de perspectivă precum şi forţei sale electorale.

Schema organizatorică a unui partid este, în lunii esenţiale asemănătoare, fiind vorba de:

Universitatea SPIRU HARET

A. *Instanțe politice supreme* (de rang național):
a) congrese (ordinare, extraordinare);
b) conferințe (ordinare, extraordinare).
B. *Organisme politice centrale:*
A. a) delegații permanente;
b) birouri politice (sau executive);
c) comitete centrale;
d) consilii de conducere.
C. *Structuri regionale sau locale:*
a) comisii specializate;
b) regionale (departamentale, cantonale etc.);
c) filiale sau secțiuni locale.

Studiul sistemului de organizare a partidelor politice presupune identificarea şi analizarea: factorilor, condițiilor şi împrejurărilor care conduc la apariția, dezvoltarea, degradarea sau dispariția lor; structurilor interne şi funcționalității lor; obiectivelor şi scopurilor pentru care s-au constituit; rolului şi funcțiilor pe care le dezvoltă în cadrul sistemului de partide şi, pe un plan mai general, în societate; agregarea şi articularea propriilor interese; cum se produce socializarea şi mobilizarea politică, prin ce mijloace şi metode se realizează; cum se recrutează, formează şi promovează liderii; cum se implică şi care sunt rezultatele concrete ale implicării în viața politică; activității politice pe care o desfăşoară în opoziție şi/sau la guvernare; motivelor şi cauzelor care conduc la deprecierea audienței liderului (liderilor) sau a partidului în ansamblul său etc. etc.

Metodele de investigare, ca şi cele de analiză şi cuantificare a rezultatelor cercetării se corelează cu obiectivele şi scopurile urmărite de specialişti.

Partidele politice nu se implică oricum în viața politică. Participarea lor este reglementată prin lege (constituție, legi organice, regulamente etc.) şi se desfăşoară potrivit unor reguli şi proceduri bine precizate, care, în esență, constau în: înregistrarea şi recunoaşterea existenței legale a partidelor; organizarea structurilor centrale şi locale; elaborarea documentelor programatice, a ideologiei şi doctrinei proprii; stabilirea strategiei şi a orientărilor în perspective temporale diferite; lansarea platformei de guvernare, participarea la campaniile şi scrutinurile electorale şi la constituirea noilor parlamente şi guverne; implicarea în opera de

Universitatea SPIRU HARET

guvernare (sau de combatere a acesteia, în special de către partidele de opoziție) şi de promovare a relațiilor externe ale statului etc.

Raportul privilegiat dintre partid şi doctrină. Una din funcțiile importante ale unui partid este şi elaborarea propriei doctrine precum şi a documentelor cu caracter programatic. Practica politică relevă că nu toate partidele au capacitatea să elaboreze o doctrină viabilă, care să se impună şi care să reziste timpului, traversând epoci şi situații nefavorabile. Doctrinele, în esență, exprimă forța de creație teoretică, de imaginație şi de gândire prospectivă a grupului de reflecție al formațiunii politice respective, măsura în care se cunoaşte şi se descifrează complexitatea realităților sociale, economice, politice etc. ale epocii şi care este posibila lor traiectorie evolutivă, voința de grup pentru schimbare prin guvernare, aspirațiile, aşteptările, dezideratele, aspirațiile unor categorii sau clase sociale.

Intelectualitatea de vârf a partidului este cea care proiectează şi apoi dă contur unei doctrine, printr-un efort individual sau colectiv, ce consumă considerabile energii, întrucât mesajele sale (ale doctrinei) trebuie să fie clare, penetrante, atractive, să genereze dezbateri, interogații, speranțe, urmate de convingeri, ce dau conținut social şi viabilitate creației doctrinare.

Rațiunea de a fi a unei doctrine nu este pur teoretică sau imaginativă. O doctrină sau un program politic sunt destinate *orientării* acțiunii politice, sunt intrinsec legate de demersurile ce vizează transpunerea lor pe „notele" mijloacelor şi modalităților practice care concură la transformarea acestora în realitate socio-politică (ascensiunea politică a partidului sau cucerirea puterii de către acesta). Sunt însă şi situații când un partid acordă atenție cvasiexclusivă laturii acționale. Se relevă, deci, trei ipostaze ale realizării funcției de elaborare a doctrinei şi documentelor programatice de către un partid:

a) când efectiv se concepe doctrina, programul/programele politice şi alte documente „de linie";

b) când se proiectează şi se desfăşoară campania propagandistică şi

c) când dimensiunea teoretică este diluată sau aparent inexistentă, în condițiile în care acțiunea politică se relevă ca fiind dominantă.

Modul diferențiat de realizare a funcției doctrinare şi programatice a partidului nu presupune imobilismul doctrinei, programului, discursului politic, în general, al unui partid. Dacă prin absurd s-ar întâmpla aşa, liderii acestui partid fie dau dovadă de miopie politică, fie au alte interese decât

Universitatea SPIRU HARET

cele afirmate de masa aderenților. *Relația privilegiată dintre un partid și doctrină se exprimă prioritar și esențial prin dinamismul doctrinei* care, la rândul ei, imprimă preocuparea revizuirii sau adaptării programului politic și a celorlalte instrumente programatice la schimbările ce se înregistrează în planul realităților naționale sau internaționale.

Mutații economice, sociale, morale, tehnico-științifice, educaționale, modificări în registrul aspirațiilor umane, schimbări ale unor mentalități și comportamente sau ale raporturilor de forță în orizont național sau internațional sunt tot atâtea motive și deopotrivă elemente de presiune asupra doctrinarilor unui partid sau altul. Efectul acestor presiuni constă în reactualizarea discursului teoretic și programatic al unui partid, recorelarea doctrinei și programelor politice la noile realități interne și externe.

Studii sociologice, politologice sau istorice asupra evoluției partidelor, de la începuturi și până în prezent, relevă un considerabil efort intelectual de adaptare și readaptare, de corelare și recorelare a doctrinei unei formațiuni politice la schimbările spectrului social, economic, tehnico-științific etc. dintr-o epocă sau alta.

Doctrina liberală, ale cărei începuturi se datorează îndeosebi scrierilor englezului John Locke (promotor al „liberalismului aristocratic"), se conturează, dezvoltă, modifică și se reactualizează în decursul timpului. Principalele motivații și surse spirituale ale transformărilor pe care le înregistrează doctrina liberală sunt:

- ideile politice ale revoluțiilor antifeudale din Anglia, Franța, S.U.A.;
- demersul intelectual al iluminiștilor;
- schimbările în evoluția economico-socială ce se produc în vestul Europei și în S.U.A.;
- marile crize economice, politice și militare din perioada modernă și contemporană;
- criza perpetuă a condiției umane, chiar dacă calitatea vieții s-a ameliorat pentru milioane de oameni, rămân, în continuare, alte sute de milioane care se zbat în sărăcie, malnutriție, boli, sute de mii din rândul lor pierind în fiecare an; polarizarea bogăției, discrepanțele majore sociale, economice, politice, culturale, educaționale etc. se mențin la cote ridicate; inegalitățile rasiale, etnice sau între sexe se manifestă în continuare și uneori refulează cu forță, generând conflicte; disputele confesionale, care

Universitatea SPIRU HARET

îmbracă un caracter politic tot mai evident, tensionează raporturile interumane; alcoolismul, drogurile, proxenetismul, crima organizată, terorismul etc. pun în pericol liniştea şi securitatea individului într-o lume ce pare că este în derivă;

- schimbările profunde care au loc în concepţiile economice, sociale, politice cu privire la organizarea societăţii şi direcţiile ei de evoluţie, mai ales după cele două războaie mondiale.

În raport de acestea, dar şi de alte motivaţii şi surse spirituale, liberalii au procedat la schimbări, modificări sau rectificări doctrinare:

- liberalismul clasic este „eliberat" de unele teze, principii, idei etc., care sunt înlocuite cu altele noi, mai ales în epoca interbelică, de către neoliberali;

- neoliberalii, la rândul lor, sunt în situaţia să recunoască şi să renunţe la unele principii, teze etc. sau să le înlocuiască cu altele noi; cad în desuetudine punctele de vedere exclusiviste (statul providenţă), unele tendinţe apologetice; se adoptă o atitudine mai apropiată de unele realităţi sociale;

- din anii '70 ai secolului trecut, dezbaterile asupra neoliberalismului generează noi reconsiderări, îndeosebi ale unor teze şi practici care au fost în vogă în perioada interbelică şi în primele decenii postbelice (decretarea şomajului drept fatalitate, politici sociale orientate prioritar spre sprijinirea populaţiei cu venituri reduse, etatizarea unor domenii şi ramuri economice etc.);

- după 1989, prăbuşirea regimurilor totalitare comuniste provoacă o nouă regândire a liberalismului, care, *volens nolens*, se apropie de puncte de vedre social-democrate şi le adaptează propriei lor viziuni (fenomen similar şi în zona social-democraţiei care, la rândul ei, manifestă tot mai pregnant interes pentru neoliberalism);

- provocările mileniului 3, îndeosebi procesele integraţioniste şi fenomenul globalizării, deschid din nou „cutia Pandorei" doctrinare … pentru regenerarea gândirii şi acţiunii liberale.

Procese asemănătoare se înregistrează şi în relaţiile partid - doctrină în spaţiile: conservatorismului, creştin-democraţiei, social-democraţiei, comunismului, ecologismului, fascismului etc. şi al variantelor acestora. Un fenomen similar se constată şi în raportul partid-program/programe politic/politice, care cunosc schimbări de suprafaţă sau de esenţă.

Universitatea SPIRU HARET

Mijloace de instrumentare a politicii partidului.

Ca organizație al cărei obiectiv constă în perpetuarea sau cucerirea puterii politice, partidul utilizează o gamă diversă şi din ce în ce mai sofisticată de mijloace pentru împlinirea scopurilor sale fundamentale.

Dacă doctrina îi dă identitate politică şi fixează liniile de forță ale demersurilor propagandistice şi ale acțiunii partidului, programele sunt cele care dau cadrul concret al direcțiilor pe care se înscrie activitatea sa pentru cucerirea puterii sau perpetuarea acesteia.

Programul politic este un instrument de primă importanță al partidului, el definind obiectivele principale şi secundare ale acestuia, resursele umane şi materiale alocate pentru realizarea lor, mijloacele şi modalitățile practice de execuție, procedurile sau tehnicile speciale utilizate ş.a.m.d.

Obiectivele înscrise în programul politic decurg din concepțiile politice şi filosofice împărtăşite de fondatorii şi susținătorii partidului, din principiile şi idealurile lor, din interese şi aspirații concentrate în prevederi cu caracter programatic.

Programul politic, în elaborarea şi aplicarea lui, parcurge următoarele etape:

- elaborarea schiței de program şi discutarea lui la nivelul instanțelor operative decizionale ale partidului (sau coaliției de partid);
- definitivarea programului şi validarea lui de către congres, conferință sau un alt organism superior al partidului;
- publicarea şi mediatizarea programului;
- stabilirea priorităților şi a etapelor operaționalizării prevederilor programatice;
- coroborarea acțiunii politice concrete cu îndeplinirea punctuală a obiectivelor programului.

Un program politic are înfățişare, conținut şi destinație distincte în relație cu obiectivul/obiectivele politic/politice preconizate. El poate exprima politica unui partid sau a unei coaliții de partide, poate fi un program de prezentare generală a identității, obiectivelor şi direcțiilor de acțiune politică ale unui partid sau poate lua înfățişarea unui program de guvernare, poate fi succint (numai obiectivele generale) sau dezvoltat. De asemenea, un program este posibil să se diferențieze şi prin raportul dintre partea consacrată aspectelor doctrinare şi cea consacrată acțiunii concrete şi mijloacelor prin care partidul înțelege să-şi promoveze propria politică.

Universitatea SPIRU HARET

Documente cu încărcătură programatică sunt şi declaraţiile politice (asupra evenimentelor interne sau externe, de aici denumirea de declaraţie de politică internă şi declaraţie de politică externă).

Doctrina, programul şi mijloacele de acţiune politică sunt elementele de bază care conferă identitate partidului şi o anume poziţie în ansamblul relaţiilor politice. Deopotrivă îi conferă şi deschiderea spre câmpul socio-politic, generând fenomenul de aderenţă sau afiliere sau, din contră, provocând reţinere, prudenţă şi chiar respingere. Dacă structura organizatorică a partidului este în măsură să-i dea coeziunea, forţa şi stabilitatea, doctrina, programul şi acţiunea concretă a liderilor şi celorlalţi membri activi ai partidului, îl expun „marelui public", care îl acceptă, îl tolerează sau îl resping.

Mijloacele prin care un partid îşi verifică cota de audienţă publică sunt diferite – de la sondaje de opinie, la alegeri. Sondajele, barometrele de opinie şi alte metode de investigare sociologică relevă cota de interes locală, zonală sau naţională faţă de un partid sau altul, iar alegerile sunt proceduri politice, care în conformitate cu prevederi constituţionale, legislaţia electorală de organizare şi funcţionare a partidelor, creează cadrul de manifestare (liberă sau controlată) a alegătorilor, al căror vot conduce la perpetuarea guvernării unui partid, la accederea lui la putere sau la prăbuşirea şi înlocuirea lui cu un altul.

Alegerile sunt organizate fie la termen (de regulă la finalul mandatului unui guvern, având o succesiune majoritară din patru în patru ani), fie înainte de termen (alegeri anticipate, când parlamentul înregistrează adoptarea unei moţiuni de cenzură la adresa executivului, acesta fiind astfel nevoit să demisioneze). Ele sunt de mai multe tipuri:

A. *Alegeri prezidenţiale:* a) directe (România);
b) indirecte (S.U.A.).

B. *Alegeri legislative* (parlamentare) a) locale;
b) parţiale;
c) generale.

Sistemul electoral, în temeiul căruia sunt organizate şi se desfăşoară alegerile, diferă de la un stat la altul. Principalele moduri în care se desfăşoară alegerile sunt următoarele:

A. *Scrutin majoritar* (candidatul care obţine cele mai multe voturi este declarat ales), care poate fi:

Universitatea SPIRU HARET

a) *uninominal* (votul este acordat unei singure persoane) şi

b) *plurinominal* (voturile sunt acordate listelor de candidaţi);

c) *cu un singur tur* (candidatul care obţine cele mai multe voturi este declarat ales fără să se ţină seama că majoritatea voturilor s-au distribuit altor candidaţi); un astfel de sistem îl constituie *sistemul majoritar preferenţial* (sau alternativ) în care un alegător votează toţi candidaţii înscrişi pe listă, dar în ordinea preferinţei; în acest caz este declarat ales acel candidat care a primit cele mai multe voturi pe baza exprimării primei preferinţe.

B. *Scrutinul preferenţial* (fiecare formaţiune politică care participă la alegeri primeşte un număr de mandate proporţional cu forţa şi importanţa sa în viaţa politică).

C. *Scrutin mixt* (combinaţie între scrutinul majoritar şi cel de reprezentare proporţională).

În raport de sistemul electoral, un partid este declarat învingător în alegeri în situaţia în care îndeplineşte condiţiile prevăzute de lege. Potrivit acestor condiţii, victoria în alegeri poate să aparţină unei singure formaţiuni politice sau dispersia voturilor conduce la formarea unui guvern de coaliţie. În primul caz, partidul învingător cu majoritate confortabilă de voturi, formează singur guvernul (de aici denumirea de guvern monocolor), în al doilea, nici un partid politic nu obţine numărul minim necesar de voturi pentru a alcătui singur guvernul, motiv pentru care se trece la consultări în vederea formării unui guvern de coaliţie.

Alegerile sunt, evident, un mediator între partide şi parlament, iar partidul/partidele un mediator între parlament şi guvern.

De reţinut:

„Într-un regim politic democrat reprezentativ, partidele politice sunt vectori ai democraţiei. Aceste partide politice sunt esenţiale pentru funcţionalitatea şi perenitatea democraţiei întrucât ele sunt nu numai instrumente pentru cucerirea puterii prin alegeri regulate, echitabile şi transparente, ci şi locuri unde apar idei şi propuneri concrete înainte de elaborarea programelor alternative de guvernare. Ele constituie, în acelaşi timp, mijloace graţie cărora indivizii reflectează asupra chestiunilor publice, îşi exprimă nemulţumirile lor sau îşi exprimă susţinerea actelor guvernamentale” (***La démocratie. Principes et réalisation***, Union Interparlamentaire, Gèneve, 1998, p. 45).

Procesele de integrare europeană generează constituirea unor formaţiuni politice transnaţionale (Partidul Socialiştilor Europeni), care funcţionează în paralel cu unele asociaţii internaţionale care grupează partide de aceeaşi orientare politică: *Internaţionala Liberală* (creată în 1947, al cărui sediu este la Londra), *Internaţionala Socialistă* (1951, Londra), *Internaţionala Democrat-Creştină* (1956, Roma).

X.6. GUVERNUL

Guvernul (Consiliul de Miniştri) reprezintă puterea executivă, fiind împuternicit, potrivit normelor constituţionale, să gestioneze, pe durata mandatului său, demersurile interne şi externe ale societăţii şi statului. Dacă l-am raporta strict la funcţia sa esenţială ce derivă din separaţia puterilor în stat, un cabinet (guvern) este investit să aplice legile (votate de parlament). În realitate, eludându-se principiul separaţiei puterilor în stat, guvernul înregistrează progresiv cumul de atribuţii, devenind în numeroase state, instituţia politică cu cea mai mare autoritate.

Activitatea guvernului în conştiinţa publică reprezintă sau este sinonimă cu actul de guvernare. Desigur, un guvern deţine atribuţia expresă şi principală a guvernării, dar noţiunea de guvernarea are un sens mai larg şi anume de act sau fenomen de conducere, care depăşeşte cadrul unei astfel de instituţii, referindu-se, în general, la organizarea şi funcţionarea întregului ansamblu instituţional, astfel încât să se asigure coerenţa demersurilor în toate sferele de activitate ale unei societăţi.

Constituirea guvernului. De regulă, guvernul este rezultatul exprimării prin vot a electoratului, în urma unui scrutin electoral, primind investirea fie direct, în urma votului popular, fie de la un partid (sau coaliţie de partide) care au câştigat alegerile.

După modul în care se constituie, guvernul poate fi:

a) *majoritar* (monocolor) (partidul care câştigă alegerile formează guvernul);

b) *de coaliţiei* (alcătuit din reprezentanţi a două sau mai multe partide politice);

c) *minoritar* (care nu dispune de o majoritate parlamentară);

d) *provizoriu* (care are o durată limitată, până la constituirea unui nou guvern, potrivit Constituţiei şi procedurilor legale);

Universitatea SPIRU HARET

e) *civil* sau *militar* (în raport de componența cabinetului – miniştri sau secretari de stat reprezentând partide sau grupări politice şi respectiv reprezentând structurile militare ale statului);

f) *legitim* (când este expresia voinței majorităților sociale şi este constituit potrivit prevederilor constituționale) şi

g) *ilegitim* (când se constituie în urma unei lovituri de stat sau a unei acțiuni în forță, fără să aibă sprijin popular sau fiind contrar voinței şi aspirațiilor majorității populației).

Modul diferit de constituire a executivelor se reliefează mai pregnant în condițiile în care se observă care sunt diferențele între o alegere populară directă şi o investire de către partide şi parlamente. Distincția conduce la formele de guvernare prezidențiale şi cele parlamentare. „Când există o alegere populară directă a şefului executivului sau mai precis a preşedintelui şi, nu de mult timp în Israel, a primului-ministru, formarea executivului este imediată. Cine va învinge devine în mod automat şeful executivului, fără negocieri, fără medieri, fără transformări instituționale ulterioare" (Gianfranco Pasquino, *op. cit.*, p. 216).

În cazul formelor de guvernare semiprezidențiale, puterea executivă are caracter dual: preşedintele (desemnat prin alegeri directe libere) şi primul-ministru.

Structura guvernului are ca numitor comun: ministerele, secretariatele de stat şi/sau departamentele (al căror număr diferă în raport de sistemele politice, de interese de moment, tranzitorii sau de durată), în afara acestora există şi alte componente care, de asemenea, diferă mai mult sau mai puțin în ce priveşte numărul, atribuțiile lor etc. În subordinea unui guvern se află administrația publică.

În unele state (Germania, S.U.A.) există funcția de *vicepreşedinte* permanent, cu fluctuații în Italia, în mod excepțional în Marea Britanie, iar în altele (cum este Franța) a fost eliminată.

Şeful executivului are la dispoziție un cabinet mai restrâns sau mai larg, în raport de numeroşi factori, în care intră miniştri sau miniştri de stat (fără portofoliu), alți funcționari superiori (care, cu toții, alcătuiesc echipa ministerială, ce poate avea dimensiuni impresionante cum este cazul celor din Statele Unite ale Americii – aproximativ 600 de persoane sau Germania – aproximativ 500 de persoane).

Funcțiile guvernului. Executivul pe durata mandatului său (de regulă de 4 ani) îndeplineşte importante funcții care privesc toate sferele de

Universitatea SPIRU HARET

activitate ale unei societăţi: socială, economică, culturală, tehnico-ştiinţifică, demografică, educaţională ş.a.m.d. Obiectivul lui fundamental constă în transpunerea în viaţă a programului de guvernare, care este unui dintre cei mai importanţi indicatori de performanţă şi deopotrivă de control ai activităţii sale.

Guvernul, care are la baza funcţionării sale principiul colegialităţii, se întruneşte în şedinţe săptămânale (de regulă) sau ori de câte ori situaţia o impune, adoptând hotărâri, proiecte de legi, regulamente etc.; sunt dezbătute probleme curente de politică internă şi externă, se fac numiri sau se aprobă schimbări sau destituiri din funcţii, se operează modificări la bugetele unor instituţii, se discută şi se iau măsuri pentru combaterea fenomenelor infracţionale etc. Principalele funcţii sunt de natură politică, economică şi socială.

Răspunderea guvernului este precizată în normele constituţionale şi în alte reglementări, care stabilesc instanţele politice ce apreciază prestaţia unui guvern şi decid în consecinţă. Guvernul, odată investit, este răspunzător pentru actele sale numai în faţa parlamentului. Fiecare membru al executivului răspunde solidar cu ceilalţi membri pentru activitatea acestuia (a guvernului). Premierul (care conduce cabinetul) precum şi şeful statului (în majoritatea sistemelor politice democrate) au dreptul să ceară urmărirea penală a unui membru a executivului.

Guvernul poate fi demis la data retragerii încrederii parlamentare, în locul său constituindu-se un cabinet interimar.

Accentuarea rolului guvernului. Legislatorii democraţi din trecut, indiferent de culoarea lor politică, au conceput un sistem politic apt să înfrâneze tendinţa de creştere a prerogativelor unei ramuri a puterii în defavoarea celorlalte, care punea astfel în pericol funcţionarea principiului separării puterilor în stat. Chiar şi în democraţiile consolidate, cum este cea americană, accentuarea progresivă a rolului executivului în viaţa politică nu a putut fi stopată.

Din perioada interbelică se dezbate problema „guvernelor tari", care eludând cu bună ştiinţă prevederi constituţionale, şi-au arogat atribuţii suplimentare, atât în defavoarea şefului statului, cât şi a parlamentului (legislativului). Tendinţa continuă şi după al doilea război mondial şi este sesizabilă şi în prezent. Motivaţii sunt destule, unele acceptabile, altele nu, dar realitatea este că guvernul este în prezent o piesă centrală în sistemul instituţional politic.

Universitatea SPIRU HARET

Schimbările care au avut loc în Centrul şi Răsăritul continentului după 1989, când comunismul „invincibil" se prăbuşeşte ca un castel de cărți de joc, schimbarea centrelor de putere şi politica de globalizare care depăşeşte faza teoretică şi devine tot mai pregnant o politică în desfăşurare, creează premise pentru schimbări în plan doctrinar şi instituțional.

Integrarea euro-atlantică, efecte în plan doctrinar şi instituțional. Gândirea politică receptează mesajele care anunță urgența reconstrucției doctrinare a marilor curente şi partide politice şi implicit aplicarea unor corecții instituțiilor care sunt apte să le pună în aplicare programele. Acesta este şi motivul pentru care doctrinele şi instituțiile politice traversează, în prezent, o perioadă revolută, mai intensă şi mai dinamică în metamorfoze decât perioadele anterioare. Cauzele sunt numeroase, dar unele dintre acestea se pare că imprimă cursul evoluției generale sau regionale, între care se detaşează procesele integrării comunităților în structuri transnaționale, care tind să-şi armonizeze obiectivele, deşi antagonisme se manifestă încă sau refulează cu virulență episodic.

Într-o lume în schimbare şi care este orientată să evolueze în sistem integrat din ce în ce mai pregnant, potrivit strategiei mondializării şi a demersurilor întreprinse în acest sens, doctrine şi ideologii mai vechi se readaptează schimbărilor, altele se prăbuşesc, iar cele mai noi, care ocupă spațiile rămase libere, tind să reflecte noul trend al evoluției umanității. În acest context, noi doctrine concep alte direcții evolutive regionale sau universale, doctrine care se exprimă în prezent inclusiv în planul concretului politic prin structuri politice deja instituționalizate.

Desigur, noile tendințe nu sunt atât de noi cum par la prima vedere. Există trimiteri îndepărtate ale acestora la inițiative de federalizare sau internaționalizare a unor structuri politice (Uniunea Interparlamentară, Societatea Națiunilor etc.), ceea ce denotă că în viziunea oamenilor politici *integrarea*, ca proces politic cu valoare internațională, reprezenta nu numai un deziderat sau o aspirație asumată, ci chiar mai mult, o *comandă socială inevitabilă.*

După al doilea război mondial, divizarea lumii în blocuri politice şi militare părea să împieteze procesul început cu mai multe decenii în urmă, care va cunoaşte însă o viguroasă ascendență după prăbuşirea regimurilor comuniste din Centrul şi Răsăritul Europei. Revenirea statelor foste comuniste în familia democrațiilor de tip occidental regenerează procesele integraționiste, care tind să cuprindă noi spații geopolitice.

Universitatea SPIRU HARET

Cadrul instituțional „vechi" se lărgește considerabil, prin absorbirea de noi membri (Consiliul Europei, N.A.T.O. etc.), în paralel cu apariția unor noi instituții politice și implicit a unor noi doctrine (Partidul Socialiștilor Europeni, fondat în noiembrie 1992, la Congresul Confederației Partidelor Socialiste din C.E.E., care a avut loc la Haga, pentru a oferi un exemplu în acest sens).

Obiectivele acestor instituții converg prioritar spre crearea unui sistem integrator de raporturi (regionale, continentale, mondiale). „Socialiștii și social-democrații europeni sunt pe deplin angajați în procesul de integrare europeană. Comunitatea Europeană este un stimulent pentru promovarea păcii, prosperității, bunăstării și dreptății sociale. Ea este o ancoră a stabilității în Europa" – se relevă în Declarația Partidului Socialiștilor Europeni din 1992, a cărei orientare și concepție este astfel sintetizată de Rudolf Scharping, în 2002, în șapte teze privind responsabilitatea globală a Europei: 1) Europa: un model de civilizație al lumii întregi; 2) Europa: responsabilitate globală datorită intereselor globale; 3) Europa: contribuția la soluționarea principalelor probleme cu care se confruntă omenirea; 4) Europa: o singură voce; 5) Europa: cooperare regională și cooperare între regiuni; 6) Europa: organizații internaționale și cooperarea între ele; 7) Europa: asumarea unui rol activ în lumea globalizată.

Un proces asemănător se produce și în sfera organizațiilor internaționale cu atribuții militare, care în ultimul deceniu au accentuat semnificativ și rolul lor politic. În acest sens, Alianța Atlanticului de Nord (N.A.T.O.), creată în urma semnării Tratatului de la Washington din 4 august 1949, își modifică politica corespunzător noilor situații: „Transformarea N.A.T.O., în perioada care a urmat războiului rece și divizării Europei, are ca scop generarea unui grad mai înalt de cooperare și încredere reciprocă, ceea ce va aduce beneficii întregii Europe" se precizează în Declarația adoptată la Reuniunea la vârf de la Washington (23-25 aprilie 1999).

Vechiul proiect al Statelor Unite ale Europei își regăsește astfel materializarea într-o formulă care evidențiază intenția creării unui spațiu comunitar care să gestioneze resursele, să dirijeze politicile economico-financiare, sociale, educaționale etc., să coordoneze orientările externe ale statelor membre, inclusiv în probleme de securitate colectivă. Întregul angrenaj instituțional și politicile pe care le promovează conferă un alt

Universitatea SPIRU HARET

înțeles și are alte efecte asupra relației dintre statele membre ale U.E. sau candidate la admiterea în Uniunea Europeană. Fiecare dintre acestea trebuie să se conformeze exigențelor Comunității Europene, inclusiv sub raport instituțional. În acest sens, structurile politice se modifică pe relația cu U.E. astfel încât să asigure integrarea (ministere, departamente, agenții cu atribuții exprese în această direcție – Ministerul Integrării Europene, spre exemplu, sau departamente de integrare la nivel ministerial) și deopotrivă să orienteze întregul set de politici interne în direcția adaptării din mers a societăților la exigențele integrării. În acelaşi timp, funcționează și își dezvoltă atribuțiile instituțiile europene de tip comunitar (Consiliul de Miniştri, Comisia Europeană, Curtea de Justiție Europeană, Curtea de Conturi, Comitetul Economic și Social, Comitetul Regiunilor, Consiliul de Asociere Comitetul Parlamentar Mixt și de Asociere). Schimbările care se produc în sistemul instituțiilor politice generează, firesc, și un proces de evaluare a doctrinelor, de modificare a lor în raport de contextele socio-politice noi sau de apariție a altor doctrine, ca efect al promovării unor politici cu obiective și construcții ideatice renovate sau noi. „Comunitarismul", „euro-regionalismul", „mondialismul" sunt noi configurații doctrinare, care se află în diverse faze de evoluție și consacrare, căutând însă răspunsuri la provocările proceselor integraționiste atât în planul raporturilor internaționale, cât și al schimbărilor în plan intern.

Ca doctrină „compozită" a epocii „post-ideologice", ce împrumută elemente teoretice din conservatorismul clasic (tezele lui Burke despre comunitate și altele) și neoliberalismul american, *comunitarismul* susține teza transformării statului din „mare capitalist" în manager care să determine racordarea pieței la cerințele societății și nu invers. Adepții noii doctrine nu susțin însă minimalizarea rolului statului în plan economic („statul minimal"), ci plasează o parte din responsabilități comunităților locale, ale căror atribuții sporesc considerabil. Comunitarismul consideră că societatea și statul liberal pot fi reformate prin întărirea ideii de comunitate care, în viziunea teoreticienilor acestuia, reprezintă un dat natural al indivizilor, locul specific existenței lor politice și economice. Prin apartenența la comunitate se realizează o corelare între scopul și mijloacele de înfăptuire sau dezvoltare a democrației. În acest sens, se reconsideră locul și rolul pe care comunitatea trebuie să îl aibă în adoptarea deciziilor și subordonarea acestor decizii intereselor membrilor săi și nu intereselor abstracte ale statului. Comunitarismul se pronunță pentru o descentralizare a politicilor până la nivel local și implicarea cetățenilor în aceste decizii. Numai cetățenii sunt cei care trebuie și pot să rezolve problemele comunității și să se implice în luarea deciziilor ce îi privesc. Statul

Universitatea SPIRU HARET

democratic devine, astfel, un stat al comunităților ce își orientează și desfășoară activitatea în direcția implicării comunităților într-o rețea bine organizată și structurată (devenind un stat pe orizontală), cât și în direcția soluționării problemelor specifice fiecărei comunități, dar care nu pot fi rezolvate doar de acestea.

Interacțiunea dintre guvernarea națională și structura de conducere a U.E. a fost considerabil îmbunătățită în ultimul deceniu. Coordonarea la nivel macroeconomic, politicile sociale și reformele structurale dau un contur cât mai clar procesului de guvernare europeană, în care demersurile naționale coordonate și cele comunitare se completează și se sprijină reciproc. Marile provocări ale noului secol, cum ar fi și globalizarea, reclamă intensificarea acestui proces. Pentru o guvernare cât mai eficientă a Europei este nevoie de instituții puternice, o viziune colectivă, un control democratic și o implicare cât mai activă și eficientă.

Globalizarea deschide noi perspective pentru comerț, investiții și dezvoltarea tehnologică, dar are și efecte secundare negative. Procesul se dovedește a fi mai degrabă unul care exclude, decât unul care include, încurajând inegalitățile între state, categorii sociale și regiuni. Actori internaționali importanți pot generaliza efecte de marginalizare a mecanismelor democratice și deopotrivă pot periclita politicile de dezvoltare economică viabilă.

Concepte cheie și extinderi

Guvernare semnifică acțiunea de conducere a societății potrivit doctrinei, ideologiei și programului politic al unui partid sau a unei personalități (în lipsa partidelor sau/și a parlamentului sau în condițiile transformării acestora în instituții de decor).

Guvernământ este sinonim cu termenul de guvernare (sau tip de guvernare).

Sistem electoral. Un set de proceduri și norme juridice prin care populația cu drept de vot desemnează proprii săi reprezentanți în organismele puterii.

Bibliografie obligatorie

Pasquino, Gianfranco, *Curs de ştiinţă politică*, Iași, Institutul European, 2002.

Mitran, Ion, *Politologie*, București, Editura Fundației *România de Mâine*, 2000.

Pârvulescu, Constantin, *Politici și instituții politice*, București, Editura Trei, 2000.

Universitatea SPIRU HARET

Tănăsescu, Florian, *Doctrine şi instituţii politice*, în *Sinteze* (Facultatea de Sociologie-Psihologie, anul II), Bucureşti, Editura Fundaţiei *România de Mâine*, 2003.

Tămaş, Sergiu, *Dicţionar politic*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1993.

Bibliografie facultativă

Betea, Lavinia, *Psihologie politică*, Iaşi, Polirom, 2001.

Burdeau, Georges, *Traité de science politique*, Paris, L.G.D.J., 1980.

Dogan, Mattei, *Sociologie politică*, Bucureşti, Alternative, 1999.

Lafontaine, Oskar; Müller, Cristina, *Nu vă fie teamă de globalizare*, Reşiţa, Editura Inter Graf, 1998.

Lewin, M., *La formation du système sovietique*, Paris, Gallimard, 1987.

Lijphart, Arend, *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*, Yale University Press, 1977.

* * * *Manualul Consiliului Europei*, Bucureşti, Biroul de Informare al Consiliului Europei de la Bucureşti, 2003.

Negulescu, P.P., *Partidele politice*, Bucureşti, Editura Garamond, 1994.

Pariani, Philippe, *Les institutions politiques*, Paris, Armand Colin, 1984.

Prélat, Marcel, Baulouis, Jean, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, Paris, Dalloz, 1987.

Seiler, Daniel Louis, *Les parties politiques*, Paris, Armand Colin, 1993.

Spence, R.B.; Nelson, L.L., *Preluarea puterii în perspectivă istorică în Europa de Est şi războiul rece*, Iaşi, Institutul European, 1996.

Întrebări de verificare şi fixare a cunoştinţelor

1. Ce înţeles daţi noţiunii de partid politic?
2. Prin ce se deosebeşte un partid de o grupare politică?
3. Care sunt principalele funcţii ale unui partid?
4. Care sunt cele mai utilizate clasificări ale partidelor politice? Dar ale sistemului de partide?
5. Ce tipuri de guvernare cunoaşteţi (în raport de sistemele politice)?
6. Ce se înţelege prin răspundere guvernamentală?
7. Cum au evoluat şi care este situaţia prezentă a raporturilor guvern-parlament?
8. Ce factori şi condiţii determină regândirea unor aspecte doctrinare, programe politice, strategii etc.?
9. Care sunt elementele esenţiale ale procesului de integrare euro-atlantică?
10. Cum se exprimă în plan instituţional procesele de integrare în spaţiul european?

Universitatea SPIRU HARET

XI. CONFRUNTĂRI DOCTRINARE ÎN SPAȚIUL POLITIC ROMÂNESC

Gândirea politică românească este apărută cu mult timp înaintea zorilor modernismului, aşa după cum s-a relevat anterior. Europa modernă, însă, imprimă un ritm mult mai alert schimbărilor, generează apariţia unei noi concepţii despre organizarea, conducerea şi managementul societăţii care implică crearea altor instituţii politice, ce le înlocuiesc pe cele vechi, determină deplasări în conştiinţa socială, modifică comportamente, atitudini şi manifestări fie individuale, fie de grup.

Societatea românească, tradiţional agrară, are o perioadă mai îndelungată de adaptare la exigenţele trendului modernizator, schimbările fiind mai alerte şi mai consistente după 1859 şi, îndeosebi, după 1918, când reunirea provinciilor româneşti implică nu numai reorganizarea statului şi a celorlalte instituţii politice, ci şi afirmarea unor puncte de vedere noi care să reflecte atât în planul gândirii politice, cât şi pe alte planuri importantele schimbări care au loc în cadrul societăţii româneşti începând cu Unirea cea Mare.

Condiţiile specifice ale evoluţiei societăţii româneşti influenţează gândirea politică, proces inevitabil dacă ne raportăm la divizarea ei sub aspect teritorial şi la statutul juridic pe care l-a avut atât înainte de momentul 1918, cât şi după această dată. Dominaţia străină, care se exercită vreme de secole, conduce la apariţia unor diferenţieri zonale, mai mult sau mai puţin accentuate, dar, în pofida unor eforturi disperate ale dominatorilor străini de a le sparge şi diviza unitatea de neam, de limbă, viaţă spirituală etc., reacţia românilor anihilează aceste tentative prin afirmarea conştiinţei apartenenţei din totdeauna la una şi aceeaşi etnie. Unitatea de geneză şi de evoluţie etnică, unitatea lingvistică, spirituală, culturală etc., permanenţa şi continuitatea în spaţiul originar devin elemente esenţiale ale construcţiei unor concepţii şi teorii cu pregnant conţinut naţional care îmbracă şi forme doctrinare: *naţionalismul.*

Universitatea SPIRU HARET

Originile îndepărtate ale „ideii naționale", dacă acceptăm supozițiile avansate de N. Iorga și C. Popovici, le aflăm în gândirea politică a unor domnitori, în scrierile cronicarilor sau ale reprezentanților școlii latiniste. Pentru **Constantin Popovici**, autor al lucrării *Naționalism și democrație*, **Petru Maior**, **Gheorghe Șincai** și **Samuel Micu Klein** sunt „latiniști naționali" și nu doar „simpli" autori ai purificării limbii române, prin eliminarea termenilor proveniți din limbile ungară, rusă și slavonă.

Pe acest teren încep să se configureze și alte teme de meditație, care au ca punct central „neamul", „poporul" sau națiunea. Vechea ideologie daco-românistă se metamorfozează treptat într-o ideologie națională, ce se va manifesta pe teritoriul tuturor partidelor politice românești create în a doua jumătate a veacului al XIX-lea și mai târziu, fie în termeni moderați, fie mai accentuați. Ideile esențiale ale naționalismului românesc constau în: realizarea unității național-statale, dobândirea independenței de stat și a suveranității, elaborarea și promovarea unei politici interne și externe care să valorifice resursele și potențialul creator românesc.

În orizont doctrinar și instituțional, apariția formațiunilor politice detașează treptat poziții, atitudini, concepții, puncte programatice diferențiate de la o formațiune politică la alta, de la o etapă istorică la alta. Chiar dacă Partidul Național din Transilvania (până în 1918), Partidul Liberal sau Partidul Național Democrat (N. Iorga, A.I. Cuza) – tot până în 1918 – includ în programele lor importante elemente doctrinare de esență naționalistă, doctrina naționalistă nu reprezintă încă un corpus unitar de idei, teze, concepte sau teorii, acestea fiind dispersate și regăsindu-se fie la partidele menționate, fie la altele.

Situația se schimbă după 1918, în condițiile împlinirii idealului național de unitate teritorial-etnică și al creșterii considerabile a populației aparținând unor grupuri etnice minoritare (maghiari, germani, ruși, ucraineni, evrei etc.). Pentru susținătorii ideologiei și doctrinei naționaliste, prioritare au devenit: apărarea *statu-quo*-ului teritorial, protejarea muncii românești, armonizarea raporturilor dintre majoritatea românească și minoritarii de altă etnie.

Reconstrucția statală, reformele instituționale, noile politici administrative, sociale, educaționale ș.a.m.d. nu pot să eludeze însă o realitate postbelică apărută o dată cu finalizarea procesului unității naționale și anume: manifestarea unor disproporții, unele serioase în raport de pozițiile deținute de români și de minoritari în sistemul bancar, în consiliile

Universitatea SPIRU HARET

de administrație ale unor societăți pe acțiuni, în sectorul editorial-publicistic, în unele instituții de învățământ superior (medicină, farmacie, drept) etc. Disproporțiile nu se atenuează nici după un deceniu de la Marea Unire, motiv pentru care se resuscită unele idei vehiculate imediat după 1918 cu privire la necesitatea introducerii unor măsuri restrictive față de accesul minoritarilor în zonele deficitare de elemente româneşti. Se reclamă, astfel, introducerea proporționalității etnice (*numerus valachorum*), urmată apoi de idei şi teze care depăşesc limitele manifestării democratice, generând tensiuni şi dispute politice aprige. Doctrina naționalistă suportă efectele: pe un plan se configurează o substanțializare teoretică, care poate certifica existența şi manifestarea unui naționalism românesc, rațional şi european, pe un altul, acelaşi fenomen se produce la nivelul unor formațiuni politice, care îi accentuează progresiv radicalismul. Detaşările sunt evidente.

Nicolae Iorga, într-un fel „părinte" al naționalismului românesc, atrăgea atenția încă din 1919: „Noi înțelegem şi azi ca şi mai înainte naționalismul ca o datorie de a lucra din răsputeri pentru ca în țara lui românul să-şi aibă toate drepturile fără a nedreptăți pe nimeni, dar fără a se lăsa nedreptățit de nimeni. Îl înțelegem ca un sprijin dat românilor celor mai harnici şi mai trecuți cu vederea, țăranii, care au fost pentru întregirea României neîntrecuții noştri ostaşi ai Marelui Război. Noi înțelegem şi azi, ca şi mai înainte, democrația nu numai ca dreptul poporului de a lua parte la cârmuirea țării sale, dar ca şi datoria celor chemați de a-l pregăti pentru această sarcină, de a-l lumina pentru el, în loc de a-l întuneca pentru el…"(*Discursuri parlamentare*, vol. I. 1939-1940, p. 375).

Reacția profesorului Iorga prefigura detaşarea naționalismului „cuminte", de variantele sale doctrinare de mai târziu, care îşi găsesc corespondent instituțional în partidele politice care îl promovează.

În concluzie, doctrina naționalistă, ale cărei elemente constitutive, este adevărat fragile şi primitive, apar în epocile premoderne, în modernism îşi configurează tot mai clar atât conținutul ideatic şi teoretic, precum şi spațiul politic de manifestare, treaptă cu treaptă, prin aportul unor gânditori sociali şi politici de marcă precum: **Simion Bărnuțiu** („societatea juridică", ca fundament al statului național), **George Barițiu** (societatea modernă democratică națională se creează pe formula „libertate şi naționalitate"), **Mihail Eminescu** (rasa este o categorie istorică şi nu biologică), **A.C. Popovici** (principiul naționalității, cel mai important principiu

Universitatea SPIRU HARET

al veacului al XIX-lea sub raport social, politic şi moral care marchează evoluţia naţiunilor), **A.C. Cuza** (legea naţionalităţii domină umanitatea şi face ca aceasta să existe prin naţii, care îi împlinesc destinele prin cultură), **Nichifor Crainic** („naţionalismul" sau „românismul integral" este o doctrină care are trei dimensiuni: creştină, corporatistă şi etnocratică) ş.a.

Variantele doctrinare naţionaliste intră în impact cu alte doctrine (socialistă, social-democrată, comunistă), amplificând spectrul disputelor doctrinare din perimetrul politic românesc. Dacă înainte de 1918, duelurile teoretice dintre liberalism, conservatorism şi social-democraţie monopolizau dezbaterile din spaţiul gândirii politice şi sociale româneşti, sau dintre acestea şi poporanism sau semănătorism, după această dată în câmpul disputelor intră naţional-ţărănismul, neoliberalismul, comunismul, corporatismul, fascismul, dispute care sunt anihilate de dizolvarea partidelor politice de către regimul autoritar carlist, dictatura antonesciană şi cea comunistă, pentru a fi reluate pe o nouă formulă, cu alte argumente şi în ale condiţii socio-politice după decembrie 1989.

Dispute doctrinare care angajează energii intelectuale şi care înviorează spaţiul spiritualităţii româneşti, având unele efecte inclusiv în planul politicii generale interne şi internaţionale, se înregistrează între unii „purtători de cuvânt" ai liberalismului, conservatorismului, socialismului, poporanismului, ţărănismului, comunismului sau fascismului, evident în epoci şi cu mijloace diferite. Ele se desfăşoară fie pe un plan general, care privea sensurile şi direcţiile de evoluţie ale societăţii româneşti, identitatea ideologică şi doctrinară a curentelor de gândire politică, filosofică, socială, culturală etc. pe care le reprezentau, fie punctual, pe o problematică stringentă epocii, ce viza:

- condiţia socială, economică şi existenţială a ţărănimii; modalităţile sau politicile care erau în măsură să-i amelioreze situaţia;
- necesitatea industrializării;
- ridicarea nivelului general de cultură şi educaţie a populaţiei;
- ameliorarea stării de sănătate, îndeosebi a populaţiei rurale şi a structurilor sociale urbane defavorizate;
- realizarea unirii românilor într-un singur stat şi obţinerea unui alt statut internaţional pentru România etc.

În general, dezbaterile pe teme ideologice şi doctrinare au un caracter acid; doar în unele situaţii tonul dobândeşte accente virulente care depăşesc nota de urbanism, când se trece la atacuri la persoană sau se apelează la

invective. Este cazul disputelor dintre socialişti şi comunişti, fascişti şi antifascişti, ultranaţionalişti (sau naţionalişti reacţionari) şi reprezentanţi ai doctrinelor liberală, naţional-ţărănistă, social-democrată.

După 1989, în condiţiile revenirii societăţii româneşti la viaţa politică democrată, reapare o anume simptomatologie cu trimiteri la perioada interbelică, în special în disputele politice dintre foştii ţărănişti, liberali şi social-democraţi (reconvertiţi în neoţărănişti, neoliberali şi neosocial-democraţi) şi reprezentanţii F.D.S.N.-ului, P.D.S.R.-ului şi P.S.D.-lui, care îşi revendică ascendenţa organizaţională de la fostele partide socialiste şi social-democrate anterioare anului 1938 şi coloratura ideologică şi doctrinară de inspiraţie occidentală.

Mediul intelectual românesc de la sfârşitul veacului al XIX-lea şi începutul următorului este tulburat de disputele critice dintre liberali, conservatori, socialişti, poporanişti, semănătorişti şi „naţionalişti". „Ţărănismul", după unele încercări timide, se stinge, reapărând însă în forţă după încheierea primului război mondial.

Axa dezbaterilor doctrinare o reprezintă „modelul" dezvoltării societăţii româneşti. Dacă toţi reprezentanţii principalelor curente de gândire sunt de acord cu modernizarea societăţii româneşti, căile prin care se putea realiza aceasta apar ca foarte diferite în concepţiile principalilor lor teoreticieni. Liberalii se pronunţă pentru modernizare prin industrializare, conservatorii pentru o economie mixtă agro-industrială şi un avans moderat al dezvoltării societăţii, socialiştii pentru schimbarea ordinii sociale, poporaniştii pentru dezvoltarea agriculturii ca bază pentru o industrie de esenţă agro-alimentară şi deopotrivă pentru ameliorarea condiţiei sociale a ţărănimii etc.

Dacă contradicţiile ideologice şi doctrinare dintre liberali şi conservatori, în principal, dar şi între aceştia şi socialişti nu mai surprindeau, apariţia pe firmament a ideilor poporaniste promovate de iniţiatorul lor ideologic – **Constantin Stere** (1865-1936), şi de **Garabet Ibrăileanu** (1874-1936) – fondatorul poporanismului literar – trezesc interes, cu o relativă audienţă de public şi reacţii, uneori surprinzătoare, prin virulenţa atacurilor la adresa susţinătorilor lor. Deşi unele afinităţi ideatice există între poporanişti şi socialişti, tăişul sabiei străluceşte în campaniile critice reciproce, în care se duelează spadasini de primă mână cum sunt **Constantin Dobrogeanu-Gherea** şi **Cristian Racovski**, la început, apoi, mai târziu, în epoca interbelică **Şerban Voinea**, **Lothar Rădăceanu** ş.a.

Universitatea SPIRU HARET

Poporanismul are o dublă ipostază: *se defineşte ca un curent sociologic*, ce se naşte din confruntarea lui **Constantin Stere** cu doctrina social-democrată de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui următor şi concomitent este recunoscut ca o doctrină politică originală. Poziția inițiatorului poporanismului este explicită: „poporanismul este mai îngust decât socialismul, deoarece cuprinde numai pătura cultă, iar pe de altă parte, el este mai larg decât socialismul, întrucât nu toți poporaniştii sunt socialişti, deoarece a fi socialist semnifică a împărtăşi «o teorie istorico-socială şi un ideal foarte bine definit» în timp ce toți socialiştii din pătura cultă sunt şi poporanişti" (*Mică enciclopedie. Sociologi români* – coordonator Ştefan Costea, Bucureşti, Editura Expert 2001, p. 432).

Critica aplicată de Stere doctrinei socialiste se centrează pe trei coordonate:

1. Socialismul este o doctrină de sorginte străină, internațională, spre deosebire de poporanism care este o doctrină națională.
2. Socialismul, născut din alte rațiuni şi în alte condiții, este ilegitim, deci străin de aspirațiile naționale, întrucât nu se poate identifica în fondul cultural național şi, prin urmare, nu poate fi un factor de civilizație.
3. Socialismul este ilegitim în România şi pentru că este o doctrină revoluționară. Este de presupus, deci, că societatea românească nu poate risca o acțiune revoluționară fără a pune în pericol independența țării, prin proximitatea unei intervenții străine.

Concepțiile politice promovate de Stere sunt vulnerabile teoretic şi metodologic, susține Constantin Dobrogeanu-Gherea, întrucât acesta adoptă o metodă superficială şi sentimentală fantezistă de analiză a poporanismului doctrinar rusesc. Aserțiuni critice formulează la adresa poporanismului şi **H. Sanielevici**, **Ştefan Zeletin**, **Eugen Lovinescu** ş.a.

Anul 1918 este, chiar dacă formularea pare depăşită, o autentică piatră de hotar, inclusiv în planul confruntărilor doctrinare. Şi nu este deloc întâmplător să fie aşa, întrucât România mare nu reprezintă o sumă aritmetică de teritorii şi populații, ci este, în primul rând, o societate şi un stat care nu numai că au înfățişări noi, dar au şi aspirații noi, pe fundalul sentimentului de împlinire a unui ideal cu vechime multiseculară. Din nou apare, dar într-o formă mult mai accentuată şi chiar radicalizată, problematica mai veche a căii sau căilor pe care trebuie să se înscrie evoluția societății româneşti integrale sau a românismului integral,

Universitatea SPIRU HARET

înțelegând prin aceasta configurația geopolitică nouă a granițelor statalității românești.

Pe prim-planul dezbaterilor ideologice, doctrinare şi programatice se află liberalii, socialiştii (care vor renunța la titulatura antebelică devenind social-democrați) şi „naționaliştii cuminți" (N. Iorga şi compania) – reprezentând „vechea gardă", la care se adaugă „noii veniți", țărăniştii (apoi, din 1926, național-țărăniştii), comuniştii şi fasciştii.

Dacă disputa dintre liberali şi conservatori se axează pe concepția ce vizează politica economică şi socială în principal (doctrina „porților deschise" față de capitalul străin promovată de național-țărăniști este contracarată de doctrina liberală a protejării industriei şi capitalului autohton cunoscută şi sub denumirea de „politica prin noi înşine"), confruntarea ideologică şi doctrinară dintre social-democrați şi comuniști devine cu timpul un spațiu în care se urmăreşte lovitura de grație, un fel de arenă de luptă între gladiatori. Chiar dacă există diferențe majore între esența disputelor doctrinare dintre poporaniști şi socialiști, pe de o parte şi comuniști şi social-democrați, pe de alta, un element comun se identifică: social-democrații, la fel ca poporaniștii, resping importurile doctrinare, în cazul acesta comunismul de sorginte rusească, care, sub raport politic, reprezintă pericolul principal pentru existența şi perpetuarea societății româneşti.

În timp ce construcția teoretică a social-democrației se ridică pe fundamente româneşti, naționale, comunismul aşa-zis românesc îşi are obârşia în laboratoarele ideologice ale bolşevismului din Rusia Sovietelor. De fapt, tocmai în aceasta, în originea lui rusească (în afară de comunismul de tip marxist care îşi încheie practic cariera istorică prin decapitarea lui de către Lenin şi urmaşii săi în „marxism-leninism"), se află şi originile propriei sale drame: respingerea de către societatea românească, ce nu putea agrea un partid politic şi o ideologie ce serveau interesele unei puteri străine – Rusia Sovietelor.

„**Chestiunea națională din România şi sarcinile P.C.R**."

(Congresul al V-lea, decembrie 1931, desfăşurat lângă Moscova)

1. România contemporană nu reprezintă prin sine o unire «a tuturor românilor», ci un stat tipic cu multe națiuni, creat pe baza sistemului prădalnic de la Versail[les], pe baza ocupării unor teritorii străine şi pe baza înrobirii unor popoare străine. Burghezia şi moşierii din România, înfăptuind propriile lor planuri imperialiste şi îndeplinind totodată

Universitatea SPIRU HARET

însărcinarea puterilor imperialiste conducătoare din Europa de a crea la Nistru un avanpost împotriva U.R.S.S., au cucerit Basarabia, Transilvania, Bucovina, Dobrogea şi Banatul şi supun unei asupriri naţionale nemaipomenite şi unei exploatări semicoloniale pe cele 8 milioane de moldoveni, unguri, ruşi, ucraineni, bulgari, nemţi, turci şi alţii.

2. Soarta României capitaliste şi moşiereşti este legată în modul cel mai strâns cu sistemul relaţiilor imperialiste din Versail[les]. Criza economică mondială a înăsprit la extrem toate contrazicerile imperialiste, a mărit primejdia izbucnirii unor noi războaie imperialiste şi a dus la criza sistemului din Versail[les]. Criza economică a luat forme deosebit de ascuţite în România şi este întovărăşită de o înăsprire din ce în ce mai puternică a exploatării şi asupririi popoarelor subjugate, ceea ce măreşte şi mai mult dezvoltarea mişcării puternice de eliberare naţională care se duce în continuu din momentul alcătuirii «României Mari».

3. Politica claselor stăpânitoare române în provinciile ocupate a avut şi are un caracter vădit imperialist, colonial. Aceasta s-a oglindit: în mutarea sistematică a întreprinderilor industriale în regiunile româneşti; în politica specială de credit, în politica vamală şi fiscală, care are ca scop întărirea poziţiilor capitalului financiar român; în introducerea românilor în administraţia băncilor şi întreprinderilor industriale din provinciile ocupate; în distribuirea inegală a creditelor, în folosul Regatului; în impunerea fiscală mult mai ridicată a regiunilor ocupate; în tarifele C.F.R. care uşurează pătrunderea mărfurilor din Regatul Vechi în provinciile ocupate; în jefuirea pământului şi pădurilor care au aparţinut populaţiei locale sau organizaţiilor naţionale, culturale şi economice etc.

În legătură cu creşterea crizei economice şi a pregătirilor de război contra U.R.S.S. precum şi scopul de a corupe păturile înapoiate ale proletariatului român şi de a băga zâzanie între proletariatul român şi între acela al naţiunilor asuprite, burghezia română a pornit la concedierea în masă de la C.F.R., din uzinele metalurgice şi în general din toată industria de război a muncitorilor unguri şi ale celorlalte naţionalităţi asuprite, precum şi înlocuirea lor cu români. Toţi cei concediaţi, chiar aceia care au dreptul la pensie, sunt lipsiţi de orice ajutor. Politica imperialistă a burgheziei şi a moşierilor români a avut urmări şi asupra situaţiei micii burghezii orăşeneşti. Zeci de mii de meşteşugari şi negustori mici – evrei, unguri, ucraineni, moldoveni şi alţii - s-au ruinat, iar intelectualii de la

Universitatea SPIRU HARET

oraşe şi de la sate ai naţiunilor asuprite au suferit amar de pe urma măsurilor «de economie», introduse de guvernul Iorga […].

4. În politica imperialistă, burghezia română se sprijină pe toate partidele burgheze. În special social-democraţia este un sprijin din cele mai importante ale politicii imperialiste a claselor stăpânitoare româneşti. Social-fasciştii români încearcă să convingă masele că România de azi a înfăptuit unirea tuturor românilor şi acoperă în tot chipul politica prădalnică a imperialismului român în ţinuturile ocupate. Social-democraţii au fost cei dintâi care au votat pentru «unirea» Transilvaniei cu România. Social-democraţii luptă în mod hotărât împotriva mişcării naţional-revoluţionare din teritoriile ocupate, cică în numele «luptei de clasă curate». Servind cu credinţă burghezia, social-democraţia română se sileşte din răsputeri să slăbească şi să dezorganizeze mişcarea muncitorească din Transilvania şi Bucovina. În legătură cu asasinarea mişelească a lui Doncev, unul din conducătorii partidului comunist şi al organizaţiei revoluţionare din Dobrogea (DRO) – social-fasciştii au cerut sporirea represaliilor împotriva mişcării naţional-revoluţionare sub forma de luptă împotriva «comitagiilor».

5. Faţă de această politică a imperialismului român, exemplul Uniunii Sovietice cu creşterea vijelioasă a industriei socialiste şi a colectivizării gospodăriei agricole, întovărăşită de îmbunătăţirea neîncetată a stării materiale a maselor largi de muncitori şi ţărani, cu politica ei naţională sovietică, care a dat libertatea politică şi culturală de dezvoltare zecilor de popoare, odinioară înăbuşite de ţarism şi pe baza acestei libertăţi, proletariatul clădeşte o cultură nouă ucraineană şi moldovenească în Ucraina Sovietică şi Republica Moldovenească, o cultură naţională prin forma ei socialistă după conţinut; cu politica ei neîncetată de pace şi dezarmare – acest exemplu al U.R.S.S. ridică şi mobilizează la luptă masele cele mai largi de muncitori şi ţărani nu numai din Basarabia şi Bucovina, ci şi din toate celelalte ţinuturi ocupate, mărind în acelaşi timp influenţa şi rolul conducător al partidului comunist în lupta împotriva ocupaţiei şi asupririi naţionale".

Cu un conţinut şi limbaj dincolo de orice „linie" ideologică sau doctrinară, documentele emanate de la diferite structuri de conducere ale P.C.R. creau dezgust şi revoltă exact în perioada reconstrucţiei statale româneşti. Diferenţa de abordare a problemelor politice (şi nu numai a lor) dintre social-democraţi şi comunişti este evidentă şi relevantă deopotrivă

Universitatea SPIRU HARET

sub raportul atitudinii publice: comunismul este respins, social-democrația acceptată ca o creație politică de factură democrată, așa cum rezultă şi din următoarele:

„Deşi partid de clasă, Partidul Socialist nu este format numai din elemente din proletariat. Este adevărat că primele elemente care aderă la mişcarea socialistă sunt elemente proletare – deşi făuritorii ideii socialiste n-au fost deloc proletari – şi mai ales din proletariatul manual, din proletariatul din fabrici. Munca în comun în ateliere şi fabrici, cu maşini mari, dă muncitorilor întâi ideea şi posibilitatea solidarității de clasă, le dă mai uşor posibilitatea să priceapă ideea socializării, a posedării în comun a mijloacelor de producție. Dar curând mişcarea proletară, prin creşterea forței ei, prin dezvoltarea ideologiei sale, impune şi deşteaptă conştiința de clasă a funcționarilor şi intelectualilor proletari din întreprinderile capitaliste, atrage pe lucrătorii şi funcționarii din mica industrie şi din comerț, pe funcționarii particulari şi de la Stat, pe țăranii salariați şi apoi chiar, prin reformele cu caracter general pe care le cere, pe țăranii, meseriaşii şi comercianții săraci, nemulțumiți de regimul de azi. Mentalitatea proletariatului manual, ideologia sa, începe în curând să stăpânească toate celelalte pături şi clase producătoare, nedreptățite de regimul de astăzi. Dar nu numai aceste pături din proletariat – neproducătoare direct de plusvaloare, - nu numai elemente din mica burghezie şi intelectuali săraci vin în mişcarea politică a muncitorilor, dar vin chiar şi intelectuali bogați, elemente care fac direct parte din clasa burgheză. După cum în toate revoluțiile şi transformările sociale anterioare, elemente din clasele suprapuse şi intelectuali, dându-şi seama, în epoca de descompunere a societății lor, de pericolul pe care-l constituie pentru progresul omenirii perpetuarea regimului, au părăsit clasa lor şi au trecut de partea clasei progresiste şi revoluționare, - în Marea Revoluție franceză au trecut de partea burgheziei intelectualii, toți marii cugetători, o parte din cler şi o parte chiar din marea nobilime – tot aşa trec de partea clasei muncitoare, intră în Partidul Socialist şi multe elemente culte din rândurile burgheziei. Iar faptul că elementele venite de la mica burghezie, de la marea burghezie, de la intelectuali sunt mai culte şi au mai multă experiență în luptele politice, ele reuşesc chiar să ocupe pretutindeni primele locuri în lupta revoluționară a clasei muncitoare. Partidul n-a încetat însă prin aceasta a fi un partid exclusiv de clasă, pentru că reprezintă interesele unei clase, este condus de ideologie de clasă.

Universitatea SPIRU HARET

Lupta de clasă a proletariatului – ca a tuturor claselor în ascendență – este revoluționară, mai mult însă ca a celorlalte clase, ea este profund revoluționară, pentru că ea nu are de făcut numai o revoluție morală, o revoluție politică, o revoluție economică, ea are de făcut o revoluționare completă a sistemului de proprietate, a modului de repartizare a bogățiilor, ea trebuie să înlăture exploatarea omului de către om, ea are de făcut o *Revoluție Socială*.

Preluarea puterii politice de către o clasă impilată, pentru a transforma întreaga formă socială a societății, este o revoluție socială. Revoluția socială astăzi înseamnă preluarea puterii politice de către proletariat, pentru trecerea mijloacelor de producție şi de schimb în proprietatea societății, pentru introducerea unui nou sistem de repartiție a bunurilor, pentru democratizarea formei de producție şi de repartiție, pentru realizarea societății socialiste.

În starea de dezorganizare şi de anarhie în care se află astăzi societatea capitalistă, este suficientă sforțarea unei minorități mai puternice şi curajoase ca să pună mâna pe puterea politică. Dar Partidul Socialist, partidul de clasă al clasei muncitoare, nu este o sectă de conspiratori, o clică care pune mâna pe putere ca s-o întrebuințeze în folosul său sau în folosul membrilor săi; dânsul, ca reprezentant al clasei muncitoare, ca avangardă a ei, nu poate şi nu trebuie să se joace cu voința clasei muncitoare şi să facă experiențe pe spinarea ei; dânsul nu are dreptul să pericliteze cuceririle economice şi politice pe care această clasă le-a obținut în lupte de decenii, cu sacrificii grele.

Apoi socialismul nu are de schimbat numai forma de proprietate şi de repartiție a bunurilor, el are de dus producția mai departe, să mărească cât mai mult bogăția generală. El nu vrea comunismul primitiv al vânătorilor şi păstorilor, sau comunismul tot aşa de primitiv al primilor creştini, comunism bazat pe sărăcie, şi ignoranță, ci vrea comunismul bogăției, al unei societăți bogate şi capabile, prin producția şi invențiile sale, de cât mai multă bogăție, el vrea bogăția culturii celei mai înalte".

În timp ce doctrinarii social-democrați combat prin argumente, idei şi teoretizări, comuniştii fac uz de sloganuri, lozinci şi alte elemente de împrumut din arsenalul comuniştilor ruşi.

Pe acelaşi plan de diferențiere între concepții şi modul lor de exprimare, se înscrie şi doctrina liberală a cărei esență este expusă cu eleganță intelectuală de **I.G. Duca** (1879-1933), care îşi dezvăluie virtuți de

Universitatea SPIRU HARET

politolog şi sociolog. În conferința susținută la „Fundația Universitară Carol I", la 15 noiembrie 1923, consacrată exclusiv „Doctrinei liberale", ilustrul om politic român relevă:

„Doctrina național-liberală este lămurită. Ea se poate rezuma în următoarea formulă: «*Progresul sub toate formele în cadrul însă al concepției proprietății individuale*».

Într-adevăr, liberalismul consideră că societățile omeneşti se dezvoltă potrivit unor anume legi, mai presus de voința oamenilor şi că în această veşnică prefacere *datoria organizațiunilor politice e să adapteze formele legale nevoilor reale impuse de diferitele faze ale evoluțiunii popoarelor.* Prin urmare, *liberalismul reprezintă prin esența lui ideea de progres.*

Progres nu înseamnă salturi, progresul nu e violență, progresul e grija permanentă a viitorului, e preocuparea de a-l pregăti şi a-l asigura. *În înțelesul doctrinei liberale progresul nu e zvâcnire incoerentă, ci mişcare organizată.*

Dar progresul mai e ceva: el e dușmanul forței de inerție care porneşte de la iluzia că omenirea poate sta pe loc şi a forței de reacțiune care cu naivitate crede că viața socială poate să se reîntoarcă la formulele trecutului. *Liberalismul are ochii ațintiți înainte, privirile lui cercetează într-una căile pe care omenirea se îndreaptă întru înfăptuirea nevoilor ei atotstăpânitoare.*

Când zic progres întrebuințez acest cuvânt mai mult în interesul de fatală transformare decât de progres propriu-zis, căci cunosc prea bine relativitatea credințelor şi a cuceririlor omeneşti pentru a mă socoti îndrituit să afirm că aceste fatale transformări sociale luate în abstract constituie toate progrese şi afară de aceasta, noțiunea de progres în sine este prea elastică şi prea discutabilă pentru ca ea să poată sluji de criteriu fix al valorii intrinsece a diferitelor prefaceri omeneşti.

Dar doctrina liberală nu se mulțumeşte să urmărească progresul social. Ea nu-l vrea, ea nu-l admite, ea nu-l reclamă decât în cadrul proprietății individuale. Doctrina liberală nu contestă că în domeniul speculațiunii intelectuale se poate concepe şi o organizare socială bazată pe negațiunea propriității individuale, dar ea nu crede viabilă o astfel de organizare şi ca atare o respinge, o respinge ca pe o fantezie a imaginațiunii, ca pe o nesocotire a realităților existente sau posibile.

Universitatea SPIRU HARET

Însă o doctrină politică, adică o concepție de viață socială, nu este realizabilă prin simpla ei enunțare. Se cere ca ea să se reazime şi pe câteva mijloace practice de înfăptuire.

Aşa fiind *doctrina liberală crede cu putință realizarea progresului cât de înaintat în cadrul concepției proprietății individuale, numai prin ordine, prin democrație, prin naționalism şi prin armonie socială*".

(I.G. Duca, *Doctrina liberală*, Bucureşti, Cercul de Studii al P.N.L., 1923, p. 3-5).

Pe un plan superior, intelectual şi civic, **Virgil Madgearu** (1887-1940,) unul din principalii doctrinari ai național-țărăniştilor, înainte de a contrapune ideile partidului din care făcea parte (P.N.Ț.), face un excurs teoretic asupra noțiunii de doctrină:

„Ce este o doctrină politică?

Elementele constitutive ale unei doctrine politice sunt două: o concepție asupra situației sociale sau/şi asupra evoluției sociale şi un ideal social.

Dar oare toate partidele politice trebuie să aibă o doctrină politică?

Am putea împărți partidele politice în:

1) Partide oportuniste, care sunt orientate exclusiv după putere, pentru conducătorii lor şi după avantajiile puterii, pentru aderenți;

2) Partide programatice, care sunt călăuzite de anume țeluri concrete în legătură cu situația socială dată;

3) Partide de idei generale, care sunt îndrumate de o concepție asupra lumii şi

4) Partide de clasă, care îşi stabilesc directiva politică după interesele unei clase sociale şi după rolul ei istoric în evoluția socială[1].

Observăm, mai întâi, că partidele programatice nu pot fi perfect separate de partidele de idei generale. Un partid de idei generale trebuie

[1] Astfel *Max Weber* în opera sa *Wirtschaft und Gesellschaft* (*Grundriss der Sozial-ekonimie*) pp. 167, 639-769 împarte partidele politice în: 1. Patronage-Partei (partide oportuniste); 2. Klassen-Partei (partide de clasă) şi 3. Weltanschauungs-Partei (partide doctrinare), cuprinzând însă între acestea şi partidele care tind la realizarea unor scopuri concrete. D-l D. Gusti, în studiul său «Partidul Politic» (Arhiva pentru Ştiința şi Reforma Socială No. 4/5) face deosebirea între partide principiale, ceea ce este cu desăvârşire eronat

– partide de program integral – şi partide oportuniste – sau partide de pură acțiune imediată – p. 141.

Universitatea SPIRU HARET

numaidecât să aibă un program, dar un partid de program, nu e numaidecât necesar să posede idei generale asupra lumii sau o concepție asupra evoluției burgheze de o parte şi partidele muncitoreşti de alta.

Dintre partidele burgheze: liberalismul, conservatismul şi democratismul burghez clasic au avut o ideologie, însă partidele liberale, conservatoare, democrate contemporane nu mai păstrează acea ideologie clasică şi nu şi-au putut crea alta nouă, devenind cu vremea partide programatice sau/şi numai oportuniste. Partidele muncitoreşti însă au avut şi au o ideologie proprie – o concepție asupra evoluției sociale şi un ideal social!

Dar toate partidele: oportuniste, programatice sau doctrinare, au ca bază de existență o anume structură socială, împărțirea societății în clase sociale. De aceea, pentru înțelegerea ființei lor este necesar să se precizeze care sunt raporturile între clasele sociale şi partidele politice.

Clasele sociale şi partidele politice au condiții de existență şi de acțiune deosebite. Clasele sociale sunt un produs al evoluției economice; dezvoltarea lor are loc în sfera raporturilor politice, a ordinii de Stat. Fiecare clasă, ca să-şi realizeze revendicările ei şi să influențeze politiceşte ordinea de Stat, trebuie să-şi creeze o organizație politică, un partid. Nici într-un caz însă partidul nu se va identifica cu clasa socială. Necesitatea de a se valorifica politiceşte impune oricărui partid extinderea cadrelor sale, ca să-şi asigure o reprezentare în toate organele Statului. Partidul devine astfel o grupare de elemente eterogene din punct de vedere social, unite printr-o concepție comună despre stările sau/şi despre evoluția societății şi printr-un ideal social comun.

Un partid de clasă reprezintă interesele unei anume clase, dar nu numai interesele acelei clase şi cu cât mai puțin este alcătuit, exclusiv, din elemente aparținând aceleaşi clase, aderenții săi fiind partizanii unui program, care nu conține niciodată numai revendicări economice, ci şi anume concepții politice şi filozofice şi se reazimă pe un ideal social.

În acest înțeles partidele muncitoreşti – socialiste sau țărăneşti – sunt partide de clasă, ca şi partidele liberale sau conservatoare, cu deosebire că cele dintâi reprezintă în primul rând interesele muncitorimii sau țărănimii, cele din urmă ale marilor şi mijlociilor proprietari sau ale burgheziei.

Apoi, pe când partidele socialiste şi țărăneşti au un ideal social, urmăresc transformarea ordinii sociale, partidele liberale şi conservatoare luptă pentru păstrarea ordinii existente.

Această deosebire principială înrâureşte adânc doctrinele politice.

Universitatea SPIRU HARET

Am amintit că punctul de plecare al unei doctrine politice este o concepție asupra stărilor sociale sau/şi asupra evoluției sociale. Astfel liberalismul clasic socotea că din jocul liber al forțelor descătuşate prin prăbuşirea feudalismului se clădeşte societatea nouă şi se realizează armonia socială cea mai desăvârşită. Conservatorismul avea ca idee fundamentală credința în existența unei ierarhii naturale şi, întrucât forțele sociale veneau să strâmbe această ierarhie naturală conservatismul devenea sceptic asupra viitorului social, era pesimist, nega fără să afirme nimic".

(Virgil Madgearu, *Doctrina țărănistă*, Bucureşti, Cultura Națională, 1923, p. 12).

Din peisajul împestrițat al doctrinelor politice sau filosofice care se înfruntă îndeosebi în deceniile trei şi patru ale veacului al XX-lea sunt de reținut şi criticile reciproce care şi le adresează reprezentanții comuniştilor şi cei ai fasciştilor. Interesează mai puțin ce-şi reproşează unii altora sau ce combat în logica expunerii noastre. Este însă un fapt care merită să fie semnalat, deşi paradoxal, aserțiunile critice ale unui publicist în presa comunistă se referă la ideologia fascistă, imaginile ce le proiectează sunt şi alte statului totalitar comunist: „Am urmărit cu atențiune – afirma în 1936 Pavel Pavel – toate manifestațiunile publice ale «reformatorilor» de extremă dreaptă de toate nuanțele. Şi toate m-au frapat *prin absența unor linii principale de orientare* […]. S-au aruncat în vâltoarea bătăliei […] zice-se pentru a da «o nouă aşezare statului român», ei însă nu o spun. Deocamdată îi vedem militând, în mod zgomotos, pentru o formă de guvernământ la modă în alte țări, pentru aşa-numitul «stat totalitar» sau dictatorial, care, realizat în felul cum îl ştim în alte părți, înseamnă însuşi negarea civilizației" (Pavel Pavel, *Moment național sau moment social*?, Cluj, Editura „Minerva", 1936, pp. 3-4).

Confruntările ideologice şi doctrinare se continuă pe alte planuri după 1945, în condițiile instalării comunismului la putere în România, ele dezvăluind inconsistența teoretică a comunismului de import cât şi a celui zis național, din „epoca Ceauşescu", derapajele sale etice şi morale prin susținerea unor sloganuri fără acoperire, false, care de la un anume punct n-au mai putut să inducă în eroare pe nimeni, cât şi după 1989, în situația paradoxală a revenirii societății româneşti pe aliniamentele „democrației burgheze", exact ceea ce comuniştii şi ideologia lor au combătut „cu cea mai mare fermitate".

Universitatea SPIRU HARET

Ar fi instructiv şi foarte important ca să punctăm măcar aspecte ale noii „ere doctrinare" româneşti ce debutează în 1989 odată cu prăbuşirea comunismului, dar noutatea derutantă a poziţiilor, cât şi amalgamul ideologic, doctrinar şi programatic concentrat pe o „suprafaţă" mică, îndeamnă încă la reflecţie şi mult discernământ.

Concepte cheie şi extinderi

Naţionalism. Formă de manifestare a sentimentelor naţionale în formulă politică prin exprimarea apartenenţei la o naţiune şi afirmarea intereselor naţionale sub raport ideologic, doctrinar, programatic şi acţional. Naţionalismul are mai multe variante, dar două sunt importante:

a) „naţionalismul cuminte", după expresia consacrată a lui N. Iorga, care se manifestă în termenii unei doctrine fără tonalităţi agresive, jignitoare sau ameninţătoare la adresa altei naţiuni sau grupări etnice minoritare şi

b) naţionalismul agresiv, care este promovat de doctrine cu conţinut xenofob, antisemit etc. la adresa populaţiilor de altă origine etnică decât populaţia autohtonă.

Naţionalitate. Apartenenţa unei persoane la o naţiune.

Naţionalitate conlocuitoare (sau minoritate naţională). Grup mai mare sau mai mic de persoane care se diferenţiază de populaţia majoritară a unui stat prin origine etnică, limbă, obiceiuri şi tradiţii, cultură sau religie. În ultima vreme, mai frecvent se utilizează termenul de *grup etnic minoritar*. Grupuri etnice minoritare în România: maghiar, german, evreesc, ucrainean, polonez etc.

Bibliografie obligatorie

Carpinschi, Anton, *Deschidere şi sens în gândirea politică*, Iaşi, Institutul European, 1995, pp. 137-169.

* * * *Doctrinele partidelor politice*, Bucureşti, Cultura Naţională, 1924.

* * * *Istoria sociologiei româneşti* (coordonator Ştefan Costea), Bucureşti, Editura Fundaţiei *România de Mâine*, 2003.

Tănăsescu, Florian, *Doctrine şi instituţii politice*, în *Sinteze* (Facultatea de Sociologie-Psihologie, anul II), Bucureşti, Editura Fundaţiei *România de Mâine*, 2003, pp. 379-381.

Universitatea SPIRU HARET

Bibliografie facultativă

Drăghicescu, D., *Evoluția ideilor liberale*, Bucureşti, Imprimeriile „Independente", 1921.

* * * *Ideologie şi structuri comuniste în România*, (coordonator Florian Tănăsescu), vol. I şi III, Bucureşti, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 1997, 2001.

Livezeanu, Irina, *Cultură şi naționalism în România mare. 1918-1930*, Bucureşti, Humanitas, 1998.

* * * *Mică enciclopedie. Sociologi români* (coordonator Ştefan Costea), Bucureşti, Editura Expert, 2001.

Sanielevici, H., *Poporanismul reacționar*, Bucureşti, Editura Socec et Comp. S.A., 1921.

Stoian, Stanciu, *Fazele dezvoltării țărănismului şi România*, Bucureşti, Atelierele Grafice SOCEC & CO S.A.R. [ş.a.].

* * * *Totalitarismul de dreapta în România 1919-1927*, Bucureşti, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 1996.

Întrebări pentru verificarea şi fixarea cunoştințelor

1. Cum apreciați evoluția doctrinei naționaliste în România?
2. Care sunt problemele de fond ale modernizării României şi cum se regăsesc acestea în perioada anterioară primului război mondial? Dar în perioada interbelică?
3. Ce reprezintă doctrina poporanistă şi care este distincția dintre aceasta şi doctrina socialistă în viziunea lui C. Stere?
4. Cum apreciați poziția comuniştilor față de „problema națională"?
5. Cum defineşte I.Gh. Duca liberalismul şi care sunt principalele lui trăsături?
6. Ce reprezintă o doctrină în concepția lui V. Madgearu şi ce argumente aduce în favoarea susținerii acesteia?

Universitatea SPIRU HARET

XII. **ORGANIZAREA POLITICĂ A SOCIETĂȚII ROMÂNEŞTI. SISTEMUL INSTITUȚIONAL**

Vechimea societății româneşti are corespondent şi în planul organizării sale politice. Fiecare epocă îşi aduce contribuția proprie de originalitate, iar toate la un loc conturează demersul politic al românilor din cele mai vechi timpuri şi până în prezent.

Se cunoaşte, de multă vreme, importanța componentei politice a societății, înțelegând prin aceasta întregul ansamblu de concepții, teze, ideologii, doctrine etc. în planul gândirii politice, precum şi de instituții şi mecanismele lor de funcționare, actori politici, relații, comportamente, manifestări individuale şi de grup etc. Se ştie, de asemenea, că organizarea politică a societății este o construcție esențială, de care depinde, într-o măsură hotărâtoare, evoluția sa. Acestea sunt şi motivele pentru care, în prezent, se acordă o atenție considerabilă politicului şi politicii, stimulată şi de procesul integrării în structurile euroatlantice a numeroase comunități europene sau extraeuropene.

Cunoaşterea structurilor politice actuale şi a funcționalității lor în condițiile în care sfera politică exercită o puternică influență, dacă nu cumva un control din ce în ce mai accentuat, a devenit deja o preocupare de primă dimensiune a sistemelor educaționale.

Cunoştințele politice sunt necesare din cel puțin două perspective importante: în discernerea sensurilor şi direcțiilor evolutive trecute şi prezente ale societății şi în previzionarea posibilelor surse de tensionare socio-politică, a tendințelor care se anunță în spațiul social şi politic (şi nu numai al acestora). Cunoştințele politice sau cultura politică generează un câmp mai propice înțelegerii şi discernerii fenomenelor politice şi deopotrivă face posibilă evitarea erorilor interpretative ce se înregistrează în prezent (inclusiv în rândul politicienilor) în politică, dezbateri politice şi chiar în unele decizii ale instanțelor politice.

Sistemul politic românesc, în evoluția lui istorică, are numeroase elemente de originalitate, dar şi de împrumut. Aportul local dă o anume notă sau culoare actului politic profesionist, care reflectă inclusiv valențele gândirii politice româneşti. Cu cât ne apropiem mai mult de epoca modernă

Universitatea SPIRU HARET

influenţele spaţiului politic european care se exercită asupra celui românesc sporesc considerabil, astfel încât structurile politice se modernizează rapid (îndeosebi din a doua jumătate a veacului al XIX-lea), dar practica politică şi mai ales moravurile politice rămân ancorate într-un localism bizantin, anacronic şi contraproductiv. Gândirea politică este însă vioaie, minţi luminate de intelectuali aducând o contribuţie originală şi de substanţă la îmbogăţirea patrimoniului naţional şi european al gândirii politice.

Dacă în planul gândirii politice majoritatea contribuţiilor atestă poziţii democrate, reflectând de fapt predispoziţiile afective ale românilor, în orizontul manifestărilor politice efective, evoluţia are un curs distinct. Sistemul politic democrat alternează cu regimuri autoritariene sau cu dictaturi de dreapta sau de stânga, generate de presiunea factorilor externi sau imixtiunea brutală a unor mari puteri în viaţa politică românească.

Analiza comparată a celor două tipuri de sisteme politice (cum sunt, de exemplu, sistemul democrat pluralist ante şi postbelic, regimul autoritar carlist – 1938-1940, regimul antonescian, dictatura comunistă – 1945-1989, regimul democrat postdecembrist) reflectă nu numai o realitate politică incontestabilă, ci şi o manieră de abordare şi apreciere a realităţilor politice româneşti actuale şi de perspectivă.

Important este ca să devină „vizibile" distincţiile dintre regimul politic democrat şi cele autoritariste sau totalitare, democraţia fiind nu numai o aspiraţie, ci şi o stare, un mod în care şi prin care un individ se regăseşte pe sine şi în acelaşi timp se manifestă ca membru al unui grup sau al unei colectivităţi.

Organizarea politică a societăţii româneşti are o vechime considerabilă, înscriindu-se printre cele mai timpurii din spaţiul european. Ar fi multe şi interesante de expus, dar nu putem exagera prin concretizări pentru fiecare etapă istorică. Acordăm atenţie îndeosebi epocilor interbelică, postbelică şi postdecembristă.

În perioada 1918-1989, societatea românească cunoaşte trei tipuri de **regimuri politice**: democrat pluralist, autoritar şi dictatorial, fiecare cu trăsăturile sale proprii şi cu instituţiile sale politice specifice.

A. *Democrat – pluralist (1918-1938)*, care funcţionează în baza Constituţiei din 1923, legilor şi reglementărilor privind administraţia publică centrală şi locală, organizarea partidelor politice şi a alegerilor etc.

Trăsături şi principii de organizare:

- statul este naţional şi unitar;
- poporul este depozitarul suveranităţii naţionale;
- reprezentativitatea;
- separaţia puterilor în stat;

Universitatea SPIRU HARET

- garantarea şi apărarea drepturilor şi libertăților cetățeneşti, inclusiv drepturile individuale ale grupurilor etnice şi religioase minoritare;
- pluripartidismul;
- supremația legii.

Forme de guvernământ:

- monarhie constituțională, regele fiind şeful statului (Ferdinand până în 1927, între 1927-1930 – Regență, între 1930-1940 - Carol al II-lea urmat la tron de Mihai I de Hohenzolern).

Puterea legislativă se exercită conjugat de către rege şi parlament. Parlamentul are o structură bicamerală:

a) Camera Deputaților (385 de deputați);

b) Senatul (cu un număr fluctuant date fiind condițiile formării sale: 240 – 1928-1931; 248 – 1931-1933; 247 – 1932-1933; 250 – 1934-1937).

Deputații sunt aleşi prin vot direct pe o legislatură de 4 ani; o parte din senatori aleasă pe aceeaşi durată, o altă parte numiți de rege.

Ambele ramuri ale parlamentului au inițiativă legislativă.

Atribuțiile parlamentului:

- avizează schimbările care se produc în familia regelui în relație cu alte familii regale europene;
- avizează instituirea regenței în caz de vacanță a tronului;
- validează primirea de către şeful statului a conducerii altui stat.

Atribuțiile regelui: are dreptul de a convoca adunările reunite ale parlamentului, a preroga sau dizolva legislativul, în calitate de reprezentant al puterii în stat.

Atribuțiile prioritare ale Parlamentului:

- aprobă sau respinge articolele din Constituție propuse spre revizuine;
- votează bugetele (numai Adunarea Deputaților);
- votează legile privitoare la înzestrarea armatei, apărare, contingentele militare etc.;
- validează sau invalidează mandatele propriilor lor membri (în urma alegerilor).

Puterea executivă: este exercitată conjugat de către *rege* şi *guvern*, relația dintre monarh şi executiv fiind de altă natură, în comparație cu relația monarh-parlament: „*Guvernul exercită puterea executivă în numele regelui*".

Consiliul de Miniştri:

- guvernează țara în numele regelui, între două legislaturi parlamentare;
- este alcătuit din ministere, departamente şi direcții, cu atribuții specifice, al căror număr şi componență sunt fluctuante.

Puterea judecătorească este exercitată de:

- Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie;
- curţi de apel;
- tribunale.

B. *Regimul autoritar carlist (1938-1940)* instituit în urma abrogării Constituţiei democrate din 1923 şi impunerii unei noi constituţii, cunoscută şi sub denumirea de „Constituţia Carol al II-lea".

Trăsături şi principii de organizare:

- *se acordă largi şi unice prerogative şefului statului* (monarhul), care este, concomitent, şi comandantul armatei;
- deşi există separaţia puterilor în stat, puterea legislativă, executivă şi judecătorească se exercită sub controlul monarhului;
- Parlamentul este organizat pe principii corporatiste; exprimă voinţa monarhului, motiv pentru care a fost convocat în sesiuni foarte scurte;
- Guvernul este schimbat nu de parlament, ci de rege; deşi are o anume autonomie în materie de politică internă, existenţa rezidenţilor regali ca şefi administrativi locali, împuterniciţi direct de rege, „cenzura" serios activitatea acestuia;
- pentru a da un oarecare aspect de conducere democratică, este înfiinţat Consiliul de Coroană, care are iniţiative inclusiv în materie legislativă, dezbate şi discută probleme de politică externă etc.;
- Regimul încurajează cultul regelui, care se regăseşte şi în alte sfere decât cele politice (literatură, artă, sport etc.); sunt organizate impresionante manifestaţii stradale, competiţii sportive etc.;
- partidele politice sunt desfiinţate, în locul lor fiind constituit Frontul Renaşterii Naţionale, înlocuit în 1940 cu Partidul Naţiunii;
- organizaţiile profesionale (sindicatele, asociaţiile etc.) sunt înlocuite cu bresle;
- statul de drept este înlocuit cu statul autoritar, transformat în instrument al regimului carlist;
- societatea civilă este paralizată.

C. *Dictatura antonesciană* (1940-1944). Constituţia din 1938 este abrogată, Partidul Naţiunii şi breslele desfiinţate; deşi rămân desfiinţate partidele politice, mareşalul Antonescu recunoaşte tacit autoritatea liderilor P.N.L., P.N.Ţ. şi P.S.D., având unele contacte cu aceştia şi solicitându-le colaborarea în formarea unor cabinete de uniune naţională. Parlamentul este desfiinţat.

Exercitarea puterii. Se manifestă o dualitate a puterii:

- *conducătorul statului* uzurpă autoritatea regelui, ca şef al statului, abrogând inclusiv Constituţia din 1923, în virtutea căreia monarhul era şeful statului;

Universitatea SPIRU HARET

- *regele* păstrează prerogativa de comandant al armatei.

Consiliul de Miniştri este o a doua instituţie în stat care are putere de decizie, dar sub controlul şi autoritatea directă a mareşalului.

Actele de politică internă nu se discută, se impun prin decrete, politica se desfăşoară numai în baza hotărârilor Consiliului de Miniştri, care trebuie să aibă avizul conducătorului statului.

D. *Dictatura comunistă* (1945-1989):

Sistemul politic constituia expresia schimbărilor survenite în organizarea puterii politice după 1945, a căror esenţă constă în instalarea dictaturii comuniste, a totalitarismului de stânga.

Sistemul politic se cristalizează într-un proces care începe în 1945 şi se definitivează, în linii esenţiale, în 1952, când este adoptată o nouă constituţie. Sistemul este alcătuit din trei categorii de organisme, iar acestea, la rândul lor, din subsisteme ale sistemului politic general:

A. *Organisme politice*
   Partidul Comunist Român; *ramura politică*;

B. *Organisme administrative* (de stat); *ramura de stat*;

C. *Organizaţii obşteşti* (care ar fi semnificat, într-o viziune chipurile nouă, *societatea civilă*).

Sistemul politic actual, preluând elemente ale exerciţiului democratic din perioada interbelică, dar şi din modul cum sunt concepute, organizate şi cum funcţionează democraţiile consolidate şi verificate actuale, apare ca un hibrid pe cale de consolidare, care se apropie, cu voia sau fără voia clasei politice, de exigenţele Consiliului Europei sau N.A.T.O. Structurile sistemului reproduc atât pe cele „clasice" (parlament, guvern, partide politice etc.), cât şi pe cele în vogă astăzi (ministere şi departamente cu funcţii de integrare etc.), favorizând o politică cu suficiente elemente contradictorii, atât în conţinut cât şi în manifestări.

În mod necesar şi prioritar, în exercitarea funcţiilor politice ale unui sistem democrat, existenţa şi funcţionarea *statului de drept*, a *societăţii civile* şi *separaţia puterilor* se constituie în elemente fundamentale de construcţie ale spaţiului politic românesc după 1989, care se regăsesc stipulate şi în pactul fundamental elaborat şi votat în 1991.

Potrivit *Constituţiei*, statul român este un stat naţional, unitar şi suveran, în care puterea se exercită de către popor fie direct (prin referendum), fie indirect (prin organele sale reprezentative). În această relaţie, *Parlamentul* este instituţia politică cu cea mai largă reprezentativitate, fiind deopotrivă şi unicul for politic investit cu autoritate legislativă. Parlamentul României este compus din două Camere (Senat şi Adunarea Deputaţilor sau „Camera"), fiind ales prin vot universal egal,

Universitatea SPIRU HARET

direct, secret şi liber exprimat (o dată la 4 ani, în condiţiile epuizării unui ciclu electoral normal sau în situaţii de criză guvernamentală).

Prin vot universal egal, direct, secret şi liber exprimat este ales şi *Preşedintele României*, ale cărui funcţii executive sunt prevăzute în Constituţie şi a cărui demitere (când şi dacă este cazul) poate fi făcută numai prin referendum, modalitate foarte răspândită de exprimare a suveranităţii naţiunii.

Organizarea democraţiei româneşti actuale se întemeiază şi pe principiul *pluralismului*, care este efectiv şi se manifestă prin *pluripartidism* şi prin *libera iniţiativă de constituire a unui partid* sau a unor organizaţii politice. În acest sens, după 1989 au fost înfiinţate zeci de *partide politice*, cu programe şi forţă electorală extrem de diferenţiată, care au trecut prin filtrul confruntărilor electorale, numărul lor fiind considerabil redus în prezent.

Din construcţia constituţională a sistemului politic actual (în plină „campanie europeană" de restructurare) separarea puterilor este astfel gândită încât activitatea fiecăreia dintre ramurile puterii să nu conducă la dereglarea echilibrului care trebuie să se menţină între acestea. Delimitările creează cadrul de „separaţie" între puteri care se întemeiază pe: structura bicamerală a Parlamentului, ce funcţionează însă unitar, funcţia legislativă exercitându-se conjugat, activitatea Preşedintelui, Guvernului şi Administraţiei Publice, care îndeplinesc funcţii executive şi pe autoritatea puterii judecătoreşti ale cărei atribuţii sunt îndeplinite de Curtea Supremă de Justiţie, Ministerul Public, Consiliul Superior al Magistraturii şi alte instanţe.

Analiza elementelor structurale, a modului cum funcţionează şi a percepţiei publice actuale a sistemului politic românesc relevă trăsături şi manifestări contradictorii, atipice în raport cu unele standarde democrate, care, studiate şi analizate, conduc la unele concluzii nu numai sugestive, dar şi importante pentru factorii decizionali politici, în orizontul evoluţiei politice a societăţii noastre şi a proceselor de integrare în organismele euroatlantice.

Concepte cheie şi extinderi

Modernism – nume generic care este atribuit mişcărilor, tendinţelor, experimentelor literare şi artistice noi, care debutează la sfârşitul secolului al XIX-lea.

Modernitate exprimă caracterul a ceea ce este modern.

Post-Modernitate (sinonim uneori cu post-modernism sau societate post-industrială) este un termen care se vrea să semnifice stadiul cel mai înalt de dezvoltare a modernităţii.

Modernizare – acţiunea al cărui efect îl reprezintă modernizarea.

Universitatea SPIRU HARET

Bibliografie obligatorie

* * * *Constituţia României*, Bucureşti, Editura Monitorul Oficial, 2003.

Pârvulescu, Constantin, *Politici şi instituţii politice*, Bucureşti, Editura Trei, 2000, pp. 65 şi urm.

Tămaş, Sergiu, *Dicţionar politic. Instituţiile democraţiei şi cultura civică*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1993.

Tănăsescu, Florian, *Doctrine şi instituţii politice*, în *Sinteze* (Facultatea de Sociologie-Psihologie, anul II), Bucureşti, Editura Fundaţiei *Româna de Mâine*, 2003.

Bibliografie facultativă

Activitatea Camerei Deputaţilor 1996-2000, Bucureşti, decembrie 2000.

Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, Bucureşti, Humanitas, 1998.

Dogan, Mattei, *Analiza statistică a „democraţiei parlamentare" în România*, Bucureşti, Editura P.S.D., 1946.

Iordache, Anastasie, *Viaţa politică în România 1910-1914*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1972.

Muşat, Mircea, Ardeleanu, Ion, *Viaţa politică în România. 1918-1921*, Bucureşti, Editura Politică, 1976.

Rusenescu, Mihai, Saizu, Ioan, *Viaţa politică în România. 1922-1928*, Bucureşti, Editura Politică, 1979.

Savu, Al. Gh., *Dictatura regală (1938-1940)*, Bucureşti, Editura Politică, 1970.

Sonea, Emilia, Sonea, Gavrilă, *Viaţa economică şi politică a României. 1933-1938*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978.

Tănăsescu, Florian, *Parlamentul şi viaţa parlamentară din România. 1930-1940*, Bucureşti, Lumina Lex, 2000.

Întrebări de verificare şi fixare a cunoştinţelor

1. Cum şi în ce sens evoluează sistemul instituţional politic românesc în epocile modernă şi contemporană?
2. Care sunt principalele schimbări operate la nivelul instituţiilor politice de regimul autoritar carlist?
3. Cum poate fi apreciată evoluţia raporturilor dintre ramurile puterii în epocile interbelică şi postbelică?
4. Care este esenţa modului de organizare şi funcţionare a sistemului politic românesc în epoca totalitarismului comunist?

Universitatea SPIRU HARET